TOPLUMSAL

Tarih

235
TEMMUZ
2013

Tarih Vakfı'nın Taksim Topçu Kışlası'yla ilgili basın bildirisi

Gezi Parkı'nın özelleştirilmesi ve yapılaşmaya açılması girişimine dur diyen direniş vesilesiyle

Taksim, Gezi Parkı, Topçu Kışlası yazıları

Nuran Yıldırım, E. Ahmet Tonak, Doğan Çetinkaya, Orhan Esen, Ozan Torun

19. Yüzyıl Sonu ve 20. Yüzyıl Başlarında Anadolu'da Bir Tabur Kâtibi
Osman Hoca mı Osman Efendi mi?
Işık Tamdoğan

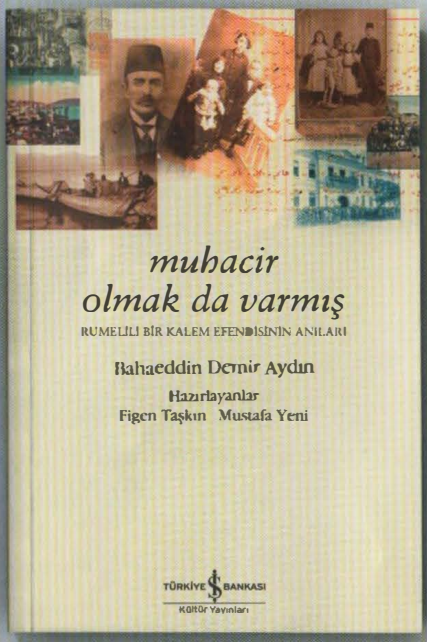
19. Yüzyıl Başında Siyasi Kriz, Ekonomik Buhran ve Vakâ-yı Selimiye
Fatih Yeşil

İktidara Karşı Öğrenci Direnişi: Aralık 1956 Prof. Turhan Feyzioğlu'nun Bakanlık Emrine Alınışı
Zafer Toprak

TOPLUMSAL TARİH | AYLIK TARİH DERGİSİ | TARİH VAKFI TARAFINDAN YAYIMLANIR | Fiyatı: 8,50 TL. (KDV Dahil) | ISSN: 1300-7025

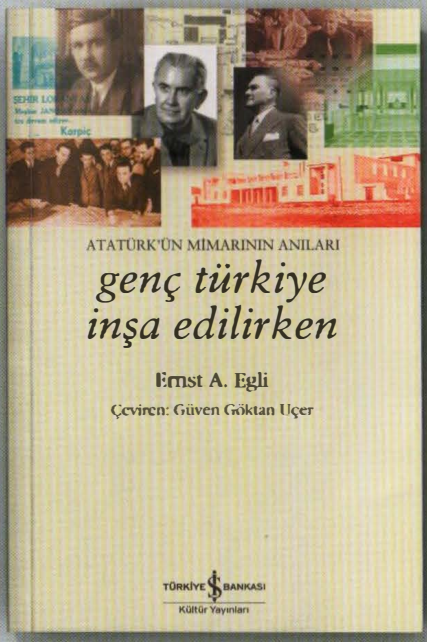
ISSN 1300-7025-9-1

YIKIMIN VE İNSANIN TANIKLARI İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI ANI DİZİSİNDE

Balkan Savaşları'na dair anı ya da araştırma kitapları, olayların askeri, diplomatik, toplumsal boyutları üzerine pek çok ayrıntı içerir. Kendisini "kalem efendisi" olarak tanımlayan Kesriyeli Bahaeddin Demir Aydın'ın (1873-1919) ölümünden kısa süre önce kaleme aldığı anıları, Balkanlar'ın kopuş sürecini farklı bir bakış açısından anlatıyor. Bu mütevazı memurun, 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi ile Balkan Savaşları arasında geçen ömrü, Balkanlar'daki çözülüşün hikâyesiyle iç içe örülü: Osmanlı idaresinin zaafları, milliyetçi akımların bundan yararlanış biçimleri, Meşrutiyet'in getirdiği iyimser havanın kısa süren ömrü ve daha pek çok ayrıntı...

Muhacir Olmak da Varmış
Bahaeddin Demir Aydın
152 sayfa, 10 TL

Genç Cumhuriyet'in yöneticileri 1927'de bir karar alır: Eğitim ve kamu binaları çağın en gelişkin örneklerine uygun inşa edilecektir. Eldeki kadroların yetersizliğine karşı çözüm yabancı uzmanlar davet etmekte bulunur. Viyanalı Ernst Arnold Egli de birkaç yıllığına gelerek 13 yıl boyunca pek çok yapı inşa eder. Anılarında binalarından çok insan ilişkilerine, toplumsal gözlemlerle değerlendirmelere yer verir. Harf Devrimi'nin provasına nasıl katıldığından Anadolu'daki gezilerine uzanan renkli hikâyeler anlatır. 1953-55 arasında Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü'nde görevli olarak geldiğinde bulduğu değişmiş Türkiye'yi de ayrıntısıyla kayda geçer.

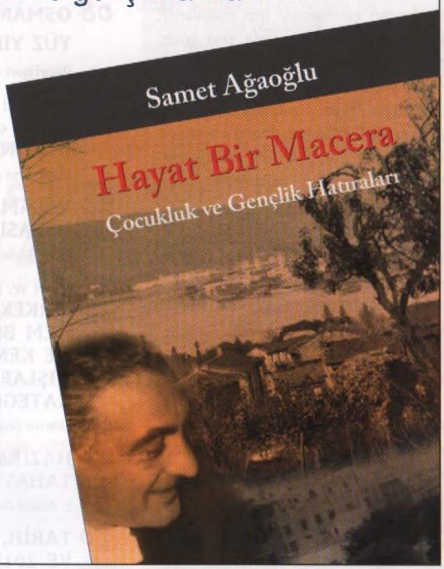
Genç Türkiye İnşa Edilirken
Ernst A. Egli, çeviren: Güven Göktan Uçer
384 sayfa, 18 TL

Kitabevlerimiz: İstanbul - Kadıköy, Tel: (0216) 348 97 84 Eminönü - Müze, Tel: (0212) 511 13 37 Caddebostan, Tel: (0216) 386 65 62 Bakırköy, Tel: (0212) 571 20 32 Beşiktaş, Tel: (0212) 258 77 43 **Ankara** - Yenişehir, Tel: (0312) 430 33 66 Altındağ, Tel: (0312) 324 10 74 • **İzmir** - Karşıyaka, Tel: (0232) 364 71 42 • **Diyarbakır** - Ofis, Tel: (0412) 228 42 16 • **Eskişehir** - Tepebaşı, Tel: (0222) 220 49 13 • **Trabzon** - Merkez, Tel: (0462) 326 98 39 • **Mersin**, Tel: (0324) 238 18 14 Samsun - Çiftlik, Tel: (0362) 233 38 30

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

Yapı Kredi Yayınları'ndan

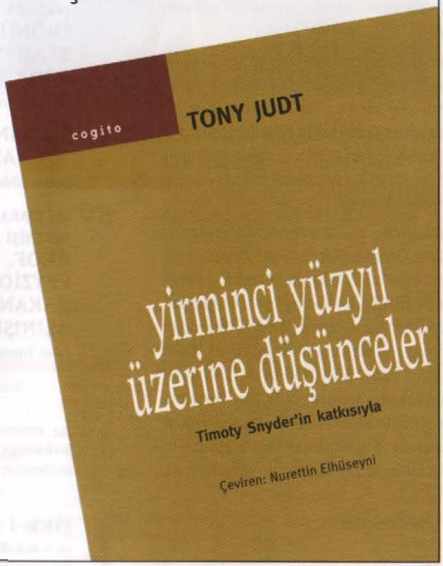
Samet Ağaoğlu'nun çocukluk ve gençlik anıları

Tanınmış bir politikacı olduğu kadar usta bir hikâyeci de olan Samet Ağaoğlu'nun anıları: I. Dünya Savaşı ve Mütareke yıllarında İstanbul; siyasetle iç içe bir babanın başına gelenler; önce tutuklanış, ardından Malta Adası'na sürgün ediliş... Nihayet sürgünden dönüş ve Ankara: Ulusal Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında Ankara'da geçen ilk gençlik dönemi; Keçiören'deki bağ evi ve doğayla baş başa bir yaşam...

184 sayfa, 15 TL

Yirminci yüzyıldan nasıl bir ders çıkarmalı?

Kötülük Kol Gezerken ve *Savaş Sonrası* adlı eserleri YKY tarafından yayımlanan tarihçi Tony Judt, "Yirminci yüzyılı düşünmeye nereden başlayabiliriz?" diye soruyor: "Verdun ve Hiroşima'nın, holokost ve İsrail'in, Hitler ve Stalin'in, Keynes ve Hayek'in, Sartre ve Aron'un, Reagan ve Gorbaçov'un dünyalarını nasıl anlayabiliriz?" Kitap, Judt'un dejeneratif bir hastalığın pençesinde kıvrandığı son aylarında, meslektaşı Timoty Snyder ile yaptığı bir dizi konuşmadan oluşuyor.

Çeviren: Nurettin Elhüseyni
440 sayfa, 32 TL

YKY Yapı Kredi Yayınları

YAPI KREDİ YAYINLARI KİTABEVLERİ • İSTANBUL: Galatasaray 212 252 47 00 / 502 • Kadıköy 216 337 72 04 • İZMİR: 232 441 82 90 • ANKARA: 312 435 85 94 • GAZİANTEP: 342 371 71 46 E-POSTA • ykykultur@ykykultur.com.tr WEB SİTESİ • www.ykykultur.com.tr - http://twitter.com/YkyHaber İNTERNET SATIŞ • http://alisveris.yapikredi.com.tr
YAPI KREDİ KÜLTÜR SANAT YAYINCILIK TİC. VE SAN. A.Ş. 212 252 47 00

YapıKredi Kültür Sanat Yayıncılık

MERHABA,

Neredeyse ortaokul yıllarımdan bu yana Türkiye'de devletten icazet beklemeden daha yaşanabilir bir dünya için, hukuksuzluklara karşı, demokrasi ve özgürlük sınırlarının genişlemesi için insanların sokağa çıkmak da dâhil daha fazla şeyi göze alması gerektiğini düşündüm. Şimdi o kalkışma günlerinden geçiyoruz, üstelik duvarları boyunca Taksim Gümüşsuyu Askeri Hastanesi civarında onca çatışma yaşanırken, kimse dönüp askerlerden yardım istemiyor. Temiz ve bol mizahlı bir direniş yürütülüyor, sevgiyle selamlıyorum.

Böylesi bir dönemeçte tarih dergisi çıkarmak ister istemez insanın tarihle ilişkisini değiştiriyor. Bu tabii *Toplumsal Tarih*'e yazı veren insanlar için de geçerli. Bir dosya konusu düşünmediğimiz halde Taksim, Gezi Parkı, Topçu Kışlası ve direnişle ilişkilendirilebilecek beş yazı kendiliğinden yazı işlerine geldi. Doğan Çetinkaya'nın "Tarih, Siyaset ve 2013 Bahar Ayaklanması" başlıklı yazısı içeriden ama aynı zamanda tarihsel bir bakışla Gezi Parkı'na polis müdahalesi sonrasında yaşanan olayları değerlendiriyor. Nuran Yıldırım ise "Taksim Topçular Hastanesi" başlıklı yazısında III. Selim döneminde, *Beyoğlu Süvari Topçuları Kışlası*'nda bulunan askerler için yaptırılan Osmanlı ordusunun ilk hastanesini tanıtıyor. Ahmet Tonak'ın yazısı Yüksel Arslan'ın *Kapital*'den esinlenen *arture*'lerinden yola çıkıyor. Tonak, Gezi Parkı'nda devletin kamuyu mülksüzleştirerek özel sermayeye servet aktarmak üzereyken, direnişin bu plana çomak soktuğunun altını çiziyor.

Ozan Torun da Taksim Gezi Parkı'na uzak olmayan bir noktayı, yıkılmasına karar verilen İnönü Stadyumu'nu ele alıyor. Torun Beşiktaş'ın bu stadın yıkılmadan önceki son karşılaşmasında 11 Mayıs 2013 akşamı çıkan olayları, polisin kullandığı biber gazını, tazyikli suyu Gezi Parkı olaylarıyla ilişkilendirerek anlatıyor.

Zafer Toprak'ın bu ay iki yazısını yayınlıyoruz. "İktidara Karşı Öğrenci Direnişi Aralık 1956, Prof. Turhan Feyzioğlu'nun Bakanlık Emrine Alınışı" başlıklı yazı Feyzioğlu'nun yaptığı bir konuşmadan dolayı vekâlet emrine alınması ve bunun ardından yükselen protesto dalgasını konu ediniyor. Zafer Toprak'ın ikinci yazısı Şerif Mardin'in Tarih Vakfı Mütevelliler Kurulu toplantısında bir konuşma yapması vesilesiyle kaleme alındı. Toprak, bilimsel çalışmalarına değinmekten başka Mardin'in farklı dönemlerde üç kez politikaya girmesine de değiniyor.

Ağustos'ta görüşmek üzere.

Ahmet Akşit

04 **L'ILLUSTRATION'DAN SEÇMELER**
Hazırlayan: Edhem Eldem

08 **OSMANLI BASININDA YÜZ YIL ÖNCE BU AY**
Hazırlayan: Emel Seyhan

18 BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ'NDE DİMİTRİ GUTAS İLE
BİLGİNİN FETHİ
Didar Ayşe Akbulut

20 **YAŞAMA SANATI USTASI SAİT MADEN**
Ömer Türkeş

22 JOAN W. SCOTT'LA SÖYLEŞİ
'ERKEK' VE 'KADIN' HEM BOŞ HEM DE KENDİ DIŞLARINA TAŞAN KATEGORİLERDİR
Fahriye Dinçer

26 **HAZİRAN DİRENİŞİ TAHAYYÜLLERİ**
E. Ahmet Tonak

30 **TARİH, SİYASET VE 2013 BAHAR AYAKLANMASI**
Y. Doğan Çetinkaya

38 ENDÜSTRİLEŞEN FUTBOLA DİRENEN SON KALE
İNÖNÜ STADYUMU'NA VEDA ETMEK
Ozan Torun

44 **TAKSİM TOPÇULAR HASTANESİ**
Nuran Yıldırım

50 İKTİDARA KARŞI ÖĞRENCİ DİRENİŞİ ARALIK 1956
PROF. TURHAN FEYZİOĞLU'NUN BAKANLIK EMRİNE ALINIŞI
Zafer Toprak

58 ŞERİF MARDİN VE BİLİMİ:
ÇOĞULCU BİR MODERNLEŞME SORUNSALI
Zafer Toprak

64 **19. YÜZYIL BAŞINDA SİYASİ KRİZ, EKONOMİK BUHRAN VE VAKÂ-YI SELİMİYE**
Fatih Yeşil

72 **MATEMATİĞİN TOPLUMSAL DİNAMİKLERİ - I**
Beno Kuryel

78 19. YÜZYIL SONU VE 20. YÜZYIL BAŞLARINDA ANADOLU'DA BİR TABUR KÂTİBİ
OSMAN HOCA MI OSMAN EFENDİ Mİ?
Işık Tamdoğan

86 HIRVATİSTAN, SIRBİSTAN VE BOSNA-HERSEK'TE
"MUHTEŞEM YÜZYIL" TEPKİLERİ
Klara Volarić

92 **TÜRKİYE'DE SOLUN TARİHİ ÜSTÜNE BAZI GÖZLEM VE DEĞERLENDİRMELER**
Mete Tunçay

94 JACOB CORNELISZ VAN OOSTSANEN
İSA'NIN ÇARMIHA GERİLİŞİ
Hazırlayan: Zerrin İren Boynudelik

234. sayımızda 26. sayfada "Osmanlı İmparatorluğu ve Emperyal Dönüşüm" makalesini İngilizce'den çeviren Seda Erkoç'un soyadı "Alkoç" olarak yazılmıştır; özür dileyerek düzeltiriz.

FİKR-İ TAKİP:
94.9 Açık Radyo'da 15 günde bir pazartesileri saat 15.30'da yayınlanan Fikr-i Takip programında 8 Temmuz'da Elçin Macar'ı ağırlıyoruz.
Peri Efe-Ahmet Akşit

"Açık Radyo." 94.9

22 "'ERKEK' VE 'KADIN' HEM BOŞ HEM DE KENDİ DIŞLARINA TAŞAN KATEGORİLERDİR"

Fahriye Dinçer'in, Nisan ayında Türkiye'ye gelen, feminist tarih çalışmalarının en önemli isimlerinden Joan W. Scott ile yaptığı söyleşi.

58 ŞERİF MARDİN VE BİLİMİ: ÇOĞULCU BİR MODERNLEŞME SORUNSALI

Zafer Toprak, Türkiye'nin en önemli bilim insanlarından olan Şerif Mardin'in düşünsel serüveninin yanı sıra politik kimliğine de değiniyor.

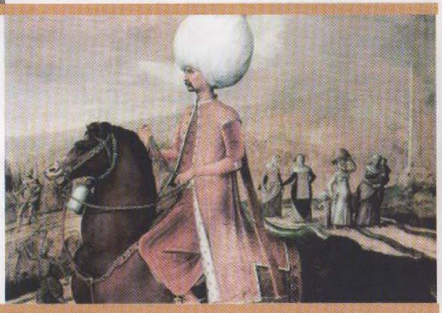

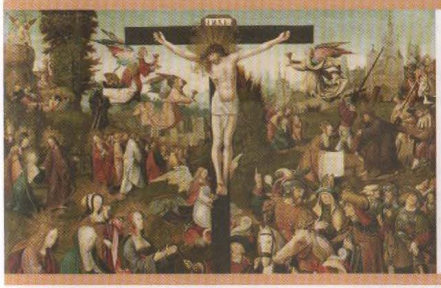
72 MATEMATİĞİN TOPLUMSAL DİNAMİKLERİ - I

Beno Kuryel'in, matematiğin sistematik mantığının yanı sıra toplumsal ilişkiler içinde şekillenen niteliğini ele aldığı yazı dizisinin ilk bölümü.

86 HIRVATİSTAN, SIRBİSTAN VE BOSNA-HERSEK'TE "MUHTEŞEM YÜZYIL" TEPKİLERİ

Klara Volarić, Muhteşem Yüzyıl dizisinin Balkan ülkelerinde uyandırdığı tepkiler üzerinde duruyor.

94 İSA'NIN ÇARMIHA GERİLİŞİ

Zerrin İren Boynudelik, 12 aydır sürdürdüğü yazı dizisinin son bölümünde İncil'deki en çarpıcı konu olan İsa'nın çarmıha gerilişi sahnesini Jacob Cornelisz Van Oostsanen'in çiziminden ve başka örneklerden aktarıyor ve ayrıntılı bir analiz sunuyor.

TOPLUMSAL TARİH
Aylık Tarih Dergisi
Sayı: 235, Temmuz 2013

TARİH VAKFI ADINA SAHİBİ
Halim Bulutoğlu

TARİH VAKFI

Zindankapı Değirmen Sokak No: 15
Eminönü 34134 İstanbul
(0212) 522 02 02

www.tarihvakfi.org.tr

YAYIN KURULU
Mehmet Ö. Alkan, Adil Baktaya, Murat Belge, Fatmagül Berktay, Bülent Bilmez, Aydan Çelik, Doğan Çetinkaya, Esra Danacıoğlu, Edhem Eldem, Ahmet Ersoy, Nurşen Gürboğa, Murat Güveng, Mehmet Hacısalihoğlu, Vangelis Kechriotis, Murat Koraltürk, Elçin Macar, Mustafa H. Sayar, Irvin Cemil Schick, Canay Şahin, Oğuz Tekin, Tanıl Tımur, Zafer Toprak, Mete Tunçay, Nuran Yıldırım

YAYIN KOORDİNATÖRÜ
Rauf Kösemen

S. YAZIŞLERİ MÜDÜRÜ VE YAYIN YÖNETMENİ
Ahmet Akşit

YAYIN YÖNETMENİ YARDIMCISI
Berkay Küçükbaşlar

REDAKSİYON VE DÜZELTİ
Eyüp Yıldırım

DERGİ VE KAPAK TASARIMI
Rauf Kösemen

SAYFA TASARIM/UYGULAMA, KAPAK UYGULAMA
Aysel Kazıcı Özalp

İLETİŞİM
(0212) 513 52 35
(Dahili 11)
(0212) 513 54 00 (Faks)
aaksit@tarihvakfi.org.tr
bkucukbaslar@tarihvakfi.org.tr

BASKI
G.M. Matbaacılık ve Ticaret A.Ş. 100. Yıl Mah. MAS-SİT 1. Cadde No: 34204/İSTANBUL
Tel: +90 (212) 629 00 24

BASKI TARİHİ
Temmuz 2013

DAĞITIM
Dünya Süper Dağıtım
(0216) 681 18 00

YAYIN TÜRÜ
Yerel Süreli Yayın

ANKARA TEMSİLCİLİĞİ
(0312) 424 05 10
(0312) 424 00 50

ABONELİK
Tarih Vakfı
(0212) 522 02 02 (35)
(0212) 513 54 00 (fax)

YAYINCI SERTİFİKA NUMARASI
12102

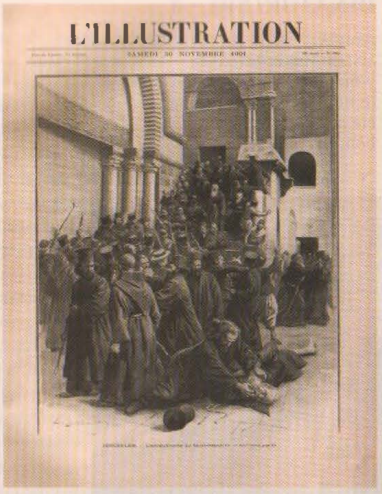
MATBAA SERTİFİKA NUMARASI
12358

BİR YILLIK ABONE BEDELİ
85,00 TL.

© Toplumsal Tarih Yazı İşleri'nden ve ilgili yazardan izin alınmaksızın alıntı yapılamaz. İzin çerçevesinde yapılacak alıntılarda Toplumsal Tarih'in ilgili sayısını ve yazar ismini belirtmek zorunludur.

30 KASIM 1901

MİDİLLİ'NİN FRANSIZ DONANMASI TARAFINDAN İŞGALİ

L'ILLUSTRATION
SAMEDI 30 NOVEMBRE 1901

Kudüs: Kutsal Kabir'deki arbede.

Bundan iki sayı önce *L'Illustration* dergisinin 3066 sayı ve 30 Kasım 1901 tarihli nüshasını ele almıştık. Kapakta yer alan görüntüden hatırlanacağı üzere dergide yer alan ana haber, Kudüs'teki Kutsal Kabir'de Rum rahiplerin Fransız meslektaşlarına saldırılarıyla ilgiliydi. Fakat dergide yer alan ikinci bir haber de Osmanlı İmparatorluğu'yla ilgiliydi. Bu defa söz konusu, Fransız donanmasına bağlı yedi gemilik bir filonun Midilli Adası'nı işgal etmesiydi.

Kasım 1901'de meydana gelen bu olay, Osmanlı İmparatorluğu'nun ve özellikle Sultan II. Abdülhamid'in küçük düştüğü ve aczinin ortaya konduğu en çarpıcı anlardan biriydi. Bu deniz harekâtının sebebi, Osmanlı Devleti'nin Lorando ve Tubini adındaki iki bankere olan borcunun bir türlü ödenmemesiydi. Üstelik bu borç yeni değildi, 1870'lere kadar dayanıyordu. Abdülaziz'in saltanatının sonuna tekabül eden bu borcun ödenmesiyle ilgili bir dava 1882'de Osmanlı mahkemesinde görülmüş, hükümet söz konusu borcu birikmiş faiziyle birlikte ödemeye mahkûm edilmişti. Ne var ki yirmi sene kadar bir müddetle bu yönde herhangi bir girişimde bulunulmamış, mesele sürüncemede kalmıştı.

Çaresiz kalan alacaklılar tabiyetinde oldukları Fransız hükümetine başvurarak yardım istemişler, böylece mesele uluslararası siyasî bir kisveye bürünmüştü. 1901 yılında Fransız sefiri Ernest Constans (1833-1913) hükümetini temsilen Bâb-ı Âli'ye baskıda bulunmuş, fakat aldığı cesaretlendirici cevapların basit bir oyalama taktiğinden ibaret olduğu anlaşılmıştı. Bunun üzerine sefir diplomatik bir taarruza geçmiş ve 26 Ağustos günü İstanbul'u terk ederek yerine maslahatgüzar olarak Edmond Bapst'i (1858-1934) bırakmıştı. Aynı zamanda da Paris'te Osmanlı sefiri olan Çorluluzade Salih Münir Bey (1857-1939) de ülkeyi terk etmeye davet edilmişti.

Ne var ki bu diplomatik çabalar herhangi bir netice vermemişti. Lorando ve Tubini borçlarının toplamını temsil ettiği tahmin edilen 500.000 ile 700.000 altın lira arası meblağın ödenmesi konusunda saray oyalama ve geciktirme politikasına devam ediyordu. Bunun üzerine Fransız hükümeti çok daha etkili bir politika takip etmeyi düşündü. Donanmaya bağlı gemiler Osmanlı sularına yollanacak ve bir liman işgal edilecekti. Akılda olanlar, Selanik, İzmir, Beyrut ya da Midilli'ydi. Fakat tam da o sıralarda Rusya Çarı II. Nikola'nın Paris'i ziyareti söz konusu olduğundan bu operasyonu geciktirmek gerekmişti. Çar Paris'e gelmeden evvel ya da oradayken yapıldığı takdirde Rusya'nın onayı varmış hissi doğacaktı. Yapılması gereken, çarın dönüşünü beklemek, ardından Rusya'nın onayını almak, sonra da donanmayı yollamaktı.

Bu şekilde hareket edildi ve Kasım ayı başında Amiral Léonce Caillard'ın (1846-1917) kumandasında yedi gemi Toulon'dan Doğu Akdeniz'e doğru açıldı. Filo, *Gaulois*, *Charlemagne*, *Pothuau*, *Latouche Tréville*, *Galilée* ve iki destroyerden oluşuyordu. Operasyonun anlaşılır nedenlerle Midilli'ye yapılması kararlaştırılmıştı, fakat donanma adanın açıklarına vardığında denizin şiddetinden dolayı iki gün beklemek zorunda kalmış, nihayet 7 Kasım günü karaya 60 denizci indirilerek Midilli'nin gümrük ve telegraf idareleri işgal edilmişti.

Bu harekât Osmanlı İmparatorluğu'na ciddi bir darbe oluşturduğu kadar Fransız kamuoyunda da sorunlu bir şekilde karşılanmıştı. O tarihlerde imparatorluğun Ermeni nüfusunun savunmasız bir şekilde katliamlara maruz kaldığını düşünenler, Fransa'nın bu tür insanî bir dava yerine iki bankerin

borçlarını ödetmek için askeri harekât düzenlemesine mânâ veremiyorlardı. Her halükârda bu işgalden sonra Osmanlı hükümeti iyice zorda kalmış ve Fransa'nın koştuğu bütün şartları kabul etmek zorunda kalmıştı. Ödemeler taksitlere bağlanarak gerçekleştirilmeye başlandı ve son taksit 12 Temmuz 1903'te ödenerek mesele kapanmış oldu. Fransız hükümeti de Midilli'yi çok kısa bir müddet için elinde tuttuktan sonra denizcilerini ve filosunu geri çekmişti. *L'Illustration* dergisinde yer alan makale de bu kısa işgalin ardından elde edilen izlenimleri aktarmaktaydı.

Caillard'ın filoşu Midilli önlerinde.

MİDİLLİ SEFERİNİN ARDINDAN

Amiral Caillard'ın kumandasındaki filo Ege Denizi'nin ufkunda Şıra Adası istikametinde gözden kaybolduğu anda Midilli'de olacakların daha önce tahmin edilmemiş olması şaşırtıcı gelebilir; ama daha da şaşırtıcısı telegrafın oradan almış olduğumuz muhaberatın bize aktardığı olaylar konusunda suskun kalmış olmasıdır.

Kuvvet gösterisi yapmak üzere Fransız gemilerinin Midilli'ye gidecekleri haberi üzerine, biz de amiyane tabiriyle birşeylerin olacağı yere zaten çok yakın bulunan ve bizi bilgilendirmeyi teklif etmiş olan iki muhabirin yardım tekliflerini memnuniyetle kabul etmiştik. Filo limanın açığında demirlediğinde de muhabirlerimiz de ellerine kameralarıyla onu bekliyorlardı.

Yedi Fransız gemisinin gelişi ada halkı tarafından iki farklı şekilde karşılandı. Rumlar memnuniyetlerini ifade edip üç renkli bayrağın karşısında samimi bir sevinç gösterisinde bulunurlarken Türklerin suratı asılıverdi. Böylece Midilli birbirine düşman ve aralarındaki ilişkilerin iyice gerildiği iki kampa bölünmüş oldu. Gerçi muhtemelen normal zamanlarda da bu ilişkilerin çok daha iyi olduğu söylenemez, ama bayrağımızın belirmesiyle birlikte, bazılarının hızla boş çıkacak ve kaybolacak ümitlere, diğerlerinin ise kısa zamanda üstesinden gelecekleri bir korkuya kapılmalarıyla bastırılmış bir düşmanlık gün ışığına çıkmış oldu.

Ancak Fransız gemilerinin limanda kaldıkları bütün süre boyunca bu durumdan dolayı herhangi bir olay çıkmadı. Denizcilerimiz iki tarafın arasında sıkıntısız bir şekilde gidip geldiler. Onlara büyük yakınlık gösteren Rumlar tarafından şımartılırken, Türkler onlara yan gözle bakıyordu. Bir tarafın kendilerine gösterdiği hoş tavrın etkisi altındalarken, diğer tarafın kendilerine duyduğu ama açıkça göstermeye cesaret edemediği için için düşmanlıktan dolayı da herhangi bir sıkıntı çekmediler. Türklerle olan ilişkileri gayet medeni oldu; hatta birkaç durumda Türkler onlara fazlaca terbiyeli davrandığı bile görüldü... Örnek vermek gerekirse bir gün iki muhabirimiz kameralarını denizcilerimiz tarafında işgal edilmiş olan gümrük binasına çevirdiklerinde etraflarını hamal ve memurlardan

Midillili bir Rum.

oluşan kızgın bir kalabalık sarmış ve Fransız olduklarını öğrendiklerinde kendilerine hakaret edip taciz etmeye başalmışlardı. Kameraları yere atılıp cam plakaları kırılmıştı. Fakat polis müdahale ederek onları korumuş ve Rum olan Fransız konsolosluğu temsilcisi de valinin nezdinde bir girişimde bulunmuş ve her türlü saygı ifadeleri ve temennalarla kabul edilmişti.

Mesela telegraf ofisiyle gümrük boşaltılıp da denizciler gemilerine döndükleri gün, sahne birden bire değişmiş ve kalplerde birkaç günde birikmiş olan düşmanlıklar artık açığa çıkmıştı.

İlk önce muhabirlerimize akla gelecek her türlü zorluk çıkarıldı. Bunlardan biri daha emin bir şekilde telgraf çekebilmek için başkente birkaç kilometre mesafede bulunan Ayvalık'a gittiğinde bu kasabadaki gümrük idaresi kamerasına ve içinde plakalara el koydu. O da bu durumu aynı konsolosluk temsilcisine şikâyet edip de bu temsilci isteği üzerine gümrük müdürünün nezdinde bir girişimde bulunduğunda gayet sert bir şekilde kapının önüne koyuldu.

Bu arada Midilli'de fotoğraf plakaları ve makinesine el konmasından çok daha vahim başka olaylar meydan geliyordu.

Kendi mekânlarına tekrar hâkim olan Türklerin ilk işi, kabul etmek zorunda kaldıkları utancın, Rumların müstehzi gülümsemelerinin ve Fransız denizcilerine gösterdikleri heyecanın intikamını almak oldu. Kavgalar ve arbedeler çıktı ki bunların bazıları kanlı olmuş olması gerek. Avamın her zaman ilk silahı olan taşlar toplandı ve gidilip Rumların evleri taşa tutuldu.

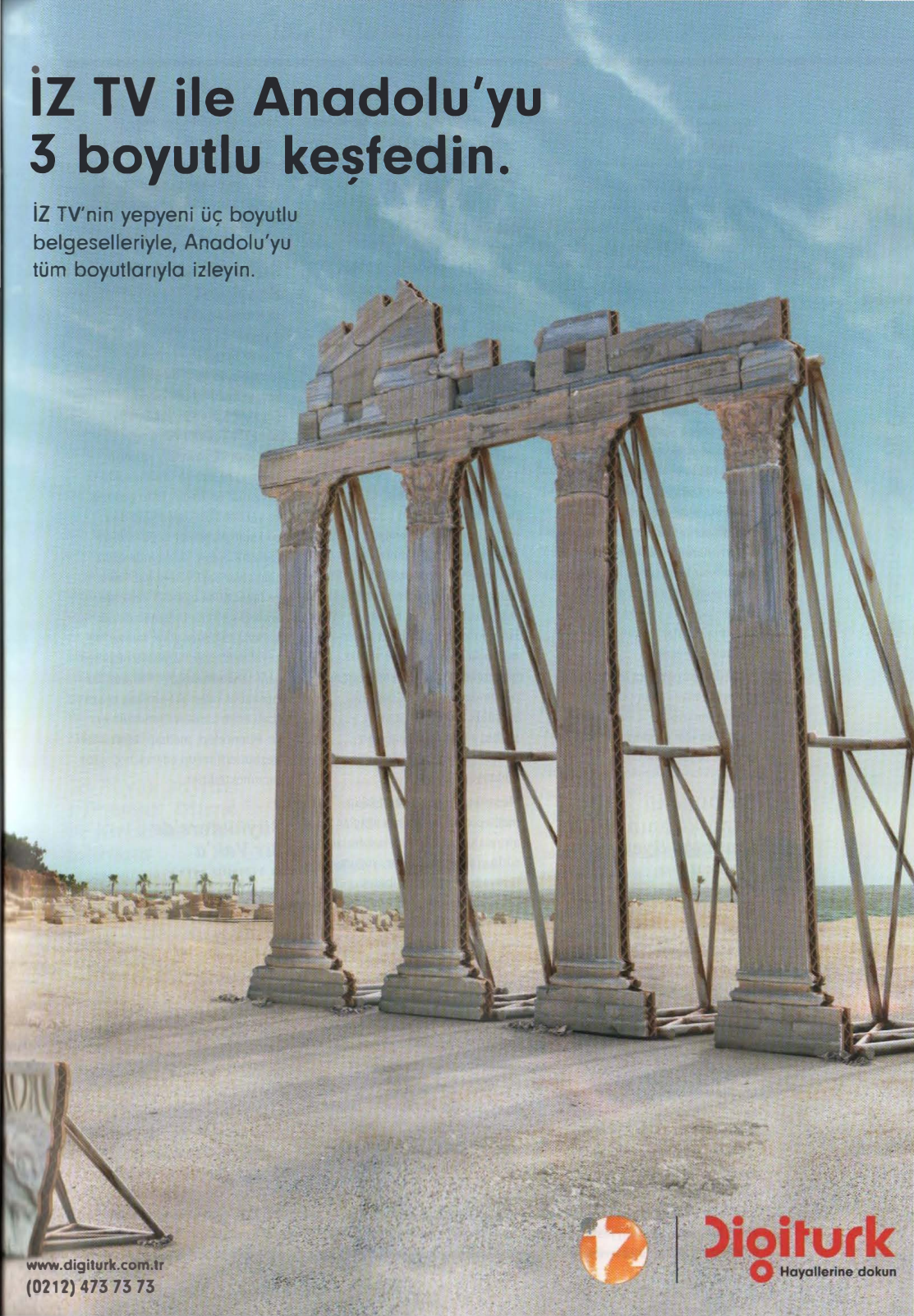
Muhabirlerimizin fotoğraf makinesine gelince, iadesini sağlamak için İstanbul'daki Fransız sefaretini devreye sokmak gerekti; maslahatgüzarımız M. Bapst ise bu işe canla başla sarıldı. Klişeler kırılıp yok oldu; geriye ancak burada verdiğimiz filonun görüntüsüyle Rum portresi kaldı. Bu el koymanın ise hiçbir meşru nedeni olamaz: Zira fotoğrafların bazıları padişah ile tebaasının izzeti nefsini zedeleyecek türden idiyse de, Midilli'nin Fransız denizcileri tarafından işgali gayet sakin bir şekilde gerçekleşip hiçbir şiddet olayı patlak vermediğinden fotoğrafların hiçbirinde korkunç sahneler yer almamaktaydı.

Midilli valisi ve yardımcıları.

İZ TV ile Anadolu'yu 3 boyutlu keşfedin.

İZ TV'nin yepyeni üç boyutlu belgeselleriyle, Anadolu'yu tüm boyutlarıyla izleyin.

www.digiturk.com.tr
(0212) 473 73 73

Digiturk
Hayallerine dokun

Faideli Bir Cemiyet

2 TEMMUZ 1913
TANİN

İzmir gazetelerinde okunduğuna göre âhiren mahall-i mezkürde bazı mütefekkirin tarafından "İçki Düşmanları" Cemiyeti namıyla bir cemiyet teşkil edilmiş ve ruhsatnamesi ahz olunmuştur [kabul edilmiştir].

Cemiyetin esas teşekkülü nizamnamesinde musarrah [açık] olduğu vechile memlekette içkinin mazarratını tahdid maksadıyla içki yerine kaim olabilecek şeyler ikâme etmek ve suver-i saire ile bunu tamim eylemekten ibaret bulunmaktadır. Şimdiki hâlde cemiyet azalığına bütün mekâtip muallimini celbedilmek suretiyle içkinin maddi ve manevi mazarratı anlattırılarak mekteplilere bunların makamına kaim olmak üzere spor eğlenceleri, jimnastik oyunları gösterilecek ve şimdiden içkiye müptela olanlar vesait-i münasibe ile men' edilecektir.

Şimdiden birçok gençler bu faideli cemiyete maa'l-memnûniye kaydolunmaya ve içkinin men'-i mazarratı için propaganda icra etmeye başlamışlardır.

Bir Osmanlı Sanatkârının Muvaffakiyeti

4 TEMMUZ 1913
TANİN

Âhiren Münih'te küşad olunan umumi resim sergisine iştirak eden ressamlardan Terlemezyan Efendi'nin bir levhası jüri heyeti tarafından pek ziyade mazhar-ı takdir olarak ressam-ı mûmâileyhe bir kıta altın madalya itâ edilmiştir.

Terlemezyan Efendi şehrimiz mahâfil-i sanatkârânesinde tanınmış ve sevilmiş bir simadır. Mûmâileyh on sene kadar Paris'te kalarak sanatını bihakkın tahsil ettikten, resimlerini müteaddit salonlara kabul ettirmek suretiyle isbat-ı maharet eyledikten sonra şehrimize avdetle burada yerleşmiş ve şarkın bedâyi-i tabiiyyesini musavver [tabii güzelliklerini tasvir eden] birçok güzide tablolar vücuda getirmiştir.

Çiftçi Düğünü

6 TEMMUZ 1913
İKDAM

Geçen sene olduğu gibi bu sene dahi Hüdavendigar Ziraat Mektebi'nde (Çiftçi Bayramı) tertibatı pek mükemmel ve mutantan bir surette icra kılınmış ve mektebin her tarafı Osmanlı Bayrakları ile gayet rengin ve dilnişin bir tarzda tezyin olunmuştur.

Bu Çiftçi Düğünü'nde hazır bulunmak üzere vilayetin her tarafından davetliler gelmiştir. Çiftçiler, bağcılar, bahçıvanlar ve her sınıf zürrâ takım takım düğün mahalline şitab eylemiştir. Vilayet erkânı, memurin-i mülkiye ve askeriye, ulema ve meşâyih, eşraf-ı belde ve mülhakat memurin-i mülkiyesi ulema ve meşâyihi ve İstanbul'dan gönderilen heyet-i mahsusa huzuruyla merasime başlanmış, Ziraat Mektebi talebesi tarafından çiftçiliğe, bağcılığa sütçülük ve fenn-i ziraatin şuabat-ı muhtelefesine dair açık Türkçe ile nutuklar irad edilmiştir.

Merasimin hitamını müteakip mektep civarında kırda ağaçlar altında gayet müzeyyen sofralarda sütlü çorbadan, peynir, yoğurt, tereyağı ve saireden ibaret olmak üzere nefis bir köylü taamı tenâvül edilmişlyenilmişl, taamdan sonra mektepte yetiştirilmekte olan iyi cins aygırlar teşhir olunmuş bir taraftan ekin biçip aynı zamanda demet bağlayan son sistem makinelerle tecrübeler yapılmış, harman ameliyatı ve sair tatbikat-ı ziraiyede bulunulmuştur.

Çiftçi Düğünü merasiminin muhtelif vaziyetlerde fotoğrafları dahi alınarak köylülere ihdâ olunmuştur [hediye edilmiştir].

Gelecek seneye kadar gerek ziraatta ve gerek sütçülük ve bağcılıkta âsâr-ı terakki gösterenlere Ziraat Nezareti tarafından mükâfatlar itâ olunacağı tefhîm edilmiş [anlatılmış] ve duâ-gû efendi [duâcı efendi] tarafından zemin ve maksada münasip bir duâ kıraatiyle merasime nihayet verilmişti.

Sıcaklar ve Yalova Sayfiyesi

10 TEMMUZ 1923
TANİN

Yaz iki haftadır şehrimiz ve havalisinde fazla bir şiddetle icra-yı hüküm etmektedir. Sokakta, kahvede, lokantada birbirine tesadüf eden iki âşinanın ilk söylediği sözlerin mevzuu hararetin, insanı sokakta baygınlık geçirecek hâle getirdiği ve yazın hükm-i şiddetine dair bu kabil şikâyetler teşkil eyliyor. Çaresini bulan, kaleminden izin alan civar sayfiyelere kaçmakta ve fakat iltica eylediği yerlerde aradığı serinliği bulamamaktadır. Haber aldığımıza göre Yalova havalisinde yaz hükmünü nisbeten hafif icra etmektedir. Havanın bu müsaadesinden bi'l-istifade oraya şitab eden kimseler tenezzühler, kır eğlenceleri,.mehtap teferrücleri [gezintileri] tertip ederek hoş vakit geçirmektedirler.

Büyükdere'de Bir Vak'a

14 TEMMUZ 1913
İKDAM

Büyükdere'de Rusya Sefarethane-i sayfiyesi önünde demirli bulunan Rus kruvazörü zabitanından Yüzbaşı Leonidi birkaç gece evvel son derece sarhoş olduğu hâlde Büyükdere çayırında Kefeliköyü'nde dostu olan bir kadını taharri bahanesiyle Rum hanelerine taarruz ve tecavüze ve hanelerin kapı ve camlarını kırmaya başlaması üzerine memurin-i zabıta yetişerek men'ine teşebbüs olunmuş ise de memurine karşı da tecavüzatta bulunmuş ve sefarethaneye malumat verilmekle beraber kendisi bir arabaya bindirilip polis merkezine götürülmüştür.

Havagazı

15 TEMMUZ 1913
TANİN

Evvelki gece Beyoğlu mutadın hilâfına bir gece geçirmiştir. Gazhane amelesi ile idare arasında aylıkların tediye olunmaması yüzünden tahaddüs eden ihtilâf üzerine amele evvelki gün çalışmamaya karar vererek kararlarında sebat eylemişlerdir. Esasen ocakların bazısı da tamir edilmekte olduğundan gaz hazineleri boş kalmış ve ancak daha evvelki günden kalan pek az miktardaki gaz salıverilerek caddeler tenvire çalışılmış ise de bu ancak fenerin altında duran kimselerin yekdiğerini fark edemeyecek derecede gayri kâfi geldiğinden bir faide temin edememiş ve oteller ile elektrik olmayan devair-i sairede el lambaları yakılmıştır. Dün geç vakte kadar bu bâbda hiçbir tarafın da teşebbüste bulunulmamış ise ameleden bazıları işe başlayarak dün gece için tenvirata muktezi gazın istihsali için çalışmışlardır. Merci-i aidince tedabir-i lâzıme ittihazı memûldür.

İki Büyük Bayram; 1 Temmuz, Edirne ve Kırkkilise'nin İstirdadı

23 TEMMUZ 1923
TANİN

Haber-i resmi

Dün sabahki ajanslar Asakir-i Osmaniye'nin Edirne'ye girdiğini Sofya'dan ve Avrupa'dan aldıkları malumata atfen bildiriyorlar idi. Bu haber doğru değil fakat vaktinden evvel verilmiş idi.[....]

Dün saat dörtte bu haber-i meserret şehrimize gelerek sür'at-i berkiye ile [çarçabuk] yayıldı.

Başkumandanlık Vekâletinden iş'âr edilmiş olup elde ettiğimiz haber-i resmiyi ber-vech-i zir derc ve ilana müsâraat ediyoruz: "Edirne ve Kırkkilise bi-lutfihî kerîm zapt edildi. Enver Bey'in de refakat ettiği İbrahim Bey Süvari Livası'nın tayy-ı mekân eder cümlesine sürat-i savletkâranesi pek çok mesâib [felâket] ve tahribatın önünü almıştır. Bu süvariye kuvvetü'z-zahr [yardım edecek] olarak gönderilen ve numaraları derdest arz olan piyade alayları bir günde 80 kilometre kat' etmişlerdir.

Kırkkilise'ye tahrik edilen [yola çıkarılan] piyade ve süvari kolları dahi aynı derecede sürat ve besâlet ibraz eylemişlerdir [kahramanlık göstermişlerdir]. Bunlara karşı Bulgar piyadesi gayet cüz'i mukavemet göstermiş ve yalnız aşiret süvarisinden bir hayvan telef olmuştur. Yalnız düşman cephane depolarıyla mebani-i emiriyeyi tahribe vakit bulabilmiştir. Edirne'den alınacak tafsilat derdest arzdır."

Bir ordunun günde seksen kilometre kat' etmesi tarih-i harpte nadiren görülmüştür.

24 TEMMUZ 1913
TANİN
10 TEMMUZ

Bu seferki 10 Temmuz şenliği şimdiye kadar tesadüf ettiğimiz merasimle kabil-i kıyas değildir. Bilhassa iki senedir daima matem ve felaketle dolu bir hava teneffüs eden halk, Edirne ve Kırkkilise'nin zaptı kendisi için umulmaz bir saadet telakki etti. Zaten evvelki gün halkı bu kadar heyecan-âlûd tezahürata sevk eden iki milli bayramın bir günde birleşmesidir. [...]

Merasimin teferruatına dair icabeden tafsilatı ber-vech-i âti hülasa ediyoruz:

Sara-yı Hümâyûnda:

Sabahleyin hanedan-ı saltanat erkân-ı kiramı atebe-i mülûkaneye arz-ı tebrikat ettiler.[....]

Edirne ve Kırkkilise zaptının hükümdarımızın kalb-i hümâyûnlarında tevlid ettiği sürûr, züvvarı kabulde göstermiş oldukları iltifat-ı fevkalade ile tamamen tezahür ediyordu.

Mabeyin-i hümâyûnda:

Mabeyin-i hümâyûn id-i milli münasebetiyle son derece müteheyyic [coşkulu] tezahürata sahne olmuştur; Başmâbeyinci Mısır Hidvi'nden, Mekke Emiri'nden, düvel-i muazzama hükümdarlarından, vilâyetlerdeki rüesa-yı ruhaniden varid olan birçok tebrik telgrafları alıyordu. Başkâtip Ali Fuat Bey bütün bu telgrafları zat-ı hazret-i mülûkaneye takdim ettikçe mahzûziyet-i şahanenin cevaben tebliği ferman buyruluyor idi.

Sefaret baş tercümanları, ayan, ümera-yı askeriye, rical-i mülkiye ve ilmiye, anasır-ı gayri müslime rüesa-yı ruhaniyesi, şehrimizde müessesat-ı maliye ve sanayi direktörleri defter-i mahsusuna imza etmişlerdir. İsimlerini kaydedenler içinde Sırp Murahhası Mösyö Pavloviç dahi dâhildir.

Hürriyet Tepesi'nde:

Genç kızlar için tesis olunan İttihad ve Terakki Kız Mektebi talibanı şehit Mahmut Şevket Paşa ve sair fedakâr kahramanlar namına merasim-i mahsusa icra etmişlerdir.

Donanma Menfaatine:

Daha fecirden itibaren şehrimizin her tarafında donanma menfaatine ihzar olunan kokartların tevziine başlanmıştı, Edirne ve Kırkkilise'nin zapt olunması cihetiyle halkta husule gelen şevk ve heyecan iane hususunda fazla fedakârlıklar icra edilmesine sebep olmuştu. Herkes genç kız ve erkeklerin dağıtmakta oldukları bu kokartları tehalükle [istekle] kabul ediyordu. [....] Şehrimiz müessesatından birçoğu vazife-i tevzii kabul etmek suretiyle memlekete karşı beslemiş oldukları hiss-i amik-i muhabbeti izhar ettiler.

Teşkilat Beyoğlu Mutasarrıfı Süleyman Kâni Beyefendi ile zevat-ı âtiyeden müteşekkil heyet tarafından idare olunuyordu. Meşihat-ı ekâbir-i memurininden İzzettin Efendi, Yüzbaşı Ziya ve Fevzi beyler.

Kadınlara ait kısım Hahambaşı'nın zevcesi Madam Naum Efendi'nin zir-i himayesinde idi.

Şehrimizde pek maruf bir banker

olan Mösyö M.....'nin zevcesi ianenin neşr ve tamimi hususunda ibraz-ı mesai eyliyordu.[,...]

Tenvirat:

Gece İstanbul'un her tarafı cidden son derece iyi donatılmıştı. Uzaktan bakıldığı zaman şehirde büyük bir meserretin hüküm-ferma olduğu derhâl nazara çarpıyordu.[.....]

Yıldız sarayı fevkalade bir surette tenvir edilmiş ve o civarda bulunan ahaliye saray-ı hümâyûndan şerbet ve sigara ikram edilmiştir.

İstanbul'da:

İstanbul tenviratında cidden muvaffak olmuştu. Eminönü'ndeki tezyinatı bilhassa

kaydediyoruz. Yeni Köprü'nün medhali ve medhale yakın yerleri ziya altında boğulmuştu. Muteber ticaret mağazaları kırmızı ve beyaz renkli kumaşlarla büyük kavslar [yaylar] yapmışlar ve gece hepsini elektrik fenerleriyle donatmışlar idi. [.....]

Hülâsa İstanbul şimdiye kadar icra ettiği merasimde gösterdiğinden daha fazla bir tezahür-i hissiye tercüman olmuştu. Ahali sabahlara kadar küme küme içlerine sığmayan teheyyücleriyle [coşkularla] gezip eğlendiler.

Bâb-ı Âli Önünde:

Halk bu muzâaf-ı milli bayramı tebcil ve tes'id için tezahürat-ı fevkalade-i milliye ibraz ettiği esnada müteaddid esnaf cemiyetleri başta rengârenk bayraklar bulunduğu halde bir reftar-ı muntazam ile [muntazam yürüyüşle] ve Divanyolu tarikiyle Bâb-ı Âli önüne gelerek siyaset-i münife ve mahiranesiyle, vatandan ebediyen infikâk etmiş [ayrılmış] olduğu zannedilmiş olan Kırkkilise ile Edirne'yi istirdada muvaffak olmuş olan kabinemize beyan-ı teşekkür etmişlerdir.

Beş bini mütecaviz olan bu cemm-i gafir, Bâb-ı Âli havalisine dâhil olduğu zaman bütün Bâb-ı Âli bir alkış tufanıyla sarsılmış idi.

Sadrazam Said Halim Paşa hazretleri ahalinin bu tezahürat-ı milliye ve müzaheretkârânesinden fevkalade müteessir olarak binek taşına gelmişler ve halka hükümet hakkında izhar ettikleri bu teveccüh ve müzaheretten naşı gerek kendi namına ve gerek kabine namına beyan-ı teşekkür etmişlerdir.[,.....]

Ba'dehû bu cemm-i gafir muzikalar, milli havalar ile müterennim olduğu hâlde Bâb-ı Âli'nin diğer kapısından çıkarak Köprü ve Tophane tarikiyle saray-yı hümâyûna azimet etmişlerdir.

Halk Yıldız Sarayı önüne muvasalat ettikleri esnada her tarafta " padişahım çok yaşa" nidalarını ayyuka çıkarmışlardır.

Sevgili padişahımız pencereye teşrif ve halkın ellerinde taşımakta bulundukları büyük "Edirne"nin resmine atf-ı nigâh buyurarak:

(Milletimin hissiyatına iştirak ederim. Mahzûziyetimi tebliğ ediniz) Buyurmuşlardır.

Taksim Bahçesinde:

10 Temmuz gecesi Taksim bahçesindeki tezahürat-ı vatanperverane cidden pek mükemmeldi.[...] Talat Bey'in himayesinde olarak konserler, konferanslar verildi. Gündüz tarihin uzak günlerini ihtar eden yeniçeri kıyafetine girmiş bir heyet içeri girdi, Faik Bey Sultan Selim'in ağzından bir nutuk söyledi ve alkışlandı. Muzika Marş-ı Sultani ve milli marşları çalıyor, hissiyatı coşan ahali bütün konferansları, hitabeleri ve şiirleri alkışlar içinde boğuyordu. Bilhassa küçük bir kızla bir erkek çocuğun okuduğu neşideler son derece hüsn-i tesir hâsıl etti. Gece Mehmet Emin ve Celal Sahir Bey tarafından okunan manzumeler cidden büyük bir tesir vücuda getirdiler. Aka Gündüz'ün hitabesi halkı coşturdu. Velhasıl Edirne ve Kırkkilise'nin ferdasında 10 Temmuz namına yapılan bu merasim şerefiyle mütenasip bir surette başlamış-ve nihayet bulmuştur.[....]

Beyoğlu'nda:

Beyoğlu caddesinin her iki tarafı ve Tepebaşı'na müntehi olan vâsi' cadde rengârenk bayraklarla donatılmış idi. Herkesin yüzünde, gözlerinde bir şule-i ibtihâc [sevinç alevi], âti-i Osmani hakkında bir lemha-i itimad parlıyor idi.

Evvelki günkü manzara-i sur ve sürûr ancak hürriyetin ferda-yı ilanında görülmüş idi !.....]

Tepebaşı'nda:

Tepebaşı bahçesinde daimi surette terennüm-saz olan Romanya Kumpanyası muzikasından başka gelmiş olan Bahriye muzikası da ufak fasılalar ile latif ve nermin şarkılar terennüm ediyordu. [...]

Edirne'de Kırkkilise'de Resm-i geçit

31 TEMMUZ 1913
İKDAM

Osmanlı ajanslarının telgrafları:

Edirne 29 Temmuz- Veliahd-ı saltanat Yusuf İzzettin ve Şehzade Ziyaeddin efendiler hazeratı yarın Cisrimustafapaşa'ya ve öbür gün sabahleyin de Kırkkilise'ye azimet edeceklerdir.

Kırkkilise'de bir resm-i geçit icra olunacaktır. Müşârünileyhümâ hazeratının Perşembe akşamı Dersaadet'e avdetleri mukarrerdir. Edirne şehrinde fevkalade bir sürûr ve şâdmâni mevcuttur. Bütün sokaklar donatılmıştır.

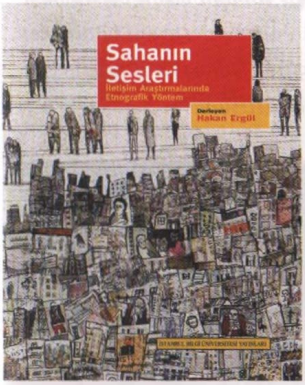
Veliahd Hazretlerinin Beyanatı

Edirne 29 Temmuz – Veliahd-ı saltanat Yusuf İzzettin Efendi hazretleriyle şeref-i mülâkata mazhar oldum. Veliahd hazretleri Edirne'yi ziyaretlerinden dolayı fevkalade memnun bulunduklarını söyledikten sonra Ordu-yu Osmani hakkındaki itimad-ı fevkalade ve takdirat-ı mahsusalarını izhar buyurmuşlardır.

Veliahd hazretleri sözlerine devam ile demişlerdir ki: "Avrupa'nın bugün hakikaten bizden Edirne'yi almak istediğine inanmak istemiyorum. Tâli-i harbin yaver olamaması bizi muvakkaten (?) Edirne'den uzaklaştırmıştı. Osmanlı askerlerinin cesaret ve bahadırlığı sayesinde şehr-i mezkûr tekrar istirdad edildi. Bu, insanların adaletsizliğine karşı Cenab-ı hakkın tecelli eden bir lütuf ve adaletidir.

Edirne bugün bizim için her zamandan daha mukaddestir."

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

SAHANIN SESLERİ
İLETİŞİM ARAŞTIRMALARINDA ETNOGRAFİK YÖNTEM
DERLEYEN HAKAN ERGÜL

343 sayfa, ISBN: 978-605-399-285-1

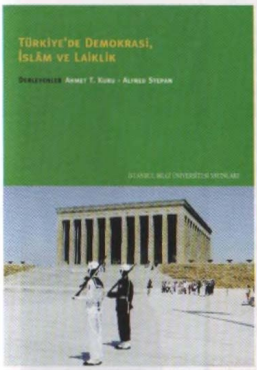
Bu çalışma, bir ilk olma özelliğini taşıyor. Esas olarak iletişim araştırmaları ile etnografik yöntemin kesişme alanını konu ediniyor. Kitap boyunca, bu alanda literatürün, araştırmacının, sahanın ve nihayet dönüp kendi saha deneyimine bakan yazarın sesleri iç içe geçiyor, yaratıcı bir diyaloga zemin hazırlıyor.

JEAN-LOUIS FABIANI
FRANSIZ FİLOZOFU KİMDİR?
KAVRAMLARIN TOPLUMSAL YAŞAMI (1880-1980)

250 sayfa, ISBN: 978-605-399-281-3

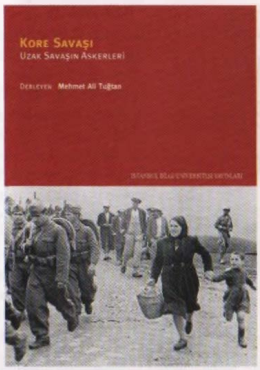
Kavramların içinde şekillendiği alanın toplumsal olduğunu gösteren Fabiani, çağımızın büyük düşünürlerini birer sosyolojik aktör olarak okurken, düşüncelerinin doğup geliştiği kültürel bağlamın kodlarını da bizler için anlaşılır kılıyor. Fransız felsefesi tarihi ve kültürel bir Fransa tarihi olarak okunabilecek eser, Fransız düşüncesinin bir haritasını çıkartıyor.

AHMET T. KURU, ALFRED STEPAN
TÜRKİYE'DE DEMOKRASİ, İSLAM VE LAİKLİK

220 sayfa, ISBN: 978-605-399-279-0

Osmanlı mirasının günümüz Türkiye'sine yansımaları, Kemalist İdeolojinin tarihi kökenleri, Cumhuriyet sonrası kurulmaya çalışılan tektip devlet ve toplum modeli incelenmekte, bunun yanı sıra Müslüman bir çoğunluğa sahip başka ülkelerde görülen laiklik uygulamalarıyla karşılaştırmalar yapılmaktadır.

KORE SAVAŞI
UZAK SAVAŞIN ASKERLERİ
DERLEYEN MEHMET ALİ TUĞTAN

224 sayfa, ISBN: 978-605-399-287-5

Bu kitap, siyasal tarihi açısından, çok partili dönemin başlangıcına ve bu savaşın süreçteki yerine; siyasal psikoloji açısından ise Soğuk Savaş'ın toplumsal yansımalarına ve savaş algısına değinmektedir. Uluslararası ilişkiler hususunda asker gönderme kararıyla Türkiye'nin dış politikadaki amaç ve sonuçlarına değinirken; askerî tarih bağlamında da savaşı, ordunun dönüşümünü ve stratejik ilişkileri değerlendirir.

www.bilgiyay.com
Kurtuluş Deresi Caddesi No: 47, 34440 Dolapdere/İSTANBUL
Telefon: **0212 311 52 59** Faks: **0212 253 47 00**
E-mail: yayin@bilgiyay.com - dagitim@bilgiyay.com

Genel Dağıtım: **PUNTO**
www.puntokitap.com
Telefon: **0212 496 10 50** Faks: **0212 551 30 13**
E-mail: **punto@puntokitap.com**

TARİH VAKFI'NDAN BASIN BİLDİRİSİ

7 Haziran'da Beyoğlu Aynalı Geçit'te düzenlenen toplantı ve ardından yapılan basın açıklaması ile konu ile ilgili gelişmeler değerlendirildi. Tarih Vakfı, Gezi Parkı direnişine desteğini bildirirken tarih disiplininin Topçu Kışlası üzerinden ideolojik bir mücadele aygıtına dönüştürülmesine ilişkin kurumsal görüş ortaya kondu ve konu katılımcılar tarafından tartışıldı.

Konuşmacılar Ahmet Ersoy, İclal Dinçer, Cevat Erder, Uğur Tanyeli, Murat Güvenç.

Basın açıklamasına katılarak görüş bildirenler arasında Ahmet Ersoy (tarihçi), Cevat Erder (tarihi çevre koruma uzmanı), İclal Dinçer (şehir plancısı), Murat Güvenç (şehir plancısı) ve Uğur Tanyeli (mimar) vardı. Günkut Akın (mimarlık tarihçisi) ve İlhan Tekeli (planlama uzmanı) toplantıya canlı yayınla katılırken, Doğan Kuban (mimarlık tarihçisi) ve Ferdan Ergut (tarihçi) da video kayıtlarla görüşlerini paylaştılar. Basın toplantısının video kaydı iki bölüm olarak http://tinyurl.com/nq4rgrx ve http://tinyurl.com/op6pxrl adreslerinden izlenebilir.

Toplantının ardından basın mensupları ve Tarih Vakfı üyeleri İstiklal Caddesi'nden Taksim Gezi Parkı'na yürüdüler. Ardından Gezi Parkı'nın merdivenlerinde basın açıklaması tekrar okundu.

Tarih Vakfı Basın Bildirisi

7 Haziran 2013

Tarih Vakfı olarak her zaman tanığı, mağduru ve takipçisi olduğumuz bir olgu var: Türkiye'de tarih, özellikle de siyasetçilerin elinde bir istismar alanıdır ve bu durum son zamanlarda çok artmıştır. Bu artış hükümetin tarihi mekân politikalarının en çarpıcısı olan Taksim Topçu Kışlası Projesi üzerinden elle tutulur hale gelmiştir. Bununla birlikte, bu projeye karşı İstanbulluların çeşitli platformlar üzerinden aylardır verdiği mücadele bir umut ışığı olmuştur.

İstanbul'un göbeği Taksim'de her türlü planlama ve kent yönetimi ilkesine aykırı olarak tepeden inme kararlar alındı ve uygulandı. Bu ve buna benzeyen Haliç Metro Geçiş Köprüsü, 3. Boğaz Köprüsü gibi projeler İstanbulluların kent hakkını hiçe saymaktı. Bu durumda İstanbulluların kent hakkı talebi için sokağa dökülmekten başka yolları kalmamıştı. Buna karşı günlerdir uygulanan polis şiddetini ve bu projeye barışçıl bir biçimde karşı olanların Türkiye'nin pek çok şehrinde acımasızca ezilmeye çalışılmasını protesto ediyoruz.

Tarih yalnızca geride kalmış ve gücü olanın istediği gibi kullanabileceği bir olaylar yığını değil, geçmişten gelip bugünü de içine alan bütünlüklü bir akıştır. Bu açıdan düşünülürse, Taksim Meydanı ve diğer tüm kentsel alanlar şehrin tarihsel ve kolektif belleği olarak değerlendirilebilirler. Bu doğrultuda, Taksim Gezisi ve çevresi, kentsel ve toplumsal bellek ile toplumsal tarih açısından somut biçimde korunması gereken kültür mirasıdır. Bu özelliği, içinde bulunduğumuz günlerde yeni ve yoğun tarihsel tanıklıklarla artarak sürmektedir.

Tarih Vakfı, kent hakkı ve kentli belleğini hiçe sayan "replika fiziki mekân" üretimine, yani Topçu Kışlası'nın yeniden inşasına ya da yeniden inşa edilirmiş gibi yapılmasına karşı olduğu gibi, bu projeyi daha sevimli göstereceği düşünülerek ortaya atılan "İstanbul Kent Müzesi" biçimindeki işlev önerisine de tamamen karşıdır. Kent müzeciliği ve İstanbul Müzesi üzerine 10 yıl boyunca bilgi ve deneyim üretmiş, kitaplar yayınlamış, uluslararası sergiler açmış, İstanbul Ansiklopedisi ve İstanbul dergisini yayınlamış olan Tarih Vakfı, İstanbul Kent Müzesi'nin nasıl kurulması gerektiği konusunda bu ülkedeki en birikimli kurumdur. Bu birikime dayanarak, toplumsal ve kentsel tarihe şahitlik edecek, güncel tarihini belgeleyecek ve bunlar üzerinden kent geleceği tartışmalarına evsahipliği yapacak kent müzesinin bir replika yapı içinde vücut bulmasının meselenin ruhuna tamamen aykırı olduğunu düşünüyoruz. Ayrıca ivedilikle atılması gereken birkaç adıma dikkatinizi çekmek istiyoruz.

Hükümet ve devlet, ortak yaşam alanlarımız olan kentlere dair karar alma mekanizmalarını gecikmeksizin şeffaflaştırmalı ve katılımcı bir yönetim anlayışına yol açmalıdır.

Tarihin, ideolojik bir mücadele aygıtı olarak kötüye kullanılmasından vazgeçilmeli ve bundan sonra tarihsel mekân düzenlemelerinin ideolojik planlara göre belirlenmesinden özenle kaçınılmalıdır.

Işık Tamdoğan basın bildirisini okurken.

10. (OLAĞANÜSTÜ) MÜTEVELLİLER KURULU GERÇEKLEŞTİRİLDİ

Tarih Vakfı'nın 10. (Olağanüstü) Mütevelliler Kurulu 2 Haziran 2013 Pazar günü, İstanbul Eminönü'ndeki Marmara Belediyeler Birliği Hızır Bey Çelebi Seminer Salonu'nda saat 14.30'da, 36 mütevellinin katılımıyla gerçekleştirildi.

Şerif Mardin'in açış konuşmasının* ardından Tarih Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı Doç. Dr. Bülent Bilmez öncelikle birkaç gündür sürmekte olan Taksim Gezi Parkı olaylarına kısaca değindi ve konuklara bu olağanüstü ortamda genel kurula iştiraklerinden dolayı teşekkür etti.

Mütevelliler Kurulu'nun, vefat eden mütevelliler için saygı duruşunda bulunmasının ardından divan seçimine geçildi.

Gelen öneriler oylanarak; Prof. Dr. Murat Güvenç divan başkanlığına, Prof. Dr. Büşra Ersanlı başkan yardımcılığına, Münevver Eminoğlu sekreter üyeliğe seçildi.

Gündem gereği sırayla Yönetim Kurulu raporları, mali raporlar, Denetim Kurulu Raporu, 2013-2014 Dönemi Çalışma Programı ve Bütçe Taslağı okundu.

Fikret Yılmaz, okunan raporların bazı noktalarında ve özellikle Projeler ve Yurt Yayınları'nın gelecek dönemler için belirlenmiş çalışma programları için bazı önerilerde bulundu.

Ayhan Aktar ve Edhem Eldem de genel kurulda sunulan/okunan raporların ve ilgili belgelerin daha önceden mütevellilerle paylaşılmasının; genel kurula gelmeden önce bunların incelenme fırsatı yaratılmasının daha iyi olacağı yönünde düşüncelerini belirttiler.

Bu önerilerin ardından, Vakıf yönetiminin geride kalan dönem faaliyetleri 17 kabul, 1 ret ve 4 çekimser oy ile (açık oylama yöntemiyle) ibra edildi.

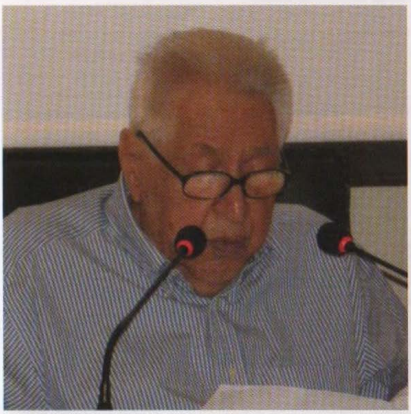
Daha sonra gündem dâhilinde vakıf senedinin 8. ve 21. maddeleri uyarınca vefat nedeniyle boşalmış mütevelliliklerin tamamlanması konusuna geçildi.

Vefat ve istifa eden mütevellilerin bu unvanlarının devamı, vârislerine aktarımı ve/ya sona ermesi ile yeni mütevellilik gibi konular üzerine ortaya konan çeşitli görüşlerin ardından söz alan Yönetim Kurulu üyesi Mahir Polat, vakıf senedi ve hem Tarih Vakfı'nda hem de benzer nitelikteki diğer vakıflarda ve derneklerde uygulanan politikalar hakkında mütevellilere bilgi verdi ve bu konuda vakıf avukatı Ahmet Dindar'ın hukuki mütalaasını Genel Kurul'a sundu. Buna göre 2002 yılında yürürlüğe giren yasa ile dondurulan mütevelli sayısı (670) esas alındığında vefatlar nedeniyle 13 mütevelliliğin boşta olduğu ve bu 13 mütevellilik için Yönetim Kurulu'nun önerdiği yeni adayların genel kurul onayına sunulduğunu belirtti.

Yönetim Kurulu Başkanı Bülent Bilmez'in mütevelli adaylarını tanıtmasının ardından Murat Güvenç listeyi blok olarak oylamaya sundu. Yönetim Kurulu'nun önerdiği mütevelli aday listesi kabul edildi. Işık Tamdoğan, Özlem Çaykent, Erol Köroğlu, Mahir Polat, Mahmut Boynudelik, Esra Balcı, Alişan Akpınar, Fırat Güllü, Güven Gürkan Öztan, Kahraman Şakul, İnayet Aksu, Ulaş Özdemir ve Doğan Çetinkaya mütevelli oldular.

Daha sonra istifalarla boşalmış olan 3 Yönetim Kurulu üyeliği yerine vakıf senedinin 10. maddesi gereğince, 3 yeni Yönetim Kurulu üyesi getirilmek üzere mevcut Yönetim Kurulu tarafından önerilen 11 adaydan 3'ünün seçimi için gizli oylama yapıldı. Oylama sonucunda Ferdan Ergut, Esra Balcı ve -eşit oy alan Doğan Çetinkaya ve Alişan Akpınar'dan Alişan Akpınar'ın hakkından feragat etmesiyle- Doğan Çetinkaya Yönetim Kurulu üyesi oldular.

Ardından Denetim Kurulu seçimine geçildi. Önerilen adaylar için yapılan gizli oylama sonucunda Halim Buluroğlu, Suay Aksoy ve Hasan Tahsin Özkaya Denetleme Kurulu üyesi oldular.

Açış konuşması esnasında Şerif Mardin.

Münevver Eminoğlu, Murat Güvenç, Büşra Ersanlı ve Ozan Torun.

Yönetim Kurulu Başkanı Bülent Bilmez, yapılan tüm eleştirilerin ve sunulan önerilerin değerlendirileceğini söyleyerek mütevellilere teşekkürlerini sundu. Son olarak, Divan Başkanı Murat Güvenç'in katılımcılara teşekkürleri ile Tarih Vakfı'nın 10. Mütevelliler Kurulu Toplantısı sona erdi.

* Bu konuşmanın tam metni Ağustos sayımızda yayınlanacaktır.

"GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE AZINLIK OKULLARI: SORUNLAR VE ÇÖZÜMLER" PROJESİ RAPORU 19 EYLÜL'DE TANITILACAK

Tarih Vakfı, "Geçmişten Günümüze Azınlık Okulları: Sorunlar ve Çözümler" adlı projenin raporunu 19 Eylül'de İstanbul'da düzenleyeceği basın toplantısıyla kamuoyuna duyuracak.

"Geçmişten Günümüze Azınlık Okulları: Sorunlar ve Çözümler" adlı araştırma, Türkiye'deki "azınlık" okullarının geçmişten günümüze süregelen sorunlarını görünür kılmayı, Türkiye toplumunda insan haklarına, kültürel haklara saygılı, ayrımcılıkları azaltan, demokratik bir eğitim anlayışının yerleşmesini ve buna ilişkin tartışmaların demokratik bir zeminde yapılabilmesini kolaylaştırmayı; Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlık kimliğinin ayrımcı içerimlerinden arınmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Üç ciltten oluşan raporun birinci cildini Selçuk Akşin Somel kaleme aldı: 19. yüzyıldan 20. yüzyıl başlarına kadar Osmanlı Devleti'ndeki Ermeni, Rum ve Musevi okullarının durumlarını eğitimin merkezileşmesi ve modernleşmesi çerçevesinde ele alan bu çalışma "Gayrimüslim Okulları Nasıl Azınlık Okullarına Dönüştü" adını taşıyor.

Nurcan Kaya tarafından hem araştırması yürütülen hem de kaleme alınan projenin ana raporu, ikinci cilt "Geçmişten Günümüze Azınlık Okulları: Sorunlar ve Çözümler" adını taşıyor. Tevhidi Tedrisat Kanunu'ndan (1924) günümüze azınlık okullarının yaşadığı sorunlar ve çözüm önerilerini ele alan bu çalışmada Kaya; uygulamaları, tanıkların anlatımlarını yasal mevzuat ve konuyla ilgili belgelerle karşılaştırarak irdelemektedir. Ayrıca, ana raporda Global Dialogue Vakfı'nın mali desteğiyle 18 ayda tamamlanan projenin sözlü tarih alan araştırmasında elde edilen bulgular yer almaktadır.

Bu iki çalışmanın özeti, Türkçenin yanı sıra, Ermenice, Rumca ve İngilizceye çevrilerek kitaplaştırıldı ve üçüncü cilt hazırlandı.

Raporun tanıtım toplantısının Haziran ayında yapılacağı *Toplumsal Tarih* dergisinin bir önceki sayısında duyurulmuştu. Ancak, Haziran ayında Taksim Gezi direnişiyle gelişen olaylar ve ardından okulların tatile girmesi nedeniyle kitapların tanıtılacağı basın toplantısı 19 Eylül 2013'e ertelenmiştir. Rapor Eylül ayında Türkiye kamuoyuyla paylaşılacak, ilgili resmi kurumlara ve sivil toplum kuruluşlarına gönderilecektir.

TARİH VAKFI VE ORIENT INSTITUT ORTAKLIĞINDA KONFERANS

100. YILINDA I. DÜNYA SAVAŞI

Osmanlı Cephesinde Yeni Bir Şey Var: Cihan Harbi'ne (1914-1918) Yeniden Bakmak (9-12 Nisan 2014)

I. Dünya Savaşı, 20. yüzyılda yaşanmış en önemli ve etkisi en geniş alana yayılmış olaydır. Savaş güç dengelerini, sosyal ilişkileri ve toplumsal algıları baştan aşağı değiştirmiştir. Bir dünya savaşı olmasına rağmen farklı coğrafyalarda çok farklı şekillerde ilerlemiştir. I. Dünya Savaşı'na ilişkin tarih yazımını uzun süre milliyetçi bakış açıları şekillendirmiştir, ancak günümüzde yapılan çalışmalarda, savaş deneyimlerinin ve sonuçlarının çok katmanlılığı ön plana çıkmaktadır. Artık I. Dünya Savaşı akademide farklı perspektifler çerçevesinde daha etkin bir şekilde incelenmektedir.

I. Dünya Savaşı'nın başlangıcının 100. yılı vesilesiyle Orient-Institut İstanbul ve Tarih Vakfı 2014 yılında Osmanlı Devleti'nde I. Dünya Savaşı'nı ele alan ortak bir konferans düzenlemektedir. Amaç, Osmanlı Devleti'nin yaşadığı savaş deneyimlerine askeri tarih yazımındaki yeni eğilimler çerçevesinde tekrar bakmak, bu yeni yaklaşımların kazandırdıklarını kıyaslamak ve gelecek araştırmalara olası katkılarını değerlendirmektir. Konferans üç ana tema üzerinde yoğunlaşmaktadır:

- Savaş deneyimleri: Subaylar, acemi erler, siviller, asker kaçakları ve savaş esirlerinin yaşadıkları deneyimler birbirinden çok farklıdır.
- Savaş organizasyonu ve ekonomisi: Bu başlık, askeri soru ve sorunların yanı sıra savaş sırasındaki yönetilebilirlik, ekonomik koşullar ve ihtiyaçların karşılanması, sağlık sorunları, tehcir ve özel birimler gibi meseleleri de kapsamaktadır.
- Savaş hakkında konuşmak: Propaganda, kültür, tarih yazımı, kişisel anılar ve toplumsal bellek.

Geniş bir uluslararası yelpazeden yaklaşık altmış konuşmacının katılacağı konferansın toplam üç gün sürmesi planlanmaktadır.

Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi, Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü (IFEA), Sabancı Üniversitesi ve İstanbul Şehir Üniversitesi tarafından desteklenen konferansa makale teklifi sunmak için kısa özgeçmiş ve tebliğ özetlerinin 1 Haziran 2013 tarihine kadar şu adrese gönderilmesi gerekiyor: info@ottomanfronts1914-1918.org.

Daha fazla bilgi için: www.ottomanfronts1914-1918.org

Not All Quiet on the Ottoman Fronts:
Neglected Perspectives on a Global War, 1914-18
Osmanlı Cephesinde Yeni Bir Şey Var:
Cihan Harbi'ne (1914-1918) Yeniden Bakmak

Uluslararası Konferans, İstanbul, 9 - 12 Nisan 2014

www.ottomanfronts1914-1918.org

Tebliğ Çağrısı

Son başvuru: ~~1 Haziran~~ 15 Temmuz 2013

YENİ TARİH: 15 Temmuz 2013

Subaylar

celp edilen askerler

asker kaçakları

Hemşireler ve diğer sağlık personeli

SAVAŞI DENEYİMLEMEK

gaziler ve yaralılar

savaş esirleri

sivil esirler

'etnik azınlık' mensubu askerler

çeşitli biçimleriyle şiddet

Teşkilat-ı Mahsusa

Almanya'nın savaştaki rolü

savaş zamanı yönetişim

savaş hedefleri

zorunlu göç

SAVAŞIN ÖRGÜTLENMESİ

savaş ekonomisi, iaşe (karaborsa, kaçakçılık), ulaştırma

sağlık ve ikmal

istihbarat

muharebe alanları ve gayrinizami birlikler

askeri hukuk

propaganda: kitleleri teşvik etmek

cihad çağrısı

sömürge karşıtı isyan

ulusal ve ulus-sonrası perspektiften tarihyazımı

SAVAŞIN DİLE GETİRİLMESİ

kişisel tanıklıklar (ego-tarih)

edebiyat

sanat

kültür

toplumsal hafıza ve anma törenleri

Organizing institutions

TARİH VAKFI

ORIENT-INSTITUT ISTANBUL

Supporting Institutions

Sabancı Üniversitesi

İstanbul Bilgi Üniversitesi

İSTANBUL ŞEHİR ÜNİVERSİTESİ

SALT BEYOĞLU'NDA ORHAN ESEN

İSTANBUL'A MERKEZ DÜŞLEMEK / İSTANBUL'U MERKEZİNDEN DÜŞLEMEK: TAKSİM

Kentsel dönüşüm konusunda toplumda yaygın olan ekonomist tavır, bir yerde kente müdahale varsa, bunun arkasında öncelikle bir rant kaygısı arar. Taksim'e müdahalenin amacı ancak Gezi Parkı'na bir AVM inşa etmek olabilir. mücadele de bu rantın gerçekleşmesine karşı verilmelidir. Oysa Taksim gibi sembolik, fonksiyonel ve siyasi önemi yüksek mekânlara müdahalelere damgasını vuran, ekonomist bakışın açıklamakta yetersiz kalacağı farklı saikler mevcuttur.

Konuşması esnasında Orhan Esen.

Taksim projesinin uygulayıcıları ve muhalifleri toplumun gerek ağaca gerek otomobile düşkün olduğu gerçeğinin farkındalığı ile davranmıştır: Ağaca karşı müdahalelere itiraz, otomobil için gerçekleştirilen altyapılara ise, eleştirel bir süzgeçten geçmeksizin onay, toplumda yaygın tavırdır. Tünel inşaatı Taksim dönüşümünün pek de sorgulanmayan öğesi ise, Gezi Parkı'nın imara açılması da projenin yumuşak karnıdır. Gerçekten de toplum, son üç ağaçta kolektif vicdanını en güçlü şekilde harekete geçirmesini bilmiştir.

Taksim projesi kompleks ve mufassal bir bütündür; içerisinde Tarlabaşı, Meydan, Gezi, AKM, olası cami projesi ve hepsini tutkallayan yapısal bir unsur olarak tünel bulunur; ancak asla bütüncül bir proje olarak gündeme getirilip tartışılmamıştır. Başbakanın muhayyilesinde bir "niyetler külliyesi" mahiyetinde var olmakta, ilgili birimlerle yeri geldikçe paylaşılmakta, değişen koşullara *ad hoc* uyarlanmaktadır. Özellikle "kışlanın ihyası" ve AKM konusunda günbegün değişebilen bildirimler ve tünel inşaatının önüne geleni yutan bir canavar gibi plansız-projesiz ilerleyişi "kervanın yolda düzüldüğüne" işaret etmektedir. Tünel inşaatındaki hukuksuzluğun alenen açığa çıkması ve bu durumun toplum vicdanını zedelemesi ile süreç duvara toslamıştır.

İstanbul nüfusu uzun 19. yüzyılda 1,5 milyona ulaşırken ya mevcut yapılı çevre yıkılıp yoğunlaştırılacak ya da yeni alanlar imara açılacaktır; ikisi de olur. Avrupa yakasında yeni koloni alanları kuzey yönünde üç aks etrafında gelişir. Tophane'den Ortaköy'e "Saltanat aksı"nda sahil sarayları monarşinin görsel temsiliyetini kurgular. Galata Köprüsü'nün iki yakasındaki semtlerden başlayıp, Tünel meydanından itibaren Cadde-i Kebir boyunca sırtı takip eden ve bugünkü Cevahir AVM yöresinde şehrin dış çeperine dayanan bir "sermaye aksı" ve kuzeybatıda Kasımpaşa / Cibali'den Haliç'in içlerine uzanan bir "sanayi aksı" oluşur.

Tünel'den Şişli'ye uzanan *Grande Rue* çevresinde şekillenen sermaye aksı, yeni üst düzey gayrimenkul piyasasının coğrafyasıdır. Bu aks üzerinde Galata'dan Taksim tepesine uzanan iç çember (*Pera*), spekülatif sermaye hareketleri sonucunda, üst ölçekte bir fiziki mekânsal planlamadan yoksun olarak, kamunun tedrici ve parçacı müdahaleleri ile şekillenmiştir. Taksim tepesinden öteye sırttan uzanan, Maçka ve Dolapdere vadileri etrafında birer boynuz oluşturan kuzey çemberdeki Elmadağ, Osmanbey, Teşvikiye ve Tatavla gibi semtler ise düzenli yapılaşmıştır; bunlar Vaka-yi Hayriye sonrasında askeri işlevi azalan kışlaların talim sahalarına planlı imar hamleleri ile yerleşmişlerdir. Taksim tepesi bu sermaye aksı üstünde iç ve dış çemberin tam orta noktasında yer alır; sarnıç ve maksem, mezarlık, topçu kışlası, kışlanın talimhanesi ve ahırları gibi, konut dokusu dışında yer alan büyük ölçekli alanlar içerir. Yukarıda tanımlanan iç ve dış çemberleri birbirinden ayıran bir geçiş alanıdır.

Şehir kuzeye kayarken farklı merkezi fonksiyonların mekânsallıkları da ayrışır. Kadim Sultanahmet bakanlık binaları ile çevrelenir, modernleşen bürokrasinin görünürlüğünü sağlayan bir tür devlet meydanına dönüşür. Sirkeci - Karaköy aksında oluşan merkezi iş alanını kendi içinde bütünleştiren Galata Köprüsü ikinci bir merkezi kamusal alan olarak ortaya çıkar. Saltanat aksının merkezi meydanı Dolmabahçe'de konumlanır.

Kadim Osmanlı'da saltanatın görsel temsili kent peyzajını domine eden bir saray mimarisi ile sağlanmaz. Modernleşme ile birlikte, kent peyzajında Rezidans'ın yokluğu bir sorun olarak belirecektir. Çağdaşı olduğu diğer monarşiler gibi gardan postaneye, hastaneden kışlaya kamu binalarını kentin içine bir emperyal temsiliyet sembolizmi ve kurgusu içinde yerleştiren yeni Osmanlı devleti, Sultan'ın rezidansı için de bir çözüm bulmak durumundadır. Yeni kuşak saltanat meydanları da bu modern kentsel kurgu içinde ortaya çıkar ve sahil aksı boyunca konumlanır; mimari düzlemde saat kuleleri veya dikey konseptli, yan kubbesiz yeni kuşak camiler ile vurgulanır.

Dolmabahçe, bir rezidanstan öte kentsel bir *ensemble*'dır. Kayıkhanesi, camii, tiyatrosu,

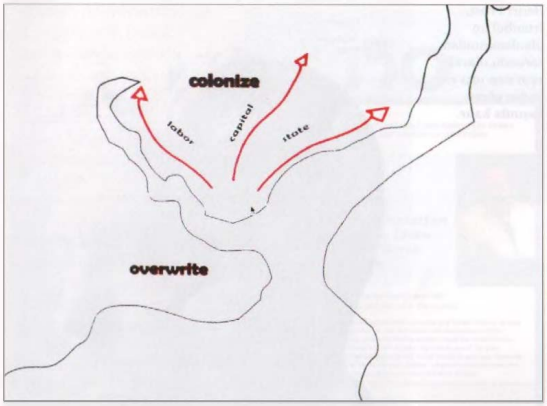
ahırları, Çınarlı *Alee*'si, Akaretler konut kompleksi, gazhanesi ile bir "modern çağ külliyesi", bir kentsel tasarım ürünüdür. Dolmabahçe külliyesinde Sultan'ın rol modeli olduğu varsayılan bir "yeni hayat"ın temel parametreleri mekânsal izdüşümünü bulur. Ortasında saat kulesi bulunan, bir sınırı kıyı hattı ile çizilen, diğer kenarlarında külliyeyi tanımlayan cami, tiyatro, ahırlar ve saray portalının bulunduğu yarı açık - yarı korunaklı bu meydan, külliyeye gündelik kamusallık içinde görünürlük sağlayan arayüzdür. Külliyenin ardında yer alan Maçka vadisi, modern monarşilerin inşaat programının gözdelerinden bir dizi kışla ile, bunlar da üzerinde siyasal elitlerin iskânı "teşvik" edilen, yeni örnek semtlerle çevrelenmiştir.

Bu dönemde Taksim, Sıraselviler ile Cadde-i Kebir'in buluştuğu yerde, maksemin önündeki boşluktan ibarettir (bugün büfelerin önü, tramvay durağı). Sağında önce Taksim ahırları, daha sonra Topçu Kışlası'nı kat eden Cadde-i Kebir bu arada Kışla Caddesi adını alır, solunda da geniş bir boş alan, Talimhane yer almaktadır. Burası, askeri işlevinin yanı sıra popüler gösteri ve toplanmalar için de kullanılır. Pera'nın dar dokusundan çıkışla birlikte mekân ferahlar, bu aks modern bir bulvar olarak düzenlenir. İleride sağda kentin ilk parkı Taksim bahçesini (Bugün Ceylan Intercontinental'ın bulunduğu alan), Elmadağ'dan itibaren Surp Agop Mezarlığı'nı sınırlar (bugün Radyoevi ve Hilton arazisi).

Kışlayı tanımlayan soğan kubbeli, anahtar deliği pencereli oryantalist üslup Osmanlı'ya Hint'ten, Mağrip'ten değil, Batı'dan gelir; Osmanlı, oryantalist binalar inşa etmekle kendine Batılılık vehmeder. Öte yandan Batı merkezli bir bakışla kendine ayna tutan Osmanlı oryantalist imajla özdeşleşmekte sakınca görmez ve bu elbiseyi 19. yüzyılın "globalleşmiş" ortamında kendi yerelliğinin dışavurumu olarak hevesle giyer. Kadim Osmanlı Devleti'ni tasfiye edecek bir modern orduyu barındırmak amacı ile inşa edilmiş bir kışlada fiktif de olsa yerlilik atfedilen bir mimari dile sığınılması kayda değerdir. Topçu Kışlası II. Meşrutiyet'le birlikte giderek işlevini yitirmiş ve 1910'lardan 1930'ların sonuna ticari, sportif ve sosyal etkinlikler için bir şehir kulübü işlevi görmüştü.

Cumhuriyet Anıtı'nın 1928'de bulunduğu noktaya yerleştirilmesi Taksim'in meydanlaşmasında belirleyici dönüm noktasıdır. Sarnıç ile ahırlar arasındaki mesafe yetersizdir, ahırların bir kısmının yuvarlakça kesilerek alan açılması gerekir. Bu noktanın seçilmesi kuşkusuz Pera'da cisimleşen Osmanlı kozmopolitizmine karşı, semtin hemen çıkışına yeni milli rejiminin sembolizmini kondurma ihtiyacından kaynaklanır.

Henri Prost kentin planlamasından sorumlu olarak 1936'dan 1951'e kadar görev başında kalır. Daha önce kolonyal Fransız Kuzey Afrikası'nda askeri valiye sorumlu çalışma pratiğinin olması bu görev için seçilmesinde önemli etkendir. Çalışmaları tüm kenti kapsamış olsa da atanmış belediye başkanı Lütfi Kırdar'ın yatırım karar ve öncelikleri "Büyük Taksim"i cisme büründürür. Bir önceki döneme kıyasla tek merkezli bir kent ortaya çıkar: Bürokrasinin merkezi olan Sultanahmet'in Ankara'ya taşınmasıyla, merkezi iş alanının kamusal mekânı Galata Köprüsü, İstanbul'un da dünyanın taşrasına düşmesi ile sönümlenecek ve işlevsizleşecektir. Asıl sembolik rekabetin konusu olan, saltanatın merkezi Dolmabahçe külliyesi ve meydanı ise yeni merkezin "ayakları altında" kalacaktır. Prost'un büyük Taksim projesinde yaptığı da sembolik ve işlevsel boyutları içeren kamusal bir kentsel külliye tasarlamaktır. Projenin ilk unsuru, sembolik öneme haiz, ferah bir Cumhuriyet meydanının açılması idi; bunun için kışlanın güneyinde yer alan ahırlar yıkıldı. Cumhuriyet Anıtı'nın tam karşısına yerleşecek bir opera binası (AKM), alanın aksiyalitesini vurgulayacaktı.

Taksim'den çıkan üç aks: Dolmabahçe yönünde "saltanat aksı", Şişli yönünde "sermaye aksı", Haliç yönünde ise "sanayi aksı".

İkinci unsur spor ve kültür işlevlerini içerecek olan "2 No'lu Park" idi. Spor ve Sergi Sarayı, Açık Hava Tiyatrosu ve Radyo Binası ilk hamlede inşa edilecek, İnönü Stadyumu'nun yapımına başlanacaktı. Maçka vadisine yerleşen bu yeni kent forumu, stadyum ve açılan yeni yollar vasıtasıyla eski Dolmabahçe külliyesinin kayıkhane, tiyatro ve ahırlarını ve bunlar arasında yer alan meydanı ortadan kaldırarak buradaki kentsel bütünlüğü silip geçmişti.

1940 yılında Topçu Kışlası'nın yıkımı ile projenin üçüncü unsuru oluştu: Taksim Meydanı ile 2 No'lu Park'ı birbirine kesintisiz bir yaya sirkülasyonu içinde bağlayacak olan Taksim Gezisi... Burası esasında Cumhuriyet Halk Fırkası'nın ve diğer kamu ve yarı kamu kuruluşlarının yerleşebileceği bir kampus gibi tasarlanmışsa da savaş koşulları bunun gerçekleşmesine izin vermemiş ve proje bir parka dönüştürülmüştü. Yeni Taksim artık Milli Şef'in tören meydanı olmuştu.

Cihangir'den Maçka'ya uzanan geniş yay üzerinde yer alan planlı modern semtler ise örnek Cumhuriyet insanını barındıracaktı. Bu semtlerin 19. yüzyıldan devralınanları da yeni kurulan Talimhane gibi semtlerin mimari dokusu örneğine göre kendilerini hızla dönüştürmekte, bu dönüşüm yeni "apartman temelli" imar düzeni ile teşvik edilmekte idi. Projenin uygulanması Prost döneminin sonrasına sarkacak, giderek göçle biçimlenen bir kentte, sosyal ayrışmayı ön plana çıkaran ve otomobil odaklı konseptler gündeme gelecektir. Otel projeleri ile parkın geniş bölümü özelleştirilmiş, yaya sirkülasyonu kesintiye uğratılmış ve kentli orta sınıflar için yeşil, bir yaşam konsepti olmaktan çıkıp "bakılacak bir peyzaj"a dönüşmüştür.

Taksim - Maçka külliyesinin kendinden bir önceki modernleşme dalgasını temsil eden Dolmabahçe külliyesini ve çevreleyen iskân alanlarını fiilen ezerek bütünlüğünü bozması, sarayı turistik bir obje olarak kentsel bağlamından soyutlaması, bu benzersiz kentsel *ensemble*'ın bütünsel bir kentsel tasarım ürünü olarak okunaklılığını ortadan tümü ile kaldırmış olması Cumhuriyet rejiminin Osmanlı ile kurduğu ilişkiyle açıklanabilir. Cumhuriyet modern olma özelliğini kıskançça kendi tekeline alır ve kendisinden önceki her şeyi ya toptan "ortaçağ karanlığı"na havale eder ya da görmezden gelemediği modernite izlerini karikatürleştirdiği bir Tanzimat kültürüne atfederek önemsizleştirir. Muktedirler için kentte iz bırakma endişesi önemlidir. Yoğun ideolojik rekabetçi koşullarda iz bırakma, iz silme biçimine bürünür.

Mevcut projenin temel parametrelerinden biri kentin kılcal damarlarına kadar otomobile uygun şekilde tasarlanmasıdır. Resmi adı, ana muhalefetin de onayı ile "Taksim yayalaştırma projesi"

Henri Prost, İstanbul'un planlamasından sorumlu olarak 1936'dan 1951'e kadar görev başında kalır.

olarak konan proje, kent merkezini otomobilleştirme ve giderek otomobillilerin tekeline sunma projesidir. Bilinen literatürde bir bölgenin yayalaştırması oraya yönelik otomobilli ulaşım talebini azaltmak, toplu ulaşımı desteklemek demektir. Mevcut proje teamüllerin tersine, Taksim yöresinde bir dizi tünel ve yüksek hacimli otopark içermektedir. Bunlar bölgeye otomobilli erişim talebini teşvik edecek, zaten yoğun olan trafiği iyice içinden çıkılmaz hale getirecektir. Gezinin imara açılma (AVM değil) projesi AKP gündemi ile arkaik devletin gündeminin çakıştığı noktadır: Yapılaşmış Gezi + tünelleşmiş Cumhuriyet - Tarlabaşı geçişinin birlikte oluşturduğu bariyer, başbakan tarafından defaten dile getirilen meydanda siyaset yasağının fiziki uygulamasıdır. Devletin rövanşist gündemine rafine, mühendisçe bir çözüm ile siyasetin alanının fiilen daraltılması.

Taksim olduğu gibi kalabilir mi? Hayır, kalmamalı da. Oluştuğu tarihlerden bugüne, gerek şehir gerekse ülke kapsamlı sosyal değişimlere uğramıştır; Meydan ve Gezi ise tedrici, parçacıl müdahaleler, ortamdaki aktörlerin (İETT, Trafik Vakfı, Emniyet vb. gibi) kendi kurumsal anlık sorunları için kamusaldan kendilerine anlık paylar koparmaları ve geçici temellük etmeleri yöntemi ile zaten sürekli dönüşmüştür. Bu dönüşüm bütüncül bir konsept ile netleştirilmeli, "nasıl"ı açık, katılımcı bir tartışma ve uzlaşma sürecine konu olmalıdır. Taksim sürecini başından beri takip eden Taksim Platformu'nun "Taksim hepimizin" şiarı bu gerekliliğe işaret eder. Bugün ortak aklı egemen kılarak kamusal alanın gerek tasarımı gerekse kullanım ve yönetim modelini hep birlikte konuşmamız gereken noktadayız.

Otoriterlik dozu giderek artan hükümet kanadının tepeden inme tavırlarla dönüşüm dikte etmesi, Kemalist muhalefetin ise özellikle AKM ve Gezi'yi dokunulamaz ikonalar, camiyi tartışılamaz kırmızı çizgi olarak dayatan ultra-muhafazakâr konumu Taksim'i kilitleyen denklemdir. Taksim'i "hayal edilmiş bir altınçağ"a gönderme yapacak şekilde tepeden kurgulama fikri, bu altınçağ ister 1930'lar - 40'lar olsun, ister hayal edilmiş bir Osmanlı potpurisi, zorlama bir toplum mühendisliği olmaktan öteye gitmeyecektir. Projede ya da Kemalist ziddında ısrar, Türkiye toplumunun bugün eriştiği siyasal olgunluk düzeyi ile temelden çelişmekle, oluşmuş toplumsal dengeleri sorumsuzca sarsmaya devam edecektir.

* Bu yazıda yapılı çevre tarihi konusunda çalışan Orhan Esen tarafından 7 Haziran'da Salt Beyoğlu'nda gerçekleştirilen, Taksim'in İstanbul'un sembolik ve fiili merkezi haline gelmesinin tarihine dair konuşmanın öne çıkan noktaları konu edinilmiştir. Metin, https://www.youtube.com/watch?v=5znWzuneCo adresinde orijinal video kaydı bulunan bu konuşmanın Berat Seçkin Demirok tarafından hazırlanan özet notlarının konuşmacı tarafından redakte edilerek yazı diline uyarlanması yöntemi ile elde edilmiştir.

BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ'NDE DİMİTRİ GUTAS İLE

BİLGİNİN FETHİ

Boğaziçi Üniversitesi 150. yıl kutlamaları kapsamında 23 Mayıs günü, Robert College mezunlarından Dimitri Gutas'ı ağırladı. Yale Üniversitesi Doğu Dilleri ve Medeniyetleri öğretim üyesi olan Prof. Gutas, Büyük İskender'den Fatih Sultan Mehmed'e dek bilginin tercümeler yoluyla fethi ve siyasal-askeri fetihler ile tercüme hareketleri ve bilimsel aktarım ilişkisi üzerine bir konferans verdi.

DİDAR AYŞE AKBULUT

Prof. Gutas konuşmasının başında, medeniyetler tarihine etnik kimliklerin ve dinlerin yarıştığı bir güzellik yarışması gibi bakılmasını eleştirerek, bilginin ve bilgi aktarımının somut tarihsel şartlar çerçevesinde tartışılması gerektiğini ifade etti. Konuşmanın devamında ise Büyük İskender'in fetihleriyle başlayan Helenistik çağdan 15. yüzyılın ortasında Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethine kadar olan dönemde tercüme hareketleri sayesinde Hindistan'ın batısı diye tarif edilebilecek "Batı dünyasında" uluslararası ortak bir yüksek kültür ve bilgi düzeyinin sağlandığı tarihsel süreci tarif etti.

Bu dönemde bilim ya da felsefenin (ki söz konusu dönemde ikisi de aynı şeyi ifade ediyordu) bir iktidar kaynağı ve siyasi ve askeri gelişmelere paralel şekilde "fethedilen" değerli bir "ganimet" olduğunu, bu sebeple de bilgi aktarımın ve tabii tercümenin son derece politik bir faaliyet olduğunu vurguladı.

Gutas, konuşmasına MÖ 4. yüzyılda İskender'in fetihleriyle "Batı" -yani Hindistan'ın batısı- çok daha bütünleşmiş bir coğrafya haline gelirken; diğer yandan Aristo'nun getirdiği metodolojik yeniliklerin ve en önemlisi de önermeler mantığının binlerce yıl hüküm sürecek olan bilgi sistematiğine temel teşkil

ettiği tespitiyle devam etti. Kendi çağında bilimin hemen her alanında eser veren Aristo'nun mirası, siyasi sebeplerle Atina'da değil, Helenistik imparatorlukların belki de en önemlisi olan Ptolemaisos İskenderiye'sinde devam edebildi. Aristo'nun eserlerini İskenderiye'de kurduğu meşhur kütüphanede toplayan I. Ptolemybu bilimsel mirasın burada kurumsallaşmasını sağaldı. Takip eden yüzyıllarda Helenistik dünyanın ortak bilimsel dilini Grekçe teşkil etti. Bu dünyanın doğudaki ve batıdaki komşularının Helenistik bilgi birikimi ilişkisi ise farklı türlerde "fetih"ler üzerinden gerçekleşti. Roma Yunan dünyasını fethederken, entelektüel arenada "fatih" Grekçe oldu ve Grekçe Latin kültüründe ve Latince olarak geliştirilen bilim dallarının temelini teşkil etti. Fakat Romalılar Yunanlılar ile olan bu bilimsel ilişkilerini de askeri ve siyasi kavramlarla ifade ediyorlar ve bilgiyi hak edilmiş bir savaş ganimeti olarak görüyorlardı. Nitekim MÖ 1. yüzyılda, Roma idaresine karşı ayaklanan Atina'ya giren Roma diktatörü Sulla şehri yağmalarken Arsito'nun kişisel kütüphanesini de "çalarak" beraberinde Roma'ya götürmüştü. "Kültürün metalaşması" olarak ifade edilebilecek bu tavır aynı zamanda bilginin aktarımı ve tercümesinin de şan, şeref ve gücün aktarımı olarak tasavvur edildiğini gösteriyordu.

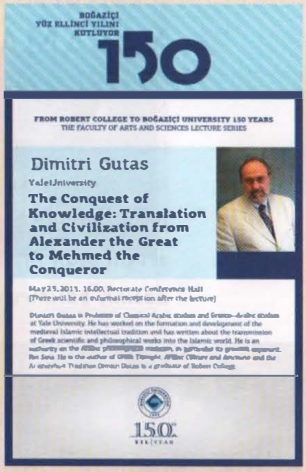
Grekçe konuşulan Helenistik dünyanın doğusunda ise Sâsâni İmparatorluğu kendisini antik Akamenid İmparatorluğu'nun ve Zerdüşt dininin mirasçısı telakki ediyordu. Sâsâni İmparatorluğu'nun geliştirdiği tercüme ideolojisi bu imparatorluğun İskender tarafından yıkılmasının yarattığı travmaya bir tepki niteliğindeydi. Sâsâni imparatorluk ideolojisine göre bütün bilgilerin kaynağı olan Zerdüştilerin kutsal kitaplarından *Denkard* İskender tarafından Yunancaya tercüme ettirilmiş ve orijinalleri yok edilmişti. Helenistik bilgi birikimi de dâhil dünyadaki bütün ilimler *Denkard*'dan kaynaklandığı için bunlar de Sâsânîlerin "yitik malı" idi. Dolayısıyla Sâsânîlerin yapması gereken bu dağılmış ve kaybolmuş mirası tercümeler yoluyla toplayıp tekrar bir araya getirerek ait olduğu medeniyete kazandırmaktan ibaretti.

Hıristiyanlığın doğuşundan sonra doğudaki Aramca ve Süryanice konuşan Hıristiyan toplulukların pagan Yunan bilimine karşı tavırları -beklenebileceği üzere- düşmanca oldu. 5. yüzyıldan sonra kısmen de kilise içi tartışmaların yarattığı ihtiyaçlar sebebiyle seküler Grek eğitimi benimsenmeye başlansa da bu pedagojik bir ilginin ötesine geçemedi ve yaratıcı bir üretkenlik sergilenemedi. Tarihsel olarak bu ilginin yaratıcı bir atılıma dönüşmemesi bu toplulukların siyasi bağımsızlıktan mahrum olmalarıyla açıklanabilir. Dolayısıyla bu toplulukların bilgi ile ilişkileri bir fetih ilişkisinin sebep olduğu şekilde kapsamlı bir benimseme değil, kültürel ve dini ihtiyaçların gerektirdiği sınırlı bir ilgiden ibaretti.

Müslümanların, Ortadoğu'nun fethinin bilginin de fethi olduğunu anlamları için Emevi devrinin sonlarına gelmeleri gerekiyordu. Emeviler yıkılmadan önce de Grekçeden Arapçaya tercümeler tek tük de olsa başlamıştı ve ilginç olarak tercüme edilen ilk metin muhtemelen Aristo ile İskender arasındaki efsanevi bir mektuplaşmaydı. Abbasi dönemine geldiğinde ise büyük Abbasi tercüme hareketinin arakasındaki en önemli etken ikinci Abbasi halifesi Mansur'un (ö. 775) Abbasi ittifakına destek vermiş farklı grupları bir arada tutma çabasıydı. Bu grupların en önemlisini teşkil eden Farsların sadakatini kazanmanın yolu Abbasi halifeliğinin Sâsâni mirası ve ideolojisinin vârisi olduğunun savunulmasıydı. Dolayısıyla Mansur Sâsâni İmparatorluğu'nun emperyal tercüme ideolojisini benimsedi. Hıristiyan ve Yahudiler ile girilen dini polemikler ve gittikçe genişleyen bir bilim adamları zümresinin ihtiyaçları da toplumsal bir hareket haline gelen bu faaliyetleri devam ettiren ikincil etmenler arasındaydı.

Arapça ve Latinceden Bizans Yunancasına yapılan tercümeler ise iki dönem halinde incelenebilir. 9. yüzyıldan 4. Haçlı Seferi'ne kadar olan dönemde tercüme edilen metinler büyük ölçüde astroloji ve kehanet gibi okült ilimler ile sınırlıydı ve kapsamlı bir "hareket" olmaktan çok uzaktı. Zira bu dönem boyunca Bizans siyasi olarak fetih eden bir güç değil, işgal tehlikesi altında savunma pozisyonunda bir devletti. Bizans'ın 1261'de Konstantinopolis'i Latinlerden geri almasından, yani Bizans'ın tekrar fatih konumuna yükselmesinden 1453'e kadarki dönemde ise Latin teolojisinin Yunancaya tercüme edildiği görülür.

11. yüzyıldan itibaren Avrupalılar Haçlı seferleriyle Arap dünyasının en zengin yazma koleksiyonlarının bulunduğu bölgelere gelmelerine rağmen buradaki bilgi birikimini tercüme yoluyla aktarma hususuna ilgi göstermezken, Avrupa'daki asıl tercüme hareketi yerel düzeyde İber Yarımadası'nda, özellikle de Toledo'nun Hıristiyanlar tarafında ele geçirilmesiyle başladı. Arapçadan Latinceye daha önce tek tük ve birbirinden bağımsız tercümeler olmuşsa da bunun sosyal karşılığı olan bir harekete dönüşmesi ancak toprak fethine eşlik eden bir "bilgi fethi" şeklinde gerçekleşti. İspanyolların tercüme etmeyi tercih ettikleri metinler dikkate alındığında fazlasıyla Endülüs merkezli oldukları hatta Müslüman dünyanın geri kalanı için güncelliğini yitirmiş metinleri dahi tercüme etmeyi tercih ettikleri görülür. Arap Müslümanlar İberya'da 8. yüzyıldan beri bulundukları ve bu iki hasım dünya arasındaki sınırlar da epey geçişken olduğu halde böyle bir hareketin ancak *Reconquista* ile birlikte başlaması da tercüme ve bilgi aktarımının siyasal ve askeri bir hamle olarak anlaşıldığı ve değerlendirildiğini gösterir.

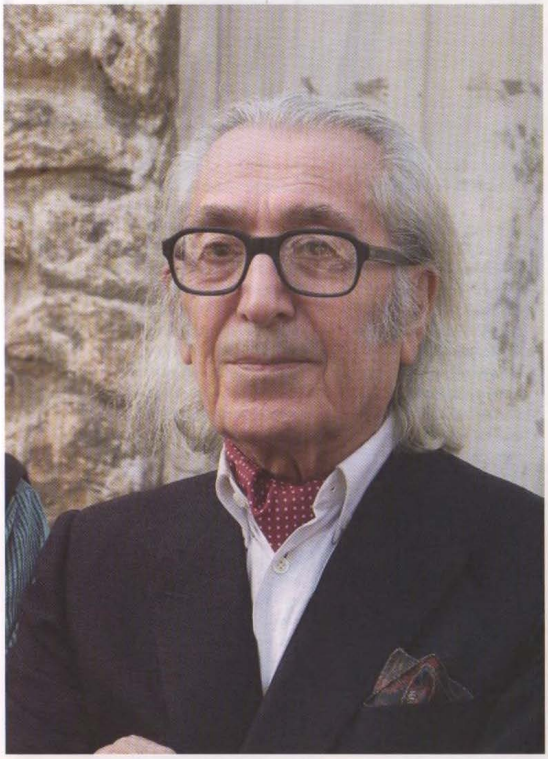

Son olarak Daha, İskender ile başladığı döngüyü Fatih Sultan Mehmed ile tamamlayarak 1453'te İstanbul fethinin ardından Fatih'in sarayda bir kitaphane (*scriptorium*) kurdurduğuna ve burada Arapçadan olduğu kadar Grekçe ve Latinceden de tercümeler yaptırdığına, hatta Batlamyus'un *Coğrafya*'sını ilk defa tercüme ettirerek Abbasi tercüme hareketinin de son noktasını koyduğuna işaret etti.

Sonuç olarak, 15. yüzyılın ortasında Hindistan'ın batısından Avrupa'ya kadar uzanan geniş bir coğrafyada antik bilgi birikimine dayanan ortak bir uluslar ve milletler arası kültür seviyesi oluşmuştu. Peki, nasıl oldu da bu kültürel denge durumu (*homeostasis*) yine bu dönemden itibaren bozulmaya başladı ve Avrupa modern bilim devrimine ev sahipliği yaparken aynı gelişme İslam dünyasında görülmedi? Prof. Gutas konuşmasını bilim ve düşünce tarihleriyle uğraşanların -ve tabii genel kamuoyunun- son birkaç yüzyıldır sora geldiği bu soruyu tashih ederek sonlandırdı; belki de doğru soru "niçin İslam dünyasında olmadı" şeklinde değil de; "Batı Avrupa neden bu bilimsel devrimi gerçekleştirdi, bunun politik ve sosyal altyapısı ne idi?" şeklinde olmalıdır.

YAŞAMA SANATI USTASI SAİT MADEN

Sevgili Sait Maden'i, Ekim 1964'te, De Yayınları için Memet Fuat Abimin benden istediği ilk kitapla, Sartre'ın Baudelaire'i ile tanıdım; kitabın hem kapağını yaptı hem de içindeki şiirleri çevirdi. Ondan sonra, ölene dek en sevdiğim, saydığım dostlarımdan biri oldu. Dostluğumuz boyunca, ilişkimiz, işbirliğimiz hiç kesilmedi; sevgili ozan Dr. Halil İbrahim Bahar'ın Soyut *dergisi onun yazıhanesinde hazırlanır, basılır, basımevinden gelince orada kutlanırdı.*

Fotoğraf: Uygar Özel, Nisan 2013, İzmir

Tarih Vakfı mütevellisi Sait Maden.

ÖMER TÜRKEŞ

Sartre'a, geri çevirdiği Nobel'i kazandıran *Sözcükler*'in kapağını da o yaptı. Çeşitli yabancı dergilerden aktardığım yazılardan oluşan ilk kitabım *Konuşmalar*'ın kapağı da, Berfin Yayınları'ndan *Cumhuriyeti Savunmak*'ın kapağı da onun ince beğenili beyninden, hünerli ellerinden çıktı.

Güzel sanatların hangi dalına el attıysa aynı titiz, sorumlu, bilinçli çalışmanın ürünlerini verdi; giyimi kuşamı, konuşması, her ortamda davranışı gerçek bir İstanbul Beyefendisi gibiydi; Demokritos'un değindiği *olasılık-gereklilik* ikilisinin armağanı olarak, Eskişehir'de açılan ve yarattığı bütün simgeleri bir araya getiren sergi dolayısıyla gittiği bu kentte, parkta yürürken çekilmiş son resmine bakın; demek istediğimi görürsünüz. Anlayacağınız, benim bütün sanatların ereği, toplamı saydığım "yaşama sanatı"nın tartışılmaz "ustası"ydı Saitçiğim.

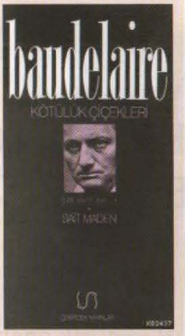
Onu tanımış olmak, tıpkı Memet Fuat, Sabahattin Eyüboğlu, Ruhi Su, Cihat Burak gibi, yaşamın bana, bize sunduğu en değerli armağanlardan biriydi.

Hepimiz gibi, gerek şiirlerini, gerek çevirilerini, ömür boyu çeşitli dergilerde bastırmak için koşuşturduktan sonra, kurduğu Çekirdek Yayınlar'da kitaplarını tam ona yakışan özel boyutlarda, siyah kapaklarla gün ışığına çıkarır olmuştu ki Türkiye'deki her alan gibi, yayın dünyası da çıkmaza girdi. Ama bu tatsız gelişmeden önce ürünlerini o benzersiz kitaplarda toplayabildi ya, büyük kazançtır.

Şimdi o kitaplardan birkaç çalışmasını paylaşalım yeniden; ilkini, dostluğumuzu başlatan Baudelaire'den seçiyorum: *Şiir Anıtları ve Kötülük Çiçekleri*'nden; ikinci şiir, çok sevdiği, başarıyla aktardığı Garcia Lorca'dan; Son örnek kendisinden, *Şiirin Dip Sularında* adlı uzun şiirinin ilk bölümü.

Canım Saitçiğim, her şeyin, sesin, çizginin, im'in, imgenin, simgenin, anının en hoşunu bırakıp gittin, ne mutlu

YUVA

Gözlediğim ne bilmem
bu hüzün anlarında?
Kim çiçekli, yaldızlı
korularımı kesen?
Derenin suyundaki
çırpıntılı gümüşten
aynada, ki bana tan
sunar, o gördüğüm ne?
Korumda hangi büyük
hikir çamı yarılan?
Ne sessizlik yağmuru
ürperten beni böyle?
Sevdamı bıraktıysam
gamlı kıyıda ölü
hangi böğürtlen saklar
yeni doğuşu benden?

1

Arama, ben artık bende değilim.
sözcükler var bende benden içeri;
sözcükler, zehirle yüklü içleri,
derin tatlarından esrimiş dilim.
Çevremde nedir bu çınlam, gerilim,
bu bitmez atılım ileri geri
örerken bir sonsuz ağla her yeri
milyonca, milyonca anlaşılmaz ım?
Bu ürkünç kıyıya geldikten beri
dağlardan dağlara düş gelgitleri
ve dev yankıları tek izlediğim
Hiç kimse aşamaz bu sık çitleri,
bu tuzakları, bu sarp geçitleri;
arama, ben artık bende değilim.

SAİT MADEN
CİNAYET GRANADA'DA İŞLENDİ
Federico Garcia Lorca'nın yaşam ve ölüm serüveni

ÇEKİRDEK YAYINLARI

AKŞAM EZGİSİ

İşte her çiçeğin sapında ürperdiği zaman,
Tütsü tütsü dağıldığı zaman her çiçeğin;
Havada sesler, kokular dolaşıyor, yeğin;
İç karartıcı bir vals, baş dönmesi, uzayan.

Tütsü tütsü dağıldığı zaman her çiçeğin;
İncitilmiş bir yürek gibi titriyor keman;
İç karartıcı bir vals, baş dönmesi, uzayan!
Gök hüzünlü, güzel bir şunak sonuna değin.
İncitilmiş bir yürek gibi titriyor keman,
İçli bir yürekten kara, geniş yokluğa kin!
Gök hüzünlü, güzel bir şunak sonuna değin;
Güneşin donmuş kendi kanı boğulduğu kan.
İçli bir yürekten kara, geniş yokluğa kin,
Işıklı geçmişin bütün izlerini toplayan!
Güneşin donmuş kendi kanı boğulduğu kan...
İçimde parlayan bu kutsal kap, anın senin!

"Bu son mektubunda bahsettiğin 'haklı' olup olmamak meselesine gelince, ben meseleyi böyle telakki etmedim ve etmiyorum. 'Hak' noktainazara göre değişir. Ve sizinle benim aramdaki asıl mesele de bu noktainazar farkıydı. Siz daima benim burada kalıp kalmamam, benim keyfi irademe tabiymiş gibi hareket ettiniz. Ben ise vaziyette benim irademden haric mecburiyetler, vazifeler gördüm. Mademki burada Amerikalıların verdiği para ile okuyordum, üzerime aldığım işi yarım bırakıp dönemezdim. Bir de ortada mesleki mecburiyet vardı. Ben buradaki okumama sadece bir "mektep tahsili" diye bakmıyorum. Ben tahsil ettiğim sahayı kendime meslek, hayat, iş olarak kabul ettim. Nasıl bir erkeğin kendi mesleğinde bir işler görmek istemesi tabii görülüyorsa, benim de meslek aşkım ve gayelerim tabii görülmelidir. Ben bir süs, gösteriş olsun diye okumuyorum. Döndükten sonra da diplomayı duvara asıp artık çalışmak bitti diye oturmayacağım. Bilakis çalışmak devresi asıl o zaman başlayacak. Benim para, mevki hususunda ihtiraslarım yok; fakat kendi mesleğimde bir iş görmek, kendi sahamda memlekete hizmet, hayatıma istikamet veren bir hedef."

Behice Boran, 9 Ağustos 1938,
Ann Arbor.

MYRA

Vakıf Merkezi
Zindankapı Değirmen Sokak No:15 Eminönü / İstanbul
T (212) 522 02 02 F (212) 513 54 00
www.tarihvakfi.org.tr / info@tarihvakfi.org.tr

Ankara İrtibat Bürosu
Selanik Caddesi Tankut İş Merkezi No: 82/30 06420 Kızılay-Ankara
T (0312) 424 06 10 / 424 00 50

TARİH VAKFI

JOAN W. SCOTT'LA SÖYLEŞİ

"'ERKEK' VE 'KADIN' HEM BOŞ HEM DE KENDİ DIŞLARINA TAŞAN KATEGORİLERDİR"

FAHRİYE DİNÇER

Joan W. Scott feminist tarih çalışmaları için çok önemli bir isim. 2013 Nisan ayında Feminist Tarihin Peşinde *adlı kitabının BGST yayınlarından Türkçede yayınlanması vesilesiyle İstanbul'a gelmiş ve iki konuşma yapmıştı. Scott'un bir başka çalışması* Örtünmenin Siyaseti *adıyla BÜ yayınlarından çıkmıştı. Agora Yayınları da Scott'un önemli bir makalesini* Toplumsal Cinsiyet: Faydalı Bir Tarihsel Analiz Kategorisi *adıyla kitaplaştırmıştı. Fahriye Dinçer'in İstanbul'a gelen Scott'la yaptığı söyleşiyi sunuyoruz.*

Öncelikle, tarihçilik serüveninizden söz eder misiniz? Tarihçi olmanızın, siyasi süreçlerle ilişkisi var mıydı?

Doğrudan ve nedensel biçimlerde olmasa bile siyasi bağlamların tarihsel çalışmaları her zaman belli ölçüde etkilediğini düşünüyorum. Kendi durumuma dönersem, yaptığım ilk çalışmalarda beni "bir anlam" aramaya sevk eden şey, 1960'ların heyecanı —Vietnam Savaşı, Sivil Haklar Hareketi— olmuştu. O dönemdeki çalışmam (doktora tezim) iktisadi değişimin 19. yüzyıl işçi hareketlerini etkileme biçimleriyle ilgiliydi. Ardından, kadınların tarihine ve feminizme ve daha sonra da ABD'de adlandırıldığı biçimiyle post-yapısalcı dil kuramlarıyla ilişkili daha kuramsal sorulara yönelmeme neden olan şey ise 1970'lerin feminist hareketiydi.

Meslek hayatınız boyunca modern Fransa tarihçisi, işçi sınıfı veya feminizm tarihçisi gibi isimlerle anıldınız. Bunlar, elbette ki yaptıklarınızla ve ürettiğiniz çalışmalarla ilişkili. Bu türden isimlendirmeler hakkında neler düşünüyorsunuz ve sizin benimsediğiniz başka bir çerçeve var mı?

Şu anda kendimi eleştirel bir tarihçi olarak görüyorum. Odaklandığım konu ne olursa olsun, çalışmalarım eleştiriyle ilgili oluyor —eleştiriyi, Foucault'nun günümüzün tarihi anlayışında yer aldığı haliyle kullanıyorum; yani nereden geldiklerini ve mevcut anlamlarını nasıl kazandıklarını düşünmeksizin kullandığımız kanıksanmış, sağduyuya dayalı kavramları tarihselleştirme girişimi. Dolayısıyla, disipline ait bir tanımlama üzerinden beni Fransa tarihçisi ya da işçi hareketleri veya feminizm tarihçisi olarak düşünmekte bir sorun yok, ama araştırma konum ne olursa olsun yaptığım işi bütünsel olarak yansıtan, eleştirel tarihtir.

Çalışmalarınız, çeşitli disiplinlerle ilişkili olarak ilerliyor ve ortodoks tarih anlayışının dayandığı temelleri de sorguluyor. Buradan yola çıkarsak, disiplinlerarası (veya tercih edeceğiniz başka bir adlandırma da olabilir) bir yaklaşımın izini sürdüğünüz söylenebilir mi? Bu çerçeve içinde tarihsel yaklaşımların konumu nedir?

Felsefeden, kültürel çalışmalardan vb. disiplinlerden kavramlar ve kuramlar ödünç alıyorum ve bu anlamda da yaptığım çalışmaların disiplinlerarası bir niteliği haiz olduğunu düşünüyorum. Bununla beraber, kavramların tarihlerini ortaya çıkarması itibariyle bana göre benim çalışmalarım esasen tarihseldir; insanların kavramların değişkenliklerini anlamasını sağlayarak bu kavramları doğallıklarından arındırmakta ve sorgusuz sualsiz kabul edilebilecek tek bir hakikat olduğu düşüncesini (Bir kadın ya da bir erkek nedir? Eril ya da dişil olarak kabul edilebilecek olan nedir? Değer veya hakikat gibi çeşitli düşünceler nasıl zemin kazanırlar ve incelenmemiş, tarihsel olarak özgül olan hangi varsayımlara yaslanırlar?) ortadan kaldırmaktadır.

Dolayısıyla, bana göre tarih, şu anki fikirlerin nerelerden geldiklerinin, geçmişte nasıl daha farklı olduklarının vb. hikâyesini anlatmamı sağlayan bir yöntemdir.

Tarihsel araştırmaların kuramla ilişki kurması, eskiye oranla daha fazla kabul görmeye başladı. Hâlihazırda, bu türden tarih çalışmalarını ciddi şüpheyle karşılayan bazı tarihçiler olduğu gibi, başka bir uçta da nitelikli veriye ve bulguya fazla yer vermeksizin çalışmalarını kuramsal uyarlamalar biçiminde yürütenler de olabiliyor. Sizin çalışmalarınız, araştırmanın ihtiyaçlarına bağlı olarak bunların tümünden yararlanarak nasıl çalışabileceğine dair önemli ipuçları sağlıyor. Kuramlar, ampirik bulgular ve bunların arasında oluşabilecek dengeler konusunda sizin deneyimleriniz neler söylüyor?

İşte, yanıtı zaten söylediniz... Tarih hakkında iddialarda bulunabilmek için hem kurama hem de ampirik malzemeye ihtiyaç var. Ayrıca, geçmişte olanları anlamlandırmak için bunların arasında bir ileri bir geri gidip gelmeniz gerekir. Kuram, tarihsel olaylara nedensel tanımlamalar yapmak demek değildir; olayları nasıl okuduğunuz ve yorumladığınızla ilgilidir. Kuram, nereye bakılacağı ve ne aranacağı hakkında ipuçları verir. Fakat, iyi bir okuma ampirik materyallerle (o veya bu çeşit metinler) arasını fazla açmaz. Kuram, içinden okuma yaptığımız mercektir; ama okuduğumuz şey aynı zamanda dogmatik kuramsal kategoriler olarak adlandırılabilecek şeyi de sorgular, ona meydan okur. Dolayısıyla benim için, örneğin, toplumsal cinsiyet erkekler ve kadınlar arasındaki ilişki hakkında önceden bildiğim bir şey değil; toplumların, cinsler arasındaki farklılıkların ne anlama geldiğini nasıl anladıkları, düzenledikleri ve sınırlandırdıkları hakkında bir sorudur.

Tarihsel araştırmalarda nelerin kaynak olarak kabul edilebileceği konusunda çeşitli tartışmalara tanık oluyoruz. Örneğin, sözlü kaynaklar ve deneyimler en fazla sorgulananlar arasında sayılabilir. Öte yandan, her deneyimi biricikleştiren ve bunu tarihsel açıklama zeminine yerleştiren bir eğilim de zaman zaman göze çarpıyor. "Deneyim" üzerine çeşitli makaleler yazdınız; deneyimin bir tarihsel çalışma için olası katkı biçimleri hakkında neler söyleyebilirsiniz?

Joan Wallach Scott.

"Deneyim" konulu makalemi, ABD'de kimlik politikalarının –bir kişinin sahip olduğu deneyimin, o kişiye belirli bir grup adına konuşma yetkisi sağladığı iddiası– zirve yaptığı dönemde yazmıştım. Amacım, deneyim olarak kabul ettiğimiz şeyin şeffaf olmadığı, tersine tarihsel veya toplumsal veya kültürel olarak üretildiğiydi. Bir başka deyişle, neyin kayda değer ve neyin değmez, neyin önemli ve neyin önemsiz olduğuna dair fikirler uyarınca başımıza gelen şeyler arasından seçim yapıyorduk. Bunlar doğal olan veya sağduyuya dayanan değil, "inşa edilmiş" fikirlerdi. Dolayısıyla, tarihçi veya sosyolog veya siyaset kuramcısı için soru şudur: hayatın belli yönleri, eylemlerimizi dayandırdığımız ve –işçiler, kadınlar, eşcinseller, etnik veya dinsel gruplar vb. olarak– kimliğimizi atfettiğimiz "deneyim"i niçin ve nasıl biçimlendiriyor?

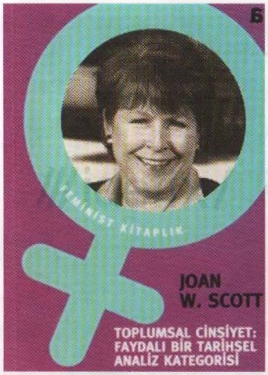
Sözlü tarih yapıyorsanız örneğin, size sunulan açıklamaları görünen haliyle kabul etmez, hayatın akışı içinde neyin önemle vurgulandığını, neyin "deneyim" olarak diğerlerinden ayrıştırıldığını, neyin dışarıda bırakıldığını, nasıl bazı şeylere –ama bazı diğerlerine değil– anlam ve sebep atfedildiğini vb. sorarsınız.

"Eleştirel tarih"in sizin tarihçiliğinizdeki yerine daha önce değinmiştiniz. Sizce bu yaklaşım, genel olarak toplumsal araştırmalar için neden önemlidir? Eleştirel tarih, bugünün tarihiyle nasıl ilişkilendirilebilir?

Evet, burada diyebileceklerimin bir kısmına daha önce değinmiştim, fakat biraz daha açmaya çalışayım. Eleştirel tarih (veya eleştirel sosyoloji veya siyaset kuramı veya edebiyat çalışmaları) kendi hayatlarımızda verili kabul ettiğimiz (veya araştır-

malarımızdaki hayatlarda verili kabul edilen) kategorileri sorunsallaştırır. Geçmişi anlama biçimlerimizde –ve geçmişteki insanların kendilerini anlama biçimlerinde– kör noktaların neler olduğunu, verili kabul edilen kavramların ve incelenmemiş, sorunsallaştırılmamış varsayımların neler olduğunu sorar. Dil süreçlerini, bilinçdışı süreçleri sorgulayan ve bizleri de bu süreçlerin doğallaştırdığı (ve dolayısıyla gizlediği) iktidar ilişkilerini, düzenlediği normları, devreye sokmaya çalıştığı sınırları ve düşüncelerin nasıl ifade edildiğini araştırmaya sevk eden kuramsal yaklaşımlara dayanır.

Bana yol gösteren şey, Foucault'nun günümüzün tarihi mefhumu oldu: "Yapılacak olan, henüz hakkında konuşulmamış şeyleri; öyle ki günümüzde kendi düşünme biçimlerimizde, kendi pratiklerimizde düşünce sistemimizin kırılganlığına dair az ya da çok bulanık belirtiler ortaya koyan, bunları dışa vuran şeyleri tespit etmeye çalışmaktır."Bu alıntıyı, ilk

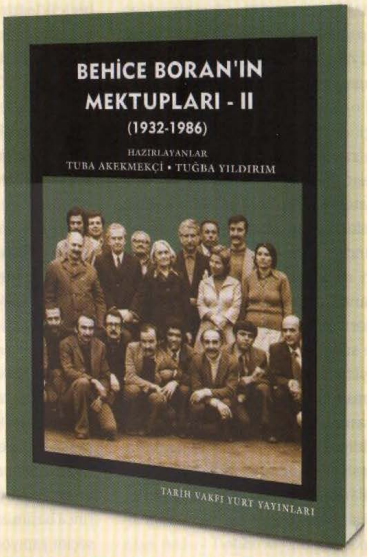
sayısını 2011'de çıkardığımız *History of the Present: A Journal of Critical History* [Günümüzün Tarihi: Eleştirel Tarih Dergisi]'nin girişinde de kullanmıştık.

Türkiye'deki pek çok okuyucu feminist tarihyazımını ele alan ve feminist bakış açışıyla üretilen çalışmalarınızı iyi biliyor. Feminist araştırmaları güçlendirecek yeni kanallar veya yaklaşımlar konusunda neler söylemek istersiniz?

Sanırım, "Toplumsal Cinsiyet" makalemden bir alıntıyla bu soruya kısaca yanıt verebilirim: "'erkek' ve 'kadın' hem boş hem de kendi dışlarına taşan kategorilerdir." Kadını ve erkeği her zaman anlam atfedilen fakat henüz tanımadığımız kategoriler olarak düşünürsek, kadınların ve erkeklerin neler yaptıklarını, hangi deneyimlere sahip olduklarını değil de nasıl ve hangi yollarla "kadınlar" ve "erkekler" olarak tanımlandıklarını, bu tanımlamaların ne şekilde düzenlendiğini, belli erillik ve dişillik biçimlerine hangi toplumsal değerlerin yüklendiğini, o değerlerin nasıl ve hangi koşullar altında değiştiğini sorarsak, işte o zaman heyecan ve merak yüklü birçok feminist çalışmanın bizleri beklediğini görürüz diye düşünüyorum. Ne zaman ki tüm sorulara yanıtlarımız olduğunu düşünür ve tarihimizi onlara uygun hale getiririz, işte o zaman tarih yazmanın meydan okuyuşu (ve keyfi) ortadan kalkar.

"...ben hapis yatmakla ayrı bir çile, meşakkat çekiyor da değilim, bir kahramanlık da değil mahpus yatmak. Bir 'acıma duvarı'nın duvarı da değiliz. Hiçbir yerde, hiçbir zaman sosyalizme giden yol; dikensiz, taşsız, dümdüz, 'şahane' bir yol olmamış. Yüzyılların ötesinden sürüp gelen mücadelede; hapse atılanların, haksızlığa ve bin türlü belaya uğrayanların biz ne ilkiyiz, ne de sonuncusu olacağız. Bir çile söz konusu olacaksa, buna insanlığın genel çilesidir denebilir ancak, içeride de çekilir dışarıda da. Ama ben bu düzeyde ve anlamda dahi 'çile' sözcüğünü ve bu sözcüğün ifade ettiği düşünce ve bakış açısını sevmiyorum. Bilimsel açıdan gerçekçi ve geçerli, ahlaki açıdan haklı bir davaya inanış ve kendini veriştir bu sadece. Ne çile, ne fedakârlık, ne kahramanlık söz konusudur aslında. Bunların hepsi var olabilir, ama sorunun özü, aslı bunlar değildir. Bireysel açıdan ve düzeyde, sadece insan olmanın gereğidir. İnsan olmak da kolay değil elbette. Ama insan olmanın zorluğundan ne yakınılır, ne övünülür. İnsan olmanın gereklerini yerine getirmekten mutluluk duyulabilir, duyulmalıdır ancak. Bu yazdıklarım biraz 'edebiyat', 'süslü sözler' gibi gelebilir. Hatta 'bu da bir çeşit övünme' denebilir. Değil oysa. Gerçekten doğru bildiğim, inandığım bir anlayış bu. Böyle bir 'insan olma' çizgisine ben varabildiğimi de iddia etmiyorum. Ama isterdim, amacımdır."

Behice Boran, 29 Kasım 1973.

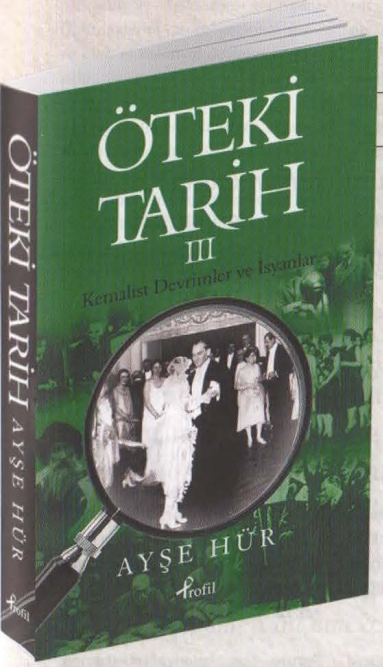
MYRA

Vakıf Merkezi
Zindankapı Değirmen Sokak No:15 Eminönü / İstanbul
T (212) 522 02 02 F (212) 513 54 00
www.tarihvakfi.org.tr / iufo@tarihvakfi.org.tr

Ankara İrtibat Bürosu
Selanik Caddesi Tankut İş Merkezi No: 82/30 06420 Kızılay-Ankara
T (0312) 424 05 10 / 424 00 50

TARİH VAKFI

Ayşe Hür
Sorgulamaya Devam Ediyor...

ÖTEKİ TARİH -III-

Kemalist Devrimler ve İsyanlar

Osmanlı geçmişinin reddedilmesiyle açılışı yapılan Cumhuriyet döneminde ülkenin kültürel ve politik örgütlenmesini yürüten 'eski İttihatçı, yeni Kemalist' asker ve sivil kadrolar Osmanlı İmparatorluğu'nun okullarında aldıkları pozitivist eğitim dolayısıyla modernleşme ve Batılılaşma yanlısıydılar. Bu kadroların esas amacı imparatorluk bakiyesi bir ümmetten yeni bir ulus-devlet yaratmak ve bu ulus-devleti çağdaş uygarlık seviyesine yükseltmekti.

Bu kitap, 1928-1938 yılları arasında Türk ulus-devletinin inşasında önemli yeri olan tepeden inme Kemalist modernleşme projesine ve ona yönelik tepkilere dair yazılardan oluşuyor.

profil " biz kitaba inanıyoruz "

www.profilkitap.com
/profilkitap
/profilkitap

HAZİRAN DİRENİŞİ TAHAYYÜLLERİ

E. AHMET TONAK

Parkın yerine her ne yapılacaksa, mesela AVM'nin ya da rezidansın (hatta şehir müzesinin) işletmesini, şirketlere devretme, kiralama, satma da eminim gündemdeydi. Kısacası, özel sermayeye kamunun zenginliği aktarılmış, birikimin önü açılmış olacaktı. Kamu mülksüzleştirilerek, birikmiş sermayeye servet altın tepsi içinde sunulacaktı. Ne diyordu David Harvey özelleştirmeler için? "Mülksüzleştirerek birikim". Erdoğan'ın tahayyülü Gezi Parkı'nda tecessüm etmek üzere idi. Direnişçiler çomak soktu.

Andre Breton demişti: "Tahayyül, gerçekleşme eğilimi olandır."

Haziran direnişisırasında sık sık Yüksel Arslan'ın *Kapital*'den esinlenen *arture*'leri geldi gözümün önüne. Yoksa, Breton'un dediği mi oluyordu? Olmuş muydu hatta?

Arslan'ın, Marx'ın metinlerinden (teorisinden) yola çıkarak ürettikleri (tahayyülleri) hayatta yaşadıklarımıza mı (gerçeklere mi) dönüşmüştü? Bence, evet.

Marx'ın teorik metinleri 19. yüzyıl kapitalizminin görünen yüzünün gerisini çözümlemiş, Arslan'ın muhayyilesini tetiklemiş ve de ortaya çıkan *arture*'ler 21. yüzyılın gerçekliğinin neredeyse mükemmel bir tasviri olarak karşımıza dikilmişti.

Arture 159, kolonyalizm üzerine. Kolonyalist gitmiş, kapitalizm dışı

Yüksel Arslan, Kolonyalizm *Arture*, 1971 (159).

bir alana, tepenin yamaçlarındaki bir "şehre" el koyuyor. Daha doğrusu, ilk ağızda kolonyalistin kendisi gidemeyeceği için onun adına devlet, hatta devlet adına ordu, yani zor gidiyor. Halkı dize getiriyor. O, tırnaklarını "şehre" geçirmek üzere olan el kolonyal devletin kendisidir.

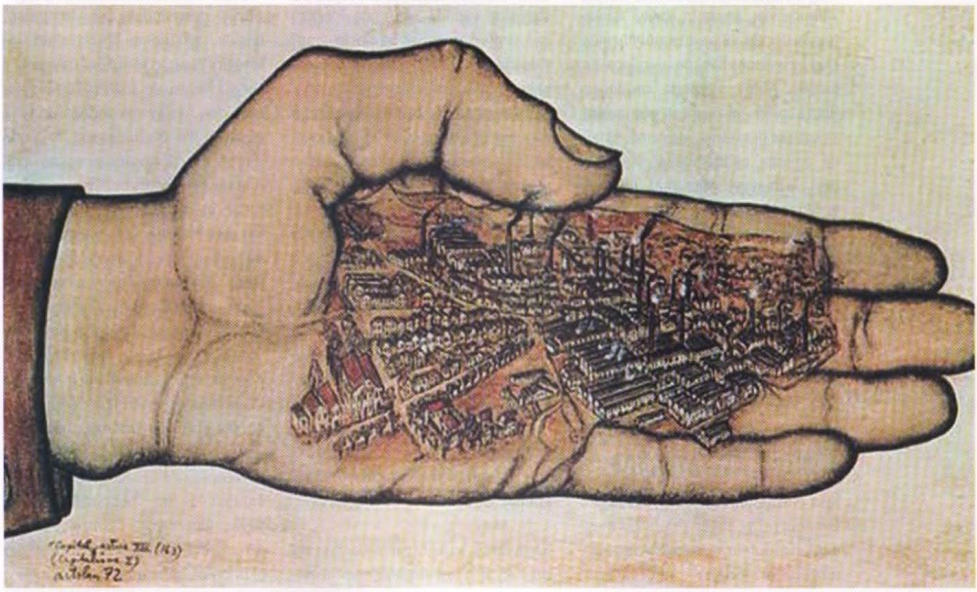
Ardından bilinen hikâye gerçekleşir. Kolonyalist gider, ekonomik düzenini kurar, toplumu şekillendirir. O düzen, bir tür kapitalizmdir. El bebek gül bebek yetiştirilmesi, geliştirilmesi, korunması gerekir. O zaman da devlet hazır ve nazırdır. *Arture 163* işte bu el üstünde tutulan kapitalizmdir.

Yanlış anlaşılmasın, devlet sadece kolonyal ilişkilerde aktiftir demiyoruz. İddiamız, kapitalizmin "içeride" de devletsiz tesis edilemeyeceği. Bizzat kapitalizmin beşiği sayılan ülkelerde de düzen böyle kurulmuş, ileri kapitalizmler de devlet desteği ve korumasıyla geldikleri konuma gelebilmişlerdir.[2]

Neoliberal dönemin kendisinin 1970'lerdeki sermaye birikimi tıkanıklığına cevap olduğu malum. Ve bu cevabın cevap olabilmesi için sermaye birikiminin sermayeye maliyetinin azaltılabilmesi gerekiyordu. Neoliberal hükümetlerin adım adım refah devletini ilgası, özelleştirmelere hız vermesi bu yüzdendir. Bu ihtiyacı karşılamak için bizzat devlet, kamuya ait olanın peşkeş çekilmesini, sosyal harcamaların kısılmasını, emtia ve para akımlarının tamamen serbestleştirilmesini neoliberal virüsün alametifarikası haline getirmiştir.

Erdoğan'ın Gezi Parkı projesinin bağlamı budur. Yapılmak istenen, "Taksim'in yayalaştırılması veya kentsel dönüşüm" etiketlerinin arkasına

Aslında, gelir gruplarının sıralamasına dayanan "orta sınıf", tasnif ölçütlerinin esnekliğine, grup sınırlarının nasıl belirlendiğine bağlı olarak bazen abartılan bazen azımsanan bir nüfustur. Bu nüfusun çoğunluğu emek gücünü sermayeye satan bildiğimiz işçi sınıfının asli üyesidir, bir kısmı ise emek gücünü kamu işletmelerine satan emekçilerdir. Çalışma koşulları ve işveren farklılaşması da haliyle bu kesim içinde muazzam gelir ve hayat tarzı çeşitliliği olarak tezahür eder. Haziran direnişine katılanların, bizzat gözlemleyenlerin çeşitlilik vurgusunun kaynağını kısmen bu emekçi nüfusun kompozisyonunda aramak gerekir.

Yüksel Arslan, İsimsiz *Arture*, 1972 (163).

saklanmış bildiğimiz "özelleştirme"dir. Daha açık söyleyelim, park kimsenin özel mülkiyetinde olmadığı için "halkın parkta dolaşma, ağaçların gölgesinden yararlanma" imkânının sermaye yanlısı devlet tarafından gaspıdır. *Arture 159*'un kendisidir. O tahayyül "gerçekleşme eğiliminde olan"ı 1971'de resmetmiştir.

aksatmayan, hatta sadece sosyal medyada var olan yığınlar. Yığınlar, adı üstünde herkestir. Direnişçiler, bildiğimiz toplumsal başkaldırı öznelerinden biri veya ikisi ile kolayca tanımlanacak kitleler değil.

Gerçekliğin kendisi genellikle geriden gelen teorinin kategorik kutulamalarına sığmayınca kavramsal banallik baş gösterir. Haziran direnişçilerinin başına da bu geldi. Direndiler, "orta sınıf" kutusuna sığmadılar.

kategorinin tekrar baş tacı edilmesi üzerine kendisine sorulan bir soruya verdiği cevapta Korkut Boratav 'orta sınıf'a "kavram mertebesine layık olmayan iki sözcükten ibaret" bir terim demeyi tercih eder[3]) kavramsallaştırılmasını bu yazı bağlamında eleştirmek yerine iki farklı kullanımına değinmek istiyoruz.[4] Bu şekilde, hem

Direnişçilerin çoğunluğunun genç, üniversite mezunu veya öğrencisi olduğu gözleminden yola çıkarak hareketin "orta sınıf" ağırlıklı olduğu nitelemesini yapmak bize çok anlamlı gelmiyor. Bu niteleme, söz konusu kitlenin öğrenci kesimi için ebeveynlerin sınıfsal profilini, mezunlar için ise çalışma konumlarını bilmeyi gerektirir. Kaldı ki mezunların tamamının iş sahibi olduğunu, mezun olacak olanların da rahatça iş bulabileceklerini varsaymak, istihdamsız büyümenin norm haline geldiği günümüzde aşırı iyimserliktir.

Gasp sonrası da planlanmıştı. Yaygın kullanımıyla, "birilerine rant sağlama" olarak belirtilen mekanizmalar (ki söz konusu mekanizmalar aslında yukarıda değindiğimiz "sermaye birikiminin sermayeye maliyetinin azaltılması"ndan başka bir şey değildir) devreye sokulacaktı. Medyanın yalancısıyız, inşaatın hangi şirkete verileceği bile düşünülmüşmüş. Parkın yerine her ne yapılacaksa, mesela AVM'nin ya da rezidansın (hatta şehir müzesinin) işletmesini, şirketlere devretme, kiralama, satma da eminim gündemdeydi. Kısacası, özel sermayeye kamunun zenginliği aktarılmış, birikimin önü açılmış olacaktı. Kamu mülksüzleştirilerek, birikmiş sermayeye servet altın tepsi içinde sunulacaktı. Ne diyordu David Harvey özelleştirmeler için? "Mülksüzleştirerek birikim". Erdoğan'ın tahayyülü Gezi Parkı'nda tecessüm etmek üzere idi. Direnişçiler çomak soktu.

KİM BU DİRENİŞÇİLER?

Kısa cevap, herkes. Gezi'yi yaşayan, İstanbul'un ve diğer şehirlerin meydanlarını dolduran, sokakta çarpışan, tencere tava çalan, park forumlarını

Amerikan sosyolojisinin başımıza musallat ettiği onca kutudan biri de "orta sınıf" kategorisidir. İlkin, Marx sosyolog yapıldı, sonra da Marx'ın işçi sınıfı kategorisi bu "orta sınıf" yakıştırması ile pıçleştirildi. Aslında, gelir gruplarının sıralamasına dayanan "orta sınıf", tasnif ölçütlerinin esnekliğine, grup sınırlarının nasıl belirlendiğine bağlı olarak bazen abartılan bazen azımsanan bir nüfustur. Bu nüfusun çoğunluğu emek gücünü sermayeye satan bildiğimiz işçi sınıfının asli üyesidir, bir kısmı ise emek gücünü kamu işletmelerine satan emekçilerdir. Çalışma koşulları ve işveren farklılaşması da haliyle bu kesim içinde muazzam gelir ve hayat tarzı çeşitliliği olarak tezahür eder. Haziran direnişine katılanların, bizzat gözlemleyenlerin "çeşitlilik" vurgusunun kaynağını kısmen bu emekçi nüfusun kompozisyonunda aramak gerekir.

"Orta sınıf" kategorisinin (ki tam da Haziran Direnişi bağlamında bu ka-

"orta sınıf" kategorisinin tanımsal içeriğini sorgulamış, hem de direnişçileri tanımlamak için doğru bir tercih olmadığını göstermiş olacağız.

Kullanımlardan ilki Haziran Direnişi'nden sadece 5 ay önce (Aralık 2012) Fuat Keyman'ın TÜSİAD'ın *Görüş* dergisindeki bir yazısından, başlığı hayli iddialı: "Türkiye'nin Geleceğini Yeni Orta Sınıf Belirleyecek".[5] Giriş cümlesi de şöyle: "Türkiye'nin 1980'den başlayarak 1990'larda yaygınlaşan ve özellikle son 10 yılda derinleşen 'dönüşüm süreci'nin çok önemli bir boyutunu, 'yeni orta sınıflar' olarak adlandırılan toplumsal katman/kesim/kimlik oluşturuyor." Bu kullanım "yeni orta sınıflar"daki sınıf kavramını bulanıklaştırıyor. "Orta sınıflar" katman/kesim/kimlik şeklinde konulunca, "orta sınıf" bu vasıfların tek tek veya herhangi bir permütasyonla zuhur edebildiği bir insan kümesi şeklinde ve oldukça gevşek bir biçimde tanımlanmış oluyor.

Tanımdaki bu belirsizlik yazıda şöyle gideriliyor: "...orta sınıflar, AB süreciyle birlikte, Türkiye'de, ekonomik dinamizmin ve girişim-

ci kültürün itici ve taşıyıcı aktörü konumuna gel(miştir)." Ayrıca bu sınıfların "kentsel dönüşüm" süreçlerinde de oldukça aktif olduğu vurgulanıyor: "Anadolu kentleşirken, Anadolu kentleri kentsel dönüşüm sürecinden geçerken, yeni orta sınıflar kurumsal kimlikleriyle bu süreçte çok önemli ve etkin rol oynadı. Kentsel dönüşümün önemli aktörü konumuna geldiler. Ama aynı zamanda da, kentsel dönüşüm sürecinden yararlandılar... Kentleşme sürecinin ve kentsel dönüşümün hızlanmasına ve pekişmesine katkı verdi(ler)." Demek ki, Keyman'a göre "orta sınıf" aslında Anadolu kentlerindeki "kapitalist sınıf"tır. Bu yakıştırmayı ciddiye alan çıkar mı, bilemiyorum. Hele atfedilen siyasi misyonu gördükten sonra: "Bugün, muhafazakârlaşmayla demokratikleşme arasında yer alan yeni orta sınıfların yapacağı tercih, büyük ölçüde, Türkiye'nin geleceğini belirleyecektir."

Bilindiği üzere Haziran Direnişi ile birlikte "orta sınıf" kategorisi direnişçileri tanımlama ihtiyacı duyanlarca acilen tedaviüle sokuldu. Birçok çevre tarafından da sorgusuz sualsiz benimsendi. Bu bağlamda, özgül ama talihsiz kullanımlardan birine de *London Review of Books*'un bloğunda Çağlar Keyder'in yazdığı kısa notta[6] rastladık. Bu notta, direnişçiler henüz olmamış, oluşmakta olan bir "orta sınıf" (*in formation*) olarak tanımlanıyor. Oluşmakta olan, genç olan demektir. Direnişçiler de genç olduğuna, okullarını bitirince olgunlaşacaklarına ve "orta sınıf"a katılacaklarına göre Keyder de Haziran Direnişi'ni bir "orta sınıf" hareketi olarak tanımlamakta herhangi bir beis görmüyor. Keyder'in gerekçesinin maddi temelleri gerçek durumu ne kadar yansıtıyor bence bayağı tartışmalı. Notta, Erdoğan'ın ekonomik alandaki başarısının yanı sıra yükseköğretim alanında da hayli başarılı olduğu şöyle anlatılıyor: "...Erdoğan'ın hükümeti eğitime daha fazla para ayırdı. Türkiye şimdi 200'den fazla üniversiteye ve dört milyonu geçen üniversite öğrencisine sahip. 2008'den bu yana 2,5 milyon yeni mezun da nüfusa eklendi. Bu sayılar, mensuplarının göreli olarak modern işyerlerinde çalıştığı, küresel emsallerine benzer boş vakit ve tüketim alışkanlıklarına sahip olduğu bir orta sınıfın oluştuğunu sezdirtir. Fakat bu insanlar hayat tarzları, çevreleri ve şehir hakları için de yeni garantiler aramakta; kişisel ve toplumsal alanlarının ihlaline kızmaktadırlar. Gezi protestoları bu yeni gerçeklikten doğan ilk toplumsal harekettir..."

Erdoğan Hükümeti'nin önceki hükümetlerle karşılaştırıldığında göreli olarak bütçede eğitime daha fazla pay ayırmasından hareketle, 200 üniversitedeki 4 milyon öğrencinin ve 2008 sonrasındaki 2,5 milyon mezunun otomatik olarak "orta sınıf" kutusuna yerleştirilmesi yeterince sorunlu. Ama bu kategori aracılığıyla daha da sorunlu olan, Haziran Direnişi'ni oluşmakta olan bu "orta sınıf" mensuplarının bir yandan Batı'daki emsalleri gibi "boş vakit, tüketim alışkanlıkları" garantisi için, bir yandan da "çevre," "şehir hakkı" ve de "bireysel ve toplumsal alanlarının ihlaline" bozuldukları için gerçekleştirdikleri iddiasıdır. Bırakalım "şehir hakkı" kavramının anti-sistemik özünden bihaber kullanımını, Direniş'e katılanları son tahlilde sistem içi, garantiler pazarlığını hedefleyen, yeterince müsamaha gösterildiğinde herkesin üniversite mezunlarına yakışır tarzda "modern işyerlerine" dönecek "orta sınıf" mensupları olarak görmeye ne demeli?

Kısacası, direnişçilerin çoğunluğunun genç, üniversite mezunu veya öğrencisi olduğu gözleminden yola çıkarak hareketin "orta sınıf" ağırlıklı olduğu nitelemesini yapmak bize çok anlamlı gelmiyor. Bu niteleme, söz konusu kitlenin öğrenci kesimi için ebeveynlerin sınıfsal profilini, mezunlar için ise çalışma konumlarını bilmeyi gerektirir. Kaldı ki, mezunların tamamının iş sahibi olduğunu, mezun olacakların da rahatça iş bulabileceklerini varsaymak, istihdamsız büyümenin norm haline geldiği günümüzde aşırı iyimserliktir.Boratav'ın yukarıda değindiğimiz görüşmesinde üniversite öğrencilerini bekleyen gelecek hakkında söyledikleri bize Keyder'in tasvirinden çok daha gerçekçi geliyor: "kapitalizm onlara işsizlik vaat etmektedir. Bu nedenle ilk aşamada yedek emek ordusunun saflarına girecekler ve nesnel konumlarıyla en genel anlamda işçi sınıfının öğeleri olacaklardır."

Haziran Direnişi'nin sınıfsal karakterine ilişkin tartışmalar bir yana, daha az tartışmalı olan yan Direniş'in temsili demokrasinin sınırlarını göstermiş olduğu gerçeğidir. Artık o malum temsili demokrasi elbisesine bu toplum sığmıyor. Bizatihi bu durum alternatifin el altında olduğu anlamına gelmiyor tabii. Ama şurası da kesin; Haziran Direnişi'ni yaşamamış olsaydık temsili demokrasiyi aşma ihtiyacını bu kadar derinden hissediyor, parklarda, meydanlarda, mahalle mahalle bunun alternatifine kafa yoruyor da olmayacaktık. Az buz kazanım değil. Heba etmemek gerekiyor bu imkânı.

E. AHMET TONAK
İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ

DİPNOTLAR

1 Bu ifade tam doğru olmadığı halde sık sık tekrarlanır. Arslan'ın *Kapital*'den esinlenerek yaptığı söylenen *arture*'lerin bir kısmı aslında Marx'ın diğer metinlerine dayanır; *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*, Vera Zasulich'e Mektup vb. gibi.

2 Ha-Joon Chang, *Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü* (çev. Tuba Akıncılar Onmuş), İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

3 Korkut Boratav la sendika.org sitesindeki 16 Haziran 2013 tarihli görüşme: *"Her yer Taksim; her yer direniş"*. *Bu işçi sınıfının tarihsel özlemi olan sınırsız, dolaysız demokrasi çağrısıdır* (http://tinyurl.com/ly6ngem).

4 Bu kategorinin eleştirisini teorik, ampirik ve siyasi veçheleriyle başka yazılarda ele almıştık: S. Savran ve E. A. Tonak, "Üreten Olan ve Olmayan Emek: Açıklığa Kavuşturma ve Sınıflandırma Denemesi" *Praksis*, sayı: 16, 2007.; S. Savran, *"Sınıfları haritalamak. Sınıflar birbirinden nasıl ayrılır?" Devrimci Marksizm*, sayı: 6-7, 2009.,Y. Karahanoğulları ve E. A. Tonak, *"Türkiye'de Üretken Olmayan Emekçiler Sömürülmüyorlar mı?"*, *Toplum ve Hekim*, Mart-Nisan 2009.

5 Fuat Keyman, *"Türkiye'nin Geleceğini Yeni Orta Sınıf Belirleyecek"* Görüş, Aralık 2012 (http://tinyurl.com/qelnz9y).

6 Çağlar Keyder, "Law of the Father", *LRB Blog*, 19 Haziran 2013 (http://tinyurl.com/o4cqffw).

TARİH, SİYASET VE

2013 BAHAR AYAKLANMASI

Y. DOĞAN ÇETİNKAYA

Le Bon'a göre kalabalıklar yalnızca yıkıcı bir rol oynarlar. Kitle içindeki birey, birey değildir. Kolektif ruhun esiridir. Akli melekelerini ve şuurunu yitirir insan kalabalıklar içinde. Bundan dolayı yıkmaya ve yakmaya meyillidir. Le Bon, Recep Tayyip Erdoğan'ın ağzından düşürmediği "mahluk" ve "vahşi" gibi benzer kavramları bol bol kullanır. Kalabalıkların, insan topluluklarının kendi iradeleri, sözleri olamaz. Onların hareket ve eylemlilikleri mutlaka birtakım komploların, iç ve dış mihrakların bir sonucu olabilir.

Gezi Parkı'nın direnişçilerin kontrolünde olduğu günlerde Atatürk Kültür Merkezi'nin görünümü.

Fotoğraf: Berat Seçkin Demirok

BAŞLAR VE AYAKLAR

Toplumsal hareketler, ayaklanmalar, direnişler toplumsal ve siyasal hayatımızın bir parçası da olsalar ortaya çıktıklarında genellikle şaşkınlık yaratırlar. Oysaki gerek insanlık tarihinin gerekse de gündelik hayatımızın mütemmim cüzüdür toplumsal hareketler. Yöneticilerin genel yönetim ve idare tekniklerinin karşısından yönetilenlerin ve ezilenlerin kendilerini ifade etme tarzlarından bir tanesidir. Isyanlar, başkaldırılar, ayaklanmalar, farklı direniş biçimleri tarih boyunca farklı bölge ve dönemlerde aslında sıklıkla gündeme gelir. Ancak bunlar seçkinler ve yönetici elit tarafından sanki istisna, üstesinden gelinmesi gereken felaket ya da hastalıklar olarak görüldüğü için genellikle çabuk unutulur veya unutturulurlar. Toplumsal hareketlere dair bilgiler yine de söylence şeklin-

de ağızdan ağza dolaşımda kalmaya devam eder.

Her ne kadar toplumsal hareketler bir devrim ile sonuçlanıp radikal değişim ve dönüşümlere yol açabilseler de genellikle şiddetle ya da farklı politikalarla bastırılırlar. Aşağıdakiler, madunlar, seçkinler dışındaki sıradan insanlar taleplerini ve sıkıntılarını dile getirmek için toplumsal sistemin sıkı bir şekilde tanımlanmış yol ve yöntemlerini yetersiz bulabilirler. Sistemin sağlamış olduğu huzursuzluk ve tepkileri ifade kanalları kifayetsiz kaldığında yönetilenler sistem dışı yollara tevessül etmekte çekinmezler. Direnme, yakma, yıkma, isyan etme gibi yollara sapma yöneticiler tarafından genellikle "sapkınlık" olarak nitelendirilir. Birtakım hakları olsa da yönetilenler tarih boyunca ödevleriyle tanımlanırlar. Bundan dolayı özellikle siyasal hayatta ayrıcalıkların dışında sıradan insanın özne olmasına, eylemesine iyi gözle bakılmaz. Bundan dolayı siyasal sistemde faillik seçkinler ile sınırlı olarak tarif edilmiştir. Bu kategoride yer almanın kuralları da sıkı bir şekilde tanımlanmıştır. Bundan dolayı tarih kitapları da genellikle köylülerden, ırgatlardan, zanaatkârlardan ziyade komutanlardan, sultanlardan, paşalardan, kadın oldukları için zor da olsa biraz da üst sınıftan kadınlardan bahsederler. Son yıllarda toplumsal hareketlerden derinden etkilenerek gelişme kaydeden "aşağıdan tarih" yaklaşımı benzeri yeni trendler bile bu genel eğilimi değiştirememiştir.[1] Yine toplumsal hareketlere siyasal sistem içinde bir yer vermek ve bu yeri tanımlamak için ciddi yollar kat edilmiştir. Nitekim bugün birçok siyaset bilimi ve siyaset teorisi kitabında toplumsal hareketler için bir bölüm ayırmak farz olmuştur.[2] Ancak bu yeni tanımlanan yer, sistemin işleyişini bozmamak kaydıyla ve "makul" sınırlar dâhilinde açılmıştır.

SEÇKİNCİ BİR TEPKİ: ÇAPULCU VE KOMPLOCULAR

Bundan dolayı sıradan insanlar çok büyük bir olay yarattıkları, var olan siyasal ve toplumsal yapıyı altüst ettikleri, sarstıkları ölçüde gündeme gelebilmişlerdir. Geldiklerinde de halk, üretenler, çalışanlar gibi sıfatlarla değil "ayaktakımı", "sürü", "güruh" gibi küçültücü ve anonimleştirici terimlerle anılmışlardır. Zira insanlardan tarih sahnesinde ve gündelik hayatta bir aktör olarak arz-ı endam etmesi değil, vergilerini ödeyip, üretimde işiyle gücüyle iştigal etmesi ve itaat etmesi beklenir. Bundan dolayı onların yerleri kitap sayfaları, televizyon ekranları değil, fabrikalar veya tarlalardır. Yani modern zamanlarda da durum pek değişmemiştir, onlar ancak temsil edilebilirler. Bundan dolayı Recep Tayyip Erdoğan'ın Tekel direnişi esnasında "ayaklar haş mı olacak yani!" ifadesi tipik bir seçkinci söz, bir yönetici refleksidir. Gezi direnişi ve isyanı sırasında kullandığı "çapulcu" kelimesi de bu zihniyetin bir sonucudur.

Bundan dolayı Türkiye tarihyazımında hatırı sayılır bir yeri olan "merkez-çevre" yaklaşımının da bir ifadesi olarak kendisini seçkinlerin dışında tarif etmeye ve konumunu bu şekilde sıklıkla meşrulaştırmaya çalışan başbakan çok tipik seçkinci ve elitist bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Türk sağını derinden etkilemiş olan muhafazakâr Gustave Le Bon'un yaklaşımını hükümet ve bizzat başbakanın birçok açıklamasında tespit etmek mümkün.[3] Herhangi bir toplumsal hareket ve toplumsal tepki belirdiğinde yöneticilerden "düşmanların ekmeğine yağ sürüleceği" veya ülkenin iyiye, güzele, refaha doğru ilerlemesinden rahatsız olan çevrelerin nemalanacağı hikâyesi biteviye tekrarlanır. Sıradan insanların görmediklerini yöneticiler görmekte ve onların evlerine gitmeleri gerektiğini milli menfaat icabı söylemekten geri durmamaktadırlar. Bunun örneklerini 1908 Devrimi sırasında da görebiliriz,[4] Gezi Parkı direnişi sırasında da duyabiliriz. Nasıl 100 sene önce "her Allah'ın günü eylem yapılmaz" sıklıkla tekrarlanmışsa, 100 sene sonra da "sabrın da bir sonu var", "tamam anladık işte!" yollu tehditler sarf edilmekte gecikilmemiştir.

Le Bon'da ifadesini bulan kitle ve kitle hareketleri yaklaşımının özünde bir korku ve tiksinme vardır. Düzen mefhumuna meftun "sağ", bunun dışındaki alternatifleri "pislik" ile ilintilendirir. Bundan dolayı direnişçilerin Taksim ve Gezi Parkı'ndan sürülmeleri ile birlikte bir temizlik ve hijyen operasyonuna girişilmesi, gaz bombaları sıkılırken hummalı bir çiçek dikme seferberliği başlatılması bu ruh ve zihniyet dünyasının bir yansımasıdır. Le Bon'a dönecek olursak, ona göre kalabalıklar yalnızca yıkıcı bir rol oynarlar.[5] Kitle içindeki birey artık birey değildir. Kolektif ruhun esiridir. Akli melekelerini ve şuurunu yitirir insan kalabalıklar içinde. Bundan dolayı yıkmaya ve yakmaya

Taksim'de ters çevrilmiş arabalardan biri.

Fotoğraf: Berat Seçkin Demirek.

Paris 1968, öğrenci ayaklanması günleri.

1848 Mart Devrimi. Berlin'de Breiten Straße'de 18/19 Mart barikat savaşlarından sonra kutlama yapan devrimciler.

meyillidir.[6] Yine bundan dolayı Le Bon, Recep Tayyip Erdoğan'ın ağzından düşürmediği "mahluk" ve "vahşi" gibi benzer kavramları bol bol kullanır. Bundan dolayı kalabalıkların, insan topluluklarının kendi iradeleri, sözleri olamaz. Onların hareket ve eylemlilikleri mutlaka birtakım komploların, iç ve dış mihrakların teşvikinin bir sonucu olabilir. Bundan dolayı "vesayetçi" ya da "Kemalist", her ne dersek diyelim, rejimle AKP iktidarının söyleminde, birçok alanda gözlemlenebilen yapısal bir devamlılık söz konusudur. Bundan dolayı "çok zor günlerden geçmekte olduğumuz" bir zaman diliminde "masum" sokak eylemleri bu zihniyete göre sadece iç ve dış mihrakların oyunu olabilmekte ne yazık ki![7]

Geçerken değinmeden edemeyeceğim bir husus da Foti Benlisoy'un altını çizdiği gibi Türkiye solunun bir kısmının Arap Baharı'nı temelde emperyalizmin oyunu olarak değerlendirmesidir. AKP çevresi de 2013 ayaklanmasını dış güçlerin bir oyunu olarak nitelendirdi. Böylece Türkiye'de ortaya çıkan isyanda bu iki kesim konum ve argümanlarını değiş tokuş ettiler. Bu da tarihin bir ironisi olsun.[8]

"AŞIRI UCU OLAN VAR MI?"[9]

Kalabalıklar ancak aşırı duyguların esiridirler. Yine Erdoğan, Le Bon gibi sık sık "aşırılık" ve "aşırı uçlar"dan dem vurur. Kitleler baştan çıkmaya hazır, aşırılığa meyyal topluluklardır. Bunda dolayı en büyük tehlike olarak görülen provokasyon tehdidi sebebiyle dağıtılmalıdırlar. Zira kalabalıklar telkinlere açıktır, her şeye çabucak kanarlar ve duygularını abartırlar.[10] Nitekim yirmi gün boyunca hükümet sürekli bu kadar insanın bir mekânda kamu otoritesi olmadan durmasının tehlikelerinden dem vurdu. Oysaki başka zamanlarda polisin hazır ve nazır olduğu yerlerde ortaya çıkabilen taciz, hırsızlık, kavga gibi olayların bu süreç içerisinde yaşanmadığı Taksim'e giden herkesin ortak kanısıydı. Yine, polisin gaz ile dağıtmaya çalıştığı insanlar bu çatışmalar esnasında alışveriş yapmaya devam ediyor, düzenli ve organize hareket ediyordu. Yağma bir yana "aşırı" düzenli davranış sergiliyorlardı. Şiddet olarak kodlanan çoğu eylem ve duvar yazıları ise çok bilinçli bir seçime işaret ediyordu. Muhafazakâr zihniyet dünyasının anlayamadığı toplumsal hareketlerin bu özelliğidir. Recep Tayyip Erdoğan ve hükümetinin ve dahi muhafazakâr basının göstermiş

Göstericiler bir iş makinesini polis barikatına doğru sürüyor. Göstericiler bu iş makinesine sonradan POMA (Polise Müdahale Aracı) adını taktılar.

2 Haziran 2013 Basından.

olduğu seçkinci bakış da yönetici elitin evrensel özelliklerindendir. Bundan dolayı bu eylemlerin birçok şey yanında "merkez-çevre" gibi naif kategoriler çerçevesinde yapılmakta olan analizlerin bir kenara bırakılmasına ve muhafazakâr çevrenin seçkinci, halk eylemlerinden korkan, sokaktan nefret eden söyleminin yeniden irdelenmesine vesile olmasını ümit ederim.[11]

ŞARK'TA TOPLUMSAL HAREKET

"Doğu" diye adlandırılan Avrupa dışı toplumlar söz konusu olduğunda toplumsal hareketlerden bahsetmek biraz daha zordu. Çok şükür ki Arap Baharı sonrası bu zorluk önemli ölçüde aşıldı. Özellikle Ortadoğu tarihi boyunca Mısır'dan İran'a çok farklı toplumsal direniş ve isyan örüntülerinin varlığı özellikle II. Dünya Savaşı sonrası bölgede yaygınlık gösteren Baasçı ve diğer otoriter yönetimler nedeniyle unutulmuştu. "Doğu" olarak nitelenen toplumlar arasındaki ayrımları görmezden gelerek buralardaki toplumların fıtraten ya da kültürel olarak başkaldırmaya eğilimli olmadıkları, tevekkül ve boyun eğmenin bu bölgelerin bir hasleti olduğu sıklıkla gündeme geliyordu.[12] Oryantalist bakış açısı her ne kadar akademik alanda ciddi ve temelli bir şekilde sorguianmış da olsa "Doğu" toplumlarının durağan ve geleneğin içine gömülmüş bir şekilde yaşadıklarına dair kanı gündelik popüler kültürde, sinemada, medyada yaygın bir şekilde yaşamaya devam ediyor. Oryantalist çerçevede gelenek hem hareketsizlik ve durağanlığın hem de bir isyan durumunda irrasyonel aşırılığın müsebbibi olarak kodlanıyor. Bayat'ın belirttiği gibi Araplar ayaklandıklarında bir şekilde, ayaklanmadıklarında da başka bir şekilde aşağılanıyorlar.[13] Ancak bu bakış açısı Arap Baharı ile birlikte büyük ölçüde geri çekilmişe benziyor.

TÜRK BAHARI: 2002 *VERSUS* 2013

Yani kısacası, Ortadoğu'da direniş, devrim, aşağıdan hareketler, toplumsal hareketler hâkim paradigmalara göre olamaz. Bundan dolayı Ortadoğu'da aşağıdan hareketlere karşı var olan muhafazakâr ve seçkinci bakış açısıyla mücadele etmek toplumsal tarih araştırmalarının çok gelişkin olduğu Avrupa'ya oranla daha zordur. İtaatkârlık ve tevekkül kültürel bir haslet, güç ilişkilerinden, zamandan ve mekândan bağımsız bir "öz" olarak tarif ve kabul edilir. Hatta bu bölgelerde verilen tepkinin ancak modernleşmeci elitlerin yukarıdan dayattıkları politikalara karşı geliştirilen insiyaki direnişler oldukları iddia edilir. Tarih boyunca birtakım aydınlanmış bürokratlar reformlar yapmaya, topluma belli bir giysiyi giydirmeye çalışırlar (mesela bizde Tanzimatçılık olarak anılan) ve toplumun geneli buna yabancılaşır. Gerek merkezdeki gerekse de çevre olarak tarif edilen kesimlerdeki farklılıklar, çatışmalar ve her iki düzeydeki işbirlikleri görmezden gelinir. Bu tahlil belli bir siyasi grubu gerçekte olmayan herhangi iki kamptan birisinin temsilciliğine soyunmasını da kolaylaştırır.[14]

11 Eylül sonrası gündeme gelen İslami terör tartışmalarında olduğu gibi politik şiddet de yine daha çok kültürel bir çerçeve içinde tanımlanır.

Tahrir Meydanı, Kahire. 9 Şubat 2011.

Yukarıda değindiğim "merkez-çevre" yaklaşımı, Ortadoğu tarihi boyunca gündeme gelen isyan, ayaklanma ve devrim dalgalarından bihaber olarak analize giriştiği için bu topraklarda merkezi modernleşmeci projeler ve bunlara direnen "imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış" bir toplum varsaydığından başka türlü bir dinamiğin olabileceğini hiçbir şekilde hesaba katmıyor. Muhafazakâr yaklaşım, seçkinci bakış açısında olduğu gibi bu konuda da Kemalist tarih görüşünü tersten de olsa yine paylaşıyor. Kendisini çevrenin temsilcisi ve seçkinlerin mağduru addeden Recep Tayyip Erdoğan'ın 2013 Gezi ayaklanmasını Arap Baharı'na benzeten yaklaşımlar karşısında küplere binmesinin sebebi de bu. Zira o, AKP'nin iktidara gelişini bu çerçevede el almak istediği ve kendisini böyle meşrulaştırdığı için Türk Baharı'nın 2002 yılında gerçekleştiğini iddia etmek istiyor.[15]

2002 yılında iktidara gelen AKP'nin Türkiye tarihinde önemli bir merhaleyi oluşturduğu aşikâr. Bu durum özellikle yukarıda değinilen seçkinci tarihyazımı geleneği göz önünde bulundurulduğunda daha belirgin bir şekilde de gözükebilir. Ancak yukarıdan aşağıya kitlelerin demobilizasyonuna dayanan, hükümet eliyle ve devlet kurumları aracılığıyla yürütülen bir değişim programını Arap Baharı'na benzetmek siyasal bir demagoji değilse, toplumsal hareketler tarihi açısından en kibar tabiriyle naifliktir. Sandık ve genel oy hakkına yapılan vurgu da zaten bu muhafazakâr, milliyetçi ve devletçi anlayışın bir toplumsal hareket dalgası olan Arap Baharı ile nasıl alakasız bir süreç olduğunu gayet açık bir şekilde ayan ediyor. Zira liberal demokrasilerin görece güçlü olduğu birçok Avrupa ülkesinde sandık demokrasisinin barikatlar ile güçlendirilmiş olduğu gerçeğini göz ardı ediyor. 19. yüzyıl boyunca çok çatışmalı bir şekilde gelişen demokrasi mücadelesinin ve kitle siyasetinin iki temel unsuru sandık ve barikatlardı.[16] Barikatı sembolik olarak sokaklarda verilen ve çokça şiddet içeren mücadeleyi vurgulamak amacıyla kullanıyorum. Sandığın etrafı denetleme mekanizmaları, bağımsız toplumsal ve siyasal örgütlenmeler, söz ve ifade hürriyeti, örgütlenme ve eylem yapma özgürlükleri, geri çağırma mekanizmaları, barajsız seçim kanunları, iktisadi eşitsizliklere karşı önlemler gibi tedbirlerle çevrelenmeden demokrasi üretmesi zordur. İki yenilmiş devrim dalgası olan 1848 ve 1968 devrimlerinin Batı Avrupa demokrasi tarihi açısından taşıdıkları önem bu noktada hatırlanması gereken iki örnektir. Bundan dolayı sokak hareketlilikleri, toplumsal gösteriler demokrasinin gerçek yaratıcısı ve teminatlarıdır. Yoksa Mosse'nin çok isabetli olarak belirttiği gibi gerek seçim sistemi gerekse de faşist rejimlerdeki yukarıdan aşağıya kontrollü kitle seferberliği temsil ve katılım illüzyonu yaratmanın ötesine geçemez.[17] Yazının konusu demokrasi teorisi olmadığı için daha fazla kelam etmeye niyetim yok.

KARŞILAŞTIRMALAR: DÜNYANIN MEYDANLARI

Ancak henüz erken dahi olsa çağdaş ayaklanmalarla Türkiye'de meydana gelen isyanı karşılaştırmak da beyhude bir çaba ya da Murat Belge'nin ifade ettiği gibi bir gazetecilik kolaycılığı değildir.[18] Zira toplumsal hareket dalgaları ve döngüleri bu sosyal mefhumu anlamak için önemli bir karşılaştırma fırsatıdır.[19] Aksi halde "biz bize benzerizci" bir yaklaşımın ötesine geçmek çok mümkün olmaz. An itibariyle vurgulanması gereken iki benzerlik söz konusu. Bunlardan birincisi Tahrir Meydanı'nda toplanan kalabalığın daha çok toplumun orta sınıfını oluşturmasıdır.[20] Yani 2000'lerin başından beri bağımsız bir sendikal hareket inşa etmeye çalışan işçi sınıfı ve varoşlarda yaşayan milyonlar Tahrir'den uzak durdular. Elimizde çok net bir çalışma olmamasına rağmen, tıpkı Tahrir Meydanı için olmadığı gibi, 2013 İsyanı sırasında gerek Gezi Parkı'nda, gerek Taksim Meydanı'nda gerekse de Türkiye'nin diğer şehirlerinde ciddi bir orta sınıf seferberliğinin olduğu çıplak gözle tespit edilebilecek düzeydeydi. Tahrir Meydanı'nda toplanan ve Mısır Ayaklanması'nın temelini oluşturan orta sınıflar her ne kadar neo-liberal iktisadi politikalardan derinden etkilenen bir kesim de olsa temel talepleri politik hürriyetlerdi. Tahrir Meydanı temelde siyasi özgürlükler ve siyasi bir değişim talep etmekteydi.

Gezi ile başlayan direnişin "yaşam tarzı" ile ilişkilendirilmesi ciddi bir haklılık payı taşısa da gençleri odağımıza aldığımızda bu eylemlerin bir politik özgürlük arayışı olduğunu da görmek gerekir. Zira AKP siyasi özgürlükler konusunda önemli reformlar yapmış olsa da kendi destekçilerinin gençlik algısı daha çok "itaat" üzerine kurulu. Saygılı, itaatkâr nesillerin devlet, cemaat, aile ve genel anlamda otorite karşısından siyasi özgürlük ihtiyacının sınırlı olacağını tahmin etmek için âlim olmak gerekmiyor.[21] Tayyip Erdoğan'a karşı sokakları dolduran ve 90'lılar olarak adlandırılan kuşak ve hareket içinde yer alanlar, kadının toplum içindeki yerini ve davranışlarını ayrıntılı tarif eden söylemden içki yasağına, çocuk sayısının dikte edilmesinden HES projelerine, taşeronlaştırma siyasetinin ayyuka çıkmasından üniversitelerde yapılan yeni düzenlemelere, sınav skandallarından asistan kıyımlarına birçok konuda kendisini baskı altında hissediyor. Ayrıca çok güçlü bir tek parti iktidarının muhafazakâr düzenlemeleri muhafazakar habitus dışında yer alanlar üzerinde boğucu bir atmosfer kuruyor. Zaten bu husus da duvarlara yazılan ve yaratıcı bulunan sloganlarda ifadesini buluyor. Dahası Mübarek örneğinde olduğu gibi bu politik özgürlük ve yaşam alanı mücadelesi Recep Tayyip Erdoğan'ın kişiliğine yönelmiş durumda. Bu anlamda siyasal rejimi ne kadar farklı da olsa, her ne kadar meşruiyet sorunu yaşamasa da sokaklarda eylem yapanlar için Erdoğan baskıcı bir şahsiyet olarak algılanıyor. Böyle bir algıya sahip gençliğin Mısır veya İran'dan daha özgür bir ülkede yaşayıp yaşamadıkları, çok sorguladıkları bir durum değil. Yani kısacası 2013 Gezi İsyanı, Arap Baharı ayaklanmalarında olduğu gibi çok güçlendiği ve her şeye müdahale ettiğini düşündükleri yöneticinin sınırlandırılması talebini içeriyor. Siyaset bilimci Ahmet Bekmen'in isyan günlerinde dediği gibi "bunlar düpedüz monarkı sınırlandırmaya çalışıyor yahu!"

Bu noktada *Occupy* hareketi ile önemli bir farkın altını da çizmek gerekiyor. Amerika ve Avrupa'da yaygınlık kazanan *Occupy* hareketleri temelde neo-liberal ekonomiye, sosyal refah rejiminin dağılmasına, güvencesiz çalıştırılmaya, geleceksizleştirilmeye ve iktisadi krizlerin faturasının alt sınıflara kesilmesine karşı "700 Euro Kuşağı" olarak tanımlanan gençliğin bir eylemiydi. *Occupy*'da Yunanistan'da da örneğini gördüğümüz bir sosyal itiraz ile sosyal ayaklanma ile karşı karşıyayız. 2013 Türkiye ayaklanmalarında bu sosyal altyapının ne kadar var olduğu veya bu yönde bir gelişmenin yaşanıp yaşanmayacağını zaman gösterecek. Ancak şu noktada belirtmek gerekir iki haftadır yaşadığımız olayların temel motivasyonu politikti ve bu anlamda *Occupy*'dan daha çok Tahrir ayaklanmalarına benziyordu. Alt sınıfların ve Kürt gençlerin varlığı sınırlıydı. Ancak zaman geçtikçe Tahrir'le başka benzerlikler ve farklılıklar tespit etmek daha mümkün olacak. Zira şu anda gözlemekte olduğumuz bir başka husus da önemli. O da şu; toplumda önemli bir kesim iyice güçlenmiş tek parti iktidarı altında belli bazı *network*'lere dahil olmadan kendilerine yer bulamayacaklarına inanıyorlar. Ne kadar okusalar da, liyakat sahibi de olsalar kendilerine sistem içinde bir yer bulamayacaklarını düşünen, bulsalar bile neo-liberal çalışma koşullarında sıkıştıklarını hisseden bu gençlik üzerine daha çok konuşulacak.

1968 günlerinde Fransa'da De Gaulle'ü eleştiren bir afiş: Oy verin, gerisini ben hallederim.

NEO-28 ŞUBAT *VERSUS* ŞENLİKLİ İSYAN

Gezi Parkı'na polis müdahalesi ile ortaya çıkan tepki ve sokak gösterileri ertesinde hükümet ve muhafazakâr çevrelerin aklına hemen "yeni bir 28 Şubat" mı yaşıyoruz düşüncesi düştü. *Akit* gazetesi bu ruh halinin en özlü ifadelerini manşetlerine taşıdı: "Maskeler Düştü: Taksim'deki Gezi Parkı bahane edilerek başlatılan provokatif olaylar sonrasında, hem Batı'dan yapılan açıklamalar, hem de yurtiçindeki marjinal çevrelerin takındığı

tavır, olayların perde arkasının aralanmasını sağladı. Dış mihrakların ve yerli uzantılarının, polisin geri çekilmesine rağmen provokatif söylemlerde bulunmaya devam etmesi, Taksim'in bahane, demokratik yollarla gelen iktidarı devirmenin ise asıl hedef olduğu gerçeğini gözler önüne serdi."[22] Bir gün sonra bunu fıkra gibi bir diğer başlık izledi: "Taksim'de Katliam Yapacaklardı: Taksim Olaylarında, dış mihrakların parmağı olduğu belgelendi. Emniyet güçleri, 8 adet piknik tüpüyle Taksim'de katliam yapmaya hazırlanan diplomatik pasaport sahibi İngiliz, Fransız, ABD ve Yunan ajanı 4 provokatörü kıskıvrak yakaladı." Hızını alamayan gazete Taksim Dayanışma'nın taleplerini de Türkiye düşmanı dış mihrakların bile istemeye utanacakları talepler olarak nitelendirdi.[23] Eğer Recep Tayyip Erdoğan'ın açıklamaları olmasa bu manşetleri muhafazakâr bir gazetenin düşüncesi olarak kabul edebilirdik. Ancak hükümetten yapılan açıklamalar olayların bu şekilde cereyan ettiğine inanıldığını gösteriyordu. Hatta aynı günlerde Brezilya'da ortaya çıkan gençlik isyanı ve 2014 Dünya Kupası yatırımlarına karşı yapılan gösteriler IMF'ye borçlarını ödemiş iki ülkede tezgâhlanan olaylar şeklinde verildi.[24]

Toplumda önemli bir kesim iyice güçlenmiş tek parti iktidarı altında belli bazı network'lere dâhil olmadan kendilerine yer bulamayacaklarına inanıyorlar. Ne kadar okusalar da, liyakat sahibi de olsalar kendilerine sistem içinde bir yer bulamayacaklarını düşünen, bulsalar bile neo-liberal çalışma koşullarında sıkıştıklarını hisseden bu gençlik üzerine daha çok konuşulacak.

Gösterilere katılan önemli sayıda insanın Türk bayrakları ve Mustafa Kemal flamaları ile yürümesi haklı olarak Cumhuriyet Mitingleri ile Gezi Parkı Direnişi arasında ilinti kurulmasına yol açtı. Ancak Cumhuriyet Mitingleri, eski vesayet rejimi ve kamusal önderlerinin başını çektiği, yukarıdan aşağıya itinayla organize edilmiş, yeri ve saati önceden ayarlanmış, konuşma yapacakların sınırlandırıldığı, aşağıdan inisiyatiflerin hemen hemen hiç olmadığı, pankartlarının, flamalarının önceden hazırlandığı, tek renkli, tekçi bir ses çıkarmaya çalışan orta sınıf adab-ı muaşereti dâhilinde hareket edildiği toplantılardı. Bundan dolayı katılanlar açısından bir kesişen kümenin varlığı aşikârsa da bu saydıklarım, kendiliğinden ve spontan karakteri temel özelliği olan 2013 Ayaklanması'nı adı geçen mitinglerden radikal bir şekilde ayırıyor. Kaldı ki Cumhuriyet Mitingleri'nde devletin polisine veya düzenine herhangi bir saldırı akıldan bile geçirilemeyecekken, Taksim Gezi Parkı'na direnişçiler iki günlük bir çatışmanın ve mücadelenin ardından girdiler. Duvarları sloganları ile süslediler. Taksim'e çıkan yollara sembolik karakterli de olsa barikatlar kurdular. Gezi Parkı'nda eşcinsellerden Ermeni gençlik örgütlerine, ulusalcılardan Apoculara kadar farklı kesimler yan yana yaşadılar, forumlarda kendi sözlerini söylediler. Forumların oluşturulmasında ön ayak olanları fırçaladılar. Ama daha öncesinde düşman gözüyle baktıkları gruplar ve bayrakları ile beraber yaşadılar. Burada AKP'nin ve onun tek bayrak, tek dil, tek vatan sloganına dayanan milli eğitim ideolojisinin de gözden geçirilmesi gerekir. Barikat haline getirilmiş bir otobüste Onuncu Yıl Marşı'nı söyleyen iki gencin, "devletin marşını mı söylüyorsunuz len?" diye soran birisine verdikleri cevap bu anlamda manidardı: "Ben başka bir marş bilmiyorum ki abi!"

Artık arkalarında güvenecekleri ve bir şey bekleyecekleri ordu gibi vesayetçi bir kurum kalmayan bir kitlenin Cumhuriyet Mitingleri'nden radikal bir kopuş yaşayacağı beklenmesi gereken bir durumdu. Herhalde olanların bir kısmı da bu.

Her ne kadar iç-dış mihraklar ya da 28 Şubat komploları tedavülde de olsa bu hareketin en önemli özelliği kendiliğindenliğiydi. Hareketin herhangi bir önderliği yoktu. Gezi Parkı için mücadele veren bir dayanışma platformu vardı onlarca örgütten oluşan ama günler boyunca yaşadığı ruh hali aciyetti.[25] Zira Gezi Parkı'nı işgal eden sokaklara dökülen yüz binlerdi. Aksi takdirde devletin Türkiye'nin en önemli meydanından çekilmesi düşünülemezdi. Bu kendiliğindenlik ve bir önderliğin, merkezi bir inisiyatifin olmaması başından sonuna kadar devam etti. Bu durum farklı seslerin kendini ifade etmesine ve hayranlık uyandıracak bir yaratıcılığın ortaya çıkmasına vesile oldu. Herşeyden önce Recep Tayyip Erdoğan'ın saldırgan karşı söylemi çok hızlı bir şekilde etkisiz kılınarak, başbakana karşı bir silaha dönüştürüldü. Böylece Başbakan her konuştuğunda kendi sözleri kaşı tarafın cephanesine dönüşüyordu. Direnişçiler "çapulcu" gibi bir küfür ve aşağılama ifadesini kimlik düzeyine yükselterek sahiplendiler. Ve sordular: "Bizim gibi üç çocuk daha ister misin?"[26] Duran adamlar, İstanbul'un dört bir yanında toplanan forumlar hareketin şiddetle çok kolay bastırılamayacağına ve kendine akacak bir yol bulacağına işaret ediyor.

Başka bir vesile ile belirttiğim gibi bu tip durumlarda "eylemler bir festival havasında yapılıyor ve toplumsal hareketlere, isyanlara, devrimlere renk veren olağanüstü bir hava yaratılıyor. Bir toplumsal hareketin en önemli özelliklerinden bir tanesi olan sıradan hayatın döngüsünü kıran bu olağanüstülük, eylemlerde kullanılan sanat, dans ve çeşitli ritüellerle sağlanıyor. Eylemler bir şölen, konser, sanat performansı, forum şeklinde örgütlenerek çok farklı insanların katılabileceği, kendini ifade edebile-

ceği ve kişiliğini kaybetmeden içinde eriyebileceği ortamları yaratıyor."[27] Bu satırlar küreselleşme karşıtı hareketlerin geleneksel diye adlandırılan toplumsal hareketlerle benzerliklerini vurgulamak için yazılmıştı. Zira yüzyıllardır isyanlar, hareketler, devrimler bir festival gibi yaşanırlar. Kendiliğinden bir dinamiğe sahip Gezi Parkı da bu şekilde işlemeye başlamış ve yüz binlerce insan için önemli bir deneyim teşkil etmişti. Belki de egemenleri asıl korkutan bu oldu. Zira gerek İstanbul'daki Gezi işgali ve çatışmalar, gerekse de diğer şehirlerdeki sokak gösterileri sağıyla ve soluyla bütün müesses nizamı sorguladı. Özellikle sol bir partinin eş-başkanının itiraf ettiği gibi 2013 Ayaklanması örgütlü siyasetin iflasını imliyordu.[28] İki hafta içinde yaşanan olaylar, hükümet istediği kadar marjinal örgütlerden dem vursun, Türkiye'de örgütlü sol siyasal yapıların kendiliğinden gelişen bir isyan karşısında ne kadar atıl kaldıklarını, onunla ilişkiye geçmekte ne kadar zorlandıklarını ifşa etti. Neoliberal çağda toplumsal isyanların en önemli özelliklerinden bir tanesi de önderlik veya liderliğin mevcut olmayışıdır. Bunun elbette olumlu ve olumsuz yönleri var. Dünya çapında sosyal isyanlar bir çeyrek asırdır örgütlü bir siyasal forma kendisini tercüme edebilmiş değil.[29] Türkiye de bu konuda bir istisna olmayacağını bu son vesile ile gösterdi.

SONUCU

2013 Ayaklanması'nın nasıl bir sonucu olacağını ise zaman gösterecek. Ancak an itibarıyla AKP'nin kendi arka bahçesi dışında kurduğu hegemonyanın ve meşruiyet halesinin yıkıldığından bahsetmek olası. AKP'nin muhafazakâr politikalarından ılımlılık ya da "makul" bir İslam çıkabileceği gibi otoriter ve baskıcı bir siyasanın da çıkabileceği ayan oldu. Seçkinci, devletçi, milliyetçi, komplocu zihniyetin, devamın esas olduğu devlet kurumlarının yeni sahipleri tarafından ne kadar istekle sahiplenildiği ayan oldu. Yurtdışından gelen tepkilerin kibirli ve yine komplocu tezlerle karşılanması da AKP'nin yurtdışındaki sol/demokrat çevrelerdeki kredisini hızlı tüketmesine yol açtı. Toplumsal hareketler ve isyanlar sistemin kendisini yeniden tahkim etmesi için bir vesile de olabilirler elbet. Ancak önemli bir eşikten geçildiği ve bundan sonra yeni ittifak ve politikaların gündeme gelmesi daha olası. Toplumsal hareketler bunun yanında daha uzun vadeli bir değişime de alttan alta yol verebilirler. Yüz binlerce insan yıllardır görülmeyen bir şekilde sokak çatışmalarında yer aldı ve sokaklarda kendince bir festival havası yarattı. Bunun gelecek toplumsal hareketliliklerde ve kamusal alandaki eylemliliklerde bir sonucunun olmaması pek ihtimal dâhilinde değil. Bu sokak eylemliliklerinden bir kısım insan, kendisini ifade edeceği örgütlülükler arayacak ya da yaratacak. Bir kısım insanın da daha radikal çözümler peşinden gideceğini tahmin etmek mümkün. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan "ustalık" döneminde "çıraklık" ve "kalfalık" dönemini hasretle yâd edecek gibi gözüyor.

Y. DOĞAN ÇETİNKAYA
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ, SBF

DİPNOTLAR

1 Bu genel tespitler için bkz. Y. Doğan Çetinkaya, "Tarih ve Kuram Arasında Toplumsal Hareketler," Y. Doğan Çetinkaya (Der.), *Toplumsal Hareketler: Tarih, Teori ve Deneyim*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2008).

2 Klasik bir siyaset bilimi kitabı için bkz. Andrew Heywood, *Politics*, (New York: Palgrave Macmillan, 2002).

3 Le Bon'un Türkiye düşünce dünyasındaki önemi için bkz. Şükrü Hanioğlu, "Osmanlı-Türk Seçkinciliğinin Unutulan Kuramcısı," *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Zihniyet. Siyaset ve Tarih*, (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2006).

4 1908 Devrimi içinde benzer seçkinci tepkiler ve kitle korkusu için bkz. Y. Doğan Çetinkaya, "1908 Devrimi ve Toplumsal Seferberlik," Ferdan Ergut (Der.) *II. Meşrutiyet'i Yeniden Düşünmek*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009).

5 Gustave Le Bon, *Kitleler Psikolojisi*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 1999), s. 15.

6 Gustave Le Bon, *The Psychology of Revolution*, (London: T. Fisher Unwin, 1913), s. 102.

7 Bu görüşü Marmara Üniversitesi'nden Doç. Dr. Ali Murat Yel, Prof. Dr. Yusuf Devran ve Arş.Gör. Alparslan Nas'ın "akademik" bir "analiz" ile ifade etme çabası için bkz. http://www.samanyoluhaber.com/gundem/Taksim-Gezi-Parkinin-akademik-bakis-acisiyla-analizi/1017016/ (son erişim 18 Haziran 2013).

8 Foti Benlisoy'un bu konudaki derinlikli bir analizi ve eleştirisi için bkz. Foti Benlisoy, "Arap Baharı ve Tahrir Kuşağı Merceğinde: Devrim ve Emperyalizm Üzerine," *21. Yüzyılın İlk Devrimci Dalgası*, (İstanbul: Agora, 2012). Kemal Okuyan'ın Türkiye'deki hareketin nasıl emperyalizmin bir komplosu olmadığını açıkladığı yazısı ise TKP çevresinin Arap Ayaklanmaları değerlendirmesi hatırlandığında komplocu anlayışın sınırları konusunda düşündürücü bir örnek teşkil ediyor: Kemal Okuyan, "ABD'nin Derdi Ne?" *Sol*, 15 Haziran 2013

9 Beyoğlu Istiklal Caddesi'nden bir duvar yazısı, 1 Haziran 2013.

10 Gustave Le Bon, *Kitleler Psikolojisi*, s. 112.

11 Bu arada MHP Grup Başkanvekili Oktay Vural'ın Meclis'te sokakları "karanlıkla" eşitleyen konuşması da bu çerçevede manidardı; *Bugün*, 17 Haziran 2013.

12 Charles Kurzman, "Conclusion: Social Movement Theory and Islamic Studies," Ira M. Lapidus ve EdmundBurke III (Der.), *Islam, Politics, and Social Movements*, (Los Angeles: University of California Press, 1988)

13 Asaf Bayat, "The 'Arab Street'" *The Journey to Tahrir: Revolution, Protest and Social Change in Egypt*, Jeannie Sowers and Chris Toensing (Der.), (London: Verso, 2012), s. 75.

14 E. Atilla Aytekin'in şu tespitine katılmamak mümkün mü?. "Zaten başından beri müphem olan 'beyaz Türk' ibaresi sınıfsal içeriğinden soyutlanınca iyice anlamsız hale geldi. Örneğin, aldığı maaşla zar zor geçimen bir emekli öğretmen *Cumhuriyet* gazetesi okuduğu ve CHP'ye oy verdiği için 'beyaz Türk' olurken, AKP iktidarında ihaleden ihaleye koşan zengin bir işadamı dindar olduğu ve karısı başörtülü olduğu için Türkiye'nin zincirlerinden oluvermişti!" E. Atilla Aytekin, "Beyaz Türk ve Apolitik Gençler Efsanelerinin Çöküşü," *Sol*, 9 Haziran 2013; http://haber.sol.org.tr/yazarlar/e-attila-aytekin/beyaz-turk-ve-apolitik-genclik-efsanelerinin-cokusu-74402, (son erişim 18 Haziran 2013)

15 *Sabah*, 10 Haziran 2013

16 Örnek bir çalışma için bkz. Ronald Aminzade, *Ballots and Barricades: Class Formation and Rebuplican Politics in France 1830-1871*, (New Jersey: Princeton University Press, 1993).

17 George L. Mosse, *The Nationalization of the Masses*, (New York: Howard Fetting, 1975).

18 Murat Belge, "Gecikmiş 68'mi," *Taraf*, 15 Haziran 2013.

19 Sydney Tarrow, "Cycles of Collective Action: Between Moments and Madness and the Repertoire of Contention," *Social Science History*, No. 17, 281-307.

20 Hazem Kandil, "Why did the Egyptian Middle Class March to Tahrir Square?" *Mediterranean Politics*, cilt.12, No.2, 2012.

21 Daha çok Gülen Cemaati üzerine de olsa bu konuda açıklayıcı bir çalışma için bkz. Yavuz Çobanoğlu, *"Altın Nesil"in Peşinde: Fethullah Gülen'de Toplum, Devlet, Ahlak, Otorite*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012).

22 *Akit*, 5 Haziran 2013 (Manşet).

23 *Akit*, 6 Haziran 2013 (Manşet).

24 Bugün TV'de Akşam Haberleri, 18 Haziran 2013.

25 Örneğin dayanışma güvenlikten, parkiçinde yaşamayı kolaylaştıracak düzenlemelere birçok konuda karar alıyor ancak hareketin büyüklüğü sebebiyle bunları uygulayamıyordu. Hatta yüzbinlerce insanı bırakın sevk etmeyi, onların taleplerini ve hareketlerini koordine etmekten bile uzakta kalıyordu.

26 Hızla sanal alemde tedavüle giren bir duvar yazısı.

27 Y. Doğan Çetinkaya, "Tarih ve Kuram Arasında Toplumsal Hareketler," s. 53.

28 Bilge Seçkin Çetinkaya, "Örgütlü Siyasetin İflası ve Kitle Korkusu," Birgün, 7 Haziran 2013.

29 Foti Benlisoy, "Tarihin Sonundan: Devrimin Güncelliğine," *21. Yüzyılın İlk Devrimci Dalgası*, (İstanbul: Agora, 2012), s. xxxvii.

ENDÜSTRİLEŞEN FUTBOLA DİRENEN SON KALE

İNÖNÜ STADYUMU'NA VEDA ETMEK

OZAN TORUN

İnönü Stadı için nihayet daha modern biçimde yeniden inşa edilmesi amacıyla geçtiğimiz ay içinde çalışmalara başlanacağı söyleniyordu. Aslında açıklanan tarihte ilk kazma da vuruldu; ne var ki Taksim Gezi Parkı'na yapılan müdahaleye karşı ülke genelinde halkın sokağa dökülmesiyle başlayan protesto gösterileri bu inşaat sürecinin askıya alınmasına neden oldu. Üstelik protestoların ve halk direnişinin ilk günlerinde tansiyonun çok yükseldiği hatta çatışmaların yaşandığı semtlerden biri de İnönü Stadı'nın 75 yıl önce temelinin atıldığı, özdeşleştiği, ait olduğu Dolmabahçe'ydi.

Deniz tarafından Dolmabahçe Sarayı, İnönü Stadı, Dolmabahçe Camii ve Ritz-Carlton.

Fotoğraf: Ahmet Barış Işıtan

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren hem genç neslin çağdaş anlamda spora daha yoğun biçimde yönlendirilmesi hem de yeni rejimin törenler, kutlamalar, bayramlar aracılığıyla gücünü ve öğretilerini kitlelere daha etkin biçimde yansıtabilmesi amacıyla, başta büyük kentler olmak üzere ülkenin birçok yerinde geniş kapasiteli ve çok işlevli açık hava spor tesisleri yapımına başlandı. Bu tesisler, atletizmden tenise kadar bugün ülkemizde birçoğunun önemsenmediği sayısız spor dalının bir arada icra edilebilmesine olanak tanıyacak biçimde tasarlanmıştı. Mustafa Kemal Atatürk'ün 1925 yılında TBMM'de yaptığı konuşmada "...fikir terbiyesinde olduğu kadar, beden terbiyesinde de kabiliyeti arttırmış ve yükselmiş olan bahtiyar, kuvvetli bir nesil yetiştirmek..." sözleri, Cumhuriyet'in bu alana verdiği önemi destekler niteliktedir.[1]

CUMHURİYET'İN DEVRALDIĞI SPOR "TESİSLERİ" VE TAKSİM STADI

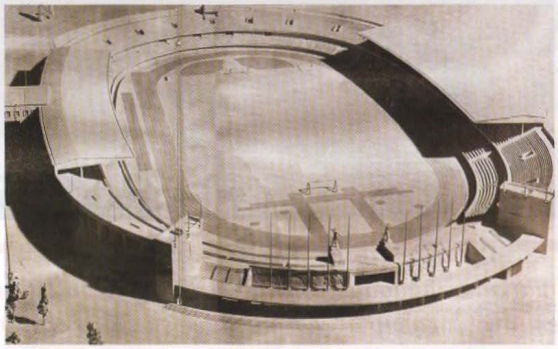
Türkiye'nin ilk stadyumu ve hipodromu, aslında Osmanlı Devleti döneminden kalma, kapasite ve kullanılabilirlik bakımından çağdaşlarından hayli geride kalmış olan Taksim Stadı ve Veliefendi Hipodromu'dur. Eski işlevini yitiren ve savaş yıllarının etkisiyle yenisinin yapılmasına olanak olmadığından eldeki alanın top sahası olarak değerlendirilmesiyle kendiliğinden bir stat halini alan Taksim Topçu Kışlası ile 1911'den beri İstanbul'da oturan/çalışan İngilizlerin kurdukları *Races Syndicate of Makrikeuy* tarafından at yarışlarının düzenlendiği Veliefendi Çayırı, Cumhuriyet'in Osmanlı'dan devraldığı iki "spor tesisidir."[2]

Hükümetin ortadan kaldırıp yerine alışveriş merkezi yapma amacıyla dönüştürülmüş alan 18 yıl boyunca Türkiye'de spora hizmet etmiş; Türk Milli Takımı tarihindeki ilk maça, Cumhuriyet'in ilanından üç gün önce bu statta Romanya'ya karşı çıkmış; Cumhuriyet'in ilk güreşçileri ve atletleri bu sahada düzenlenen Balkan Güreş Şampiyonası ve Balkan Atletizm Şampiyonası'nda forma giyerken, bisiklette ve binicilikte de ilk uluslararası müsabakalar yine bu zeminde Bulgarlara karşı yapılmıştır.[3] Taksim Stadı'nın Türkiye'de sporun gelişimine olan katkılarından söz etmek bir yana, buradaki kışlanın bir futbol sahasına dönüştürülmüş olması Başbakan tarafından ağır sözlerle eleştirilmektedir.[4]

Taksim Stadı'ndan başka, benzeri müsabakalar ve resmi törenler, kentlerdeki mevcut meydanlık alanlarda düzenlenmekteydi. Ankara'da bugün Tandoğan Meydanı ile Mebus Evleri arasındaki alanda yaptırılan İstiklal Sahası, Gençlik Parkı'nın yerindeki eski bataklığın kurutulmasıyla düzenlenen Ayyıldız Sahası ve Gazi Terbiye Enstitüsü Stadyumu bu alanlara birkaç örnektir.[5]

CUMHURİYET'İN ÇAĞDAŞ STADYUM PROJELERİ

Bu meydanlar, alanlar ve çayırlar yerine, daha ihtişamlı ve modern stadyum ve hipodromlara ihtiyaç vardır ve bu amaçla devlet, uluslararası yarışmalar düzenleyerek stadyum ve hipodrom tasarımında uzman kişileri ülkeye davet eder. 1939 yılında İnönü Stadyumu'nun planlarını hazırlayan İtalyan stadyum ve hipodrom mimarı Paolo Vietti Violi'dir. Aslında İnönü Stadyumu için Türkiye'ye gelen İtalyan mimar ülkeye pek de yabancı değildir: Violi'nin Türkiye'yle tanışıklığı 1936 yılında yine bu tür bir yarışma sonunda inşa etme hakkını kazandığı Ankara Milli Stadı'yla (Ankara 19 Mayıs Stadyumu) başlar. Yeni rejimin beklentilerine ve amacına uygun, kapalı ve açık tribünleriyle; atletizm, at yarışları ve resmi geçit törenleri için bir hipodromuyla; ragbi (*rugby*), futbol ve basketbol maçlarına uygun ölçülerde bir spor sahasıyla, tenis kortlarıyla, jimnastik salonuyla, atış poligonuyla, iki yüzme havuzu ve soyunma odalarıyla türünün ilk örneği olan bu

İnönü Stadı'nın mimarı Paolo Vietti Violi'nin çizdiği proje modeli.

"Beşiktaş İnönü Stadyumu İlk Proje Modeli", Academy BJK '99, 19.01.2012, http://academybjk99.blogspot.com/2012/01/besiktas-inunu-stadyumu-ilk-proje.html, erişim: 21.06.2013.

Heykellerin ve rölyeflerin görsel ve sembolik değerleri daha fazladır, fakat tribünlerin eksik kalması görsellikten çok stadın varlığının temel nedeni olan seyirciler için düşünülen kapasitenin yetersiz kalması demektir. Kale arkasındaki bu tribünlerin yapılamamasının nedeni, Dolmabahçe Sarayı'nın ve kentin bu bölgedeki mahallelerinin havagazı kullanılarak aydınlatılmasını sağlamak amacıyla 1853 yılında sarayın hasahırlarının arkasına inşa edilen Dolmabahçe Gazhanesi'dir.

Yerine bugünkü İnönü Stadı'nın inşa edildiği Dolmabahçe Sarayı Has Ahırlar, 1899.

"Geçmişten Günümüze İnönü Stadyumu", http://onedio.com/haber/gecmisten-gunumuze-inonu-stadyumu-88809, erişim: 21.06.2013.

Taksim Gezi Parkı'na müdahaleye karşı direnişe geçen İstanbullular Taksim ve çevresinde emniyet mensuplarıyla mücadeleye girişirken, Dolmabahçe'de İnönü Stadı'nın çevresindeki bu direniş halk ile polis arasında sıkı bir çatışmaya dönüştü. Muhtemelen 20 gün evvel maçtan önce yaşanan gerilim ve maruz kalınan yoğun biber gazının da hâlâ hafızalarda olmasının etkisiyle İnönü Stadı etrafında ve Beşiktaş merkezde toplanan halk, Taksim'den ziyade Dolmabahçe'deki Başbakanlık Çalışma Ofisi'ne ulaşmaya çalıştı.

kompleks, Türkiye Cumhuriyeti için sosyo-kültürel açıdan sembolik bir öneme de sahiptir.[6]

Ankara Milli Stadı'ndan ve İnönü Stadyumu'ndan başka, 1933-1937 arasında Trabzon, Afyon, Erzurum, Samsun, Adana, Aydın, Edirne, Isparta, Kütahya, Tekirdağ, Bursa ve Manisa illerine de yapılabilecek bir dizi stadyum için ön projeler hazırlayan Vietti Violi'nin bu çalışmaları, yüksek bedelleri nedeniyle gerçekleştirilemez. Buna karşın, 1939 yılında yeniden Türkiye'ye davet edilen İtalyan mimar, bu defa mimarlar Fazıl Aysu ve Şinasi Şahingiray ile birlikte,[7] bundan tam yetmiş sene sonra *The Times* gazetesi tarafından yapılacak uluslararası araştırmada konumu ve mimari yapısı bakımından "dünyanın en iyi dördüncü stadyumu"[8] seçilecek olan İnönü Stadyumu projesini hazırlarlar.

Aynı sene içinde "Kırdar düzenlemeleri" olarak bilinen İstanbul'daki bir dizi meydan ve bulvar düzenlemesi kapsamında yıkılan Taksim Stadı'nın ve yetersiz kapasitesiyle artık kentin ve idarecilerin taleplerini karşılayamayan Şeref Stadı'nın yerine, Dolmabahçe Sarayı'nın eski ve harap vaziyette bekleyen has ahırlarının bulunduğu alanda, 19 Mayıs 1940'ta İnönü Stadı'nın temelleri atılır. Ne var ki II. Dünya Savaşı'yla birlikte zorlaşan koşullar nedeniyle inşaat durdurulur ve ilk atılan temelin ardından tam üç yıl sonra, 19 Mayıs 1943'te yeni bir törenle bir kez daha stadın temeli atılır.[9]

İSTANBUL'UN YENİ STADYUMU: İNÖNÜ

Dönemin parasal değeriyle 5 milyon Türk Lirası'na mal olan stat, ilk kez 19 Mayıs 1947 Pazartesi günü, henüz koşu pisti ve futbol sahası tamamlanmamış olmasına karşın, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün de katıldığı 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı kutlamalarıyla açılır. Aynı yılın 27 Kasım günü ise yine İsmet İnönü ve İstanbul Belediye Başkanı, Valisi ve Beden Terbiyesi Bölge Başkanı Lütfi Kırdar'ın katılımlarıyla, bu defa zemini de tamamlanan stat, ilk futbol maçıyla kapılarını futbolseverlere açar. Stadın açılışında "usulen" yapılan özel maçta Beşiktaş İsveç'in AIK Solna takımı ile karşı karşıya gelir ve maçı 3-2 kaybeder. Fakat bu özel maçtan, skordan daha önemli hatıralar kalır: maçın ve stadın ilk golünü, o gün 21 yaşıyla kadronun en gençlerinden olan fakat formasını giydiği kulübünün yıllar sonra önce başkanı, sonra da onursal başkanı olacak Süleyman Seba atar.[10] Fakat bu başlangıç maçı, aynı zamanda bir vedaya da sahne olur: Beşiktaş'ın emektar

futbolcusu ve Seba'nın aksine o gün sahanın en yaşlı üyelerinden olan "Baba" Hakkı (Yeten), o günkü kötü performansı nedeniyle maçın ilk devresinde taraftarlarca protesto edilir. Bunun üzerine, devre arasında formasını soyunma odasının duvarına asar ve "bana bu formayı taraftar giydirdi, onlar isteyince de çıkarırım" sözleriyle o gün orada futbolu bırakır.[11]

İnönü Stadı 1947 yılının sonunda kullanıma girmiş olsa da, Violi'nin çizdiği proje eksik şekilde hayata geçer: planda yer alan tunçtan rölyeflerden, stadın denize bakan kale arkası -geleneksel adıyla Eski Açık- tribün tarafındaki girişe konması tasarlanan biri cirit, diğeri disk atan sporcu heykellerinden, stat kompleksinin içinde düşünülen tenis kortlarından ve stadın Sultan Abdülmecid döneminde yaptırılmış Dolmabahçe Gazhanesi'ne bakan tarafına inşa edilecek tribünlerden vazgeçilmiştir.[12] Heykellerin ve rölyeflerin görsel ve sembolik değerleri daha fazladır, fakat tribünlerin eksik kalması görsellikten çok stadın varlığının temel nedeni olan seyirciler için düşünülen kapasitenin yetersiz kalması demektir. Kale arkasındaki bu tribünlerin yapılamamasının nedeni, Dolmabahçe Sarayı'nın ve kentin bu bölgedeki mahallelerinin havagazı kullanılarak aydınlatılmasını sağlamak amacıyla 1853 yılında sarayın has ahırlarının arkasına inşa edilen Dolmabahçe Gazhanesi'dir.[13]

ÇOK PARTİLİ YAŞAM VE STADYUMUN DEĞİŞEN İSİMLERİ

14 Mayıs 1950'de yapılan genel seçimlerle Cumhuriyet tarihinde iktidar ilk kez el değiştirir ve bu seçimleri takip eden süreçte, çeyrek asırdır edinilmiş toplumsal-kültürel pratiklerde, algılarda ve sembollerde yaşanmaya başlayan değişimden İnönü Stadı da nasibini alır. Gazhane tarafındaki tribünün yapılmasına izin verilmeyecek bu yaklaşık on yıllık dönemin başında, Demokrat Parti'nin İnönü Stadı'yla ilgili ilk projesi stadın adını değiştirmek olur. Seçimlerden yaklaşık bir yıl sonra, Demokrat Parti'nin girişimleriyle Mithat Paşa'nın (1822-1884) Taif'te gömülü olan kemiklerinin Türkiye'ye nakli için Suudi Arabistan'la gerekli görüşmeler yapılır. 25 Haziran 1951 günü gelen tabut Galata rıhtımında törenlerle karşılanırken, mecliste de o sıralarda, yaşayan devlet adamlarının adlarının sokaklardan, meydanlardan, okullardan, statlardan vb. tüm kamusal alanlardan kaldırılması yönünde kanun teklifi sunulur. Kürsüye gelen meclis üyesi Saim Nuri Uray'ın Mithat Paşa'nın bir "hürriyet kahramanı ve şehidi" olduğunu dile getirerek, İnönü Stadyumu'nun isminin Mithat Paşa Stadyumu olarak değiştirilmesiyle "İstanbullu hemşerilerinin büyük ölüye bir hürmet nişanesi" sunacaklarını ifade eder ve teklifi oylamaya sunar. Uray'ın ardından söz alan diğer üyeler de teklifi onaylar ve önerge, Mithat Paşa anısına yapılan saygı duruşuyla, oybirliğiyle kabul edilir. Böylece İnönü Stadı, açılışından sonra sadece dört yıl bir ay bu isimle yaşamış olur. Bundan sonra, 1974 yılının başına kadar stadın ismi Mithat Paşa Stadı olarak anılır.[14]

27 Mayıs'ın ardındansa işler bir kez daha tersine döner. Eksik kalan tribünün inşası ve stadın ışıklandırılması konularında taraflar arasında anlaşma sağlanır ve askeri yönetimin Dolmabahçe Gazhanesi'ni bir an önce taşımasının ardından iki ay içinde inşaat çalışmaları başlar. Yaklaşık bir yıl sonra, Temmuz 1962'de tribün değilse de, ışıklandırma işi tamamlanır ve stat tarihindeki ilk gece maçı 28 Mart 1962 tarihinde Yeşildirek ile Vefa arasında oynanır. Mimarlar Muzaffer Bil ve Tarık Gülerman tarafından yeniden projelendirilen "Yeni Açık" tribün ise bir yıl sonra, 1962-1963 sezonunda tamamlanan iki katıyla sporseverlerin hizmetine açılır.

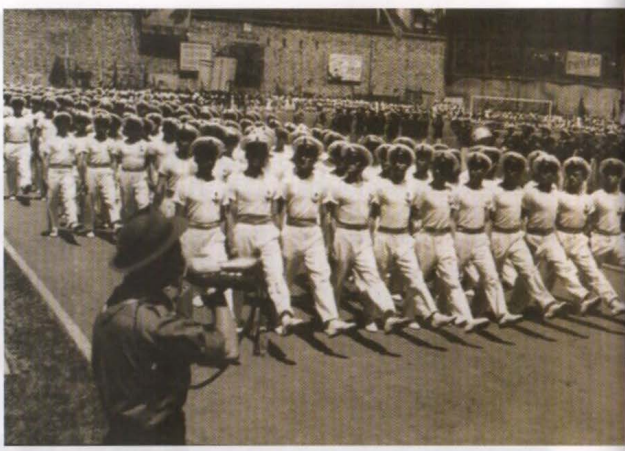
İsmet İnönü'nün 25 Aralık 1973'teki ölümü, Mithat Paşa Stadı için yeni bir değişiklik demektir: 14 Ocak 1974 günü İstanbul İl Genel Meclisi'nde, stadın adının yeniden İnönü Stadyumu'na dönüştürülmesi teklifi oybirliğiyle kabul edilir. Bu tarihten günümüze, aradan geçen süre içinde adının önüne çeşitli isimler eklenmiş olsa da, hâlâ stadın Gümüşsuyu Parkı'na bakan Şeref Tribünü kapısının üstünde İnönü Stadyumu yazmaktadır.[15] Tesis her ne kadar bulunduğu semt ve kullanım sıklığı itibarıyle Beşiktaş Jimnastik Kulübü'yle özdeşleşmiş olsa da, kulüp bu işi de resmiyete kavuşturacaktır: 8 Şubat 1998 tarihinde, Beşiktaş Jimnastik Kulübü Derneği ve Gençlik Spor Genel Müdürlüğü arasında yapılan anlaşmayla, 27 Mart 1998 tarihinden itibaren stadyumun intifa hakkı 49 yıllığına Beşiktaş Jimnastik Kulübü'ne ait olur. Bu defa Şeref Tribünü'nün üstündeki tabelada

Beşiktaş Futbol Takımı 1950. Süleyman, Şevket, Bülent, Kemal, Şükrü, Çaçi, Ali İhsan, Hüseyin, Yavuz, Fevzi, Vedii.

"Efsane Futbolcuların Kartpostallık Fotoğrafları", Haber7, http://www.haber7.com/foto-galeri/23888-efsane-futbolcularin-kartpostallik-fotograflari/p119, erişim: 21.01.2015.

İnönü Stadı'nda 19 Mayıs Bayramı kutlamaları, 19 Mayıs 1952.

Üçkuşak Cumhuriyet, Ed. Uğur Tanyeli, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1998, s. 55.

İnönü adının önüne "BJK" eklenir, stadın yeni adı "BJK İnönü Stadyumu" olmuştur.

TÜM İSTANBULLULARIN STADI

1947 yılından beri kent kültürünün önemli bir parçası olan İnönü Stadyumu, duvarlarında kent, spor ve ülke tarihinin birçok anısını barındırmaktadır. 1947'den sonra çok uzun yıllar boyunca Türk Milli Takımı'nın birçok uluslararası müsabakasına ev sahipliği yapmış, çimlerinde sayısız İstanbul derbisi oynanmış, başta Beşiktaş olmak üzere üç büyük İstanbul kulübü de iki ayaklı oynanan uluslararası maçlarında rakiplerini bu sahada ağırlamışlardır: birçok İngiliz, İtalyan, İspanyol, Alman, Yugoslav futbol takımı, "deplasmana" İnönü'ye gelmişlerdir.[6] İstanbul kulüplerinin taraftarları tribünleri birbirlerinden önce doldurabilmek, böylece stadı kültürel olarak "sahiplenebilmek" için yıllarca mücadele etmişlerdir. Birçok İstanbullu, 1951'de Federal Almanya A Milli Takımı'nı, 1956'da Macaristan A Milli Takımı'nı, 1972'de Brezilyalı futbol yıldızı Pele'yi burada çıplak gözle seyretme şansına sahip olmuşlardır.[7] Bununla beraber, zemini ve tribünleri dolduranlar her zaman futbolcular ve onların taraftarları da olmamıştır: aradan geçen süre içinde, binlerce öğrenci ulusal bayram kutlamalarında sundukları gösterilerde yeşil çimlere izlerini bırakmış, tribünler onları izlemeye gelen aileleri ve öğretmenleriyle dolmuştur. Kulüplerin altyapılarında yetişen farklı spor dallarından sayısız genç sporcu antrenmanlarını bu sahada ve pistlerde yapmış, statta düzenlenen uluslararası konserlere İstanbullular bu tribünleri doldurarak iştirak etmişlerdir. Kısacası kentin ve kentlilerin hafızalarında İnönü Stadyumu'yla ilgili birçok hatıra yaşamaktadır.

YENİ İNÖNÜ STADI'NI BEKLERKEN

Kapılarını sporseverlere ilkin 1947'de açan İnönü Stadyumu, konuklarının karşısına eski çehresiyle son kez 11 Mayıs 2013 akşamı çıktı. Duvarlarında, koridorlarında, çimlerinde yılların biriktirdiği hatıralara son kez ortak olmak isteyen binlerce Beşiktaş taraftarının doldurduğu İnönü Stadyumu, ilk maçında olduğu gibi son maçında da Beşiktaş'a ev sahipliği yaptı. Tribünleri son kez dolduran taraftarların, İnönü Stadyumu'yla aralarında kurdukları bağın ne kadar güçlü fakat bir o kadar da tarifsiz niteliğiyse, Beşiktaş ile Gençlerbirliği arasında oynanan bu son maçın ardından ortaya çıktı. Maçın bitimiyle birlikte, tribünlerdeki binlerce seyirci, tamamıyla örgütsüz biçimde, kendiliğinden sahaya inerek bir daha gelemeyeceklerini, göremeyeceklerini bildikleri stadyumlarından kendilerine ömür boyu saklamak üzere birer hatıra aldılar. Kimi zeminden topladığı çimleri, kimi tribünden kopardığı koltuğunu, kimi de söktüğü kale direklerini...

Ancak aynı gün, aynı maçtan önce son defa statlarına giden Beşiktaşlıları bekleyen yalnızca bir futbol müsabakası değil, takımlarını izleyip eğlenmek üzere gittikleri semtlerinde kendilerini bekleyen tazyikli su ve yoğun biber gazıydı. Üstelik Beşiktaş meydanında ve Deniz Müzesi'nin önünde taraftarla polis arasında yaşanan gerilim üzerine polisin başvurduğu gaz, Barbaros Bulvarı'ndan Çırağan'a, Valideçeşme'den Dolma-bahçe'ye kadar çok geniş bir alanı kaplamış; yüzlerce vatandaş bu durumdan olumsuz etkilenmişti. İnönü Stadı'na veda edileceği gün giderayak maruz kalınan biber gazı, bu olayın ardından tam 20 gün sonra, 31 Mayıs 2013 akşamı İnönü Stadı'nın etrafını yeniden sardı. Bu defa Taksim Gezi Parkı'na müdahaleye karşı direnişe geçen İstanbullular Taksim ve çevresinde emniyet mensuplarıyla mücadeleye girişirken, Dolmabahçe'de İnönü Stadı'nın çevresindeki bu direniş halk ile polis arasında sıkı bir çatışmaya dönüştü. Muhtemelen 20 gün evvel maçtan önce yaşanan gerilim ve maruz kalınan yoğun biber gazının da hâlâ hafızalarda olması-

nın etkisiyle İnönü Stadı etrafında ve Beşiktaş merkezde toplanan halk, Taksim'den ziyade Dolmabahçe'deki Başbakanlık Çalışma Ofisi'ne ulaşmaya çalıştı. Oldukça gergin geçen iki gece boyunca Deniz Müzesi ile İnönü Stadı arasında uzanan Dolmabahçe Caddesi'nde yer yer uzun çatışmalar yaşanırken, Beşiktaş taraftarları hem Gezi Parkı'nın park olarak korunması konusundaki duyarlılıkları hem de evlerinin, işyerlerinin, yaşamlarının ait olduğu semtlerine sahip çıkma güdüleriyle bu mücadelede başrol oynadılar. Taraftarlık kültürünün verdiği tecrübeyi ve yaratıcılığı çok başarılı biçimde kullanan Beşiktaşlılar, besteledikleri marşlar, attıkları sloganlar, örgütlü ve bilinçli hareketkabiliyetleri, olaylara mizah dolu yaklaşımlarıyla futbolla ya da Beşiktaş'la ilgili ilgisiz herkesin dikkatini çektiler, direnişin sembollerinden biri oldular. Hatta İnönü Stadı'nı yıkmak için getirilen inşaat makinelerinden birine el koyup polisin halka karşı kullandığı güce karşı sembolik bir orantı sağlamaya çalışmaları ise ülkenin gündemine oturan bir eylem oldu.

Bu olayların ardından İnönü Stadı yıkım ve yeniden inşa süreci beklemeye geçti. Beşiktaş'ın semt sakinleri ve taraftarının Gezi Parkı direnişinde birçok İstanbullu gibi etkin rol almasının ardından yeni bir stat inşaatının zora girdiği yönünde bazı öngörüler de var. Her şeye rağmen futbolcusundan taraftarına kadar başta Beşiktaş camiası olmak üzere, artık tüm İstanbullular yakın zaman içinde yıkılması planlanan İnönü Stadyumu'nun daha çağdaş bir mimariyle ama en önemlisi eski yerinde, Dolmabahçe'de yeniden yükselmesini bekliyorlar.

İnönü'ye veda maçı öncesi Dolmabahçe'de taraftara polis müdahalesi, 11 Mayıs 2013.

"Beşiktaş'ta biber gazı", SporX, 11.06.2013, http://www2.sporx.com/futbol/superlig/besiktas/besiktasta-biber-gazi!SXGLQ!1984SXQ, erişim: 21.06.2013.

DİPNOTLAR

1 Zahide Korkmaz, "Ankara 19 Mayıs Stadyumu'nu (Ankara Milli Stadı'nı) Okumak- Erken Cumhuriyet Döneminde Mekân, Toplumsal Yaşantı ve İdeoloji İlişkisi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, Ankara, 2007, s. 8-9.

2 Cem Atabeyoğlu, Spor, *İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt7, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1994, s.41-42.

3 "Taksim Tepçi Kışlası'ndan tarihi kareler", İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 01.06.2011, http://www.ibb.gov.tr/tr-TR/Pages/Haber.aspx?NewsID=19490, erişim: 17.06.2013.

4 "Erdoğan: Vebali olanlar bunun hesabını verecek", Bloomberg HT, 03.06.2013, http://www.bloomberght.com/haberler/haber/1368229-erdogan-vebali-olanlar-bunun-hesabini-verecek, erişim: 17.06.2013.

5 Zahide Korkmaz, a.g.e., s. 23-28.

6 "Milli Stad / 19 Mayıs Spor Kompleksi", Arkiv, http://www.arkiv.com.tr/p5338-milli-stad---19-mayis-spor-kompleksi.html, erişim: 03.02.2012.

7 Zahide Korkmaz, a.g.e., s. 45-46.

8 "İnönü en iyi 4. stat", *Milliyet*, 12.08.2009, http://www.milliyet.com.tr/Spor/HaberDetay.aspx?aType=HaberDetay&KategoriID=66&ArticleID=1127453&Date=12.08.2009&b=İnonu%20en%20iyi%204.%20stat, erişim: 03.02.2012.

9 Tuğrul Yenidoğan, "Yeni statta ilk gol Seba'dan", *Gerçek Gündem*, 19.09.2006, http://www.gercekgundem.com/?c=4719, erişim: 04.02.2012.

10 "Fiyapi İnönü Stadı", Beşiktaş J.K., http://www.bjk.com.tr/tr/cms/tesisler/6/25/, erişim: 03.02.2012.

11 Güven Taner, "Şehr'dan son gol ve Baba hakkı", *Star Gazete*, 07.05.2008, http://mubil.stargazete.com/pc/guncel/yazar//seba-dan-son-gol-ve-baba-hakki-haber-100787.htm, erişim: 03.02.2012.

12 Tuğrul Yenidoğan, "Yeni statta ilk gol Seba'dan", *Gerçek Gündem*, 18.07.2006, http://www.gercekgundem.com/?c=4719, erişim: 04.02.2012.

13 "Kadıköy ve Harbiye Gazhaneleri 'Kültür Merkezi' oluyor...", İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 20.12.2005, http://www.ibb.gov.tr/tr-TR/Pages/Haber.aspx?NewsID=12165, erişim: 04.02.2012.

14 Tuğrul Yenidoğan, "Yeni statta ilk gol Seba'dan", *Gerçek Gündem*, 18.07.2006, http://www.gercekgundem.com/?c=4719, erişim: 04.02.2012.

15 Tuğrul Yenidoğan, "Yılan hikâyesine dönen tribün inşaatı, *Gerçek Gündem*, 20.07.2006, http://www.gercekgundem.com/?c=5132, erişim: 04.02.2012.

16 A. Selçuk Sakaoğlu, a.g.m., s. 177.

17 "Pele'nin İnönü Stadı'nda şov yaptığı gece", Türk Nostalji, 21.12.2011, http://www.turknostalji.com/haber/pelenin-inonu-stadinda-sov-yaptigi-gece-396.html, erişim: 08.02.2012.

TAKSİM TOPÇULAR HASTANESİ

NURAN YILDIRIM

Osmanlı ordusunun ilk hastanesi olan Taksim Topçular Hastanesi/Tophane-i Âmire Hastanesi de III. Selim döneminde, **Beyoğlu Süvari Topçuları Kışlası***'nda bulunan askerler için yaptırıldı. Sonraları* **Taksim Topçu Kışlası/Beyoğlu Kışlası** *adlarıyla tanınan kışlaya Dergâh-ı Âli Topçu Ocağı yerleştirilmişti. Kışlanın camisi padişahın annesi Mihrişah Valide Sultan tarafından yaptırılmıştı. Kabakçı isyanı sırasında tahrip edilen kışla onarım görmüş, anahtarları Şubat 1808'de teslim edilmişti. Daha sonra 1827, 1833, 1841, 1849 yıllarında bazı kısımları onarılan kışlanın görünümü, Abdülaziz (1861-1876) dönemindeki yenilenme sırasında önemli ölçüde değişmişti.*

Taksim Topçu Kışlası ilk hali.

İki Asrın Dönemecinde İstanbul, Ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul 2009, s. 393.

Topçu sınıfı karada veya denizde gösterdiği performansla savaşın başarısını etkilediği için Osmanlı ordusunda daima çok itibarlı bir birlik sayılmıştır. Bu hususu göz önünde bulunduran III. Selim (1789-1807) topçu sınıfına yönelik reformlar yapıp yeni bir nizamname hazırlattı. Eski topçu kışlalarını yıktırıp genişlettirerek yeni kışlalar inşa ettirdi.[1] Bu dönemde dikkati çeken bir yenilik de bu kışlaların içlerinde veya yakınlarında birer hastane yapılmasıdır. Osmanlı ordusunun ilk hastanesi olan Taksim Topçular Hastanesi/Tophane-i Âmire Hastanesi de III. Selim döneminde, *Beyoğlu Süvari Topçuları Kışlası*'nda bulunan askerler için yaptırıldı. Sonraları *Taksim Topçu Kışlası/Beyoğlu Kışlası* adlarıyla tanınan bu kışlaya Dergâh-ı Âli Topçu

Ocağı yerleştirilmişti. Kışlanın camisi padişahın annesi Mihrişah Valide Sultan tarafından yaptırılmıştı.[2] Kabakçı isyanı sırasında tahrip edilen kışla onarım görmüş, anahtarları Şubat 1808'de teslim edilmişti.[3] Daha sonra 1827, 1833, 1841, 1849 yıllarında bazı kısımları onarılan kışlanın görünümü, Abdülaziz (1861-1876) dönemindeki yenilenme sırasında önemli ölçüde değişmişti.[4]

Taksim Kışlası'nın çevresi mezarlıktı. İstanbul'da 1560 yılında çıkan veba salgınında ikamete açık yerlerde defin işlemi yasaklanınca, bugün Askeri Müze'nin bulunduğu yerden Gezi Parkı'na kadar uzanan arazi Ermenilere mezar yeri olarak verilmiştir. Kışla ise Latin ve Protestan mezarlığının hemen yanına yapılmıştı. Taksim'de ayrıca geniş bir Müslüman mezarlığı da bulunuyordu. Mezarlık alanı olduğu için Fransızlar tarafından *Grand-Champs des Morts* adı verilen Taksim zamanla yerleşim bölgesine dönüştü. 1865 yılının yaz aylarında yaşanan büyük kolera salgını sırasında buradaki mezarlıklara defin işlemi yasaklandı. Ermenilere Şişli sırtlarında günümüzde de kullanılmakta olan mezarlık arazisi verildi, Topçu Kışlası'na bitişik Latin ve Protestan mezarlığı ise tanzim ve tesviye edilerek bahçe yapıldı.[5] 1891 ve 1907 yıllarına ait krokilerde ve 1925 tarihli Pervititch haritasında açıkça görüldüğü gibi kışlanın sağındaki bu bahçe sonradan *Taksim Belediye Bağçesi / Taksim Bahçesi* adını aldı.[6]

Süvari topçuları kışla önünde talimde.

N. Yıldırım Dia Arşivi.

Taksim Topçu Kışlası giriş kapısı.

N. Yıldırım Dia Arşivi.

Kışla ve çevresinin rant alanına dönüşmesinin ilk adımını İstanbul'da *Sermayedârân Heyeti* adıyla bir cemiyet kurmuş olan Joseph Schrimmer attı. 1907 yılında Bâbıâli'ye başvuran Joseph Schimmer kışla ile önündeki talim alanının (günümüzde Taksim Meydanı), faydalı şartlarda satılmasını ve kışlanın uygun bir yerde yeniden yapılmasını teklif etti. Satılacak yerlerde yapılacak binalardan vergi alınmak suretiyle maliyeye ve belediyeye düzenli bir gelir temin edilecekti. 22 Nisan 1907 günlü oturumunda bu konuyu müzakere eden Meclis-i Vâlâ, satış geliri ile yapılacak binalardan gelecek paralar nedeniyle olsa gerek bu teklifi reddetmedi. Kışla ile talim meydanının kapladığı alanın genişliğinin hesaplanıp değer tespiti yapılmasını ayrıca yeniden başka bir yere inşa edilecek kışlanın nerede ve ne genişlikte yapılması gerektiğinin Harbiye Nezareti'ne sorulmasını kararlaştırdı.[7] Fakat çok geçmeden II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi ve II. Meşrutiyet'in ilânıyla kışlanın satışı mümkün olmadı. 1909 yılında 12 Nisan'ı 13 Nisan'a bağlayan gece (31 Mart 1325) Topçu Kışlası'ndaki Avcı Taburu'na bağlı askerlerin ayaklanmasıyla başlayan 31 Mart hadisesinin Hareket Ordusu tarafından bastırılmaya çalışıldığı on gün boyunca Topçu Kışlası epey zarar gördü.

1913 yılında Taksim Kışlası ile önündeki talim meydanının satışı yeniden gündeme geldi. Bu defa satışa Borsa Hanı da eklenmişti. Kışla *Sanayi ve Ziraat ve Ticaret Şirket-i Milliye-i Osmaniyesi*'ne 500 lira karşılığında satıldı.[8] Bu defa kışlanın başka bir yere yapılması söz konusu değildi. Fakat birkaç yılın ardından askeri ihtiyaç dolayısıyla bedeli ödenerek geri alındı (1917).[9] Mütareke döneminde Fransız işgal kuvvetlerine mensup Senegalli askerlere tahsis

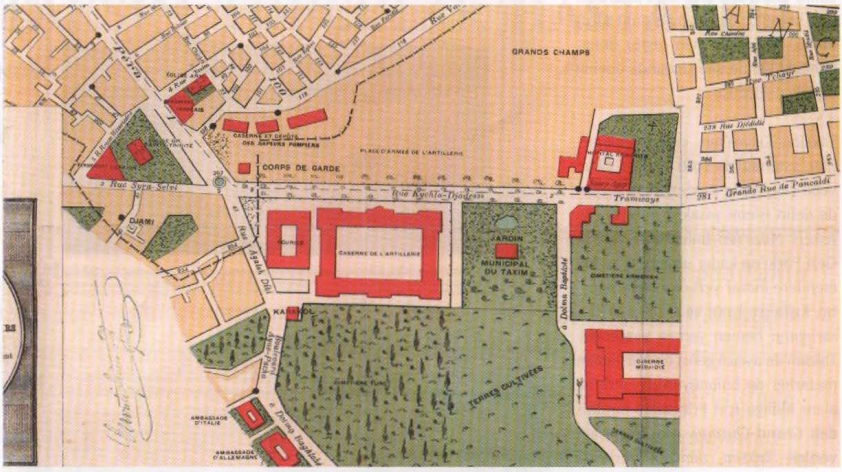
edilen kışladan firar ederek intihara teşebbüs eden Senegalli bir Fransız askeri yakalanıp kıtasına teslim edilmişti (1920).[10] Daha sonra kışlanın iç avlusu stadyuma dönüştürüldü ve *Taksim Stadiumu* adıyla sportif faaliyetlerde kullanılmaya başlandı (1922). İstanbul'u işgal eden Birleşik Krallık kuvvetleri komutanı General Charles Harrington, şehirden ayrılırken son bir güç gösterisi yapmak amacıyla kendi adına bir kupa maçı düzenleyip Türk futbol kulüplerine meydan okumuştu. Bu çağrıya cevap veren Fenerbahçe 29 Haziran 1923 günü Taksim Stadyumu'nda 2-1 galip gelince kışlanın popülaritesi arttı.[11] Taksim Topçu Kışlası'nın camii, Sultan Vahdettin döneminde artan askeri masrafları karşılamak amacıyla 23 Ağustos 1922 tarihi itibarıyla 7.000 lira karşılığında bir Fransız şirketine satıldı.

Selim Sırrı Bey'in İTarcanl girişimiyle yapılmaya başlanan *Jimnastik Şenlikleri*'nin ilki 1928 yılında Taksim Stadyumu'nda yapıldı. İstanbul'daki okulların katıldığı bu şenliklerde İsveç jimnastiği gösterileri yapılırdı. Her yıl Mayıs ayının üçüncü cuma günü düzenlenen şenlikler 1938 yılında 19 Mayıs günü yapılmış ve aynı yıl çıkarılan bir kanunla Gençlik ve Spor Bayramı'na dönüşmüştür.[12]

Topçu Kışlası, Henri Prost'un Taksim Meydanı düzenlenmesi sırasında yıkılmış, yeri *Taksim Gezisi* adıyla park olarak düzenlenmiştir (1940).[13]

TAKSİM TOPÇULAR HASTANESİ'NİN KURULUŞU

Yeniçeri Ocağı'nın sağlık işleri bir cerrahbaşı denetiminde cerrahlara emanet edilir, hekimler sadece savaşlar sırasında geçici olarak görevlendirilirdi. Askeri birlikler genellikle şehir merkezinden uzak mıntıkalarda konuşlandığından mutlaka bir sağlık ekipleri bulunurdu. Yatarak tedavi görmesi gerekenler de özel olarak ayrılmış birkaç odaya yatırılırdı. İlk olarak III. Selim zamanında topçuların hastaları için ayrı bir hastaneye ihtiyaç duyulduğu gündeme gelince hastane için Beyoğlu'nda bir yer belirlenmişti. 28 Aralık 1793 tarihli belgeden, yapımı için Hacı Selim Ağa Vakfı'ndan bir evin istimlâk edildiği öğrenmekteyiz.[14] Bu evin yeri, üzerine müştemilatlı bir hastane yapılmak üzere 1796 yılında 2.500 kuruşa satın alınmıştır.[15] Bu yerin Harbiye Nezareti'ne yakın olduğu tahmin edilmektedir. Aynı yıla ait bir belgede hastane için, "*Tophane-i Âmire Ocağı'nın Taksim'de vaki Bimarhane*" ifadesi kullanılmaktadır. Tophane cerrahbaşısının hazırladığı Şubat-Mart 1796'da hastalar için satın alınan ecza ile tıbbi araç gereç listeleri hastanenin bu yılda faaliyette olduğunu gösteriyor.[16] Yine aynı yıla ait başka bir belgede yer alan; "*Tophane-i Âmire Kışlası içinde ve Taksim'deki hastalardan*" ifadesi, kışlanın içinde de hasta erlerin yatırıldığı yerler bulunduğuna işarettir.[17] Kışla dışındaki hastane Tophane-Firuzağa mahallesinde Turnacıbaşı Mehmet Ağa Vakfı'ndan aylık 3 kuruşa kiralanmış olan müştemilatlı bir

1891 yılında Taksim Kışlası ve çevresi.

C. Cervati Raphael-Annuaire Oriental du Commerce. Constantinople 1891.

Kışla ve çevresinin rant alanına dönüşmesinin ilk adımını İstanbul'da Sermayedârân Heyeti adıyla bir cemiyet kurmuş olan Joseph Schrimmer attı. 1907 yılında Bâbıâli'ye başvuran Joseph Schimmer kışla ile önündeki talim alanının (günümüzde Taksim Meydanı), faydalı şartlarda satılmasını ve kışlanın uygun bir yerde yeniden yapılmasını teklif etti.

evde faaliyet göstermekteydi. Vakıf mütevellisi her yıl sonunda başvurup yıllık kira bedeli olan 36 kuruşun ödenmesini talep ediyordu.[18]

Yeni hastane binası yapılmak üzere, *"Beyoğlu'nda Taksim nâm mahalde Dergâh-ı Âli Topçu Ocağı neferatından hasta olanlarını tımar için müceddeden binasına mübaşeret olunan hastahane"* yeri satın alındıktan sonra yapılan keşifte inşaatın 7.036,5 kuruşa mal olacağı anlaşıldı ve yapım çalışmalarına başlandı. Tophane Nazırı Mehmet Salih, 15 Şubat 1809 tarihinde hemen hemen yarılanmış olan inşaata 3.500 kuruş harcanmış olduğunu bildirerek tamamlanması için geri kalan 3.536,5 kuruşu talep etmiş ancak verilen 2.500 kuruşla inşaata devam edilmiştir.[19] Hastanenin yapımı Tophane Nazırı Mehmet Salih Efendi zamanında tamamlandı. İnşaatta çalışan ameleye ve malzeme alınan esnafa kalan borçları kapatmak üzere keşif bedeli olan 7.036,5 kuruştan kalan 1.036,5 kuruş Hazine-i Âmire'den ödendi.[20]

Bir arşiv belgesinden 1831 yılında Beyoğlu Kışlası hastaları için yeni hastane binası yapımının kararlaştırıldığı anlaşılmaktadır.[21] Bir süre sonra tek katlı hastane binası, bazı koğuşlarla dershaneler eklenerek Mekteb-i Harbiye'ye tahsis edilmiştir (1841).[22] Bundan sonra yeni bir hastane yapılmaya başlanmış, Ekim 1843'te inşaatı bitmek üzere olan yeni hastanenin kapısına konmak üzere Lebip Efendi ile Karantina Başkâtibi Safvet Efendi'ye iki manzum tarih yazdırılmıştı. Padişah bu tarihleri beğenmekle beraber, Tophane-i Âmire Feriki Mehmet Ali Paşa'dan bir tarihin de Rumeli Defterdarı Ziver Paşa'ya ısmarlanmasını istedi.[23] Ertesi sene inşa edilmekte olan hastane yakınında bulunan Arabacı Şahin Çiftliği ile Dolmabahçe üzerinde Beyoğlu/Taksim Kışlası önündeki Ermeni maşatlığına bitişik tarla, Beşiktaş sahil sarayına civar bulundukları için satın alındı. Ayrıca Taksim'deki karakol ile Topçu ahırı arasında bulunan arabacı dükkânı ve Topçu Kışlası Hastanesi bitiştiğindeki arsa da satın alındı.[24]

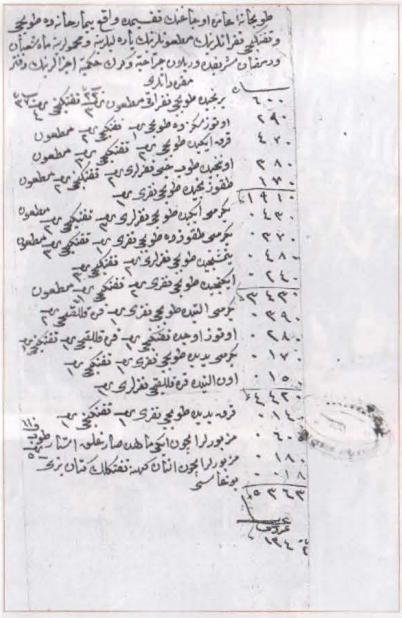
1909 ayaklanmasında Selanik'ten gelen gönüllüler Taksim Topçu Kışlası önünde.

N. Yıldırım Arşivi.

Resneli Niyazi Bey kışlanın önünde, 25 Nisan 1909.

N. YıldırımArşivi.

Padişah Abdülmecid, 27 Haziran 1844 günü hastaneye gitti. Tophane-i Âmire müşiri Mehmet Ali Paşa, hekimbaşı Abdülhak Molla, Padişahı kışla önündeki Seyir Köşkü'nde karşıladılar. Hastaneyi gezen padişah bir müddet istirahat edip bina memuruyla diğer çalışanlara atiyyeler ihsan ettikten sonra ayrıldı. 1 Temmuz 1844 Pazartesi günü de Sadrazam başkanlığında; Meclis-i Ahkâm-ı Adliye reisi Ahmet Fethi Paşa, Maliye nazırı Safvet Paşa, Hariciye müşiri Rıfat Paşa, Mühimmat-ı Harbiye müşiri Ali Necip Paşa, Meclis-i Ahkâm-ı Adliye memurlarından Habip Paşa, Dahiliye müsteşarı Zühtü Bey, Darphane-i Âmire nazırı Tahir Bey, Âmedi-i Divan-ı Hümayun devletli efendiden oluşan üst düzey görevliler hastaneye gidip kontrol ettiler.[25] Yeni hastane binasının ilk keşifte 3.407 kese akçe 383,5 kuruşa mal olacağı tahmin edilmişti. Fakat hastane inşaatı 3.949 kese 339 kuruşa mal olmuştu.[26] Bir süre sonra İngiliz Mimar Williams Smith Hariciye Nezareti'ne başvurarak, Tophane-i Âmire Hastanesi binasından ettiği zarar karşılığında kendisine ödenmesi kararlaştırılan 800 kesenin 1.000 keseye çıkarılmasını istedi.[27] Bu yıllarda Mimar Smith Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane için yapılmaya başlanan ancak daha sonra askerlere tahsis edilen Taşkışla ile Gümüşsuyu Hastanesi'nin yapımlarını sürdürmekteydi.[28] 1863 yılında Gümüşsuyu Kışlası ile Taksim Topçular Hastanesi arasındaki 21.000 arşın genişliğindeki tarlanın süvari bölüğüne ahır inşa edilmek üzere satın alınması için sahibiyle görüşülmüş, bedeli olan 60.000 kuruşun Maliye hazinesinden ödenmesi ve arsanın Emlâk-ı Hümayun'a kaydedilmesi istenmişti.[29]

Tophane-i Âmire Ocağı'nın Taksim'deki bimarhanesinde topçu ve tüfenkçi neferleri ve bu neferlere iki ay içinde kullanılan ecza.

BOA. C. SH. 855.

HEKİMLER, HASTALAR VE KULLANILAN ECZA

Tophane cerrahbaşısının hazırladığı Şubat-Mart 1796'da hastalar için satın alınan ecza ile tıbbi araç gereç listeler dönemin hastalıkları ve kullanılan ilaçlar ile tıbbi araç gereç hakkında bilgiler içermektedir. Bu iki ayda hastanede yatanların çoğu *mat'un*, yani vebalıydı. Vebalılara ve yaralılara kullanılan ilaç ve sargılık astar, köhne tiftik, keten bezi gibi malzemeye 134 kuruş ödenmişti.[30] Temmuz ve Ağustos 1796'da iki aylık ilaç bedeli 129 kuruş, bir sene boyunca cerrahbaşı marifetiyle yaralılara harcanan para 223,5 kuruş olmak üzere toplam 352,5 kuruştu.[31] Eylül 1796'da Ekim ve Kasım 1796'ya ait listeler, Tophane-i Âmire kışlası içinde ve Taksim'deki hastaların isimlerini, hastalıklarını ve ilaçlarına harcanan parayı ihtiva etmektedir. Listelerde önce hasta askerin birimini gösteren bir numara, ardından mensup olduğu bölük veya ortanın adı, hastalığının adı ve kullanılan ilaca kaç para ödendiği yer almaktadır. Ekim ve Kasım 1796'da 124 kuruş tutarında ecza kullanılmıştır. Bu miktarlara, yara sarmada kullanılan astar bedeli de dahildir.[32]

- 33'te Karakullukçu[33] Salih, fesad-ı dem ve balgam-ı malih: 210 para,
- 45'ten Hasan: zatürrie, Taksim'de: 110 para.
- 16'da Topçu neferi Ali, Frengi: 240 para
- 16'da baş karakullukçu frengi: 190 para

Bu listelerde en çok humma hastalığı görülmekte, onu frengi ile veba izlemektedir. Vebalı askerlerin ayrı bir yere yatırılıp izole edildiklerine dair bir kayda rastlanamamıştır. Hastalar için *matbuh* (dekoksiyon), *macun* (pomat), *engerek sûfuğu* (engerek yılanı tozu) ile *ruh* (uçucu madde) alınması, ayrıca vebalılar ile talimde yaralanan ve yanan topçularda *kapaklık yakı* kullanılması dikkati çekmektedir.[34] *"Tophane-i Âmire Ocağı marizlerine"*, 1797 yılının iki ayında 143,32 para, 1798 yılı Şubat-Mart-Nisan aylarında 277 kuruşluk ecza verilmişti.[35] Eylül-Ekim 1831 - Mart-Nisan 1833 arasında bu hastaneye yatan 2.012 hastanın 1.825'i şifa ile taburcu edilmiş, 137'si ise vefat etmişti.[36] Hastalardan 18'inin ölüm nedeni vebaydı çünkü bu sırada İstanbul'da Ekim 1832'de başlamış olan veba salgını hüküm sürmekteydi.[37]

1833'te hastanede Hekim Istefenaki, Tabib-i Sani Hacı Ahmet, dört cerrah ve bir de eczacı görev yapmaktaydı.1836'da tabip, cerrah ve memur sayısı 48'e yükselmişti.1837'de hasta sayısı toplam 903 kişiydi. Charles White, 154 hastanın tedavi edildiği, 200 yataklı bir hastane olduğunu naklediyor.[38] Ertesi sene Eylül 1834'te İstanbul'da eczanesi bulunan; Françesko, Petraki, Yorgaki ve Dimitri, Tophane-i Âmire Hastanesi'ne 1.116 kuruş tutarında ecza satmışlardı.[39] Tophane-i Âmire, Humbarahane-i Mamure Hastanelerine ve Levent Çiftliği'ne tayin olunan askerler için satın alınan ecza listesinin altında Tophane-i Âmire Eczacı-yı Evveli Anton ile kim olduğunu bilemediğimiz Ahmed mührü bulunmaktadır. Bu listede

Taksim Topçular Hastanesi'nde Tedavi Edilen Hastalıklar*

Balgam-ı malih: sedef hastalığı, psoriasis
Humma: Ateş, ateşli hastalık / sıtma, malarya
Humma-yı yevmiye: *quotidian malaria*
Humma-yı müzmine: kronik ateş
Humma-yı rediyye: *malignant malaria, malignant tertian malaria* (ölüm oranı yüksek bir sıtma şekli)
Aşırı sıtma: yüksek ateş
Kadımbasur memeleri: eski hemoroid memeleri
İrkunnisa: siyatik
Sûûlhazm: hazımsızlık, dispepsi
Sıtılkıye: kaşeksi
Sûdde-i batın: intestinal obstrüksiyon? Kabızlık?
Seretan: kanser
İlel-i sevda: melankoli, depresyon (çökkünlük hali ile seyreden muhrelif hastalıklar olmalı)
Mayasıl: eskema
Rihü'l-emaa: mide ve barsaklarda aşırı gaz toplanması, flatulans, meteorizm
Cerhü'l-emaa: barsak yaralanması
Rih-i basur: flatulansın eşlikettiği hemoroid vakası?
Vec-i basur: hemoroid ağrısı
Kulunc: kolik, kolik tarzında ağrı
Vec-i mefasıl: eklem ağrısı, artralji
Vec-i verek: siyatik ağrısı, siyatalji
Nasır: nasır
Evram-ı makat: polip?
Istıska: *hydropa*, vücudun herhangi bir yerinde sıvı toplanması
Dud-i makat: kıl kurdu, oksiyür
Devvar: baş dönmesi, vertigo
Basur-ul-enf: burunda polip?

Taksim Topçular Hastanesi'nde Kullanılan Ecza*

Adaçayı
Anason yağı
Azakeğiri
Beziryağı
Cigerotu
Ebegümeci çiçeği
Güherçile tozu
Gülkurusu
Habb-ıkatuna
Hatmi çiçeği
Hatmikökü
Hıyarşenbe
İhlamur çiçeği
İngilizkınakınası
İngiliz tuzu
Kalem cengar
Karanfil
Karbonat şurubu
Keten tohumu
Kırımtartar
Kükürt çiçeği
Lak zamkı
Magnezyum
Mürdeseng
Nişadır
Nişadır ruhu
Pelin
Pelinotu hülasası
Ratanya Kökü
Rezene yağı
Sarı balmumu
Sarısabır
Sedef otu
Sirke
Sparna
Şeker
Tafları suyu
Tarçın
Temirhindi
Zeytinyağı[40]

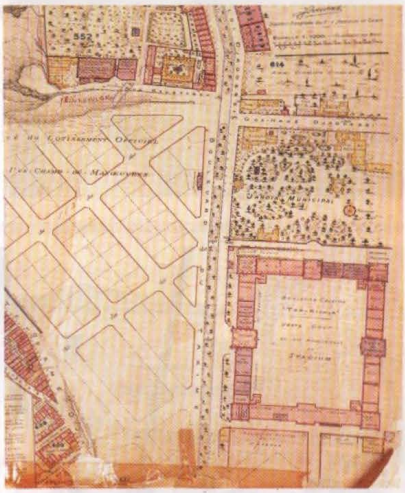
hastanede kullanılan ecza incelendiğinde organik ve anorganik maddelerden oluştuğu görülmektedir. Hastanede bir ayda 2 kıyye (okka) sülük kullanılmıştır. Ayrıca; macun havanı, mikras (makas), teneke huni toprak fincan, şişe (100 dirhemlik ve yarım okkalık 100 adet), beyaz ve kaba kâğıt, teneke tas, ağaç kutu, şişe (küçük ve büyük 15 adet), ustunç, torba (büyük), toprak kavanoz, bürüncük elek ve kıl elek gibi araç ve gereç de alınmıştır.[40]

Hastanede kullanılmakta olan topraktan yapılmış çorba tası, sahan ve maşrapalar çabuk kırıldıklarından yeni açılan askeri hastanelerde olduğu gibi Topçular Hastanesi'nde kullanılacak bakır kapların Harbiye Nezareti'nce yaptırılması emredilmişti.[41] Hastanede imal edilen ilaçların İstanbul'un dışındaki askeri birliklere gönderildiği de olurdu. Bu kapsamda Malatya'daki 1. Alay 3. Taburu hekiminin gönderdiği listedeki ecza Taksim Topçular Hastanesi'nde imal edilmesi istenmişti.[42] Hastanenin eczacısı Vasil 1846 yılında 300 kuruş maaşla Beyrut Hastanesi'ne tayin edilmişti.[43]

Hastanenin tabib-i evveli, İngiltere tebaasından İstanbul doğumlu Kali Bey, Bavyera Akademisi'nde tıp eğitimini tamamlayıp doktor olmuştu ve 1836 yılından beri beş senedir burada görev yapmaktaydı. Hastanenin nâzır-ı etibbası (hekimbaşısı) Hafız Efendi aynı zamanda cerrahbaşılık görevini de yürütüyordu (1841). Gümüşsuyu Hastanesi'nin hizmete girmesi (1849) bunu takiben İstanbul Boğazı'ndaki Liman-ı Kebir ile Zeytinburnu Hastanelerinin Tophane Müşirliği emrine verilmesi nedeniyle Tophane-i Âmire Hastanesi'nin 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan hemen sonra kapatıldığı sanılmaktadır.[44]

Askeri hastaneler hastanecilik tarihimiz bakımından darüşşifalardan modern hastanelere geçişin yolunu açmış oldukları için önemlidir.

Taksim Stadyumu'nda Beden Terbiyesi Umumi Müfettişi Selim Sırrı Bey I. Jimnastik Şenlikleri'nde konuşmasını yaparken.

Servet-i Fünun, no. 1607-183, 1928, s. 5.

Taksim Stadyumu, 1925. *Jacques Pervititch Sigorta Haritalarında İstanbul.* Tarih Vakfı, İstanbul ty., c.2, s. 81.

DİPNOTLAR

1 "Topçu Sınıfı için Nizamname", *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yeni Nizamların Cedveli, İngiltere Kraliçesi nezdindeki Osmanlı İmparatorluğu Sefareti Başkâtibi Mahmud Kaib Efendi tarafından tertip edilmiştir*. Çev. ve Yay. Haz. A. Terzioğlu, H. Hatemi, İstanbul 1988, s. 13-15.

2 BOA. EV. d. 9635.

3 BOA. HAT. 1354/52907, 29 Z. 1222 [27 Şubat 1808].

4 BOA. HAT. 298/17689, 29 Z. 1242 [24 Haziran 1827] ; HAT. 302/17929, 29 Z. 1248 [19 Mayıs 1833] ; C. AS. 500/20899, 25 L. 1257 [10 Ekim 1841] ; İ. DH. 196/11104, 10 B. 1265 [1 Haziran 1849]. ; Ayşe Yenişkın Kubilay: "Topçu Kışlası", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.7, İstanbul 1994, s. 274.

5 BOA. A. MKT. MHM. 436/78, 15 ZA. 1285 [27 Şubat 1869].

6 Sesa Durudoğan: "Taksim Bahçesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 7, İstanbul 1994, s. 196-197.

7 BOA. MV. 126/35, 9 RA. 1325 [22 Nisan 1907].

8 BEO. 4145/310855, 12 RA. 1331 [19 Şubat 1913].

9 BO. MV. 210/95, 24 S. 1336 [9 Aralık 1917].

10 BOA. DH. EUM. AYŞ. 44/84, 25 ZA. 1338 [10 Ağustos 1920].

11 Cem Atabeyoğlu-*Türk Spor Tarihi Ansiklopedisi*. İstanbul 1991, s. 85.

12 Soner Yalçın: "Çarşı niye gençliğe karşı", *Hürriyet*, 31 Mayıs 2009.

13 Cem Atabeyoğlu: "Taksim Stadyumu", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 7, İstanbul 1994, s. 199-200.

14 BOA. C. BLD. 96/4758, 24 CA. 1208 [28 Aralık 1793].

15 BOA. C. SH. 5/206, 3 RA. 1211 [6 Eylül 1796].

16 BOA. C. SH. 18/855, 22 L. 1210 [30 Nisan 1796].

17 BOA. C. SH. 1/50, 7 B. 1211 [6 Ocak 1796].

18 BOA. C. EV. 162/8062, 6 M. 1219 [17 Nisan 1804] ; C. EV. 351/17828, 7 M. 1220 [7 Nisan 1805].

19 BOA. C. SH. 14/694, 29 Z. 1223 [15 Şubat 1809].

20 BOA. C. SH. 6/287, 255 1224 [11 Nisan 1809].

21 BOA. C. AS. 826/35200, 29 B. 1246 [13 Ocak 1831].

22 Kemal Özbay: *Türk Askeri Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri. C. III. II. Kitap. Hastaneler (J-Z)*. İstanbul 1981, s. 281.

23 BOA. İ. DH. 80/3984, 24 N. 1259 [18 Ekim 1843].

24 BOA. İ. DH. 42/2, 18 M. 1260 [8 Şubat 1844].

25 BOA. İ. DH. 84/4412, 14 C. 1260 [1 Temmuz 1844].

26 BOA. İ. DH. 89/4480, 18 B. 1260 [3 Ağustos 1844].

27 BOA. HR. MKT. 31/86, 3 CA. 1266 [7 Mart 1850].

28 Afife Batur: "Taşkışla", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c. 7, İstanbul 1994, s. 221-223. ; Nuran Yıldırım: "Gümüşsuyu Askeri Hastanesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, 3 (1994), 449-450.

29 BOA. İ. DH. 514/35008, 6 R. 1280 [20 Eylül 1863].

30 BOA. C. SH. 18/855, 22 L. 1210 [30 Nisan 1796].

31 BOA. C. SH. 6/292, 23 S. 1211 [28 Ağustos 1796].

32 BOA. C. SH. 1/50, 7 B. 1211 [6 Ocak 1796].

33 Yeniçeri Ocağı bölük ve ortalarında, odaları ve odaya gelen konukların ayakkabılarını temizlemek, yemek kaplarını yıkamak gibi işlerle görevliler.

34 BOA.C. SH. 16/791, 24 Z. 1211 [20 Nisan 1797] ; C. AS. 964/41940, 8 Ş. 1212 [26 Ocak 1798].

35 BOA. C. SH. 16/791, 24 Z. 1211 [20 Nisan 1797] ; C. SH. 3/139, 27 ZA. 1212 [13 Mayıs 1798].

36 "Mevadd-ı Askeriye, *Takvim-i Vekayi*, No. 3, 14 C. 1247 [20 Kasım 1831] - No. 82, 26 Z. 1249 [6 Mayıs 1834].

37 "Mevadd-ı Askeriye, *Takvim-i Vekayi*, No. 45, 24 C. 1248 [18 Kasım 1832].

38 Charles White: *Drei Jahre in Constantinople*, Stuttgart 1846, s. 201-202.

39 BOA. C. SH. 3/141, 21 CA. 1250 [25 Eylül 1834].

40 BOA. C. SH. 7/322, 25 RA. 1251 [21 Temmuz 1835].

41 BOA. C. SH. 14/683, 24 ZA. 1251 [12 Mart 1836].

42 BOA. C. SH. 3/147, 8 L. 1251 [27 Ocak 1836].

43 BOA. C. SH. 14/665, 18 M. 1262 [16 Ocak 1846].

44 Kemal Özbay: *Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Asker Hastaneleri. C. III. II. Kitap. Hastaneler (J-Z)*. İstanbul 1981, s. 281.

45 BOA. C. SH. 1/50, 7 B. 1211 [6 Ocak 1796] ; C. SH. 6/292, 23 S. 1211 [28 Ağustos 1796] ; C. SH. 16/791, 24 Z. 1211 [20 Nisan 1797] ; C. AS. 964/41940, 8 Ş. 1212 [26 Ocak 1798].

46 BOA. C. SH. 1/50, 7 B. 1211 [6 Ocak 1796] ; C. SH. 6/292, 23 S. 1211 [28 Ağustos 1796] ; C. SH. 16/791, 24 Z. 1211 [20 Nisan 1797] ; C. AS. 964/41940, 8 Ş. 1212 [26 Ocak 1798].

47 BOA. C. SH. 1/50, 7 B. 1211 [6 Ocak 1796] ; C. SH. 6/292, 23 S. 1211 [28 Ağustos 1796] ; C. SH. 16/791, 24 Z. 1211 [20 Nisan 1797] ; C. AS. 964/41940, 8 Ş. 1212 [26 Ocak 1798].

İKTİDARA KARŞI ÖĞRENCİ DİRENİŞİ ARALIK 1956

PROF. TURHAN FEYZİOĞLU'NUN BAKANLIK EMRİNE ALINIŞI

ZAFER TOPRAK

SBF Dekanı Turhan Feyzioğlu'nun 1 Aralık 1956'da bakanlık emrine alınışı üniversite özerkliğine vurulmuş derin bir darbeydi. Bu gelişmeler sonucu, Türkiye üniversitelerinde ilk defa protesto niteliğinde bir toplu istifa olayı görülüyordu. Başta Prof. Dr. Tuhan Feyzioğlu olmak üzere, Doçent Aydın Yalçın, Doçent Dr. Muammer Aksoy, Doçent Dr. Münci Kapani, Siyasi İlimler Asistanı Şerif Mardin ve İktisat Asistanı Coşkun Kırca üniversitedeki görevlerinden istifa ediyorlardı.

Fakülte dekanı Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu'nun görevden alınışını protesto eden SBF öğrencileri gösteri yürüyüşünde.

Cumhuriyetin 75.Yılı, 2. cilt.YKY.

Milli Eğitim Bakanlığı, Dekanı Prof. Turhan Feyzioğlu'nun üniversite rektörünün de hazır bulunduğu 1956-57 ders yılı Siyasal Bilgiler Fakültesi açış konuşması nedeniyle bakanlık emrine alınması için girişimde bulunmuş ve Ankara Üniversitesi Senatosu'nun görüşünü sormuştu. Gerekçe, Doçent Aydın Yalçın'ın profesörlüğe yükseltilmesi sorunuydu. Bir buçuk yıl önce Fakülte Profesörler Kurulu ve Ankara Üniversitesi Senatosu'nca da oybirliğiyle onaylanan Aydın Yalçın'ın profesörülüğü siyasi görüşleri, daha doğrusu dönemin en etkin fikir dergisi *Forum*'daki konumu nedeniyle hükümet nezdinde bir türlü kabul görmüyordu. O sırada Demokrat Parti'den ayrılan bir dizi milletvekili Hürriyet Partisi'ni kurmuş ve *Forum* dergisi büyük ölçüde özgürlükleri ön plana çıkartarak Hürriyet Partisi'ne yakın bir konumda yer almıştı. Si-

yasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyeleri ağırlıklı olmak üzere Ankara ve İstanbul üniversitelerine mensup hocaların ve ayrıca Bülent Ecevit, Metin And gibi dışarıdan kimi aydınların yazılarıyla katkıda bulundukları *Forum* dergisi siyasal ve kültürel sorunlara bilimsel açıdan yaklaşan eleştirel bir dergiydi.

NABZA GÖRE ŞERBET VERMEK

Ders yılı başlaması nedeniyle yaptığı konuşma sırasında Feyzioğlu fakültenin çatısı altında bilim ve gerçek tutkusunu övmüş, ülkenin asırlar boyuca geri bırakılış nedenlerine değinmişti. Ve nihayet, fakültenin çatısı altında, ülkenin yarınını kuracak olan gençlere sözlü sınavlar nedeniyle şu yolda seslenmişti: "Bir imtihan masasının iki ayrı tarafında oturmak, bizlere iki ayrı kutup olduğumuz hissini vermemelidir. Aslında hepimiz aynı vazife yolculuğuna çıkmış insanlarız. Bu yol, durmadan çalışma, öğrenme, bildiği ve memleket hayrına olduğuna inandığı şeyleri açıkça söyleme yoludur. Kötü ve zararlı olarak bildiği hareketlere fetva veren, nabza göre şerbet sunan sözde münevver olmayınız."

Bu sözler, Demokrat Parti'ye yakın partizan bir akademisyenin *Zafer* gazetesinde bir yazısının çıkmasına neden olmuştu. Kırklı yılların ikinci yarısında kimi aydın hocaların tasfiyesiyle sonuçlanan Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin üniversite özerkliği aleyhtarı doçentlerinden birinin imzası ile yayınlanan "Bir fakültede yapılan açılış merasimi" başlıklı yazıyı ihbar telakki eden Milli Eğitim Bakanlığı harekete geçmiş ve Turhan Feyzioğlu ile ilgili işlem başlatılmıştı. Açılış konuşması münasebetiyle SBF dekanına ve bu fakültenin bütün mensuplarına hücum eden yazı üzerine, fakültenin arzu ve düşüncelerine de tercüman olarak Feyzioğlu söz konusu gazeteye gönderdiği cevapta yazıyı derin bir hayret ve hüzün içinde okuduğunu kaydederek bir üniversite mensubunun kaleminden böyle bir yazının çıkabileceğine inanmanın güç olduğunu vurgulamış, "üniversitemizin, açılış konuşmamdaki düşünce ve inançların bile ortaya atılamayacağı bir müessese haline gelmesi mukadder ise, orada belki muhtariyet düşmanı doçentin yeri olabilir, fakat elbette benim yerim olamaz" demişti.

1954 seçimlerinden sonra kabul edilen ve antidemokratik hükümler taşıyan 6435 sayılı kanun, ikinci maddesi ile üniversite özerkliğini âdeta yok etmişti. Madde aynen şöyleydi: "Bu kanunun birinci maddesi, üniversitelilerin kuruluş kadrolarına dâhil bulumum mensupları hakkında, senatonun mütalaası alındıktan sonra, tayinlerindeki usule bakılmaksızın maarif vekili tarafından resen tatbik olunur." Üniversiteliler Kanunu'nun Haziran 1946'da getirdiği özerkliği, o günkü deyimiyle üniversite muhtariyetini, en hassas noktasından ihlâl eden bu kanunun, yarattığı huzursuzluk nedeniyle değiştirilmesi, 4. Menderes Hükümeti'nin kuruluşu sırasında söz konusu olmuştu. 18 Ocak 1956 da, 6435 sayılı kanunun tâdili sorunu meclis komisyonlarından birinde konuşulduğu sırada, Ankara Üniversitesi Senatosu, oybirliği ile bir bildiri yayınlamıştı. Bu tebliği kaleme almak vazifesi de o sırada SBF'nin temsilcisi olarak senatoda bulunan Turhan Feyzioğlu'na verilmişti. Bildiride şöyle deniyordu: "Teşkilât emrine alma kanununun 2. maddesi hem Üniversiteliler Kanunu'nun kurduğu sistemi bozmakta, muhtariyeti geniş ölçüde zedelemekte, üniversite mensuplarını teminatsız hale getirmektedir." Ayrıca, TBMM'nin bu maddeyi ilga etmesinin "ilmin ve memleketin gelişmesi" bakımından zorunlu olduğu belirtiliyordu.

İstanbul Üniversitesi Senatosu'nda, iki gün sonra, aynı görüşe oybirliği ile katılıldığını bildiren bir tebliğ yayınlanıyor ve 6435 sayılı kanunun 2. maddesi hakkında şu hüküm veriliyordu: "Memleketimizde yarım asra yakın sarf edilmekte bulunan gayretlerin mahsulü ve Türkiye'de ilmin inkişafı için vazgeçilmez şartı teşkil eden üniversite muhtariyetini esaslı şekilde ihlâl eylemiş bir kanun hükmü..."

Turhan Feyzioğlu (1922 Kayseri - 1988 Ankara).

"Bir imtihan masasının iki ayrı tarafında oturmak, bizlere iki ayrı kutup olduğumuz hissini vermemelidir. Aslında hepimiz aynı vazife yolculuğuna çıkmış insanlarız. Bu yol, durmadan çalışma, öğrenme, bildiği ve memleket hayrına olduğuna inandığı şeyleri açıkça söyleme yoludur. Kötü ve zararlı olarak bildiği hareketlere fetva veren, nabza göre şerbet sunan sözde münevver olmayınız."

20 Ocak 1956 tarihli *Zafer* gazetesi bu tebliği "Üniversitenin yerinde kararı" başlığı ile yayınlamış; fakat ertesi gün iktidardan yediği zılgıt üzerine pek hiddetli bir dille, "üniversite senatolarını muhalefet partilerinin organı olmakla ve siyasi bir huruç hareketi" yapmakla suçlamıştı.

Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu, bilimsel özerklik ilkesini kökten ihlal eden işte bu kanuna dayanılarak, aynı zamanda kanundaki usullere ve kanun koyucunun gerçek amacına aykırı bir şekilde vekâlet emrine alınmıştı.

"Sayın Maarif Vekilinin 26 Kasım 1956 tarihli yazısında 'Prof. Turhan Feyzioğlu'nun, matbuata intikal ve bir siyasi polemiğe vesile teşkil eden fakülte açılışındaki konuşması ve bilâhare buna bağlı beyanları dolayısıyla 6435 sayılı kanunun 2. maddesi muvacehesinde senato mütalâasının bildirilmesi" istenilmektedir. Ankara Üniversitesi Senatosu, bahis konusu konuşmanın tele alınan metnini, bu konuşma münasebetiyle gazetelerde intişar eden yazıları ve Profesör Feyzioğlu tarafından verilen cevabı inceleyerek:

kendisini senatonun kararı ile bağlı saymayarak. SBF dekanını bakanlık emrine almıştı. Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu'nun açış konuşmasının tele alınmış olduğu senato kararında da açıkça belirtildiği halde, maarif vekili, bu konuşmanın tam metnini dinlemeye veya okumaya bile gerek görmeden, "gazetelere intikal eden" cümlelere dayanarak kararını vermişti. Maarif vekilinin 26 Kasım 1956 tarihli tezkeresinde, Prof.Turhan Feyzioğlu'nun "matbuata intikal eden" sözleri yukarıda da belirtildiği gibi şu satırlardı: "Bir imtihan masasının iki ayrı tarafında oturmak bizlere aynı vazife yolunun yolcuları olduğumuzu unutturmamalıdır. Bu yol, durmadan çalışma, öğrenme, bildiği ve memleketin hayrına olduğuna inandığı şeyleri, menfaat hesabı yapmadan, açıkça söyleme yoludur. Asla nabza göre şerbet sunan; kötüye, zararlıya fetva veren birer sözde münevver olmayınız", Bundan başka, Aydın Yalçın'ın terfi kararnamesinin bu bir buçuk yıl bekletilmesinden duyulan üzüntü; Türkiye'nin bilgiye, çalışkanlığa ve fedakârlığa olan ihtiyacı; bilimsel özgürlüğün zorunluluğu hakkındaki söyledikleri de gazetelere alınmıştı. İşte bakanın kararı üstünkörü bir değerlendirme sonucu oluşmuş oluyordu. Maarif Vekili, konuşmasının tam metnini öğrenmesi mümkün olduğu halde buna gerek görmemişti. Vekâlet emrine alma kararını savunmak amacıyla, Demokrat Parti'nin borazanlığını yapan *Zafer* ve *Son Havadis* gibi gazetelerin

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi.

Maarif vekilinin Ankara Üniversitesi Rektörlüğü'ne gönderdiği yazı şöyleydi:

"Ankara Üniversitesi Rektörlüğü'ne
- Siyasal Bilgiler Fakültesi profesörlerinden Turhan Feyzioğlu'nun matbuata intikal ve bir siyasî polemiğe vesile teşkil eden fakülte açılışındaki konuşması ve bilâhare buna bağlı beyanları dolayısıyle 6435 sayılı kanunun 2. maddesi muvacehesinde senato mütalaasının en çok bir hafta zarfında Vekâletime bildirilmesini saygılarımla rica ederim."
Maarif Vekili Prof. Ahmet Özel

Üyelere daha önce dağıtılmış bulunan gündemde yazılı başka maddeleri görüşmek üzere 27 Kasım 1956 tarihinde toplanan senatoda, rektör, yukarıdaki yazıyı okumuş ve sorunun hemen o celsede konuşulmasını istemişti. Senato, hararetli görüşmelerden sonra şu kararı vermişti.

"1-Prof. Feyzioğlu'nun Prof. Zeki Mesut Alsan'ın emekliye ayrılması vesilesiyle Fakültenin yıllık tedris hayatı ile ilgili konuşmasında, bir doçentin profesörlüğe yükseltilmesi muamelesinin gecikmiş olması dolayısiyle üniversite senatosunun görüşüne uymayan bir beyanda bulunduğu tesbit edilmiş ise de,

2- Gazetede intişar eden cevabi yazısının kanuni bir cevap hakkının istimali mahiyetinde mütalaa edilmesine,

Bu itibarla Prof. Feyzioğlu hakkındaki 6435 sayılı kanunun 2. maddesinin tatbikine mahal bulunmadığının Senato mütalaası olarak arzına oybirliği ile karar verildi."

Bu kararın imza edilip Maarif Vekâleti'ne ulaştırılması ile 6435 sayılı kanunun aradığı formalite şartını ikmal edilmiş sayan maarif vekili,

sütunlarında, Turhan Feyzioğlu'nun sözleri değişik şekillerde aksettirilmişti. Ancak o günkü yöntemlerle "tele" alınmış olan nutkun tam metni *Forum* dergisinde yayınlanmış ve iktidar gazetelerindeki yazıların mesnetsizliği ortaya çıkmıştı.

TURHAN FEYZİOĞLU BAKANLIK EMRİNDE

Bütün bu gelişmelere rağmen, senatonun görüşü vekâlete ulaşır ulaşmaz, hiçbir gerekçe içermeyen aşağıdaki yazıyı rektörlüğe göndermişti:

"Ankara Üniversitesi Rektörlüğü'ne - 30 Kasım 1956 tarihli ve 31-656/3335 sayılı yazınız cevabıdır: Üniversiteniz Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı ve İdare Hukuku Profesörü Turhan Feyzioğlu 5.7.1954 tarihli ve 6435 sayılı kanun uyarınca vekâlet emrine alınmıştır. Keyfiyetin tebliğini, vazifesinden ayrılma tarihinin bildirilmesini saygı ile rica ederim. - 1 Aralık 1956 - Maarif Vekili"

Turhan Feyzioğlu, aynı gün, üniversiteye giderek kararı tebelluğ etmiş ve arkadaşlarına veda edip, dekanlık görevini yönetim kurulundaki profesörlere devretmişti. Ertesi gün Ankara ve İstanbul gazeteleri bu haberi büyük puntolarla okuyuculara ulaştırıyordu. Böylece Turhan Feyzioğlu'nun 4 Aralık günü SBF'nin 97. kuruluş yıldönümü törenide konuşması da olanaksız hale geliyordu. Hükümet Turhan Feyzioğlu'nu bakanlık emrine almakla kalmamış, Osmanlı'dan o güne, devlet yönetiminin en üst kadrolarına eleman yetiştirmiş bu kurumun her yıl tekrarlanan kutlama törenini de Ankara Valiliği eliyle son dakikada men ettirmişti.

İKTİDARA KARŞI ÖĞRENCİ HAREKETİ

Bu gelişmeler iktidara karşı öğrenci hareketini de tetiklemişti. SBF Dekanı Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu'nun 3 Kasım 1956 tarihinde, fakültesinin açılış merasiminde söylediği nutuk gerekçe gösterilerek, aradan 12 gün geçtikten sonra, *Zafer*'de hem dekana, hem de SBF'sinin bütün mensuplarına ve mânevi şahsiyetine yöneltilmiş, tehditlerle dolu bir yazıya SBF Öğrenci Derneği 21 Kasım günü şu cevabı vermişti: "Yazınıza konu ittihaz ettiğiniz konuşmasında Sayın Feyzioğlu vatanın omuzlarımıza yüklediği büyük vazifeden bahsetti. Geçen yüzyıllarda Avrupalılardan niçin geri kaldığımızı, onlara tekrar nasıl yetişeceğimizi, anlattı; imanı sağlam, milli değerlere inanmış, hür fikirli gençler olarak bütün gücümüzle çalışmamız, çeşitli felâketlerin uzun asırlar geri bıraktığı Türkiye'yi yapıcı ellerle yükseltmemiz için nasihatlerde bulundu. Her devre kaside okuyan, her fena niyete menfaat mukabili fetva veren, sözde münevverlerden olmamamızı söyledi. Evet, pısırık, eyyamgüder, her rüzgara göre yelken kullanan, bildiğini söylemeyen, söylediğine inanmayan, kendi kendini tanımayan münevver istemiyoruz. Siz ister misiniz?

Türk milletinin malı olan Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin herhangi bir partiye minnettar olması için hiç bir sebep yoktur. Bu müessese öğretim ve öğrenci kadrosuyla şu veya bu siyasi teşekkülün değil, Türk Devletinin ve Türk Milletinin hizmetindedir. Yazınızda, İngiltere'den misal getirerek Komünist Partisi bile iktidarda olsa idarecinin o partiye hizmet etmesi gerekeceğini belirten birkaç satır var. Bu hususta sizin ne düşündüğünüzü bilmeyiz ama biz Siyasal Bilgiler Fakültesi mensupları, hiç bir şart altında komünizm hizmetine girmeyi kabul etmeyiz.

'Hani bir mektep vardır' tabiriyle küçümsemeye çalıştığımız bu şerefli müessese birçok başbakan ve bakanlar, sayısız devlet adamları, feragatkâr idareci, maliyeci ve diplomatlar yetiştirmiştir. Hikmet-i vücudunu anlıyacağınız bu tarihi müessese hakkında bilginizin kısırlığını bir münevver olarak affedemeyiz. Aydının tarifinde sadece bilgi hamallığı değil, memleket meselelerine yönelmek de vardır.

Fakültenin hafif aydınlık olan kısmı yalnız alt kat salonunun ortasında bulunan Atatürk büstüydü. Büstün etrafına dikilen dört mum, fakültenin yegâne ışığını oluşturmuştu. Ertesi sabah, fakültenin alt katı erken saatlerden itibaren yakalarında siyah birer kordela bulunan öğrencilerle dolmuştu. Bu arada fakültenin kız öğrencileri baştanbaşa siyah elbise giymişlerdi.

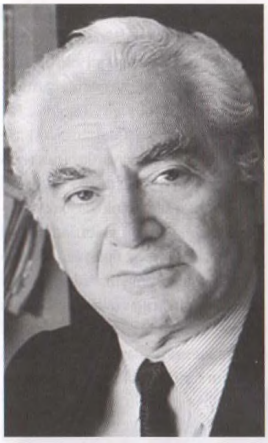
Yazınızda yer yer üstü kapalı tehditler var; 'İktidara düşen vazife içinde çalıştıkları müessesenin yaşayıp yaşamaması', meselenin 'şakaya tahammülü olmaması' ifadeleriyle anlatmaya çalıştığımız bir tehdit havası seziliyor.

Bu fakülte saltanat devrini, Meşrutiyet yıllarını ve nihayet mes'ut Cumhuriyet idaresini gördü. Kapanmadı.

Bu fakülte Abdülmecit'i, Abdülaziz'i, V. Murad'ı, Abdülhamit'i idrak etti. Zulmetler içinde bunalan bir vatanda Batı'nın aydın havasını teneffüs etti. Kapanmadı.

Bir selâmlık resminde ilk defa olarak padişaha 'Padişahım çok yaşa' diye arz-ı ubudiyet etmedi. Yine kapanmadı.

Şimdi siz,... Hürriyet prensiplerini savunmasını bahane ittihaz edip bir takım sebeplerle ona yumruk sıkıyor ve Fakülteyi kapamakla tehdit ediyorsunuz. Bu gibi tehditler size hiç

Muammer Aksoy (1917 - 1990).

Aydın Yalçın (1920 - 1994).

bir şey kazandıramaz, fakat vatan ve millete çok şey kaybettirir."

Dekanlarının bakanlık emrine alınması öğrenci arasında infial yaratmakta gecikmemişti. Turhan Feyzioğlu'nun şahsında bilimsel özgürlüğe ve özerkliğe darbe vurulmuştu. Bu infial duygusu kısa sürede İstanbul Hukuk Fakültesi'ne de ulaştı. O tarihlerde SBF büyük ölçüde yatılı bir yükseköğretim kurumuydu. 1 Aralık gecesi karanlık basınca yatakhane dahil, fakültenin hiçbir tarafında ışık yakılmadı, Öğrenciler karanlıkta koridorlarda yatma saatine kadar dolaştılar. Fakültenin hafif aydınlık olan kısmı yalnız alt kat salonunun ortasında bulunan Atatürk büstüydü. Büstün etrafına dikilen dört mum, fakültenin yegâne ışığını oluşturmuştu. Ertesi sabah, fakültenin alt katı erken saatlerden itibaren yakalarında siyah birer kordela bulunan öğrencilerle dolmuştu. Bu arada fakültenin kız öğrencileri baştanbaşa siyah elbise giymişlerdi. Saat 8.30'da ders zili çaldığında öğrencilerin hiçbirisi sınıfların bulunduğu ikinci kata çıkmamıştı ve alt koridorda asık bir suratla tur atmayı sürdürmüşlerdi. Fakülte yönetimihoparlör aracılığıyla defalarca öğrencileri sınıflara davet etmişse de, kimi yöneticiler kendilerine adeta yalvarmışlarsa da sonuç alınamamıştı. Bu arada koridorlarda öğrencilerle birlikte sivil polisler de dolaşmaya başlamışlardı. Fakültenin salonu siyahlar giymiş genç kızlar ve yakalarında siyah matem bantları taşıyan ve gruplar halinde öbekleşen öğrencilerle doluydu.

Direniş hareketi kısa sürede komşu Hukuk Fakültesi'ne de sıçradı. Bu fakültenin üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencilerinin de büyük kısmı dersleri boykot ettiler. SBF öğrencileri 4 Aralık günü kutlanacak olan fakültenin 97. yıldönümünde yakalarında taşımak üzere, Dekan Turhan Feyzioğlu'nun bir resmini bastırmışlardı. Fakat yukarıda kaydedildiği gibi bu tören valilikçe men edilmişti. Hatta İstanbul'da Mülkiye mezunlarının düzenledikleri yemekli toplantıya da müsaade edilmemişti.

DOÇENT MUAMMER AKSOY KARAKOLDA

Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Turhan Feyzioğlu'nun bakanlık emrine alınacağı haberi ortaya çıkar çıkmaz ve daha senato kararından önce, Siyasal Bilgiler Fakültesi Medeni Hukuk Doçenti Dr. Muammer Aksoy, fikir ve bilimsel özgürlüğü savunmak üzere sesini yükseltmiş ve Ankara'da *Son Havadis* gazetesinde, İstanbul'da *Dünya* gazetesinde bakanlık emrine alma kararı alınmadan önce şöyle bir açıklamada bulunmuştu: "Bugün henüz bir karar karşısında değiliz, Bu sebeple mesele hakkında uzunca konuşmak zamansız olacaktır. Fakat bir açış nutkunda, dünyanın her yerinde -tabii hukuk devletleri- ni kastediyorum- her profesör hattâ talebenin bile sarf edebileceği en zararsız sözlerden dolayı bir dekanın vekâlet emrine alınması maksadiyle senatoya yazı gönderilmiş olması karşısında, bütün öğretim üyeleri gibi büyük bir üzüntü duydum. Bu üzüntüm, müstesna bir hoca olan Turhan Feyzioğlu'nun şahsına karşı tatbik edilmesi düşünülen haksız cezadan dolayı değil, memlekette ilim hürriyetinin ne safhada olduğunu müşahade etmekten ötürüdür. Gönül isterdi ki, maarif vekili, ilmi gelişmemizi senelerce esaslı bir surette sarsacak olan böyle bir talebi, hiç bir şart altında imzalamasın. Yine gönül isterdi ki, rektörümüz böyle bir yazıyı, müzakere mevzuu bile yapmadan iade etsin.

Mamafih senatomuzun bu garip talebi ittifakla reddedeceğinden eminim. Daha doğrusu aksini tasavvur etmek bile istemiyorum. Zira Turhan Feyzioğlu'nun değil tecziyesini, hattâ herhangi bir tonda muaheze edilmesini uygun görecek bir senato kararı, 'üniversitenin muhtariyetini ilim hürriyetini tamamen ortadan kaldıracak bir fetvanın, bizzat üniversite tarafından imzalanması' gibi aklın dahi kavrayamayacağı bir yolun Senatolarımızca tutulacağını kabul etmek olur. Buna ise aslâ ihtimâl veremem. Muhtariyete lâyık bir üniversitenin senatosundan böyle bir karar çıkamaz.

Memleketin birkaç nesilde ender yetiştireceği (ve gerek Avrupa'nın gerek Amerika'nın her üniversitesinde büyük bir muvaffakiyetle ordinaryus profesörlük yapacak seviyede bulunan) Turhan Feyzioğlu gibi müstesna bir ilim adamının, üniversiteden uzaklaştırılmasını mümkün kılabilecek 6435 sayılı kanunun, muhtariyete ve ilim hürriyetine ne kadar aykırı ve memleketimiz için ne derece zararlı olduğunu, *Forum*'daki müteaddit yazımda belirtmiştim. Feyzioğlu sonunda vekâlet emrine alınsa da alınmasa da, mevcut talep, bir defa daha açıkça göstermiştir ki, sözü geçen kanun, ilim alanındaki gelişmemize, hattâ Batılı olabilmemize büyük bir engel teşkil etmektedir.

Garp medeniyetini benimsemek, fesi çıkarıp şapka giymekle olmaz. Mesele, başı, zihniyeti düzeltmektir. Garp'ta profesörlerin neler deyip neler yazabileceğini bir defa olsun inceleyen her şahsın, hâdise karşısında 'memleket hesabına' duyacağı üzüntü sonsuz olacaktır. Fakat unutmamak lâzımdır ki, hürriyetler bedava elde edilemezler."

Muammer Aksoy'un bu satırları medeni cesaretin ürünüydü. Ama, kısa sürede iktidarın gazabına uğradı. 3 Aralık akşamı, "sizinle Vali Bey görüşmek istiyor" denerek, Ankara Palas'taki bir toplantıdan, eşine ve arkadaşlarına dahi haber verilmeden, apar topar Birinci Şube'ye götürüldü ve sabahın erken saatlerine kadar şubede alıkonulmak suretiyle sorguya çekildi. Doç. Dr. Muammer Aksoy'a reva görülen muamele, üniversite muhitinde, fikir özgürlüğüne indirilmiş yeni ve büyük bir darbe olarak değerlendirildi. Aynı gece, kız ve erkek, yirmiye yakın SBF ve başka fakültelerden öğrenciler, yurtlarından ve evlerinden alınarak, geç vakte ve hattâ sabaha kadar Birinci Şube'de sorguya çekilmişlerdi.

Prof. Turhan Feyzioğlu'ndan boşalan dekanlığa seçilen Prof. Kemal Fikret Arık, talebelere hitaben yayınladığı bir bildiride: "Fakültenin normal tedris faaliyetlerini aksatacak her türlü hareketten ehemmiyetle kaçınılması; ve aksi hareketin inzibati müeyyideler çerçevesini aşarak kanuni müeyyidelerin yol açabileceğini" bildiriyordu. Fakat, diğer yandan, SBF'nin İdari, Siyasi ve Mali olmak üzere üç şubeden oluşan son sınıfın dersleri, bizzat fakülte idaresi tarafından şu tamimle tatil ediliyordu:

Dördüncü sınıf Öğrencilerine - "Ankara Üniversitesi Öğrencileri Disiplin Yönetmeliği'nin 7. maddesi gereğince dördüncü sınıfların bütün derslerinin, yeni bir iş'ara kadar geçici olarak tatil edilmesine karar verildi."

Bu arada İstanbul'da, Turhan Feyzioğlu'nun Vekâlet emrine alınması üzerine, yayınladıkları bildiri nedeniyle, İstanbul Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti İdare Heyeti üyeleri de savcılığa celbedilip sorguya çekilmişlerdi. Ankara'da ise, savcılıkça tahkikat başlatılmıştı. İçlerinde sınıf birincileri de olan SBF'nin dokuz öğrencisine 15 günden 3 aya kadar değişen "muvakkat ihraç" cezaları verildi. Bu arada üniversite öğrencileri, değişik tarihlerde, yayınladıkları tebliğlerle ve basına verdikleri beyanatla, dekanları Turhan Feyzioğlu'nun bakanlık emrine alınması kararı karşısındaki tepkilerini açığa vurmuşlardı. Bu bildirilerle ilgili olarak, İstanbul'da ve Ankara'da birçok öğrenci savcılıkta ve Birinci Şube'de sorguya çekilmiş ve bazıları da inzibati cezalara çarptırılmışlardı.

Turhan Feyzioğlu olayı üniversite özerkliğine vurulmuş derin bir darbeydi. Bu gelişmeler sonucu, Türkiye üniversitelerinde ilk defa protesto niteliğinde bir toplu istifa olayı görülüyordu. Başta Prof. Dr. Tuhan Feyzioğlu olmak üzere, Doçent Aydın Yalçın, Doçent Dr. Muammer Aksoy, Doçent Dr. Münci Kapani, Siyasi İlimler Asistanı Şerif Mardin ve İktisat Asistanı Coşkun Kırca üniversitedeki görevlerinden istifa ediyorlardı.

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti'nin Bildirisi

5 Aralık 1956'da, İstanbul Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti de şu bildiriyi yayınladı:
"Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Profesör Turhan Fevzioğlu'nun 1956-1957 öğretim yılına girilmesi münasebetiyle fakültesi talebelerinin şahsında biz yüksek tahsil gençliğine tevcih etmiş olduğu 'nabza göre şerbet veren münevverlerden olmayınız' ibaresini ihtiva eden konuşmasının tevlit ettiği beklenmedik neticeyi derin bir teessürle karşılıyoruz.
Büyük Atamız: 'hayatta en hakiki mürşit ilimdir' vecizesiyle ilme ve ilim mensuplarına karşı olan derin saygısını ifade etmişti. Fakültemizin eski bir talebesi olan sayın Prof. Turhan Feyzioğlu'na yine bir sayın profesör hocamız tarafından uygun görülen bu tarzı hareket yukardaki vecizenin manasını bütün şümulü ile idrâk eden ve benimseyen biz talebelerin ruhunda ve vicdanında büyük akisler yaratmıştır."

SBF ÖĞRENCİ DERNEĞİ'NİN BİLDİRİSİ

Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğrenci Derneği İdare Heyeti, 3 Aralık 1956'da, Ankara ve İstanbul gazetelerinde şu bildiriyi yayınlamıştı:

"Biz Siyasal Bilgiler Fakültesi Talebe Derneği olarak dekan Sayın Turhan Feyzioğlu'nun bakanlık emrine alınması haberini büyük bir üzüntü ile öğrendik. Bugünkü akademik mertebesine takdirle karşılanan ciddi ve ilmi çalışmaları, tarafsız düşünüşü, fazilet ve ahlâkı ile erişen Sayın Feyzioğlu'nun fakültesinden ayrılışı Türkiye üniversiteleri ve fakültemizde yeri doldurulmaz bir boşluk bırakmıştır.

Çeşitli vesilelerle belirttiğimiz hissiyatımızın, vazifesini müdrik ve şahsiyet sahibi dernek üyelerinin eseri olduğunu bilhassa belirtmek isteriz.

Talebesi olmakla daima iftihar edeceğimiz Turhan Feyzioğlu'nun üniversite hayatı boyunca değerli ve örnek bir ilim adamı olduğunu müşahede ettiğimizden kendisine ve tarafsız fikirlerine bağlılığımızı ve inancımızı belirtir (hak bildiğimiz yolda) yürüyeceğimizi: (nabza göre şerbet veren) münevverlerden olmıyacağımızı bir kere daha ifade ederiz.

Aramızdan ayrılması dolayısıyla son söz olarak teessürlerimizi tekrarlarız."

SBF ÖĞRENCİLERİNİN "BÜYÜK TÜRK MİLLETİ'NE" BİLDİRİSİ

"Büyük Türk Milletine,

Biz Siyasal Bilgiler Fakültesi öğrencileri, dekanımız Profesör Turhan Feyzioğlu'nun fakülteden ayrılmasının üzüntüsü içindeyiz. Her şeyden önce şuna inanıyoruz ki, Milli Eğitim Bakanlığı'nın gösterdiği gerekçe, bir dekanın vekâlet emrine alınması için yeterli değildir. Bu olay Feyzioğlu'nu

bizler için ideal hale getirmiştir. İstikbalde 'Nabza göre şerbet veren münevver' olmıyacağız.

Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğrencileri"

SBF ÖĞRENCİLERİNİN CUMHURBAŞKANINA TELGRAFI

SBF'ye mensup 221 öğrenci, 3 Aralık 1956 günü, Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'a bir telgraf çekiyorlardı. Bu telgrafta şöyle denilmekteydi:

"Fakültemiz Dekanı Prof. Dr.Turhan Feyzioğlu'nun bakanlık emrine alınması, biz Siyasal Bilgiler Fakültesi öğrencileri arasında derin bir teessür uyandırmıştır. Bütün yazılarını ve konuşmalarını alâka ve istifade ile takip ettiğimiz kıymetli profesörümüzün, politika yaptığına, bizler asla kani değiliz. Sizin de aynı düşüncede olduğunuzu ümid ederek, alınan kararın iptali cihetine gidilmesi hususunda tavassutunuzu rica eder, hürmetlerimizi sunarız."

ANKARA ÜNİVERSİTESİ TALEBE BİRLİĞİ'NİN BİLDİRİSİ

Ankara Üniversitesi'nin fakültelerindeki binlerce öğrenciyi temsil eden Ankara Üniversitesi Talebe Birliği 3 Aralık 1956 tarihli bildirisinde şöyle diyordu:

"Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu'nun bakanlık emrine alındığını gazetelerden öğrenmiş bulunuyoruz. İlmî çalışması, objektif görüşleri, fazilet ve dürüstlüğü ile hakiki bir kıymet olan genç dekanın bakanlık emrine alınması, üniversite ve bilhassa Siyasal Bilgiler Fakültesi için büyük bir kayıptır. Mevzuubahis sözlerin Yirminci Asır dünyasında ve söylendiği muhitte tabiî sayılması icap ederken yanlı mülâhazalarla bu şekle sokulması teessüfe şayandır. Hocalık vazifesinin yalnız ilim öğretmek olmadığını, ilmî olduğu kadar ahlâkî vazifelerinin de bulunduğunu kabul etmek lâzımdır. Biz de bu mevzuda Ankara Ünversitesi Senatosu'nun verdiği kararı hararetle tasvip ederiz. Gençlik olarak üzüntümüz büyüktür. Ayrıca durumun tek taraflı halli üzüntümüzü daha da artırmaktadır."

ÜNİVERSİTE ÖZERKLİĞİ VE İSMET İNÖNÜ

Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu'nun bakanlık emrine alınması üzerine İsmet İnönü, *Ulus*'ta ve birkaç İstanbul gazetesinde aynı günde (3 Aralık 195) yayınlanan bir başyazı yazdı:

"Muhtariyet yeniden cemiyetimizin ön safta bir meselesi haline geldi. Siyasi partilerin günlük münakaşa mevzularından daha ileri ehemmiyette ve cemiyetimizin temeline kadar tesir edecek bir hadise karşısında bulunuyoruz. İktidarda ve muhalefette bulunan siyaset adamlarımız sukûnetimizi biraz toplayarak cemiyet meselelerini mütalâa edebilsek birçok çekişmelerin lüzumsuzluğunu kavrar ve cemiyet için salim tedbirler bulabiliriz. Siyasal Bilgiler Fakültesi

İsmet İnönü'nün CHP Ankara İl Kongresi'ndeki konuşması

CHP Genel Başkanı İsmet İnönü 18 Aralık 1956 günü CHP II Kongresi'nde üniversite özerkliğine geniş yer ayırmıştı:

"Son zamanlarda üniversite muhtariyeti konusu yeniden siyasi hayatımızın başlıca meselesi oldu. Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin dekanı ders yılını açış nutkunda talebesine öğüt verirken doğru söylemeyi tavsiye etmiş ve asla nabza göre şerbet sunan, kötüye, zararlıya fetva veren sözde münevver olmamalarını istemiştir.

Üniversite mensuplarından vazifede yükselenlerden bahsederken bir doçent arkadaşının bir buçuk seneden beri fakültenin ve senatonun oybirliğiyle profesörlüğe yükseltilmesi tasvip edilmiş olduğunu anlatmış ve muamelenin tekemmülünün gecikmiş olmasından üzülerek bahsedip üniversitenin haklarını ve muhtariyetini ilgilendirmesi bakımından bir an önce muamelenin tahakkukunu beklemek, hakkımızdır,

demiştir. Bu ifadeler, senatoca bir muamele yapmayı icabettirmez mahiyette görülmesine rağmen dekan vekâlet emrine alınmıştır. Vekâletin muamelesi umumî bir teessürü mucip oldu. Bu haksızlığın ilim muhitinde ve cemiyet içinde geniş tepkisi olması tabiî idi. Biz de yüksek makamların müsamaha ve insaf duygularını uyandırmak için yazılar yazdık. Geçen hâdisenin tarafımızdan yapılmış bir büyük siyasî tertip olarak en yakışıksız bir şekilde teşhir edildiğini gördük. İktidarın hiç bir suretle büyütülecek yeri olmıyan bir olayı telaş ile nasıl çığırından çıkardığını görmek insana hayret veriyor. Üniversite hadisesini ben yazarken, dekanın açış nutkunu ancak hülasa olarak görmüş, vak'a üzerinde durmuştum. Bu nutuk şimdi aynen neşr olunmuştur. Memleketin ilim ve siyaset adamlarının, dekanın ittiham olunan beyanatını bir defa okumalarını tavsiye ederim. İlmi ve tarihi kıymette bir dekan nutku mahiyetinde olan bu beyanat içinde itab edilecek iki üç cümle bulup seçebilecek hakikaten müstesna bir marifet mahiyetindedir. Maarif vekilinin veya vekâlet erkânının ceza kararı verirken nutku okumuş olduklarını farzetmekle insan güçlük çekiyor. Beyanatı baştan aşağı okuyacak bir insaf sahibi, yapılan tefsirlere hak veremez.

Hülasa rejimimizin her meselesi gibi bu son olay da yersiz bir telaşın mahsulüdür. Bu vesile ile de çok şey tahrip olunmuştur. Hâlbuki kayıpların, kırgınlıkların, tahriplerin hiç bir mâkul sebebi yok idi. İlk haksızlık intibaı üzerinde çok müteessir olmuştum. Şiddetli muameleye sebep beyanatı okudıktan sonra, teessürüm daha derinleşmiştir. Ben bizzat kendisi bir profesör ve rektör olan Maarif Vekilinin talebesine aynı öğütleri vererek yetişmiş olduğunu tahmin ederim."

dekanının vekâlet emrine alınması hâdisesini iyi tahlil ederek üniversite muhtariyeti bahsinde yürürlükte olan kanun kabul edilirken iktidar çevreleri bizim endişelerimize karşı ilim hayatımızı tahrip etmeyi düşünmediklerini söylüyorlardı. İktidar ve muhalefet üniversitede ilim hürriyetini temin edecek tedbir hususunda karşı iki kutupta bulunuyorlardı. Tatbikat için şikâyetlerimize karşı da iktidar ricali, başta maarif vekili olarak, mevcut kanunun ancak pek mahdut ve ehemmiyetsiz tatbikat gördüğünü söylerlerdi. Şimdi bir daha sabit oluyor ki kanun aslında, ne vakit tatbik olunsa, cemiyetimizin bünyesinde geniş tahribat yapmak istidadındadır. Kanun, tatbik olunmadığı zaman bile ilim hayatımızı felce uğratmaktadır.

Önümüzdeki hadiseyi iki cephesinden tetkik ediyoruz. Birisi dekanın yüksek mevkiine gelinceye kadar geçirdiği meslek hayatı. Bu hayatı gazetelerde okuduğumuz zaman gözlerimiz kamaşıyor. Elli seneden beri memleketimizin muhtelif meselelerinde rast geldiğim pek mahdut sayıda müstesna istidatlardan biri karşısında bulunduğumuzu iftiharla hissettim. Istikbalimiz bir gün fevkalade istidatlı bir evlâdının himmetine muhtaç olursa ancak bu çapta bilgi ve karakter taşıyan güzideler sarp güçlükleri yenebilirler. Böyle istidatların söndürülmesini hiç bir kudret sahibinin soğukkanlılıkla yapabilmesine ihtimal verilemez. Böyle istidatlar cemiyette ancak müsamaha ve himaye görürler. Bahis konusu olan milli hazine mahiyetinde nadir yetişmiş ilim adamı... Bunun herhangi bir siyasi kudret tarafından tahrip edilmesi cemiyetin en aziz bir istikbal kaynağının kurutulması demektir. Fevkâlade bir istidadı tahrip edecek muamele yapılması vahim bir hadisedir. Üniversiteler Kanunu çok tenkid edilmiştir. Ancak her tatbikat misalinde onun mahzurunu daha açık bir şekilde görüyoruz.

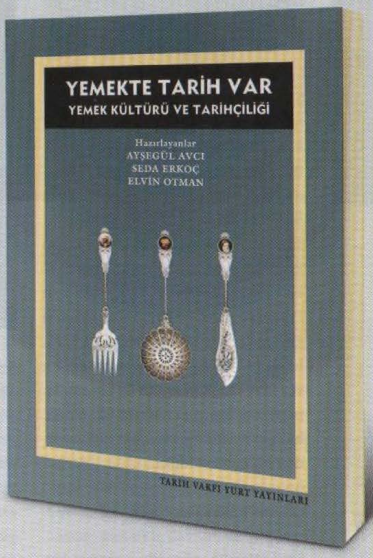
Turhan Feyzioğlu'un vekâlet emrine alınmasında tetkik edilebilecek öteki konu senatonun kararıdır. İlmine ve çalışma tarzına vekâletçe atfolunan kusur senatoya bildirilmiş, senato (gazetelerin yazdığına göre) ittifakla kusurları vârit görmemiştir.

Selâhiyet sahibi olan en yüksek ilim ve üniversite makamının takdiri cemiyetimizin nizamında hiçbir kıymeti ve tesiri haiz değil midir? Vekâletin muamelesinin hakikaten doğru olduğunu siyasi kudret makamlarımız zannetseler bile bir senatonun takdiri ve şahadeti düşündürmek ve kudret darbesini durdurmak icap ederdi. Bu yazıları büyük teessür içinde yazıyorum.

Üniversite muhtariyeti demokratik rejim mücadelesinin yalnız bir koludur. Rejimin bütün kollarında eksikler düzelinceye kadar ıstıraplar artarak devam edecektir."

YEMEKTE TARİH VAR
YEMEK KÜLTÜRÜ VE TARİHÇİLİĞİ

Tarihte yemek var; biliyoruz. Peki, yemekte tarih var mı? Günümüz tarihçiliğinde öne çıkan kültür tarihi çalışmaları ve yeni yaklaşımlar tarihi savaş meydanları, saraylar ve diplomatik görüşmeler arasında sıkışıp kaldığı kafesten çıkarıp gündelik hayatın tam da içine taşırken insan yaşamının olmazsa olmazı "yemek" ve "yemek kültürü"nü de incelenmesi gereken önemli bir alan olarak araştırmacıların dikkatine sundu. Tarihin, gelişen ve değişen yemek ve yiyecek kültürü üzerinden okunabileceği iddiasını ortaya atan bu çalışma, alanında önde gelen araştırmacıların Osmanlı, Avrupa ve Amerika bölgeleri üzerinden farklı dönemlere ilişkin yaptıkları çalışmalarla okuyucuya hem yemekteki tarihi anlatıyor hem de tarihin temel metodolojik sorularına farklı ve yeni cevaplar bulmayı hedefliyor.

Vakıf Merkezi
Zindankapı Değirmen Sokak No:15 Eminönü / İstanbul
T (212) 522 02 02 F (212) 513 54 00
www.tarihvakfi.org.tr / info@tarihvakfi.org.tr

Ankara İrtibat Bürosu
Selanik Caddesi Tankut İş Merkezi No: 82/30 06420 Kızılay-Ankara
T (0312) 424 05 10 / 424 00 50

TARİH VAKFI

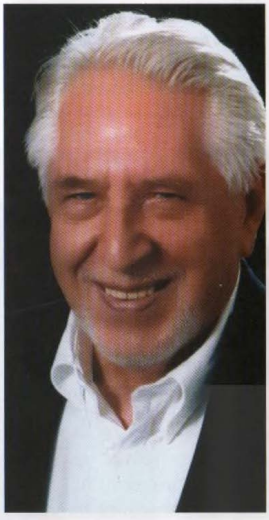
MYRA

ŞERİF MARDİN VE BİLİMİ

ÇOĞULCU BİR MODERNLEŞME SORUNSALI

ZAFER TOPRAK

Türkiye'de sosyal bilim pratiğine Şerif Mardin'in alternatifleri üç ana eksende gelişim gösteriyor. Bunlardan ilki Türk sosyal ve siyasal tarihinin Marksizan yorumu. İkincisi tarihsel "olgular" (facts) arasında inancı dışlayan pozitivist görüşler; üçüncüsü ise Batı'yla ilişkileri basitleştiren ve "bilim"in yolundan gidildiğinde Türkiye'nin son kertede Batılılaşacağı kanısı, bir başka deyişle "naif Kemalizm".

Şerif Mardin.

Yarım yüzyılı aşkın bir süredir Türkiye'de modernleşme sorunsalının boyutlarının izini sürmek için başvurulan temel bilim insanı Şerif Mardin olageldi. Şerif Mardin Türkiye'de sosyal bilimler için bir tür turnusol kâğıdı işlevi gördü. Bilimsel ikliminin gidişatı ve doğruları en yetkin bir biçimde Şerif Mardin'in çalışmalarından izlenebildi.

Şerif Mardin bilim evrenimiz için son derece önemli bir kimliği, muhalif kimliği simgelemiş bir entelektüel. Bu, siyasetteolduğu gibi bilim alanında da kendini gösteriyor. 1968 nesli Bizler, Mülkiye'de öğrenciliğimiz sırasında, Türkiye'nin "geri kalmışlığı"nı Politzer'den, Nikitin'den öğrenirken, o derslerde Makyavelli'nin *Prens*'ini, ya da Mercimek Ahmet'in *Kâbusname*'sini okuturdu. O günlerde biz öğrenciler buna bir anlam veremiyorduk. Ama geniş bir zaman perspektifine oturtulduğunda sosyal bilimin ne olduğunu onun derslerinden öğrenmiş olduk.

SİYASET VE BİLİM İKİLEMİ

Şerif Mardin güncelle arasına her zaman mesafe koymaya dikkat etmiş, "ağaç"la "orman" arasında konuşlanmaya özen göstermiş bir bilim insanı. Zaman zaman güncel siyasetle yakın temasa gelmiş, ama sağduyusu onu kısa sürede mesafe koymaya yöneltmişti. En azından üç kez bu tür yakın temastan söz etmek mümkün. Bunlardan ilki Mülkiye'den ayrılarak Hürriyet Partisi kurucuları arasında yer alması, bir süre partinin genel sekreterliğini yapması ve 1957 seçimlerinde Hürriyet Partisi'nden aday olması. Aynı yıllarda Türkiye'de hümanist çizgiye en yoğun katkıda bulunan *Forum* dergisini çıkaranlar ve yazarları arasında yer alması. İkincisi 1970'li yıllarda Ecevit'in iktidara yöneldiği dönemde *Özgür İnsan*'daki katkıları... "Mülkiye Cuntası" diye ün salmış, Ecevit'in yakın çevresinde yer almasa da *Özgür İnsan*'daki yazılarıyla CHP'nin sosyal demokrat çizgisine katkıda bulunma çabası içerisinde olduğu dönem. Üçüncüsü ise 22 Aralık 1994'te işadamı Cem Boyer'in öncülüğünde Asaf Savaş Akat, Cengiz Çandar, Can Paker, Etyen Mahçupyan, Kemal Anadol, Mehmet Altan, Kemal Derviş gibi sanayici, işadamı, yazar ve akademisyenin katılımıyla, açık toplum, çoğulculuk, serbest piyasa ve özgürlük gibi liberal değerleri savunan Yeni Demokrasi Hareketi'nin kurucularından olması...

Şerif Mardin bu tür siyasal girişimlerde bulunmuşsa da her zaman akademik saygınlığını korumuş bir kimlik. Siyasetle arasındaki bu git-geller her seferinde onun düşünce kurgusunu bir sonraki aşamaya taşımış, kısa sürede kendi bilim dünyasına dönmeyi bilmiş.

Yukarıda belirttiğimiz gibi Şerif Mardin muhalif bir kimlik. İlk muhalefeti, güncel siyasete başkaldırışı 1956 yılında SBF Dekanı Turhan Feyzioğlu'nun yaptığı bir konuşma nedeniyle bakanlık emrine alınışı

üzerine. Şerif Mardin, Turhan Feyzioğlu, Aydın Yalçın, Muammer Aksoy, Münci Kapani ve Coşkun Kırca ile birlikte Demokrat Parti'nin özgürlükleri kısıtlayıcı tavrına karşı koyarak üniversiteden istifa ediyor. Grubun içerisinde en kıdemsizleri Şerif Mardin ve Coşkun Kırca. Her ikisi de düz asistan. Şerif Mardin, Amerika'dan gelmiş, 1954 yılında Mülkiye'de Siyasi İlimler asistanı olmuş. İstifa ettiği sırada doktorası bile yok. Şöyle diyor Şerif Mardin'in istifanamesi:

"Son hadiseler dolayısıyla en ziyade hayretimi mucip olan nokta dekanımızın Batı demokrasilerinde tamamen alışılmış akademik konuşmalardan sayılan, açış nutku yüzünden bakanlık emrine alındığı zaman bu gibi prensip ve itirazların, bazılarında bir anda ortadan silinivermiş olmasıdır.

Benim için böyle bir silinme bahis konusu olamayacağı gibi, şimdiye kadar bir insanda gördüğüm ahlâki değerlerin en yükseklerini nefsinde toplayan basiretin ve faziletin öz timsali telakki ettiğim Doçent Dr. Muammer Aksoy'un, birkaç gün evvel sanki âdi bir suçlu imiş gibi Emniyet Müdürlüğü'ne celb edilerek isticvab edilmesi bu prensip meselesini bütün çıplaklığı ile ortaya atmıştır.

Bu vaziyette demokrasinin en feyizli topraklarından biri sayılan bir memlekette, benimsediğim ve demokrasinin özü sayılan kıstaslar muvacehesinde fakültemizdeki vazifeme devam etmeme imkânı kalmamıştır.

İstifamın kabulünü rica ederim.
Şerif Mardin
Siyasî İlimler Asistanı"

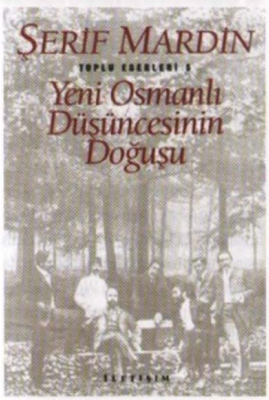
DURKHEİM'DAN WEBER'E ŞERİF MARDİN

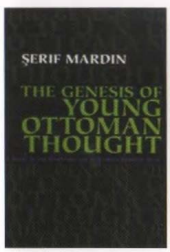
Şerif Mardin'in kuşkusuz enigmatik bir kimliğe sahip. Şifresini çözebilmek için Türkiye'deki kültür kodları ile ünsiyet peyda etmek gerekiyor. Bir sosyal bilimci olarak Marx, Durkheim, Weber sacayağında Weber'e yakın olduğunu söyleyebiliyoruz. Daha doğrusu zamanla Durkheim'dan Weber'e doğru bir kayış söz konusu eserlerinde... Erken dönem çalışmaları, Genç Osmanlılar ve Jön Türkler'le ilgili eserleri daha bir Durkheim esintisi taşıyor. Bunu bir ölçüde doğal karşılamak gerekiyor, zira Şerif Mardin Kıta Avrupası'nı iyi bilen bir bilim insanı. Galatasaray Lisesi'nde kara esintileri onun düşünce yapısını bir nebze biçimlemiş olsa gerek. Ancak, lisans ve lisansüstünü denizaşırı bir coğrafyada, ABD'de sürdürmesi onu Kara Avrupası kadar Anglo-Sakson literatürünü yetkin bir şekilde harmanlayabilen bir kimliğe dönüştürmüş. Galatasaray Lisesi, ardından Stanford, John Hopkins ve Hoover Institute ve Mülkiye ona bu geniş perspektifi sağlamış.

Din sosyolojisine bu denli yetkin bir biçimde uzanabilmesi ise günümüz sosyal bilimcilerinin göz ardı ettikleri, klasiklere Marx'a, Durkheim'a, Weber'e hâkim oluşunun sonucu. Türkiye'de sosyoloji her ne kadar Durkheim ile yola çıkmışsa da, iki dünya savaşı arası bilimde antiklerikal bir düzeye varan din konusundaki tutum, din sosyolojisinin gelişiminin sürekli ertelenmesine neden olmuş, Durkheim 30'lu yıllarda büyük ölçüde unutulmuş. Weber'in ise II. Dünya Savaşı ertesine kadar adı bile duyulmamış. *Kapitalizm ve Protestan Etik*'i 70'li yıllarda Türkçeye çevrilebilmiş. Şerif Mardin, 60'lı yılların sonlarından itibaren bir anlamda din sosyolojisinin öncü kimliği oluyor.

Şerif Mardin bilim dünyasında iki şapkası ile biliniyor: Siyaset bilimci ve sosyolog. Oysa, Şerif Mardin'in ilk göz ağrısı tarih. Doktora tezinden üretilen *The Genesis of The Young Ottoman Thought* (Princeton University Press, 1952) sayısız eserleri arasında farklı bir konuma sahip. Keza *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri: 1895-1908* (Türkiye İş Bankası Yayınları, 1964) Genç Osmanlıları İttihad ve Terakki'ye taşıyan bir eser. Sosyolog olduğu zamanlarda bile sosyolojinin senkronik yapısından çok diyakronik boyutuyla ilgilenmiş. Güncele her zaman mesafeli davranmış; tarihsel boyut onu cezb etmiş. Bir başka deyişle Şerif Mardin'in uğraş alanı tarihsel sosyoloji olsa gerek. *Religion, Society and Modernity in Turkey*, (Syracuse University Press, 2006)

Şerif Mardin'in erken dönem çalışmaları, Genç Osmanlılar ve Jön Türkler'le ilgili eserleri daha bir Durkheim esintisi taşıyor. Bunu bir ölçüde doğal karşılamak gerekiyor, Galatasaray Lisesi onun düşünce yapısını bir nebze biçimlemiş olsa gerek. Ancak, lisans ve lisansüstünü denizaşırı bir coğrafyada, ABD'de sürdürmesi onu Kara Avrupası kadar Anglo-Sakson literatürünü yetkin bir şekilde harmanlayabilen bir kimliğe dönüştürmüş.

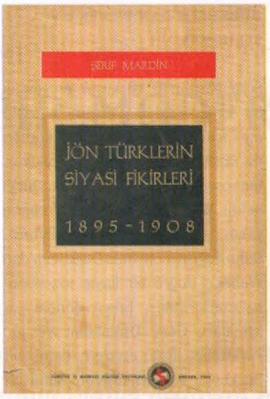
adlı eserinde yer alan teşekkürler de bunu kanıtlıyor: Halil Inalcık, H. A. R. Gibb, Hurewitz, Stanford Shaw, Ernest Gellner, Paul Stirling.

MÜLKİYE'DE FRENEMİK BİR İLİŞKİ

Şerif Mardin'in iktisatla ilişkisi frenemik bir nitelik taşıyor. Ingilizcede "*love-hate relationship*" diye bilenen bir tavır bu. İlk yayınlanan monografisi SBF'de Sadun Aren'in yönetiminde başlatılan ve bir Rockefeller Projesi olan Türk İktisadi Gelişmesi Araştırma Projesi kapsamında kaleme aldığı ve SBF Maliye Enstitüsü'nün yayınladığı *Türkiye'de İktisadi Düşüncenin Gelişmesi (1838-1918)* olsa da, sonraki eserlerinde ekonomizmi eleştirmekten geri kalmıyor. Bu nedenle Marx'a daha bir mesafeli duruyor; ekonomiden çok kültürü, daha doğrusu kültür kodlarını vurguluyor.

Bu anlayış bir ölçüde entelektüel kimliğinin gereği akıntıya karşı tavır koymakla da bağlantılı. Özellikle 60'lı yıllarda Türk sosyal ve siyasal tarihinin Marksizan yorumu ona dar gelmiş. Türkiye'de yeterince sosyal bilim formasyonun oluşmadığı bir evrede Marx entelektüel çevrelerde egemen bir konum elde etmiş. Hele, kesinti hariç, 1954-1969 yılları arasında görev yaptığı Mülkiye'de, o tarihlerde düşünsel yaşamı biçimlendiren hocaların çoğunluğunun Marx'tan esinlenmesi onu bilimsel bağlamda kaygılandırmış. Marx'a Weber'le karşı çıkmayı uygun görmüş. "Historical Thresholds and Stratification: Social Class and Class Consciousness" adlı makalesini bir anlamda Marx'a reddiye olarak kaleme almış.

Şerif Mardin'in olgunluk döneminde 1960-1980 evresi belirleyici oluyor. Bu dönemdeki sosyal bilimcilerin düşünce iklimine alternatif açıklamalar getirmeyi görev biliyor. Türkiye'de sosyal bilim pratiğine Şerif Mardin'in alternatifleri üç ana eksende gelişim gösteriyor. Bunlardan ilki yukarıda sözünü ettiğimiz Türk sosyal ve siyasal tarihinin Marksizan yorumu. İkincisi tarihsel "olgular" (*facts*)

arasında inancı dışlayan pozitivist görüşler; üçüncüsü ise Batı'yla ilişkileri basitleştiren ve "bilim"in çizdiği yoldan gidildiğinde Türkiye'nin son kertede Batılılaşacağı kanısını pekiştiren görüş; bir başka deyişle "naif Kemalizm".

Şerif Mardin, Türkiye'nin güncelliğini yitirmeyen "Doğu-Batı" sorununu en yetkin bir biçimde irdelemesini bilen bir bilim insanı. Ona göre "yerli" parokyal, derinliği olmayan yüzeysel bir bakış açısı, "yabancı" ise taklit; körü körünü Batı'nın peşine takılış. Eserleri bu, "iki arada bir derede" konumla yakından ilgili.

Daha doktora çalışmalarını sürdürürken bile sosyolojinin an sorunsallarından biri olan "kesinti *versus* süreklilik" [*Change & Continuity*] ikilemine dikkat çekmeyi ihmal etmemiş. Bunu en somut bir biçimde *Continuity and Change in the Ideas of the Young Turk* adlı kitapçığında gündeme getirmiş. Cumhuriyet tarih yazıcılığının kesintiyi vurgulayan boyutunu eleştirmekten geri kalmayarak kültür kodlarının sürekliliğini vurgulamış.

ÇOĞULCU BİR MODERNİTE ANLAYIŞI

Aydınlanma'nın tek tip "modernite" sorunsalına eleştirel açıdan yaklaşan Şerif Mardin, giderek "modernite"nin çoğulculuğuna yönelmiş. Tek tip evrim katmanlarının olmadığına, bugünkü Türkiye'yi anlamak için dünün Avrupa'sını bilmek gerektiğine dikkat çekerek, "taklit toplum bilimi" kavramını geliştirmiş. Ona göre Türkiye'de üç farklı toplum bilim anlayışı Türkiye'nin şekillenmesinde rol oynamış. Hauriou, Duguit örneklerinden yola çıkarak Fransız Toplum Bilimi'ni ilk evre olarak almış; onun ardından özellikle Almanya'dan kaçan ve Türkiye'de 1933 ile birlikte etkin bir konum elde eden Alman bilim insanlarının etkisi altında Alman Toplum Bilimi izlemiş; son olarak da Kıta Avrupa'sının II. Dünya Savaşı sonrası yenik düşmesi ardından egemen konuma gelen "Amerikan Toplum Bilim" anlayışı egemen olmuş.

Türk modernleşmesinin kaçınılmazlığını vurgulayan, Türkiye'nin kendi iradesi dâhilinde ulusalcı bir çizgi izleyerek modernleşeceği görüşünü savunan aşırı indirgemeci [redüksiyonist] bir bilim anlayışına karşı çıkmış, bunu Kemalizm'in entelektüel kalıntısı olarak yorumlamış. Bu süreçte 19. yüzyıldan miras iki öğenin, "ulusun önceliği" (*primacy*) ve bilimcilik (*scientism*) anlayışının hâkim konumunu eleştirmiş. Cumhuriyet ideolojisinin Cumhuriyet'e intikal eden yapı ile Cumhuriyet'in kurmak istediği sistem arasındaki ilişkiyi görmezlikten geldiğini söylemiş. Marice Barres'den esinlenen Kemalizm'in "milli irade" kavramının ulus inşa sürecindeki zorunluluğunu sorgulamış. Bir anlamda Cuhuriyet'in kurucu kadrolarının Rousseau'ya olan bağlılığının sakıncalarına dikkat çekmiş.

Yukarıda belirttiğimiz gibi Şerif Mardin, bir bilim insanı olarak sürekli evrim geçirmiş. Gençlik yıllarında Jön Türkler'e olan empatisi zamanla eleştirel bir nitelik kazanmış, başarısızlıklarına odaklanmış, anayasal monarşiyi yürütememelerini eleştirmiş. Bunda Jön Türkler'in isteksizliği kadar Osmanlı etnik ve dinsel gruplarının da olumsuz tavrının rol oynadığına dikkat çekmiş. "*The Alienation of the Young Turks: An Attempt at a Partial Explanation of a 'Revolutionary Conscience'*" adlı makalesinde bu anlayışını belirgin bir biçimde ortaya koyuyor. Keza yabancılaşma konusunda yazdığı

Şerif Mardin'in doğum yıldönümü 2010. Ayşe Saktanber, Zafer Toprak, Binnaz Toprak, Fahri Aral, Jülide Aral.

"*Super-Westernization in Urban Life in the Ottoman Empire in the Last Quarter of the Nineteenth Century*" Jön Türkler'in bir başka açmazına dikkat çekiyor.

Şerif Mardin'in sosyal bilimlerde öncü kimliği 70'li yılların başında iki alanı daha kapsamış. Daha Batı'da bile rüşeym halinde olan sivil toplum kavramını Şerif Mardin akademik gündeme taşımış. Aynı yıllarda İdris Küçükömer Antonio Gramsci'den esinlenerek sivil toplumu irdelerken Şerif Mardin, Weber eksenli liberal bir anlayışı benimsemiş. "*Weberian Power, Civil Society, and Culture in the Ottoman Empire*" bu alanda yazılmış özgün bir makale.

Şerif Mardin'in aynı tarihlerde sosyal bilimler yazınımıza getirdiği bir başka "yenilik" merkez-çevre ilişkisi. Politik iktisat ve iktisat tarihi alanlarında birçok genç araştırmacı Immanuel Wallerstein'in izinde Türkiye'nin geri kalmışlığını irdelerken, Şerif Mardin'in merkez-çevre anlayışı Türkiye'de tarihsel ve günlük siyasetin açmazlarına yeni bir kapı aralamış. "*Center-Periphery as a Concept for the Study of Social Transformation*" klasikleşmiş bir makale olarak literatürde yer alıyor. Şerif Mardin merkez-çevre ilişkisini elit yaratan bir mobilizasyon süreci olarak görüyor.

Şerif Mardin, yarım yüzyıllık akademik yaşamı geride bırakırken günden belirlemeyi sürdürebilmiş bir bilim insanı. Son yıllarda basında ve akademik dünyada sürekli tartışılan "mahalle baskısı" Şerif Mardin'in gözlemlerinin ürünü. Kemalizm'de iyi, doğru ve güzel düşünce biçiminin eksikliği üzerinde duran Şerif Mardin, topluluğun gözle inşa edildiğini, bakma kültürünün önemini vurguluyor. Şöyle ifade ediyor görüşlerini Şerif Mardin: "Bir toplulugun kurulması için değerlere ihtiyaç var. Değerlerin paylaşılması için ise 'bakış' olmalı. Herhangi bir toplulugun çalışabilmesi için bu değerlerin içinde özel bir değer tipi olması lazım: 'iyi, doğru ve güzel' hakkında düşünceler."

OSMANLI TOPLUMUNDA MAHALLE

Şerif Mardin'e göre Osmanlı toplumunda mahalle gerçek bir birim. Mahallede caminin, imamın, onun okuttuğu kitabın belirli bir ağırlığının olduğunu, öte yandan esnafın tekkesinin anlam kazandığını vurguluyor. Cumhuriyet'le birlikte bu yapıya bir rakip geliyor. Bu cumhuriyetçi yapıda okul, öğretmen, öğrenci, öğretmenin kitabı yer alıyor. Uzun vadede bu iki inşanın rekabetinde öğretmenin geri planda kaldığını kaydediyor, mahallenin inşasında bir başka önemli unsurun "iyi, güzel ve doğru" hakkındaki düşünceler olduğunu vurguluyor. Öğretmenli yapının geride kalmasının nedeni olarak iyi, güzel ve doğru hakkındaki düşüncelerin eksikliğinde görüyor: "Cumhuriyette 'iyi, doğru ve güzel' hakkında çok derine giden bir düşünce yok. Avrupa'da yüzlerce, binlerce sene dindar olsun veya olmasın insanlar her iki grupta, iyi, doğru ve güzel konusunda tartışmalara girmiş ve bu konuda on binlerce sayfa yazı yazılmış. Bizim cumhuriyetimizde, öğretmenimizde iyi, doğru ve güzel hakkında derinliğine araştırılmış bir şey yok. Binlerce sayfa felsefi tartışma olmayınca ne kalıyor insanların bu değerlerini birbirine karşılıklı olarak üstüne alınmasında 'göz' kalıyor; 'bakma' kalıyor."

Şerif Mardin'e göre, öğretmenin dünya görüşünde iyi, doğru ve güzel olmayınca mahalle baskısının önemli unsurlarından "bakma" devreye giriyor; bu bir tür baskı ve kontrol mekanizması olarak işliyor. Şerif Mardin bunu şöyle açıklıyor: "Mahallede iyi, doğru güzel hakkında bazı değerler var: İslami değerler. Aynı zamanda o değerlerin nasıl kullanılacağına dair bir hal çaresi var: 'göz'ün erkek ve kadın farklılıklarının üzerine tepkisi. Mahallede göz bundan dolayı çok önemlidir. Öğretmenli yapıda da, 'iyi, doğru ve güzel'in olmaması dolayısıyla mahalle bilhassa kadın ve erkek farklılıkları üzerinde değerlerini kondurduğu için, mahallede 'göz', 'bakma', 'birbirine bakma' bir kontrol şekli olarak çalışıyor."

Şerif Mardin, Türkiye'de bu işte yalnızca mahallenin rolü olmadığını söylüyor. Belediyeler de "herkesi" gözetliyor: "Gözle topluluk inşa edilir, sonra belediye geliştiği zaman belediyeler tarafından devralınır. Onun için belediye gözle görülecek olan bir şey yapıyor, örneğin içki içilecek yerleri şehir dışına gönderiyor. Mahallede gözle olan kontrolü belediyede her zamankinden daha sert şekilde yavaş yavaş ortaya çıkıyor."

Şerif Mardin'in düşünce dünyasını en iyi özetleyen belgeler bizce Sabancı Üniversitesi'nin kuruluşu sırasında Toplum Bilimleri Grubu için hazırlamış olduğu üç rapor. Bu raporlar, Türkiye'de bir öncü kimliğin ne denli uzak görüşlü olduğunu kanıtlar nitelikte. Yukarıda gündeme getirilen birçok kaygı bu raporlarda da belirgin bir biçimde izlenebiliyor. Ancak, ne yazık ki, bu raporlar güncelliğin çok ötesinde açılımları gerektiriyor. Bilim insanının ütopyası her zaman azınlıkta kalıyor.

Prof. Dr. Şerif Mardin'in Sabancı Üniversitesi Toplum Bilimleri grubu için hazırladığı rapor

Sabancı Üniversitesi
Toplum Bilimleri Grubu
Şerif Mardin

Türkiye'de şimdiye kadar üç toplum bilim şeklinin hâkimiyetinden söz edebiliriz. Bunlardan birincisi hukuk esasına dayalı, Hauriou ve Duguit gibi idare hukukçularının sonra da "Amme Hukukçuları" toplumbilimidir. İkincisi Almanya'dan gelen Türkiye'de dolaylı etkileri olan 1930'ların felsefeye dayalı "Alman" toplum bilimidir. Üçüncüsü ise 1960'lardan sonra etkisi pekişen "Amerikan" toplum bilimidir. Bunların hepsinin toplum bilim tarihinde saygıdeğer bir yeri vardır. Türkiye'de de bazı konuların aydınlanmasında bir rol oynadıkları söylenebilir. Ancak bunların mahalli göreneklerden hız aldıkları ve kendi toplumlarının incelenmelerinin ürünü ve her birinin mahalli bir fikir tarihinin parçaları olduklarını unutmamak gerekir. İşte Türkiye'de bu bilim şekillerinin hangilerinden bahsedilirse edilsin kendi ülkelerinde, onların ortaya çıkmasına sebep olan mahalli sorun *arka planının* adem-i mevcudiyeti de ortadadır. Türk toplumbilimcileri başkalarının sorunlarını incelemek üzere kotarılmış olan sistemleri kendi ülkelerinin özelliklerini anlamak için kullanmışlardır.

Bu hatanın da kaynağı çok açıktır: Hangi ülke olursa olsun aynı "evrim" katlarından geçecektir, Türkiye de Avrupa'nın geçtiği safhalardan geçeceğine göre bugünkü Türkiye'yi anlamak için dünün Avrupa'sının sorunlarının içinden geçecektir ve onları anlamak için kotarılan bilim Türkiye'yi anlamaya yetecektir. Bu gibi düz hat bir evrimin "naiveté"si artık anlaşılmıştır. Her ne kadar çok genel anlamda bir "modernleşme"den bahsedebilinirse bile her toplumun modern dünyayı kendi topluluğunun özellikleri açısından şekillendirdiği anlaşılmıştır. Batı'ın genel tarihsel çizgisinin dışında kalan ülkeler Batı-dışı (non-Western) bir modernliği olduğu söylenebilir.

Sabancı Üniversitesi'nde görmek istediğimiz toplum bilimleri bir *taklit toplum bilimi değildir*. Toplumbilim öğretimiz Türkiye'nin kendi özelliklerini modernliğin çerçevesi içinde nasıl şekillendiğini arayan bir toplumbilimi olacaktır. Bu arayışın kendi başına Sabancı Üniversitesi'ni üniversitelerimizin çoğunun ilerisine götüreceği şüphe edilmez. Ancak bunun yanında toplumbilimlere bakışımızda ikinci bir ana ilkeden bahsedebiliriz: O da toplumu incelemede kullanılan çeşitli yaklaşımların (siyaset bilimi, iktisat, sosyoloji, antropoloji, tarih ve hukuk) birlikte kullanılma zorunluluğudur. Bu yaklaşım uzun zamandan beri Batı'da sözü edilen bir disiplinlerarası etkileşim türüdür. Harvard Üniversitesi'nde toplum bilim bölümüne bundan dolayı "toplum ilişkileri" bölümü adı verilmiştir.

Disiplin "imparatorlukları" kurma eğilimi bütün dünyada üniversiter çabalara damgasını vurduğundan bu ideal nadiren gerçekleştirilebilmiştir. Fransa'da *Ecole des Hautes Etudes en Science Sociale* bu başarının sağlandığı kurumlardan biridir. Biz bu amaçla, enerjilerimizi toplum bilimlerinin her birinin egemenliğine harcayacağımıza tümünün karşılıklı etkileşimlerini ilke olarak kabul eden bir *kuruluş modelinden* hareket etmek isteriz. Böyle bir etkileşimin devamını sağlamak ve bölüm imparatorluklarının kurulmasına mani olmak ise çalışma çerçevemizin bölüm değil *konu* olmasıyla sağlanabilir. Bundan da şunu kastediyoruz: Araştırılması çok önemli olan bir genel toplumsal yapı alanı seçer ve bilimsel kaynaklarımızın tümünü bu konunun irdelenmesine yöneltirsek, yapımızı bölüm ya da alt bölüm değil incelediğimiz ve üstüne etkinliklerimizi teksif ettiğimiz konu tayin edecektir.

Ülkemizde bu önemde nitelikli ivedilikle araştırılması gereken, günlük hayatımızı tayin eden bir dizi konunun olduğuna inanıyoruz. Bunlar arasında şehir kültürlerimizin özellikleri, toplumumuzda dinin yeri, yarının sağlık konuları, Türkiye'de hukuk anlayışı ve hukuk kültürü, gibi konuları hemen sayabiliriz. Bunların arasında bazıları uzun vadede irdelenmesi gereken konulardır. Örneğin şehir kültürü ve toplumda İslâmın yeri.

Görüldüğü gibi genel yaklaşımımızın bir özelliği toplum bilim anlayışımızın milli konuların irdelenmesine yönelmesidir. Genelde bu konulardan *birden bazıları* üzerinde çalışılacaktır.

Bunlar toplum bilim anlayışımızın genel ilkeleri olarak tanımlanabilir. Pek tabii ki bize yöneltilecek soru bu amaçların ne gibi bir öğrenim strüktürüyle sağlanacağıdır. Buna da cevabımız şöyle:

Öğretimimiz iki yıllık bir hazırlık devresinden, onu izleyecek üç yıllık bir "undergraduate" programından ve Ph.D'ye kadar varması muhtemel olan bir "graduate" programından oluşacaktır. Bu programa konacak olan dersler "uzun vadeli" olarak seçeceğimiz konular üzerinde çalışmayı mümkün kılacak genel bilgilerden (örneğin şehir sosyolojisine giriş, iktisadi gelişme, kültür antropolojisi) ve bunları tamamlayacak ayrıntılı bilgiler içeren derslerden (şehirler için örneğin "19. yüzyıl Osmanlı şehri, "Kemal Tahir'in İstanbul'u" gibi) oluşacaktır. Yaptığımız bir ön tatbikattan incelenecek konulardan çoğunun hazırlık safhasının aynı dersleri kapsadığı anlaşılmıştır. Böylece undergraduate programını ilk iki yılı esnek fakat esas itibariyle oldukça standart bir ders dizisinden oluşacaktır. İhtisas yılları (3-4) seçilen "uzun vadeli" konulara yönelecektir.

Seçtiğimiz "uzun vadeli" konulardan bazıları "Enstitüler" ve *graduate* eğitim seviyesinde gelştirilecektir. Bunların arasında şunları sayabiliriz:

Belirli bir millî ölçekte bir konuya yönelmek öğrencilerimize ne verecek, öğretim üyelerinin bu konudaki çabaları neye yarıyacaktır?

1. Öğrenci bugünkü herhangi bir toplumbilim fakültesinde olduğu gibi iktisat, yâ dı sosyoloji veya antropoloji

ağırlıklı bir program seçebilmiş olacak, bu seçim diplomasında "major" olarak gözükecektir.
2. Öğrenci yalnız toplum bilimlerinde genel bir beceri ile mezun olmayacak, ülke konularından biri üzerinde daha *undergraduate* seviyesinde ihtisaslaşmış olarak diploma alacaktır.
3. Bunun yanında öğrenci en az iki "uzun vadeli" araştırma alanından ihtisas için birini seçebilecektir.
4. Öğrenci Türkiye'nin konularını anlamaya yönelik bir toplum bilim öğrenimi görecektir.
Öğretim üyelerinin araştırmaları ise Türkiye'de geçmişte anlaşılmasından önce çözüleceği vaadiyle yaklaşılmış toplumsal yapı meselelerini yeni bir ışıkla aydınlatmış olacaktır.

Prof. Dr. Şerif Mardin'in "Bir 'Milli Toplum Araştırma Enstitüsü' Kurma Teklifi

"Bir 'Milli Toplum Araştırma Enstitüsü' Kurma Teklifi
Prof. Dr. Şerif Mardin
12 Temmuz 1996

Türkiye'de gelişmesini uzun zamandan beri beklediğimiz sivil toplumun göstergelerini ayırt etmekte artık güçlük çekilmiyor. Eğitimin üzerinden devlet gölgesinin kalkması, özel üniversitelerin belirmesi bu göstergelerden biridir. Ancak, sivil toplumun gelişmesi beraberinde yeni bir boşluk getirmiştir. Bir zamanlar, egemen devletin kendi dünya görüşüyle, bazen gerçek ihtiyaçları karşılamaktan uzak fakat, her şeye rağmen, tabiatı itibariyle ülke çapındaki politikaları, bu politikaların yaratılmasına hizmet eden eğitim, bu eğitimle yetişen personel fiilen varsa bile yok sayılabilir. Başka bir ifadeyle modern bir zemin üzerine kurulu modern devlet Türkiye'de mevcut değildir.

Avrupa'da ise 1950'lerden bu yana böyle bir devlet anlayışı gelişmiştir. Bu anlayış, özel sektörün kendi çerçevesini aşan milli çapta bazı konuların sistematik olarak irdelenmesini tabii görmesinden kaynaklanmıştır. Özel sektör ancak ülke çapında yapılacak projeksiyonlara göre kendini ayar etmesinin mümkün olacağını bilerek devletle müştereken geliştirilecek planlama ve toplumsal konuları irdeleme çabalarını desteklemiştir. Devlet de, kılığını değiştirerek, politikalarını otoritesine dayanarak değil, toplumun genel durumunun incelenmesini esas alarak şekillendirmiştir.

Bu değişikliği, en açık bir şekilde, eski merkeziyetçiliğini değiştiren Fransız idari sistemin 1960'lardaki evriminde görmek mümkündür. Ancak, bu evrim "bedava olmamış devletin rolü hakkında yeni bir düşünceyi gerektirmiştir. Bu düşünce ise Fransız merkeziyetçiliğinin bir simgesi olan siyaset eğitiminin II. Dünya Savaşı sonrası değişmesiyle yeni kuruluş olan Ecole Nationale d'Administration'da kotarılmıştır. Aynı gelişmelerin, İngiltere'de ve Almanya'da muadilini izlemek mümkündür. Hepsinin ortak paydası toplum bilimlerinin milli çaptaki problemlerini incelemek üzere işbirliğine dayamasıdır.

Türkiye'de geçmişte Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi bu rolü üstlenmişti. Ancak 1960'lardan sonra Fakülte'de en az "ateşli" denebilecek doktrin tartışmaları bu rolü ortadan kaldırmıştır. Teklifimiz öğretim ve müfredatı Türkiye'de devlet-toplum-hukuk ilişkilerinin incelenmesine dayalı bir Toplum Bilimleri Enstitüsü kurmaktır. Bu enstitü olağan bir "undergraduate" ve onu takip eden bir "graduate" programdan oluşabilir. Düşünülen ana amaç büyük çapta araştırmaya dayanacağından "gövde"sinin graduate eğitim olması daha doğru olacaktır.

Kurumsal olarak üniversitenin siyaset bilimi, sosyoloji, iktisat ve hukuk bölümleri bir taraftan kendi dallarında eğitim ve diploma sağlarken, müfredat özel olarak Enstitü amaçlarına yönelik olarak düzenlenecektir. Böylece, Sabancı Üniversitesi Türkiye'de mevcudu olmayan memleket çapındaki sorunların irdelenmesine hazırlıklı bir öğrenci tipi yetiştirecektir.

Bu gibi yetenekleri taşıyan bir öğrencinin de herhangi bir alanda kolaylıkla istihdam edilebileceği ortadadır.

Kendi iç konularını incelemekten uzaklaşmış bir toplumbilimi anlayışının çok yatkın olduğu ülkemizde bu odaklaşmanın üniversiteye özel bir prestij getireceği de açıktır.

Şerif Mardin'in İslami Araştırmalar Enstitüsü Önerisi 29/07/1996

Ülkemizin İslami kültür unsurları bu oluşumun üzerine eğilen hemen herkes tarafından salt dinî bir olgu olarak incelenmiştir. Bu sınırlı yaklaşım son derece çapraşık bir fenomen olan dinin Laiklik / Dincilik çerçevesi içine kıstırılmasıyla sonuçlanmış, böylece, din, ideolojik bir söylemle sınırlandırılmıştır.

Oysa, Marx'tan Durkheim ve Weber'e kadar, Batı toplum bilimcileri din olgusunu toplumun çok katlı bir yapısı olduğu varsayımından çıkarak incelemişlerdir. Bu yapının anlaşılması yalnız inançların irdelenmesiyle değil bu inançları taşıyanların hiyerarşik konumu, inancın iktisadi yapı ile olan ilişkileri, ya da dini karizmanın belirli bir ortamda etkinliğinin göz önünde tutulmasıyla gelişebilmiştir.

Dine yaklaşımımızın bir diğer sathî ve yanıltıcı öğesi dini, değişmeyen, statik bir küme olarak görmemizdir. Bu yaklaşım, gene, hadiseyi kalıpçı, bükülmez bir modelle kavramlaştırmamıza ve en önemlisi değerlendirmelerimizde yanılmamıza sebep olmuştur.

Diğer taraftan, İslam dünyasındaki gelişmeleri incelemek ülkemizde bir bilimsel kaynak israfı olarak görülmüştür. Oysa dünya İslami hareketlerin ülkelerarası ilişkilerdeki yeri her gün önem kazanmaktadır. Bu bilgileri izleyememiz bilimsel bir kayıptır.

Amacımız, içinde yaşadığımız toplumun belirleyicilerinden biri olan ve devamlı değişen İslami kültürün toplumu şekillendirici rolünü ve bunun simetriği olan çağdaş kurumlarımızın din üzerindeki etkilerini birlikte inceleyerek dünyadaki İslami hareketleri bilimsel perimetremizin içine almaktır.
Teklifimiz, bu işleri üstüne alacak bir İslami Araştırmalar Enstitüsü'nün kurulmasıdır. Bu enstitünün ampirik bilgi toplama yönü yanında bu bilgileri devamlı olarak değerlendirme fonksiyonu olacaktır.

Zamanla öğretim üyelerinin ve öğrencilerin araştırmalarından bu enstitüde zengin bir arşiv oluşacaktır. Bu ise Türkiye'de şimdiye kadar hiçbir yerde bulunmayan, kendi toplumumuzu olduğu kadar küremizdeki gelişmeleri anlamayı sağlayacak imkânları oluşturacaktır.

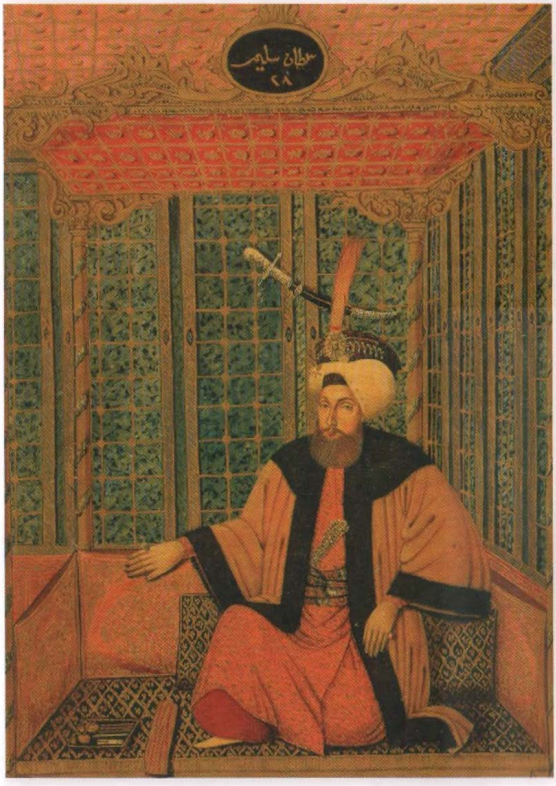
İslami ülkeler arasında tek demokratik ülke olan Türkiye'de din olgusunun objektif kriterlerle araştırılabilmesi gene de, diğer konularda olduğu gibi, bize "coğrafi" bir üstünlük sağlayacaktır.

19. YÜZYIL BAŞINDA

SİYASİ KRİZ, EKONOMİK BUHRAN VE VAKÂ-YI SELİMİYE

FATİH YEŞİL

Doğrudan padişahın siyasetine râm olan merkezî, muntazam ve daimî bir ordunun kurulması III. Selim devrine damgasını vuran en önemli gelişmedir. Bu yeni ordunun kurulması için izlenen siyaset, devlet ve toplumun kadim dengesini sarsacak gelişmeleri de beraberinde getirmiş ve 1807 Mayısı'nda patlayan bir isyanla son bulmuştur. İsyanı hazırlayan konjonktürde Nizâm-ı Cedîd ordusunun ihdası için yapılan sosyo-ekonomik ve sosyo-politik düzenlemeler büyük bir öneme sahiptir.

III. Selim (1761 İstanbul - 1807 İstanbul), Osmanlı sultanı 1789 - 1807.

Osmanlı Padişah Portreleri. Bir 19. Yüzyıl Albümü, Günsel Renda.

Her isyan veya direniş hareketi, bardağı taşıran son damla gibidir. Bir başka ifadeyle iktidar açısından "fitne" olarak görülen her "kıyam", birbiriyle bağlantılı ve aynı zamanda birbirinden oldukça farklı sebepler manzumesi üzerine inşâ edilir. Söz konusu sebepler siyasi, dinî veya ideolojik olabileceği gibi, insanları kuşatan, doğrudan onların gündelik hayatlarına dokunan sosyo-ekonomik faktörlerden de beslenir. Zira mevcut düzene isyan ederek hayatlarından ya da en azından sahip oldukları değerlerin bir kısmından fedakârlık eden insanların sebepsiz yere "itaatten huruç" etmeyecekleri aşikârdır. Bu sebeplerin, devrin muktedirleri ya da daha sonra iktidar makamında bulunanlar tarafından üretilen dikotomilerle değil, tarihileştirilerek ele alınması ise tarihçilere düşmektedir. III. Selim'in tahttan indirilmesiyle sonuçlanan "vakâ" da az önce söylenenler çerçevesinde değerlendirilmeyi hak etmektedir. Nitekim *Vakâ-yı Selimiye*, en basit şekliyle III. Selim'in tahta çıktıktan sonra izlediği siyasi ajandanın ve bu yeni siyasete/nizâma duyulan tepkinin bardağı taşırdığı andır.

SOSYO-EKONOMİK BUHRAN

Doğrudan padişahın siyasetine râm olan merkezi, muntazam ve daimi bir ordunun kurulması III. Selim devrine damgasını vuran en önemli gelişmedir. Bu yeni ordunun kurulması için izlenen siyaset, devlet ve toplumun kadim dengesini sarsacak gelişmeleri de beraberinde getirmiş ve 1807 Mayısı'nda patlayan bir isyanla son bulmuştur. İsyanı hazırlayan konjonktürde Nizâm-ı Cedid ordusunun ihdası için yapılan sosyo-ekonomik ve sosyo-politik düzenlemeler büyük bir öneme sahiptir. Nitekim böylesi bir ordunun, yaşama şansı en başta onu destekleyecek mali kaynakların büyüklüğü ile doğru orantılıdır. Fakat merkezî ordunun nakit ihtiyacını karşılamaya dönük, kimisi III. Selim'den önce de uygulanan ve daha sonra da uygulanacak olan yöntemlerden hiçbiri mevcut gelirleri artırmaya ve İstanbul'a daimi ve düzenli bir şekilde akışını sağlamaya yönelik tedbirleri öngörmüyordu. Devletin kullandığı yöntemler, genellikle ordunun dayanılmaz ağırlığının hissedildiği harp dönemlerinde, nakit ihtiyacının büyüklüğüyle doğru orantılı olarak mevcut vergileri artırmaktan, müsadereye doğru sertleşen bir hattı takip ediyordu. Oldukça hassas dengeler üzerinde şekillenen ve temel prensiplerinden birisinin gelenekçilik olduğu bir ekonomik sistemde, vergilerin türünü değiştirmek bir tarafa, oranlarıyla oynamak ya da vergi gelirlerini kadim organizasyon yapısı haricindeki başka bir alana yönlendirmek bile yeniçerilerin önderlik ettiği gayr-i memnunlar kitlesiyle çatışmayı göze almak demekti. Esnafla kurdukları sıkı ilişki bağlamında yeniçeriler, sadece silahlı bir güç olmaları sebebiyle değil, kriz anlarında toplumsal muhalefeti harekete geçirebilecekleri sosyal ilişkiler ağına hükmetmeleri nedeniyle de muktedirler açısından büyük bir tehdit oluşturmaktaydı.

18. yüzyıl sonlarına gelindiğinde ekonomik durum, sabit gelir sahipleri açısından dayanılmaz bir hâl almıştı. Dört ilâ yedi akçe gündelikle ocakta istihdam edilen yeniçeri neferâtına, her ne kadar yevmiyelerine ek olarak kisve ve tayinat-baha adı altında maddî destek sağlanıyor olsa da bu ücretler "*gece ve gündüz*" kışlada ikamet ederek, karnını ocakta pişen tayinatla doyuran bekâr bir erkeğin hayatta kalmasına ancak yetecek düzeydeydi. Uzun süre nefer olarak hizmet eden yeniçerinin odabaşı ve daha sonra yirmi beş akçe ile saraya çırak olması da hayatında önemli bir değişiklik yapmıyordu. Zira aldığı yevmiye söz konusu rütbelere yükselirken verdiği caizeleri dahi karşılamaktan uzaktı.

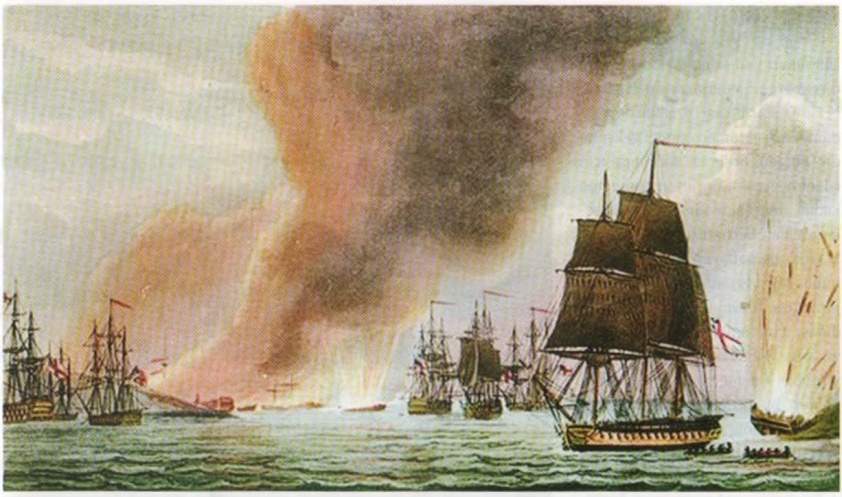

Nizam-ı Cedid ordusu III. Selim'in önünde resmi geçitte.

Nizam-ı Cedid neferi.

Osmanlı Kıyafetleri, Fenerci Mehmed Albümü tıpkı basımı, Koç Vakfı, 1986.

İngiliz donanmasının 1807 harekâtında görüldüğü üzere Çanakkale Boğazı'nın ablukaya alınması gibi vakalar ise temel tüketim maddelerinin başkentteki fiyatlarının bir anda yükselmesine ve daha da önemlisi İstanbul'da kıtlığın başlamasına sebep oluyordu. Osmanlı donanmasının Çanakkale'de İngiliz donanması tarafından yenilmesi. 19 Şubat 1807.

NMM PAD5770
Thomas Whitcombe,
Thomas Sutherland.

Nizâm-ı Cedid reformlarının önemli bir parçası olan çoklu hazine düzenine geçişle birlikte saray, iktisadi hayata daha fazla müdahil olmaya başlamıştır. Kuruluş nizâmnâmesinde de açıkça belirtildiği üzere, savaş zamanlarında ihtiyaç duyulan nakitin biriktirilmesi ve kurulacak nizâmlı ordunun barış zamanlarındaki finansmanı için ihdas edilen İrâd-ı Cedid Hazinesi'ne tıpkı Zahire Hazinesi gibi Topkapı Sarayı içerisinde bir mekân ayrılmış olması bu meyanda oldukça manidardır.

bölgelerin, yine Nizâm-ı Cedid ekibi tarafından atanan voyvodalar aracılığıyla idare edilmeye başlanması, mali reformun idari sonuçlarından birisiydi. Bu dönüşümle birlikte devlet, sadece mukataaların gelirleri üzerinde değil, mukataalarda yetiştirilen ihraç ürünleri ve hammaddelerin ticaretinde ve bölgenin idaresinde de yeniden söz sahibi olmaya başlıyordu.

Devletin nakit ihtiyacını karşılamaya dönük uygulamalar arasında önemli bir yer işgal eden iç gümrüklerde uygulanan vergi oranlarının 18. yüzyıl süresince artış trendine girmesi imparatorluktaki üretimi etkileyen en önemli faktörlerden birisidir. Dokumacılık ise iç gümrük oranlarının yükseltilmesinden belki de en fazla zarar gören sektördü. Zaten ağır içgümrük vergileri sebebiyle, ayanların himayesi altında ihracata yönelen hayvancılık, ipekböcekçiliği ve pamuk tarımı ile uğraşan köylüler, eğiriciler, dokumacılar ve boyacılar, İrâd-ı Cedid'in öngördüğü yeni vergilerle daha da ağır bir yükün altına girmişti. Bu bağlamda Napoléon'un Mısır'ı işgaliyle birlikte başlayan savaşın, ordunun iştahını kabartması, artan vergilerin altında ezilen dokuma ustaları için isyandan başka çıkış yolu bırakmayacaktı. Nizâm-ı Cedid ortasının Mısır'a giderken konakladığı Diyarbakır'da ahali, pek çoğu yeniçeri olan dokuma ustalarının önderliğinde ayaklanarak vergilerin toplandığı büroyu ve tekstil manüfaktürlerini yağmalamıştır. Ancak 1802'de çıkan isyanın sebepleri üzerinde pek de durmayan Nizâm-ı Cedid ekibi iki yıl sonra, Hamidiyye Vakfı tarafından idare edilmekte olan ipek vergisinin oranını yükselterek miri mukataaya dönüştürdü. Söz konusu mukataa aracılığıyla tekelleştirilen ipek vergisi gelirleri ise vakfın tasarrufundan çıkartılarak, donanmada istihdam edilecek neferâtın maaşlarını ve donanmanın giderlerini karşılamak üzere kurulan Tersane Hazinesi'ne tahsis edildi.

Esnafla kurdukları sıkı ilişki bağlamında yeniçeriler, sadece silahlı bir güç olmaları sebebiyle değil, kriz anlarında toplumsal muhalefeti harekete geçirebilecekleri sosyal ilişkiler ağına hükmetmeleri nedeniyle de muktedirler açısından büyük bir tehdit oluşturmaktaydı.

Önceden Darphâne'nin ve ocakların idare ettiği tımar ve zeametlerin iltizamlarının, mukataaların ve mahlûl eshamların İrâd-ı Cedid Hazinesi'ne devri, dönemin en çok gürültüyü kopartan hadiselerindendi. Bu şekilde malikâneleşerek bir anlamda miri mülkiyetten kopan araziler, yeniden mukataa haline getirilerek devlet denetimine sokulmaya çalışılıyordu. İrâd-ı Cedid'in tasarrufunda olan

Kahve, içki, tütün ve dokumacılıkta kullanılan hammaddeler üzerinden İrâd-ı Cedid Hazinesi için alınan vergiler İstanbul'daki iltizam piyasasına hükmeden spekülatörlerden ziyade sıradan insanların gündelik hayatla-

rıyla alâkalıydı. Hususen bir zecriye emini atanarak şaraptan iki, rakıdan dört para vergi alınmaya başlanması bilhassa meyhâne sahibi gayrımüslimlerin seslerini yükseltmesine sebep olmuştur. Söz konusu vergi gelirinin cihad organizasyonu finansmanında kullanılması ve meyhâneler ile yeniçeriler arasındaki hamîlik ilişkisi ise zecriye emanetinin kurulmasına Müslüman ahalinin tepkisini çeken en önemli faktörlerdi. İstanbul ile taşra arasındaki kahve ticaretinin, ihdas edilen Tahmis Emaneti aracılığıyla devletleştirilmesi de benzer bir tepkinin oluşmasına sebep olmuştu. Alınan önlemlerle kahvenin devlet kontrolü dışındaki dükkânlarda üretimi yasaklanmaktaydı. Kahve ticaretinin devletleştirilmesinden belki de en fazla etkilenen grup ise yine başkentteki kahvehanelerin önemli bir kısmını kontrol eden yeniçerilerdi.

Yeni mali düzen yeniçerilerin başkentle taşra arasında, kurdukları ticarî ilişkilerin de sonunu hazırlamıştır. Madenler üzerindeki kontrolünü 18. yüzyılın anarşik ortamında kaybeden devletin, nizamlı ordusu için ihtiyaç duyduğu demir ve kalay gibi madenleri yerli tüccarlar aracılığıyla İstanbul'a getirmekten vazgeçmesi, bu konuda ilk akla gelen örneklerden birisidir. III. Selim'in yeni düzeninde, söz konusu ticareti İrâd-ı Cedîd Hazinesi tekeline alarak, gerekli silah hammaddesini, ülke içindeki madenlerden ziyade ülke dışından ithal etmeye başlıyordu. Bu, taşradaki yoldaşları aracılığıyla İstanbul ile taşra arasındaki ticarette önemli bir rol oynayan yeniçerilerin, bilhassa ortaların mali işleriyle ilgilenen mütevellilerin ve diğer orta düzey subayların maddi çıkarlarını sarsan bir durumdu.

Çoklu hazine düzeninin bir parçası olan ve savaş finansmanında önemli bir yer işgal eden zahire ve et ticaretinin, Zahire Hazinesi'nin kuruluşu ve ondalık ağnam uygulamasıyla birlikte devletleştirilmeye başlanması da aynı şekilde ticaretle uğraşan yeniçerilerin menfaatlerine darbe indirmiştir. Uygulamaya geçirdikleri ıslahatlarla Nizâm-ı Cedîd ekibi, yerel kaynaklar üzerinde İstanbul'un etkinliğini artırarak, et ve zahire ticaretini, devlet tarafından yönetilen tekellere dönüştürmeyi hedeflemekteydi. Nitekim ordu, devlet ya da İstanbul için et veya zahire alımı yapan tüccarlar, bir başka ifadeyle taşrada ayanlar ve İstanbul'da yeniçeriler, bu iki uygulamayla olabildiğince ticari hayatın dışına itiliyordu. Bu bağlamda zahire ve et ticareti, oluşturulan yeni tekeller aracılığıyla devletin kendi adına, kendi belirlediği fiyat ve ölçü ile yapılan alımlara dönüşmüştür. Buna mukabil ordunun et ve peksimet ihtiyacının arttığı savaş dönemlerinde üreticinin arzı kısması, ev göçleriyle nüfusu çoğalmakta olan İstanbul'un et ve ekmek talebinin karşılanamamasıyla sonuçlanmıştır. Artan talep ve düşen arzla birlikte fiyatların yükselmesi ise ticaretin sahibi olan devletin kârını artırmaktaydı. Her ne kadar devletin yaptığı alımlar, rayiç fiyatlar zemininde şekillense de enflasyon ve tağşişlere rağmen, İstanbul'daki et ve ekmek fiyatlarındaki küçük değişiklikler ve mübayaacıların yaptıkları yolsuzluklar, İstanbul'daki kasapların ve fırıncıların kâr marjlarının düşmesine sebep oluyordu. İngiliz donanmasının 1807 harekâtında görüldüğü üzere Çanakkale Boğazı'nın ablukaya alınması gibi vakalar ise temel tüketim maddelerinin başkentteki fiyatlarının bir anda yükselmesine ve daha da önemlisi İstanbul'da kıtlığın başlamasına sebep oluyordu.

İstanbul'daki esnaflaşmış yeniçerilerin günlük yaşamlarını doğrudan etkileyen vakıflar aynı zamanda savaş ve ordu finansmanının önemli araçlarından birisidir. Vakıfların mülkiyetinde olan dükkânlarda kirayla oturan İstanbul esnaf ve zanaatkârları, 18. yüzyıl sonlarından itibaren artan enflasyon, yükselen fiyatlar ve bozulan ekonominin bir sonucu olarak toptancı tüccarlardan satın aldıkları hammaddelerin ücretlerini dahi ödeyemez duruma gelmişti. Gayrımüslimlerin ağırlıkta olduğu tüccar sermayedarlar ise borçlarını tahsil için, ellerindeki senetlerin öngördüğü şekilde, dükkânlara ve daha da önemlisi dükkânların bir parçası olarak kabul edilen, zanaatkârların üretim araçlarına (gedik) el koymaya ve başkalarına satmaya ya da kiraya vermeye başlamıştı. Gediklerinin ve bizatihi yaptıkları üretimin, vakıf mallarının değerini artırdığı ve bu sebeple dükkânlar üzerinde en az mutasarrıflar kadar hakları olduğunu öne süren esnaf ve zanaatkârlar, iflâslarının fiyatları yükselteceği ve kıtlıkların başlayacağı konusunda uyarılar yapıyordu.

Enflasyonun en üst düzeyde seyrettiği 1790'lı yıllarda III. Selim dükkân kiralarını, tekelleşen toncalardan ziyade piyasanın belirlemesinden ve kiracıların mülk üzerindeki mevcut haklarının ortadan kaldırılmasından yana bir politika izlemiştir. Nitekim kiraların düşmesi, vakıf gelirlerinin azalması, askerî reform ve savaş için ayrılan bütçede büyük bir delik açmaktaydı.

Enflasyonun en üst düzeyde seyrettiği 1790'lı yıllarda III. Selim dükkân kiralarını, tekelleşen toncalardan ziyade piyasanın belirlemesinden ve kiracıların mülk üzerindeki mevcut haklarının ortadan kaldırılmasından yana bir politika izlemiştir. Nitekim kiraların düşmesi, vakıf gelirlerinin azalması, askeri reform ve savaş için

ayrılan bütçede büyük bir delik açmaktaydı. Yeni vakıfların kurulmasını zorlaştırarak bütün vakıf gelirlerini tek bir yerde toplamayı düşünen III. Selim, bilhassa kira gelirleriyle (musakkafat) ilgili bütün işlemlerin ilgili kalemlerden önce, Nizâm-ı Cedid ekibinin idare ettiği Bâb-ı Âli tarafından onaylanmasını istemekteydi. Mütevelli, câbî ve kâtip arasında bölüşülen vakıf gelirlerini, yeniden padişahın kullanımına sunmaya yönelik bir diğer girişim de evkafın ürettiği fodlalarla ilgiliydi. Artık vakıfların üreteceği fodlalar için gereken hububat, tüccarlar aracılığıyla değil, İrâd-ı Cedid Defterdarı eliyle satın alınacaktı. Bunların yanı sıra III. Selim'in, evkaf gelirlerinden ulemaya yapılan maaş ödemelerini yeniden düzenlemesi, hiç şüphesiz din bürokrasisinin, Nizâm-ı Cedid reformlarına dair görüşlerini etkilemekteydi.

III. Selim, 19. yüzyılın başlarından itibaren, bilhassa Anadolu'da inşa edilen Nizâm-ı Cedid kışlalarıyla birlikte kurduğu yeni ordunun mali yükü altında ezilmeye başladı. Sürekli Rus tehdidi altındaki imparatorluğun batı sınırlarında bulunan kale ve tahkimatların yenilenmesi ve Pazvandoğlu isyanı bir tarafa, bizatihi Nizâm-ı Cedid birliklerinde istihdam edilen nefer sayısındaki artışın getirdiği yeni giderler, İrâd-ı Cedid Hazinesi'nin tekbaşına kaldırabileceğinin çok ötesine geçmişti. 1804 sonlarında 6.000 üzerinde talimli asker besleyen İrâd-ı Cedid Hazinesi'nin, kısa bir süre sonra tamamlanacak olan, başta Bolu ve Seydişehir olmak üzere, Anadolu'daki kışlalarla birlikte istihdam edeceği nefer sayısı 10.000'e yükselecekti. Dönemin İrâd-ı Cedid Defterdarı'nın yaptığı hesaplamaya göre söz konusu neferlerin hazineye getireceği yük yıllık yaklaşık 9.000 kese civarındaydı. Söz konusu giderleri karşılayabilmek için III. Selim ve Nizâm-ı Cedid ekibinin yürürlüğe koyduğu önlemler, sadece ahalinin üzerindeki vergi yükünü ve enflasyon baskısını artırmaktaydı.

Nizâm-ı Cedid ekibinin İstanbul halkının yaşantısıyla büyük bir çelişki içerisinde olan gösterişli hayat tarzı ve yolsuzluk iddiaları, yeni düzene ahalinin bakışını belirleyen bir diğer faktördü. Zira artık Nizâm-ı Cedid sıradan insanlar için, devleti bir şekilde gasp edenlerin *"celb-i menfa'atlerine ve icra-yı şehvâtlerine"* hizmet eden bir araçtan başka birşey değildi. Bu bağlamda artan fiyatların ve vergilerin tek suçlusu Nizâm-ı Cedid'in öngördüğü bidatlerdi. Doğrudan Nizâm-ı Cedid ekibinin cebine gittiği düşünülen bidatlerin, iktidarın meşruiyetiyle arasındaki bağlantı ise biatı anlamsız hale getirmekteydi. Zira Kabakçı Mustafa'nın hâl fetvasını alırken belirttiği üzere, *"kül ve çamur gibi ekmeği"* tebaasına yediren padişahın artık hiçbir meşruiyeti yoktu. Dolayısıyla 25 Mayıs 1807'de başlayan isyanda, padişaha başkaldıranları, ahalinin *"adem değil melek"* ya da *"kavm-i mübarek"* olarak görmesi buna mukabil isyancıların herhangi bir yağma girişiminde bulunmaması, fakat aksine yağmayı önleyecek tedbirler almaları gayet doğaldı.

SOSYO-POLİTİK BUHRAN

Ordu organizasyonunda yaşanan değişimin siyasi alandaki yansımaları da konunun bir diğer önemli cephesidir. Modern ordunun beraberinde getirdiği ihtisaslaşma ile artan kurumsallaşma, dünyayı birbirinden farklı biçimlerde algılayan devletin asli kurumları arasındaki rekabeti ilzam etmekteydi. III. Selim'e yakın devlet görevlilerinin bu sırada siyaset üzerinde kurdukları hegemonya, devleti oluşturan diğer asli kurumlar aleyhine olmak üzere, iktidar gücünün sarayda temerküz etmesine olanak vermiştir. Bu durum her geçen gün ocakların ve ulemanın, sadece askeri reformlar konusunda değil, imparatorluğun iç ve dış, önemli bütün meselelerinde alınacak kararlara katılımlarını azaltmaktaydı. Nitekim kadim bir uygulama olsa da, III. Selim ile birlikte kâtip nâzırların, kadimde olduğu üzere sadece ocakların mali işlerinde değil, *"cem'-i umûrunda"* tek söz sahibi olmaları, askerler üzerinde hiç de alışılmadık bir vesayetin kurulmasının önünü açmıştır. Bu bağlamda askeri ve sivil bürokrasinin yavaş yavaş ayrışmaya başladığı III. Selim devrinde, Nizâm-ı Cedid ekibi kendisine bağlı nâzırlar aracılığı ile ocaklara nezaret etmeye ve onları, nihaî doğru olarak kabul ettikleri dünya görüşleri çerçevesinde yeniden şekillendirmeye çalışıyordu. Sarayda ya da Levent Çiftliği'nde toplanan Nizâm-ı Cedid'in *sofra meclisleri* ise imparatorluğun geleceğini belirleyen konuların tartışıldığı ve karara bağlandığı en önemli organdı. Devrin Habsburg elçisi Baron Strümer'in de belirttiği üzere zamanla sadrazamların dahi kendileriyle uzlaşmaksızın herhangi bir karar almasının önüne geçen Nizâm-ı Cedid ekibi, III. Selim devrinde devletin *alter ego*'suydu. İstanbul'daki diğer iktidar odakları-

Modern talimin bireyi parçalayıcı etkisi ve nezaret mekanizmasının bireyciliği ile hiç tanışmayan ve tanışmaya da niyeti olmayan 18. yüzyılın yeniçerileri için sadakat, modern neferin aksine devlete değil, yoldaşlar topluluğu olan odaya/cemaate aitti. Sıradan insanlar da tıpkı yeniçeriler gibi, kışlalardaki doktrinizasyona hiç benzemeyen, daha heteredoks ve iktidarı çekinmeden eleştiren bir anlatıya eklemlenerek sosyalleşmekteydi.

nın, Nizâm-ı Cedid ile hem siyasi hem de mali açıdan tasfiye edilmek istenen ayanlarla birlikte hareket etmesi ve Kabakçı Mustafa'nın önderliğinde başlayan isyanın bir idari grubun tasfiyesi hareketine dönüşmesi ise bu durumun sonuçlarından sadece birkaçıydı.

Nizam-ı Cedid ordusunun, üniforma ve semboller bağlamında manevi şahsiyetinin oluşmaya başlaması ve "*asker-i cedîd-i hakânî*" olarak isimlendirilmesi, askeri zümrenin İstanbul'daki kadim temsilcisi yeniçerilerin pozisyonunu sarsacak gelişmeleri de beraberinde getirdi. Taşrada ise Nizâm-ı Cedîd neferlerinin, kendi subayları haricinde voyvoda, mütesellim, alaybeyi ve serdar gibi görevliler tarafından cezalandırılamaması, yeni orduyu mevcut idari sistemin ve ceza hukukunun dışına çıkartmaktaydı. Bu bağlamda Nizâm-ı Cedîd ordusuna verilen atıyelerin yanı sıra, yeni ordunun devlet protokolünde öne çıkışından yeniçeriler hiç de hoşnut değildi.

19. yüzyıl başında alevlenen Vehhabi Isyanı ise III. Selim'in, İslâm dünyasının önderi ve hamisi olma iddiasını ve Müslümanlar arasındaki prestijini sarsmıştır. 1806 başında Medine'yi kontrolleri altına alan ve bölgede, mezheplerinin öngördüğü yasakları uygulayan Vehhabiler, hac kervanlarının kutsal şehirlere ulaşmasını da engellemekteydi. Hutbeden Osmanlı padişahının adını çıkartmaları ve III. Selim'den Mekke'ye gelip tövbe ederek Vehhabiliği kabul etmesini talep etmeleri ise padişahın iktidarının, meşrûiyetin en önemli sembollerinden birisi olan kutsal bölgelerde tanınmadığı anlamına gelmektedir.

Imparatorluğun doğusundaki Vehhabi İsyanı kadar İstanbul'un batısında, Edirne'deki gelişmeler de başkentteki siyasi havanın, Nizâm-ı Cedid ve III. Selim aleyhine dönmesinde etkilidir. Kadı Abdurrahman Paşa'nın Çorlu'yu topa tutması, Silivri ve Babaeski'de isyanı bastırmak için aldığı sert önlemlerin sonucunda, sıradan insanlar tarafından şeriata/geleneğe aykırı bir uygulama olarak algılanan Nizâm-ı Cedid için Müslüman kanının akıtılması, hatta Kadı Abdurrahman Paşa'nın bölgeden gönderdiği kesik başların başkentte sergilenmesi, İstanbul'daki siyasi dengeleri yerinden oynatacak gelişmeleri de beraberinde getirmiştir.

III. Selim'in iktidarının son yıllarında Bâb-ı Âlî, kaygan bir zeminde yürütülmeye çalışılan Osmanlı diplomasisinin yol açtığı sorunlarla da boğuşmaktaydı. Dış düşman tanımı zemininde meşrûlaştırılmaya çalışılan ve Rusya fobisi üzerine inşa edilen Nizâm-ı Cedîd siyaseti, modern ordu inşasının başta gelen destekçisi konumundaki Fransa'nın 1798'deki saldırısı üzerine ağır bir darbe yemişti. Mısır işgalinin ardından Bâb-ı Âlî'nin, dönemin siyasi mahfillerinde "*hasm-ı tabiî*" olarak görülen Rusya ile ittifâk anlaşması imzalaması ise Osmanlı dış politikasının ve Rusya karşıtı hisler temelinde billurlaşan reformların meşrûiyeti ile doğrudan alâkalıydı. Zira Dar'ül-İslâm'ı, yaptığı onca harcamaya ve koyduğu yeni vergilere rağmen tek başına kâfirlere karşı savunamayan bir halifenin prestijini koruması ve mukabele-i bi'l-misl kavramı zemininde tezahür eden ıslahat siyasetini uygulaması, pek de mümkün gözükmemekteydi.

Mısır meselesinin konjonktürel olarak çözülmesinin ardından bu sefer eski müttefik Rusya ve İngiltere'nin bir anda yeniden düşmana dönüşmesi ve Mısır harbi sırasında Boğaz kalelerinin tahkiminde aktif olarak görev alan İngilizlerin cüretkâr bir şekilde başkente saldırması, İstanbul ahalisi ve onların temsilcisi olarak ortaya çıkan yeniçeriler için bardağı taşıran son damlaydı. İngilizlerin, fiyaskoyla sonuçlanan İstanbul taarruzundan sonra Mısır'a saldırması ise kutsal toprakları bir kez daha tehdit altında bırakacaktı. Bu dönemde Fransa elçisi Sebastiani ile saray arasındaki yakın ilişki de İstanbulluların Nizam-ı Cedid siyasetine karşı aldıkları tavır açısından önemlidir. Nitekim 19. yüzyılın başından itibaren kimi doğrudan III. Selim ve Nizâm-ı Cedid ekibinin inisiyatifi ve

Fransa elçisi Horace François Bastien Sébastiani (1771 - 1851) ile saray arasındaki yakın ilişki de İstanbulluların Nizam-ı Cedid siyasetine karşı aldıkları tavır açısından önemlidir.

Jean-Baptiste Paulin Guérin, 1793.

tercihleriyle meydana gelen, kimi de değişken Avrupa diplomasisinin Osmanlı İmparatorluğu'na yansıyan sonuçları olarak değerlendirilebilecek gelişmelerin tamamı, İstanbullular tarafından, "*reḥorm*"ların din düşmanlarının inisiyatifi ile şeriatı/kadimi yok etmek amacıyla yaptırıldığına dair şüpheleri doğrulayan deliller olarak kabul edilmekteydi.

Taşranın güvensizliği ve ödenemez hale gelen vergiler sebebiyle en azından çift resminin alınmadığı, görece olarak güvenli ve imaretlerinden her gün yemek dağıtılan İstanbul'a daha kaliteli bir hayat umuduyla göç eden insanlar iktidarın meşrûiyetini kaybettiği bir dönemde başkentin sosyal yapısını dönüştürmekte ve şehrin yoğun göçe maruz kalan bazı bölgeleri zamanla sarayın kontrolü dışına çıkmaktaydı. Devlet açısından başkentin doyurulmasını zorlaştıran söz konusu göçler, isyan tehdidini sürekli kılması sebebiyle en az isyanlar kadar idareci zümrenin siyaset alanını daraltıyordu. Dolayısıyla taşrada vergi kaybı ve başkentte beslenmesi gereken insan sayısının artışı sebebiyle göçmenler iktisadi olduğu kadar siyasi açıdan da muktedirler için ciddi bir tehdit unsuruydu.

III. Selim'in çıkarttığı "*İstanbul'u teḥṣîṣ nizâmı*" ve "*Nizâm-ı Ebniye*", "*ecnebi*'leri" başkentten temizleme-

ye yönelik olarak 18. yüzyıl sonunda alınan tedbirlerin başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Bu nizâmnâmelerle yeni bekâr odalarının inşası yasaklanıyor ve mevcut haneler, kahvehaneler ve hamamlar içindeki odaların kiralanması, hatta dükkânlara koltuk ve kanepe konması önlenmeye çalışılıyordu. Başkentteki bina yapım izni için Bostancıbaşı, Galata Voyvodası ve Mimarbaşından izin tezkereleri, bölge kadısı ya da naibinden ilâm ve vakıf mütevellilerinden ya da tımar ve zeamet mültezimlerinden temessük almayı şart koşan cedid nizâmnâmeler ile Nizâm-ı Cedid ekibi bilhassa Boğaziçi'nde ve çevresinde 18. yüzyıl başlarından itibaren gelişen gecekondulaşmanın önüne geçmeyi planlamaktaydı.

Yeniçeriler ile aynı işçi havuzundan beslenen Nizâm-ı Cedid ordusu ve genel olarak idareci zümre "*serseri ve bikâr makulelerinden olub Asitane'de asker ve donanma neferi olmak mısüllü istihdama yaramayanları*" kendisi için tehdit olarak görmekte ve derhal başkentten uzaklaştırılmalarını istemektedir. Yeni bir ordunun kurulduğu ve savaşların neredeyse sürekli hale geldiği, bir başka ifadeyle devletin sürekli nefere ihtiyaç duyduğu bir dönemde İstanbul, göçmenler açısından çeşitli fırsatları barındırmaktaydı. Örneğin Karadeniz'de artan Rus etkinliği ile doğru orantılı bir biçimde başkente yönelen dış tehdidi önlemeye yönelik olarak Boğaz kalelerinin tahkimi ve neferâtının nizâm tahtına oturtulması, göçmenlere yeni bir iş kapısı olarak görünmekteydi. İngiltere ve Rusya'nın mevcut planlarına bir önlem olarak Boğaz kalelerinde görevli asker sayısının artırılmasında, İngiliz donanmasının, Kabakçı Mustafa İsyanı'ndan sadece bir kaç ay önce İstanbul'a tarruzu bir dönüm noktası teşkil edecektir. Zira saldırı sonrasında Boğaz kalelerinde beş yüz yeni nefere iş veren III. Selim, yamaklara ek olarak Nizâm-ı Cedid askerlerini de İstanbul'u korumak üzere Boğaz'da görevlendirmiştir. Ancak yamaklara göre pek çok bidat içeren yeni uygulamalar, yeni neferatın kalelerden tard edileceğine dair söylentilerin çıkmasına sebep olmuştur. Zira kalelerde istihdam edilen ve muhtemelen hemşerilik ilişkileri sayesinde taslakçılıktan yamaklığa terfi ederek ilk defa düzenli bir gelire sahip olan *pırpırî* delikanlıların çıkarları ile boğaz kalelerine verilen cedid nizâm hiçbir şekilde uyuşmamaktaydı. Boğaz kaleleri nâzırı Raif Efendi'nin kalelerin, doğrudan Nizâm-ı Cedid ordusu teşkilâtı içine alınarak yeniden örgütleneceğini yamaklara bildirmesi, başkentte dolaşan söylentilerin doğrulanması, bir anlamda mâlumun ilâmıydı.

Az önceki verilerin ışığında İstanbul'daki göçmenlerin, itaatkâr asker bedenler olarak padişahın üretken ve muti kullarına ya da yeniçerilerin orta düzey subaylarının elinde Nizâm-ı Cedid'e karşı bir silaha dönüşmesinde modern kışlalar ve kahvehaneler en önemli rollerden birisini oynamıştır. Zira kışlada ideolojik açıdan steril bir ortam yaratmaya çalışmanın hedefi, en azından teorik olarak, neferi depolitize ederek siyasetin dışına çıkartmak ve egemen ideolojinin politik bir aracına dönüştürmektir. Buna mukabil devrin kahvehaneleri, yeniçerilerin ve mülksüzlerin, egemen siyasi ideolojinin aleyhine yapılan tartışmalar ve dedikodular temelinde politize oldukları, bir mânâda kendileri açısından "doğru" siyasetin ne olduğunu tartıştıkları mekânlardı. Kışladaki neferler, kahvehanelerde meddahların anlattıkları hikâyelerin ve hayalilerin politik eleştiri dozu yüksek hicivlerinin yerine, imamların itaati ön plana çıkartan ortodoks İslâmî vaazlarını dinliyordu. Dolayısıyla Nizâm-ı Cedid neferleri, ocaklının siyasi mülâhazalarından azâde bir şekilde asıl muktedirin/padişahın/halifenin belirlediği siyaseti uygulayan araçlar olmak üzere yeniden "imal edilmekteydi". Oysaki, modern talimin bireyi parçalayıcı etkisi ve nezaret mekanizmasının bireyciliği ile hiç tanışmayan ve tanışmaya da niyeti olmayan 18. yüzyılın yeniçerileri için sadakat, modern neferin aksine devlete değil, yoldaşlar topluluğu olan odaya/cemaate aitti. Berber dükkânlarına giden, kahvehanelere ve meyhanelere devam eden sıradan insanlar da tıpkı yeniçeriler gibi, kışlalardaki doktrinizasyona hiç benzemeyen, daha heteredoks ve iktidarı çekinmeden eleştiren bir anlatıya eklemlenerek sosyalleşmekteydi.

Sarayın, siyasi muhalefeti kontrol amacıyla kullandığı en önemli silahlardan birisi de camilerden verilen vaazlardı. Cemaate, Nizâm-ı Cedid'in ortodoks öğelerle süslenerek İslâmi temellerinin anlatıldığı vaazlar hiç şüphesiz sarayın yakın gözetimi altında verilmekteydi. Bu bağlamda Nizâm-ı Cedid ekibi, meşrûiyetini en azından kâğıt üzerinde sağlayabilecek, Tatarcık Abdullah Efendi, İsmet Efendi ve Seyyid Mehmet Arif Efendi'nin başını çektiği kendisine bağlı bir üst düzey ulema yaratmıştı. Nizâm-ı Cedid ordusunun önemli mevkilerinde yer alan Kadı Abdurrahman Paşa, Hafız Ali Ağa ve daha sonra Rusçuk Yarânı'na katılacak olan Ramiz Paşa, padişahlarının emriyle ilmiye silkini terk edecek kadar militan fikirlerle hareket etmekteydi. Fakat aynı dönemde, başkentte enflasyon baskısının ve kıtlıkların altında ezilen çok sayıda suhte ve yeni düzenin kaybedenler listesinde yer alan üst düzey ulema bulunmaktadır. Kadıların görev yerlerine bizzat gitmelerini öngören fermanın yayınlanması, III. Selim'in ulemayı da hizaya getirerek, yeniden nizâm vereceğine dair izlenimi kuvvetlendirmiştir. Üst düzey ulema çocuklarının, normalde otuz kırk senede yükselinebilecek makamlara çok kısa sürede ulaşmalarının engellenmeye başlanması, tevcih edilen arpalıkların kısılması, köklü ulema ailelerini Nizâm-ı Cedid karşıtı bir tavır almaya iterken, imtihansız mülâzemet verilmemeye başlanması ve vakıflarda kitabet işlerine atanacakların ve selâtin camilerinde görev yapan ulemanın sınava tâbi tutulması imam, müezzin ve vaizleri yeni nizâmın kaybedenler listesine ekliyordu. III. Selim'in, ilmiye sınıfının yeniden düzenlenmesine yönelik olarak uygulamaya koyduğu nizâmnâmelerin temel hedefi ise ulemanın tarikatlara girişlerini yasaklayarak tamamen kendisine bağlı, siyaseten sarayın meşrûiyet aracı haline getirilmiş ve Nizâm-ı Cedid ile

uyumlu bir ulema yaratmaktı. Dolayısıyla Kabakçı Mustafa'nın Boğaz kalesi yamaklarıyla İstanbul'a doğru ilerlediği sırada, başkentten firar etmenin bir yolunu arayan devletlülerin aksine, ulemanın yerinden kıpırdamaması gayet doğaldı. II. Edirne Vakası sonrasında göreve getirilen Nizâm-ı Cedîd karşıtı üst düzey ulema, Tophâne'deki kardeşleri ve Yeniçeri Ocağı'ndaki yoldaşlarıyla ittifâk kuran Kabakçı Mustafa'nın "zorba olmamak için" kendilerine ihtiyaç duyacağının farkındaydı. İsyan sırasında III. Selim'in Topkapı Sarayı'na, isyancılarla yapılan görüşmeleri takiben üç defa davet ettiği Şeyhülislâm Ataullah Efendi'nin davetlere icabet etmemesi ise İstanbulluların duygularına tercüman olan ilmiye silkinin Nizâm-ı Cedîd'e bakışını özetlemektedir.

FATİH YEŞİL
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ, TARİH BÖLÜMÜ

* 11-13 Haziran 2013 tarihinde İstanbul Şehir Üniversitesi'nde gerçekleştirilen "18. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu, Sürekilik ve Değişim" isimli çalışayda sunulan bu çalışma, Vakâyi Selîmiye konusunda yazarın bakış açısını özetleyerek, okura genel bir değerlendirme sunmayı ve "isyan" konusunda çoğunlukla ihmal edilen sosyo-ekonomik faktörlerin altını çizmeyi hedeflemektedir. Tebliğin yayınlanması konusunda teşvikleri sebebiyle yazar, Engin Deniz Akarlı, Hülya Canbakal ve Oktay Özel'e teşekkürlerini sunar. Ancak bu teşvik, metindeki tüm hataların yazara ait olduğu gerçeğini değiştirmez.

KAYNAKÇA*

Yayınlanmamış Kaynaklar

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Kamil Kepeci no: 2380

Muallim Cevdet Askeriye no: 9590

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi

Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsinü'l-âsâr ve Hakâiku'l-ahbâr*, no: TY 5981

Sultan Selim-i Sâlis Devrine Aid Muhâberât-ı Siyasiyye, no: TY 886

Süleymaniye Kütüphanesi Aşir Efendi

Halil Nuri Efendi, *Tarih-i Nuri*, no: 239

Yayınlanmış Kaynaklar

ABU-MANNEH, Butrus, "The Naqshbandiyya-Mujaddidiyya and the Khalidiyya in Istanbul in Early Nineteenth Century", *Studies on Islam and The Ottoman Empire in The 19th Century*, İstanbul, 2001, s. 41-59.

AKARLI, E. Deniz, "Gedik Implements, Masterships, Shopsulruct, and Monupoly Among Istanbul Artisans, 1750-1850", *Wissenschaftskolleg-Jahrbuch 1985-1986*, Berlin: 1987, s. 223-232.

AKARLI, E. Deniz, "Gedik: A Bundle of Rights and Obligations for Istanbul Artisans and Traders, 1750-1840", Ed: A. Pottage-M. Mundy, *Law, Anthropology and the Constitution of the Social*, Cambridge, 2004, s. 166-200.

ARIKAN, Sema, *III. Selim'in Sırkâtibi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Ruzname*, Ankara, 1993.

Asım Efendi, *Tarih-i Asım*, c.I-II, İstanbul, 1293.

BAŞARAN, Betül, "Remaking the Gate of Felicity: Policing, Social Control, and Migration in Istanbul at the End of The Eighteenth Century, 1789-1793", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Chicago: The University of Chicago, 2006.

BEYDİLLİ, Kemal, *Osmanlı Döneminde İmamlar ve Bir İmamın Günlüğü*, İstanbul, 2001

BLACK, C. E., "Sorbier's Mission to Constantinople: 1807", *Journal of Modern History*, 16, 1944, s. 22-30.

BULUT, Rukiye, "18. Yüzyılda İstanbul Nüfusunun Artmaması için Alınan Tedbirler", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, 1, 1967, s. 30-32.

Cabî Ömer Efendi, *Cabî Tarihi*, Haz: M. Ali Beyhan, c.I-II, Ankara, 2003.

CALDER, N. - HOOKER, M.B, "Sharia", *Elz*, dijital versiyonu.

CEZAR, Yavuz, "Osmanlı Devleti'nin Mali Kurumlarından Zâlüre Hazinesi ve 1795 (1210) Tarihli Nizâmnâmesi," *Toplum ve Bilim*, 6-7, 1978, s. 111-56.

CEZAR, Yavuz, "Osmanlı Devleti'nin Mali Kurumlarından Tersane-i Âmire Hazinesi ve Defterdarlığı'nın 1805 Tarihli Kuruluş Yasası ve Ekleri", *İ.Ü İktisat Fakültesi Mecmuası*, 41, 1984, s. 361-388.

CEZAR, Yavuz, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi*, İstanbul, 1986.

ÇAĞLAR, Erol, "Mehmed Emin Vahid Efendi'nin Fransa Sefareti ve İngiltere ile Yapılan Görüşmelere Dair Takriri", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2002.

ÇINAR, Ali Osman, "Mehmed Emin Edib Efendi'nin Hayatı ve Tarihi", (Yayınlanmamış Doktora Tezi) İstanbul: Marmara Üniversitesi, 1999.

DERİN, F. Çetin, "Yayla İmamı Risalesi", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 3, 1973, s. 213-272.

DERİN, F. Çetin, "Kabakçı Mustafa Ayaklanmasına Dair Bir Tarihçe", *İÜEFTarih Dergisi*, 27, 1974, s. 99-110.

DERİN, F. Çetin, "Tüfenkçibaşı Arif Efendi Tarihçesi", *Belleten*, 38, 1974, s. 380-443.

DUMAN, Yüksel, "Notables, Textiles, and Copper in Ottoman Tokat, 1750-1840", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), New York: Binghamton University, 1998.

ERGİN, Osman Nuri, *Mecelle-i Umur-i Belediyye*, c.II, İstanbul, 1995.

ERİNÇ, Orhan, "250 Yıl Önce İstanbul'da Gerekondu-Kaçak İnşaat-Sahil Yağması Sorunları ve Çareleri", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, II, 1968, s. 54-58.

ERTUĞ, Neşdet, *Osmanlı Döneminde İstanbul Hammamları*, İstanbul, 2008.

GENÇ, Mehmet, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul, 2000.

Georg Oğlukyan, *Ruzname, III. Selim, IV. Mustafa, II. Mahmud ve Alemdar Mustafa Paşa*, Çev: H. Andreasyan, İstanbul, 1972.

GİRAN, Tevfik, "The State Role in the Grain Supply of Istanbul: The Grain Administration, 1793-1839", *Journal of Turkish Studies*, III, 1984-1985, s. 27-41.

HABESCI, Elias, *The Present State of the Ottoman Empire*, Londra, 1784.

HOBHOUSE, J. C., *A Journey through Albania and the Other Provinces of Turkey in Europe and Asia to Constantinople during the Years 1809 and 1810*, Londra, 1813.

İŞBİLİR, Ömer, *Nizâm-ı Cedîde Dair Bir Risale, Zebîr-i Kuşmanî li Tarîh-i Nizâm-ı İlhami*, Ankara, 2006.

JAMGOCYAN, Onnik, "Les Finances de l'Empire Ottoman et Financiers de Constantinople (1732-1853)", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Paris: Université de Paris I (Sorbonne), 1988.

KAHRAMAN, S.-A. Galitek-in-C. Dadaş, *İlmiyye Salnamesi*, İstanbul, 1998.

KAFADAR, Cemal, "Janissaries and Other Riffraff of Ottoman Istanbul: Rebels without a Cause", *International Journal of Turkish Studies*, 13, 2007, 113-134.

KIRLI, Cengiz, "The Struggle over Space: Coffeehouses of Ottoman Istanbul, 1780-1845", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), New York: Binghamton University, 2000.

KOÇ, Y. – YEŞİL, F., *Nizâm-ı Cedîd Kanunları, 1791-1800*, Ankara, 2011.

KURŞUN, Zekeriya, *Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hâkimiyeti, Vehhâbî Hareketi ve Suud Devleti'nin Ortaya Çıkışı*, Ankara, 1999.

Necib Asım [Yazıksız], "Üçüncü Selim Devrine Aid Vesikalar", *TOEM*, 15, 1341, s. 395-401.

ÖNER, Saadet, "İsveç Devlet Arşivi'nde Mahfûz I. M. D'Ohsson Evrakı, Tasnif ve Tahlili", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 1999.

ÖZCAN, Ahmet, "Kethüda Said Tarihi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi, 1999.

ÖZKAYA, Yücel, *Osmanlı İmparatorluğunda Dağlı İsyanları (1791-1808)*, Ankara, 1981.

QUATAERT, Donald, "Janissaries, Artisans and the Question of Ottoman Decline, 1730-1826", *Workers, Peasants and Economic Change in the Ottoman Empire, 1730-1914*, İstanbul, 1993, s. 197-203.

ROBSON, J. "Bida", *Elz*, dijital versiyonu.

SADAT, Deena R., "Ayan and Aga: The Transformation of the Bektashi Corps in The Eighteenth Century", *Muslim World*, 63, 1973, s. 206-219.

SALZMANN, Ariel, *Tocqueville in the Ottoman Empire, Rival Paths to the Modern State*, Leiden, 2004.

SCHLECHTA-WSSEHRD, Ottokar, *Die Revolutionen in Constantinopel in den Jahren 1807 und 1808*, Viyana, 1882.

St. DENY, Juchereau de, *Revolutions de Constantinople en 1807 et 1808*, c.I-II, Paris, 1819.

SUNAR, Mert, "Cauldron of Dissent: A Study of the Janissary Corps, 1807-1826", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), New York: Binghamton University, 2006.

Tayyarzâde Ahmed Ata, *Tarih-i Ata*, c.III. Haz: M. Arslan, İstanbul, 2010.

TESTA, Ide, *Recueil des traités de la Porte Ottomane*, c.II, Paris, 1865.

URQUHART, David, *The Military Strength of Turkey*, Londra, 1868.

UZUN, Ahmet, *İstanbul'un İaşesinde Devletin Rolü: Ondokuzuncu Yüzyılın Ortalarında Bir Osmanlı Kasabası Örneği*, Ankara, 2006.

Ubeydullah Kuşmani Ebubekir Efendi, *Asâr ve Gazâr. Kabakçı Mustafa Risalesi*, Haz: A. D. Yıldız, İstanbul, 2007.

UÇMAN, Abdullah, *Koca Sekbanbaşı Risalesi*, İstanbul, TY.

UZUNÇARŞILI, İ. H., "Kabakçı Mustafa İsyanına Dair Yazılmış Bir Tarihçe", *Belleten*, VI, 1942, s. 253-261.

UZUNÇARŞILI, İ. H., "Kabakçı Vakasına Dair Bir Mektup", *Belleten*, XXXIX, 1965, s. 599-604.

UZUNÇARŞILI, İ. H., "III. Sultan Selim Zamanında Yazılmış Dış Ruznamesinden 1206/1791 ve 1207/1792 Senelerine Ait Vekayi", *Belleten*, XXXVII, 1973, s. 608-662.

YEŞİL, Fatih, *Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Kâtibi, Ebubekir Râtib Efendi (1750-1799)*, İstanbul, 2011.

YEŞİL, Fatih, "İstanbul Önlerinde Bir İngiliz Filosu: Uluslararası Bir Krizin Siyasi ve Askeri Anatomisi", (Ed) S. Kenan, *Nizâm-ı Kadimden Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi*, İstanbul, 2011, s. 391-493.

YEŞİL, Fatih, "Osmanlı İmparatorluğunda Nâzırlıkların Yükselişi, Karşılaştırmalı Bir Analiz Denemesi (1789-1826)", *Alman - Türk Tesadüfleri, Kemal Beydilli'ye Armağan*, Berlin, 2013, s. 465-490.

YILDIZ, Aysel, "Vaka-i Selimiyye or the Selimiye Incident: A Study of the May 1807 Rebellion", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, Sabancı Üniversitesi, 2008.

* Çalıştayda sunulduğu gibi yayınlanan metni dipnotlara boğmak yerine, tebliğ hazırlanırken gözden geçirilen belli başlı eserleri içeren ve mümkün olduğunca açık kaynaklara indi sandığım bir kaynakça eklemeyi uygun bulduk. Okur daha ayrıntılı bir kaynakça için, konu üzerine yapılmış yegâne monografi olan Aysel Yıldız'ın doktora tezine müracaat etmelidir.

MATEMATİĞİN TOPLUMSAL DİNAMİKLERİ - I

BENO KURYEL

Matematik yalnızca bir düşünceler sisteminden ibaret değildir. O, toplumsal pratiklerin ve toplumsal güçlerin bir sistemidir. Bir toplumsal güç olarak, insan evriminde üretim biçimlerinin etkileşimlerinde görünür duruma gelir. Matematik bir dizi toplumsal ilişki olarak üretici güçlerin içinde ortaya çıkar. Buradan da insanlar hem bireysel hem de biraradalık bağlamındaki yaşamlarını üretirler ve yeniden üretirler. Modeller, betimlemeler, artefektler (el yapımları) biçimindeki matematiksel nesneler ya da soyutlamalar ve matematik uğraşında olanlar üretici güçlerdir. Üretici güçler, çağdaş üretim biçimi olan kapitalizm dâhilinde sistemle bütünleşmişlerdir.

Bugün gelinen kültürel süreçte matematik güçlü bir *araç* olarak görülür. Pozitivist ideolojinin temel yaklaşımlarından biri, epistemolojiyi *araç-amaç* dikotomisine hapsetmiş olmasıdır. Aslında matematik kültürel bir süreçtir ve yaşamın karmaşık ilişkileriyle çizgisel olmayan bir şekilde bağlantılıdır. Başka bir deyişle, toplumsal dinamikleri vardır. Karar verme mekanizmalarımızın birçok sürecinde ve sonuçlarında etkili olur. İlköğretimden başlayan ve tüm okul süreçlerinde devam eden, meslek seçiminde belirleyici olan, birçok mesleki uygulamanın dilini ve düşünsel enerjisini sağlayan bir yaşam partneridir matematik. Kesinlikle bir abartı peşinde değilim. Altını çizdiklerim birebir yaşanan olgulardır. Matematik "en önemli" olandır demiyorum. Ancak, matematiğin nasıl ve neden önem kazandığını, tarihsel ve toplumsal bileşenleriyle ele almayı pek vurgulamadığımız açık. Öğrencilerin sıkça sorduğu sorular vardır. Matematik ne işe yarar, neden bunca şeyi öğrenmeye zorlanıyoruz? Matematikte artık her şey keşfedilmiş değil midir? Bu sorulara verilen yanıtlar genellikle kısadır ve yetersizdir. Birçok ders müfredat programlarının katı sınırları ve zaman kısıtları bu soruların açımlanmasını ve gerçek dünya örnekleriyle bağdaştırılmasını engellemektedir. Elbette, bu önemli bir kısıttır. Ancak, bu kısıtı yeniden üreten ve yaşatan bir zihniyet de vardır. Buna göre, matematiğin tarihsel, kültürel, psikolojik, sosyolojik etmenlerine olan yabancılaşmadır. Matematiğe genellikle nicel yönüyle yaklaşılır ve pragmatik sonuçlarına odaklanılır. Bugünkü dünya düzeninde matematiği araçsallaştıran paradigmadır bu. Nitel yönüyle ilgilenilmesi bugünkü paradigmanın dışındadır.

Matematiğin üstü, tarihinin büyük bölümünde gizemle örtülmüştür. Bunun nedeni, matematiğin doğası ve başarısını açıklamanın, ona aşkın bir konum vermeden mümkün olmadığının kabul edilmesiydi. Klasik olarak, bunun en dramatik biçimde ifade edildiği düzey matematiğin Platonik bakış açısıdır. Hâlbuki matematiksel bilgi tüm insanlara aittir ve ortaklaşa eylemler sonucu üretilen bir bilgi kategorisidir. Bu matematiksel kavramı oturtabilmek için matematik sosyolojisini öne çıkarmak ve etnomatematik duruşu besleyecek diyalojik yolları aramaktır. Bu duruş, özcülüğe (*essentialism*) ve Platonik duruşa karşı hareket edilmesini öngören bir paradigma önerisini gündeme getirmektedir.

Matematik yalnızca bir düşünceler sisteminden ibaret değildir. O, toplumsal pratiklerin ve toplumsal güçlerin bir sistemidir. Bir toplumsal güç olarak, insan evriminde üretim biçimlerinin etkileşimlerinde görünür duruma gelir. Matematik bir dizi toplumsal ilişki olarak üretici güçlerin içinde ortaya çıkar. Buradan da insanlar hem bireysel hem de biraradalık bağlamındaki yaşamlarını üretirler ve yeniden üretirler. Modeller, betimlemeler, artefektler (el yapımları) biçimindeki matematiksel nesneler ya da soyutlamalar ve matematik uğraşında olanlar üretici güçlerdir. Üretici güçler, çağdaş üretim biçimi olan kapitalizm dâhilinde sistemle bütünleşmişlerdir. Paradigmanın yapılanmasını anlatan bir süreçtir bu. Çağdaş üretim biçimi, kaynakların belirlenmesine, seferber edilişine, dağılımına ve kullanımına hükmeder. Üretim ilişkileri, aksiyomlar, postülalar, tanımlar, çıkarsama kuralları, insanın varkalma

praksisiyle çelişki içindedir. İnsanın kendi evrimsel özelliklerinden biri olan matematiksel düşünce yeteneklerine yabancılaşmasını anlamak için bu analiz denemesini derinleştirmekte yarar vardır.

Bu denemede matematiğin sosyolojisi araştırılmaya çalışılırken elbette felsefi ve öğretim süreçleri de tamamlayıcı bileşenler olarak devreye girecektir. Bunların anlamı yaşamın toplumsal örgüsünde anlam kazanmaktadır. Var olan üretim biçiminin matematiği örgütleme biçiminin tarihsel bileşenlerini bugünden bakarak oturtmaya çalışmak gerekmektedir. Matematiğin örgütlenme biçimi bir matematik ideolojisini, kendi mitoslarını, toplumsal konumlanma ölçütlerini de beraberinde getirmektedir. Eleştirel yaklaşımların içinde bugüne matematiğin nasıl şekil verdiği ve bugüne gelen süreçlerin de matematiği nasıl şekillendirdiği çizgisel olmayan bir epistemolojiyle ele alınmalıdır. Bugün bilimin evrildiği ve tekonolojiyle yaşama kattığı gelişmelerin eleştirel değerlendirilmesinin yanında yol açtığı olumlu ve olumsuz sonuçlar böyle bir analizin içinden anlam kazanacaktır.

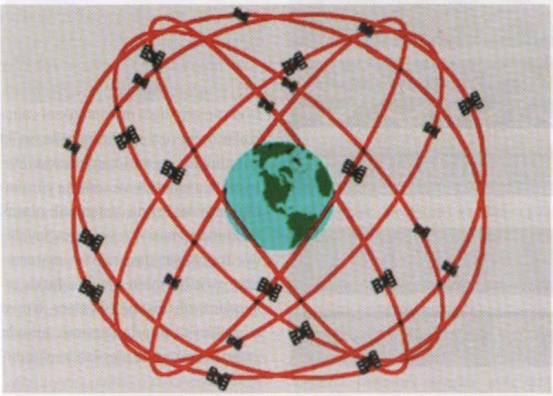
MATEMATİĞİN YAŞAM DİNAMİĞİNDEN ÖRNEKLER

Yaşamın evrimi çok yavaş seyreder. Bireyler olarak biz de belirli bir değişim içinde yaşamı sürerken bunların farkına varmayız. Sonuçları bizi şaşırtır sadece. Birden ortaya çıkan yeni bir gelişme bizleri genelde şaşırtır. Ansal gibi görünen bir olgunun koskoca bir geçmişi, tarihsel bir örgüsü vardır. Örneğin matematiği, "çok önemlidir" önyargısının dışında pek incelemeyiz. Yaşamın pragması kuşatmıştır etrafımızı. Sonuçlar geçerlidir. Kısa günün hikâyesinde anlaşılır bir durumdur bu. Ancak, bunların araştırılması, mesela matematiğin sosyolojisine kafa yormak da bir durumdur ve de bilginin özgürleşmesi ve sorgulanması açısından bir sorumluluktur. Aşağıda bilimsel araştırma serüveninde matematiğin nasıl bir birliktelik kurduğu ve nasıl toplumsal bir yapılanma ile inşa edildiğini gösteren birkaç örnek verilmiştir. Yazı dizisine özellikle bu örneklerle başlanarak, bilim, teknoloji, matematik bütünlüğünün toplumsal dinamiklerinin araştırılmasına ilk adımlar atılmaya çalışılmıştır.

Yerkürede ve Uzayda Konumlanma

İnsanın yerküredeki konumunu merak etmesi çok eskilere dayanır. İlkel araçlarla başlayan bu konum ölçümlerinde manyetik pusula kullanılmış, ardından ortaçağda güneş ve yıldızların yüksekliğini bulmaya ve böylece yön saptamaya yönelik usturlap (astrolabe) kullanıma girmiş ve daha sonra çemberin altıda biri anlamına gelen sekstan ile özellikle denizcilikte, gezegenlerin veya yıldızların irtifa ve açısal yüksekliklerı hesaplanmıştır. Yakın geçmişte ise belirgin olarak daha karmaşık ve duyarlı navigasyon araçları geliştirilmiştir. Bunlardan biri, örneğin, GPS (*Global Positioning System*) dizgesidir. Bu navigasyon tekniklerinin kullanışlı olması hassas dünya haritalarının varlığına bağlıdır. Yerküre, adı üzerinde küresel (daha doğrusu küremsi) olduğundan dünyayı açıları, bağıl uzaklıkları ve bağıl alanları koruyacak şeklide bir kâğıt üzerinde temsil etmek mümkün değildir. Ancak, doğayı yaklaşık olarak bilebilmenin en muhteşem yolu olan matematik modellemeyle yaklaştırılmalar yapılabilir. Bunun için küremsi dünya kâğıt üzerine izdüşürülür. Örneğin, Peters Atlası bağıl alanları koruyarak, denizcilik haritaları ise açıları koruyarak izdüşümlerini gerçekleştirirler.

Küresel konumlama dizgesi (*GPS*), 1995 Temmuzu'nda Amerikan Savunma Bakanlığı tarafından tamamlanmıştı ve kamusal kullanıma da izin verilmişti. Kullanıma ilk hazır olduğunda sistem, 24 uydudan meydana gelmekteydi. Dizgenin tasarımı, bunların en azından 21 tanesinin zamanın %98'inde faal olacak şekilde yapılmıştı. 2005'te uydu sayısı 32'ye çıkarılmış, 24 tanesi faal durumdayken geriye kalanlar bir aksilik durumunda hemen devreye girecek şeklide ayarlanmıştı. Uydular yeryüzünden 20.200 km uzaklıkta konumlandırılmıştır. Bunlar, 6 adet yörüngesel düzleme dağılmıştır. Her birine ekvator düzlemiyle 55 derece açı yapacak biçimde eğim verilmiştir. Her yörüngede en az 4 uydu bulunmaktadır ve bunlar birbirlerinden kabaca eş uzaklıktadırlar. Her uydu, yerküre etrafında dairesel yörüngesini 11 saat 58 dakikada tamamlamaktadır. Uydular öyle konumlandırılmışlardır ki, dünya üzerinde herhangi bir anda ve herhangi bir konumda en az 4 uydu gözlenebilmektedir.

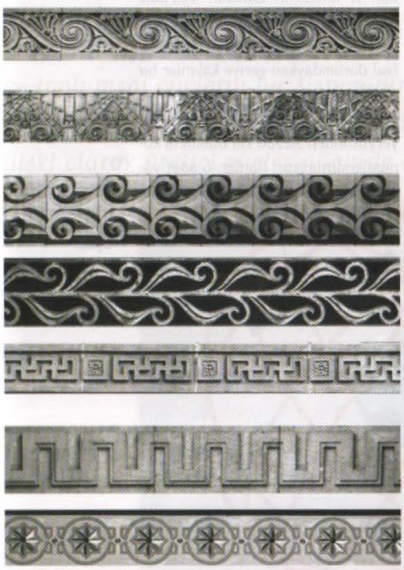

6 yörüngesel düzlemde 24 uydu.

24 adet uydu, periyodik olarak yinelenen bir sinyal gönderir ve bu sinyaller özel bir alıcı tarafından karşılanır. *GPS* aslında bir alıcıdır. Sinyalleri alır ve aldığı bu bilgiyle konum hesaplaması yapar. Alıcıda, *GPS* cihazında, istatistiksel bilgi ve grafikler içeren ayrıntılı bir takvim olan bir almanak vardır. Almanakla, herhangi

bir anda her bir uydunun mutlak konumu hesaplanır. Bununla birlikte, yörüngelerde az da olsa kaçınılmaz hatalar olabilir. Bunun için, yayılan sinyallerde düzeltme bilgisi kodlanmış olarak gönderilir. Her uyduda son derece hassas atomik saatler vardır. Saatler, almanakla eşzamanlı olunmasını sağlar. Yaptığı hesaplamalarla GPS cihazı, sinyalin uydudan

Yedi friz örneği.

cihaza ne kadar zamanda geldiğini de elde edebilir. Bu duyarlıkla alıcının konumu 20 *m* civarında bir hata ile belirlenebilmektedir.

Bu hesaplamaların altında yatan matematiksel teoriye elbette burada girilmeyecektir. Ancak, basitçe ifade edersek üç boyutlu geometrinin ürettiği kuadratik (ikinci dereceden) cebirsel denklem ve trigonometrik ilişkiler sisteminin çözümünü içerir. "*Matematik olmadan asla*" diyebileceğimiz bu durum toplumsal dinamiklerde ne denli uygulama alanı bulduğunu, ya da ne kadar belirleyici toplumsal dinamikler oluşturduğunu sanırım belirtmeye bile gerek yoktur. Bu hesaplamaların daha hassas olabilmesi için çalışmalar sürmektedir. Burada altını çizmemiz gereken bir konu da matematiksel teorilerin sayısal çözümlemeyle ve elbette bilgisayar yazılımlarıyla birleşince oluşan çözüm yeteneğidir.

Frizler (Duvar Süsleri) ve Mozaikler

Süslemede binlerce yıldır frizler ve mozaikler kullanılmaktadır. Sümer, Mısır ve Maya uygarlıkları bunları kullanmışlardır. Ancak, antik çağlardaki matematiğin bu sanata teorik bir yapı oluşturduğu elbette söylenemez. Döşemelerle ilgili matematiksel çalışmalar daha yeni sayılır, neredeyse iki yüzyıllık bir geçmişi bulunmakta. Matematik, mimaride ve sanatta görülen friz ve mozaiklerin sistematik olarak sınıflandırılması için yollar sağlayabilir. Toplumsal dinamiklere matematiğin giriş biçimleri oldukça farklı olmuştur tarih boyunca. Böylece, friz ve mozaiklerin tasarlanmasının altında yatan kurallara da ulaşılabilmektedir.

Matematiği, "çok önemlidir" önyargısının dışında pek incelemeyiz. Yaşamın pragması kuşatmıştır etrafımızı. Kısa günün hikâyesinde anlaşılır bir durumdur bu. Ancak, bunların araştırılması, mesela matematiğin sosyolojisine kafa yormak da bir durumdur ve de bilginin özgürleşmesi ve sorgulanması açısından bir sorumluluktur.

Nesnelerin sınıflandırılması bilinen bir matematiksel etkinliktir. Çok değişkenli *calculus* ile fonksiyonların uçdeğerlerini (maksimum ve minimum noktalarını), lineer cebir veya Öklit geometrisiyle konikleri sınıflandırmak olasıdır. Bunlar, matematiksel soyutlamaların sınıflandırılmasıdır. Matematikle aynı zamanda mimari desenler gibi somut nesneler de sınıflandırılabilir.

Verilen yedi friz örneğine matematiksel bakış açısından yaklaşmaya çalışalım. Frizlerin sabit bir eni bulunmaktadır. Uzunlamasına bakılırsa *sonsuza* kadar giden bir izlenim edinmek mümkün. İlginçtir, frizler periyodik bir özellik taşımaktadır. Bunun anlamı, belirli uzunluktaki bir "biçim" aynı şekilde tekrarlanmaktadır. Bu belirli uzunluğa frizin periyodu diyebiliriz. Böylece bir simetriden de söz etmek olasıdır. Bu sınıflandırmalar neticesinde geliştirilen matematik modellerle frizler oluşturmak ve parametrik değişikliklerle yenilerini türetmek çok basittir.

Mozaikler de mimaride popüler desenlerdir. Bir mozaik, bir düzlemi doldurmak üzere periyodik veya aperiyodik olarak yinelenen ve doğrusal olarak bağımsız iki yönde (iki eksen boyunca) yer alan desenlerden oluşur. Böylece bir mozaik, doğrusal olarak bağımsız iki vektör boyunca değişmeden ötelenen ya da aktarılan bir özelliğe sahiptir. Frizlerde olduğu gibi simetri grupları cinsinden sınıflandırılabilir. Penrose fayanslarıyla döşenen bir mozaik şöyledir:

Gama Işınlarıyla Cerrahi

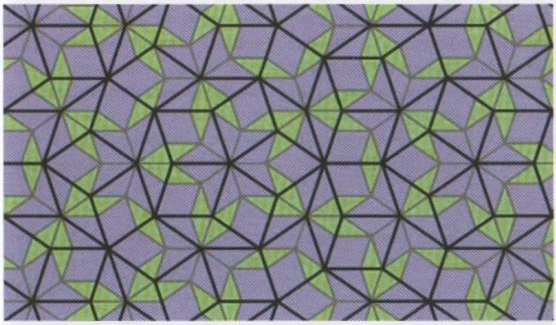
Gama bıçağı, beyin tümörleri için kullanılan cerrahi bir araçtır. Bu makine, bir kürenin iç yüzeyine eşit mesafelerle dağıtılmış radyoaktif kobalt 60 kaynaklarından verilen 201 gama ışınını tek ve küçük bir küresel yüzeye odaklar. Kesişim yüzeyi kuvvetli bir radyasyon dozuna maruz bırakılır. Işınlar bir başlık aracılığıyla odaklanır ve çeşitli büyüklüklerde odaksal bölgeler oluşturulur (2, 4, 7 veya 9 mm yarıçapında). Matematiğin yardımıyla burada yapılması gereken şey, cerrahi eylemin planlarını yaparken tümörün olası en kısa sürede ışınlanmasını sağlamaktır. Başka bir deyişle, bir optimizasyon modeli oluşturmak ve onu çözmektir. Bu durum, ameliyatın maliyetini düşürürken eylemin kalitesini yükseltir, Böylece mümkün olan en az ışınla en iyi (uygun) tedavi uygulanmış olur.

Kriptografi

Kriptografi insanlık tarihi kadar eskidir. Tarih boyunca insanlar mesajla-

rı, araya giren birinin anlamayacağı şekilde yaymak için gizli kodlar icat etmişlerdir. Her daim görülmüştür ki, böylesi kodları düzenlemek çok zor bir iştir ve sonuçta zekice bir çözümlemeye yenik düşmüştür. Örneğin, alfabenin harflerini birbirleriyle değiştiren, permütasyon uygulayan bir kod ele alalım. Bu kodda her harfin yerine, üç basamak sonraki harf gelmiş olsun. Başka bir deyişle, *a*'nın yerine *d*, *b*'nin yerine *e*, *c*'nin yerine *f* gelecektir ve böyle devam edecektir. Örneğin, bir dilde *e* harfi en çok beliren harf ise, karıştırılmış bir metne dikkatle bakıldığında *e*'nin *h* ile yer değiştirdiği açıkça fark edilecektir. Böylece, harften harfe gidildiğinde kod kolaylıkla kırılacaktır. Gizli kodların kırılmaya açık olmasının nedenlerinden birisi de hem gönderenin hem de alıcının kodun içsel süreçlerini paylaşmak zorunda olmalarıdır. Bilginin paylaşılması durumunda bu iletişimin arasına girilmesi mümkündür. Şimdi, icat edildiği 33 yıldan bu yana alanın tanınmış bilim insanlarının tüm çalışmalarına rağmen kırılamayan bir koddan söz edelim. *RSA* olarak bilinen *açık anahtarlı kriptografi* (şifreleme) sisteminin adı, onu icat eden üç kişinin soyadlarından gelmektedir: Rivest, Shamir ve Adleman. İlginç olan, bu kristosistemin nasıl çalıştığının tümüyle bilinmesidir. Kavramsal olarak basit bir ilkeye dayanır. Bu ilke, 1'den büyük ve asal olmayan, bileşik tamsayı olarak bilinen tamsayıların kendi asal çarpanlarına ayrılmasıdır. İlköğretimden beri bilinen bir matematiksel kavram. *RSA*, sayı teorisi üzerine inşa edilmiştir. Özgün deyimiyle (•,-) *n*-modüllü aritmetik ve Euler tarafından genelleştirilen Fermat'nın küçük teoremine dayanır. Meraklılar için eklersek, bu "küçük" teoreme göre, *eğer p, a tamsayısını bölmeyen bir asal sayı ise, o zaman* $a^{p-1} \equiv 1 \pmod{p}$ olur.

Bu noktada dikkat çekici olan şey, bilgisayarlarda çok büyük tamsayıların nasıl asal çarpanlarına ayrılabileceği sorunudur. Birkaç noktaya işaret etmekte yarar vardır: "Bilgisayarda yapmak" denen her şey, belirli bir matematiksel yordama bağlıdır. Belirli bir yazılıma dayanan bu işlemler, tanımlanan sayı sistemine göre gerçekleştirilir. Bilgisayarların işlem yapma yeteneği matematiksel araştırmalarla geliştirilmektedir. Bu araştırmalar, duruma çare olabilecek teorilerin ortaya atılması, kanıtlanması ve uygulanabilir oluşlarıyla sonuca ulaşabilir. Bilgisayardaki sayı

Penrose eşkenar dörtgenleri (fayansları) ve bunlarla oluşturulan aperiyodik bir mozaik.

sistemine göre, 1996'da 130 basamaklı tamsayılar çarpanlara ayrılabilirken, 2005'te 200 basamaklı tamsayılar asal çarpanlarına ayrılabilmiştir. Örneğin,

n = 279978339112213278708294676387226016210704467869554285375600099293261284001076093456710529553608560618223519109513657886371059544820065767750985805576135790987349501441788631789462951872378692218239 83

tamsayısı, iki asal sayı ile çarpanlara ayrılmıştır:

p = 353246193440277012172604978198464368671197400197625023649303468776761212536794232000585479565288088349

q = 792586995447833303334708584148005968773797585736421996073433034145576787281815213538140930474018 5467.

Bugün, çok önemli olmayan veriler için 232 basamaklı, ticari kullanım için 309 ve uzun erimli kullanımlar için 617 basamaklı tamsayıların uygun olabileceği önerilmektedir.

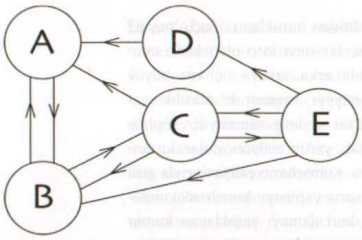
Rasgele Sayı Üreteçleri

10 Nisan 1994'te Montreal Kumarhanesi'nde bir kumarbaz polis tarafından tutuklanır. Suçu neydi? Suçu, bir nevi loto olan *keno* oyununda arka arkaya üç kez büyük ikramiyeyi kazanarak olasılık yasalarını yenmiş olmasıydı. Toplam olarak yarım milyon dolar kazanmıştı. Kumarhane çalışanlarıyla gizli anlaşma yapmayı, kumar makinelerini kurcalamayı yasaklayan kumar yasalarını çiğnemekle suçlanmıştı. Bir soruşturma başlatılmış ve birkaç hafta sonra kumar oynayan bu kişi serbest bırakılmış ve ikramiyesi faiziyle birlikte geri verilmişti. Montreal Kumarhanesi çok pahalıya mal olan bir ders almıştı. Bu ders, rasgele sayı üreteçleriyle ilgiliydi.

Artık, en son kalan rulet çemberi dışında mekanik araçlar yok gibi. Oyunların çoğu, rasgele sayı benzetimleri yapan bilgisayarla oynanmaktadır. Yazılımlar, oynayana rasgele gibi gelen sayılar üretir, ancak aslında bu sayılar tümüyle deterministik biçimde hesaplanmaktadır. Rasgele sayı üreteçleri bilimde de önemlidir. Hisse senedi işlemleri, hem insanda hem bilgisayarlarda virüs çoğalması, vergi süreçleri gibi olayların bilgisayar benzetimlerinin tümü rasgele sayı üreteçleri kullanır. Bilimsel çalışmalarda, yalnızca olasılıklı olarak bilinen süreçlerin modellenmesi zor bir iştir. Deterministik modellerin geliştirilmesindeki güçlükler rasgele sayı üreteçleriyle kısmen, bazı durumlarda büyük ölçüde giderilebilir (stokastik prosesler).

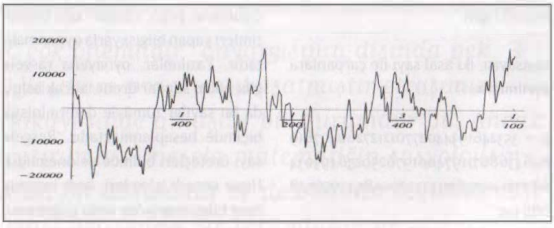
Arama Motorları

Dijital dünyada, gelişmeler ve değişimler oldukça hızlı seyrediyor.

Beş sayfa ve bağlantılarından oluşan bir web (ağ/net).

Bundan 15 yıl öncesinde başı çeken AltaVista ve Yahoo gibi arama motorları artık yerlerini Google arama ortamına bırakmış durumda. İlginçtir, Google bugünkü durumuna birkaç ay içinde gelebilmiştir. Bu düzeye gelmesini *PageRank* algoritmasına borçludur. Lary Page'in 1998'de geliştirdiği bu yöntem adını kendi soyadından almıştır. Kısaca değineceğimiz bu yazılımın altında yatan matematiksel dünya, başka bir deyişle, matematiksel teori, *Markow zincirleri*'dir. Bilgisayarın elektronik aksamının dışında aldığı hammadde ile üreteceği her şey matematik diliyle mümkündür. Ayrıca, elektronik malzemenin ve çiplerin üretimi matematik yoğun bir tasarım sürecinin harika meyveleridir. *PageRank* web (ağ/net) sayfalarının önem mertebesine göre sıralanması/tasnif edilmesini temel alır. Bunu yaparken işlenen bilgi bir matematik model çözümüne dayanır. Bu modelde 500 milyon değişken ve 2 milyar terim vardır. Hayalimizin alamayacağı büyüklükteki bu bilgiyi derlemek ilginç olsa gerek. Bilgisayarın tuşuna basarak ekranda yaşadığımız olgu, matematiksel bir süreçten başka bir şey değildir. Bir Markow zinciri, bir "rasgele süreçtir" ve "istatistiksel" bir karakteri vardır.

Beethoven'in dokuzuncu senfonisine ait 1/100 saniyelik ses dalgası.

Bir arama motorunu kullanmak, bilindiği üzere basit bir iştir. Örneğin, belirli bir şehirde yıllık kar yağışını öğrenmek için, Google'da birkaç anahtar sözcükle arayışa adım atılabilir. Örneğin, "yağmur", "kar", "şehir adı" ve "yüzyıl" girilebilir. Yüzyıl sözcüğü uzun erimli bir istatistiğe olan talebi temsil edebilir. Buna Google'ın verdiği yanıt listesinde şu an 3.840.000 sayfa bulunmaktadır. Web (ağ/net), milyarlarca sayfadan ve bunları birbirine bağlayan daha fazla sayıda bağlantıdan meydana gelir.

PageRank algoritmasının oldukça basit bir örneğini verelim: Önyargısız bir web kullanıcısının bu ağ üzerinde rasgele bağlantılar seçerek dolaştığını kabul edelim. Eğer herhangi bir anda D sayfasında ise tek seçeneği vardır ve bu da kendisini A sayfasına götürür. Eğer C sayfasında bulunursa, eşit olasılıkla bir çıkış yolunu rasgele seçecek ve A veya B veya E sayfasına gidecek. Bu şekilde hareket eden bir web kullanıcısının her bağlantıyı bir dakikada geçecek şekilde izin verilirse acaba bir saat sonra, iki gün sonunda ya da birçok zıplama yaptıktan sonra kendisini nerede bulacaktır? Başka bir deyişle, atacağı adımın olasılıklı olarak belirlenebileceğini düşünürsek, acaba kendisini verili bir zaman sonra verili bir sayfada hangi olasılıkla bulacaktır? Bu soruların milyonlarcasını kısa bir sürede yanıtlayan bir yazılımın matematikle ne denli sıkı fıkı olacağı açıktır.

Sıkıştırılmış (*Compact*) Diskler

Ses sinyallerinin sayısallaştırılması, matematiğin toplumsal dinamikte nasıl yaşadığına bir başka ilginç örnektir. Ses, bilindiği gibi, bir basınç dalgasıdır (titreşim) ve zamana bağlı sürekli bir matematiksel fonksiyon olarak betimlenebilir. Bu dalganın ya da fonksiyonun sayısallaştırılması, sürekli fonksiyonun parçalı bir sabit basamak (ya da adım) fonksiyonu ile yaklaştırılmasıdır. Her basamak eş enlidir. Böylece, basamakların yüksekliklerinden oluşan bir dizi tarafından temsil edilebilir ya da yaklaştırılabilir. Bunun anlamı, matematiğin eşsiz bir özelliği olan doğayı taklit edebilme becerisidir. Böylelikle, sürekli bir fonksiyon, süreksiz ya da ayrık değerlerden, basamak yüksekliklerinin değerlerinden, oluşan bir dizi sayı ile temsil edilmiş olmaktadır. Mühendisler, bu basamak enlerinin, saniyenin 44.100'te 1'i (1/44.100) olmasına karar vermişler. Acaba neden bu sayı?

Bu sayının seçimi, çeşitli alanlardan gelen bilgilerle gerçekleştirilmiştir. Bir bakıma çok-disiplinli bir durum. Burada birkaç soru sorarak matematiğin konumuna işaret etmeye çalışabiliriz. Birinci soru, müzik sesi nedir? İkincisi, insan fizyolojisiyle ilgili olan, acaba insan kulağının ses dalgalarına nasıl tepki gösterdiği sorusudur. Bu sorulara yanıt verebildiğimize göre, bunları gerçekleştirebilmek için acaba saniyede 44.100 ses yeterli midir? İşte bu sorunun yanıtını matematik verecektir. Bu alan *Fourier analizi* olarak bilinir. Bu noktada biraz Fourier'den söz etmekte yarar vardır. Fourier (1768-1830), Ecole Normale'de okuduktan sonra, o zamanlar yeni kurulan Ecole Polytchenique'te Lagrange'in ve Monge'un asistanlığını yapmıştı. 1822'de *Isının Analitik Teorisi* adlı kitabında bugün de kullanılan ısıyla ilgili matematik teorileri geliştirmişti. Kelvin, Fourier'nin kitabı için "büyük bir matematiksel şiir" yorumunu yapmıştı. Fourier'nin en büyük ve temel katkısı herhangi bir fonksiyonun, trigonometrik bir seri olarak ifade edilebileceğini önermesi ve kanıtlamasıydı. Bugün de oldukça yaygın bir kullanımı olan bu Fourier Serilerinin, elektrik elektronik, ses ve haberleşme alanlarında ciddi matematiksel temeller oluşturur.

Sıkıştırılmış bir diskte, onu dinlemeden hangi notaların olduğunu bilebilir miyiz? Bir saniyelik müzikte 44.100 tamsayıyı okumak ve han-

gi notaların çalındığını belirlemek mümkün müdür? Bunun yanıtı, Ludwig van Beethoven'in dokuzuncu senfonisinin son notasından saniyesinin dörtte biri içindeki müzik göz önüne alınarak verilmeye çalışılır. Hikâyede anlatıldığına göre, mühendisler sıkıştırılmış diskin standartlarını saptamaya çalışırken, bu senfoninin tek diske sığdırılabilmesi için mümkün olan her türlü gayreti göstermişlerdir. Bu bestenin performansına göre süresi de değişmektedir aslında. Özellikle Karajan yönetiminde 75 dakikaya kadar çıkabiliyormuş. Sıkıştırılmış bir diskin 79 dakikadan biraz daha fazla sürebilmesinin nedeni budur. Bu senfoninin son notasının matematiksel olarak incelenmesi özellikle daha kolaydır. Çünkü tüm orkestra, aynı anda aynı notayı çalar ancak çeşitli oktavlarda seslendirir.

Ludwig van Beethoven'in dokuzuncu senfonisinin son notasında saniyenin 1/100'üne tekabül eden basınç dalgası Resim 7'de görülmektedir. Sıkıştırılmış bir diskte her 441 adıma bir tamsayı değeri atanır. Bu değerler, -2^{15} ile $2^{15}-1$ aralığındadır. Bu değerler adım yüksekliğine tekabül eder. Zamana karşın yükseklik değerleri verilerek buna denk gelen ses dalgası elde edilmiş olur. Streo kayıtlar iki parça (*track*) içerir. Böylece dinleyenin sesin uzamsal yayılımını algılaması sağlanmış olur. Bir saniyenin dörtte birinde 44.100/4=11.025 örneklem vardır. Buraya teknik ayrıntısını getirmeyeceğimiz bir soru devreye matematiği almaktadır: *Çalınan notayı, matematiksel olarak acaba nasıl "dinleriz"?*

Güneş Fırını

Güneş fırınları, güneş ışınlarını kullanarak elektrik üretmek için uygulanan yöntemlerden biridir. Bunlardan birkaçı Odeillo kentinin yakınında inşa edilmiştir, Bu kent, Pirene Dağları'nın Fransa sınırları içinde kalan bölümündedir. Yakınında konu ile ilgili bir laboratuvar vardır, CNRS/PROMES (Processes, Materials, and Solar Energy Laboratory of the National Council on Scientific Research). Bu bölgenin aldığı güneş ışın şiddeti olağanüstüdür. En büyük fırın 1 megawat'tan fazla enerji üretmektedir. Kıyaslamak açısından söylersek, büyük bir hidroelektrik barajı (santral) 2000 megawat'a kadar çıkabiliyor, rüzgâr türbünleri ise 600 kilowat civarında kalıyor. Güneş fırını, alanı 1.830 metrekare (48,3 m çapında) büyük parabolik bir ayna içerir. Odak aynanın 18 m önündedir. Aynanın tümünü ve fırını güneşe doğru yönlendirmek kolay olmadığı için bunun yerine birleşik olarak 2.835 metrekare alanı olan 63 adet gündüşürücü (helyostat) yerleştirilmiştir. Bunlar, gün boyunca güneş ışığını sabit bir yönde yansıtmış olur. Gündüşürücüler öyle bir şeklide yerleştirilmişler ve programlanmışlardır ki, parabole doğru yansıtılan güneş ışığı fırının merkez eksenine paralel yol alır. Bu da fırının kuzeye yönelik olması anlamına gelir. Işınlar parabolün odağına yansıtılır ve burada bulunan bir hidrojen deposunu çok yüksek bir sıcaklığa ısıtır. Bu ısı kaynağı, mekanik enerjiye (ya da güce) dönüştürülür ve elektrik üretilir. Dönüşüm verimliliğini yükseltmek için yapılan yoğun araştırmalarla bu değer %18 dolayına ulaştırılmıştır.

Çapı yaklaşık 35 cm olan 127 tane ayna kullanmışlar ve birkaç denemeden sonra aynada yaklaşık 30 m uzaklıkta bulunan 3 m boyundaki bir model tekneyi tutuşturmayı başarmışlardır. Bu deney eleştirildi, çünkü mühendisler, Archimedes'in zamanında olmayan modern malzemeler kullanmışlardır ve model tekneyi, efsanede gemilerin belirtilen uzaklıklarından çok daha yakına koymuşlardır. Ancak bu deney, efsanede belirtilen olayın ilk bakışta göründüğü kadar saçma olmadığını göstermiştir.

Odeillo'daki en büyük güneş fırını.

Efsaneye göre Archimedes, eksenleri güneşe doğru yönelik ve odakları mümkün olduğu kadar Romen donanmasına yakın olacak şekilde büyük parabolik aynalar yaptırmış. Elbette bu noktada vurgulamak gerekir ki deneysel olarak böyle büyük bir sistemi test etmek olanaksızdır. Ancak Archimedes'in, matematiğin doğayı izah etmeye çalıştığı modellere başvurmuş olabileceği akla gelmektedir. Efsane bir yana, son zamanlarda MIT'de bir mühendisler grubu, böyle bir aracın geçerliliğini test ettiler.

Bu makalede verilmeye çalışılan noktalar, hergün özellikle karşılaştığımız teknolojik gelişmelerde gözle görülmeyen matematiksel yapıların özellikleri olmuştur. Bir sonraki yazıda yine pek göze çarpmayan ancak kültürel yansımalar olarak günümüze katılan matematiğin yaşam bağları irdelenmeye çalışılacaktır; insan ilişkilerini nasıl belirlediği, kültürel ve siyasi bileşenlerin matematiğin gelişimine nasıl yansıdığı ele alınacaktır. Elbette, tüm bu süreçler gerek matematiğin öğrenimine gerekse yarattığı sayısız önyargıya da yansımaktadır. Bunlar yine güncel örnekler ve anekdotlarla da zenginleştirilecektir.

KAYNAKLAR

Rousseau, C. ve Saint-Aubin, Y. : 2008, "Mathematics and Technology," Springer Science+Business Media, LLC.

Mesquita, M. ve Restivo, S.: 2011, "All Human Beings as Mathematical Workers: Sociology of Mathematics as a Voice in Support of the Ethnomathematics Posture and Against Essentialism", JUME, 1-14.

Christensen, O. R., Skovsmose, O. ve Yasukawa, Y.: 2008, "The Mathematical State of the World – Explorations into the Characteristics of Mathematical Descriptions", ALEXANDRIA Revista de Educação em Ciência e Tecnologia 1, 1: 77-90.

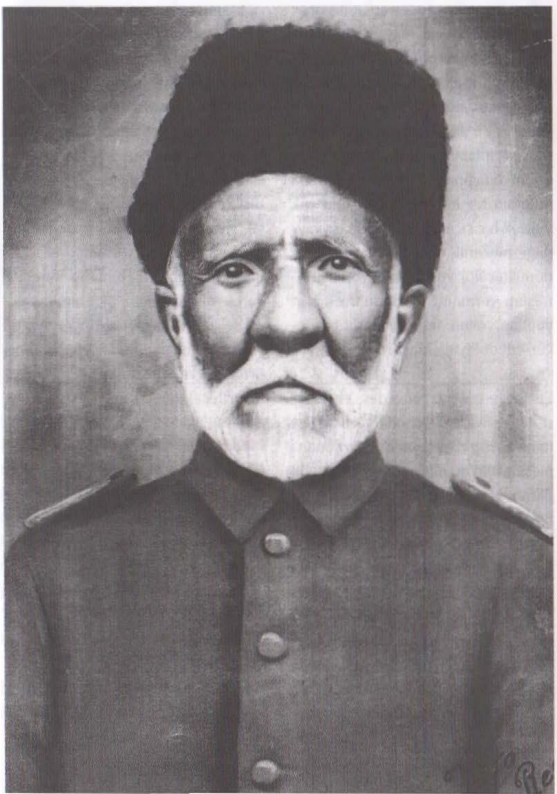
Hoffman, J., Johnson, C. ve Logg, A.: 2004, "Dreams of Calculus", Springer.

19. YÜZYIL SONU VE 20. YÜZYIL BAŞLARINDA ANADOLU'DA BİR TABUR KÂTİBİ

OSMAN HOCA MI OSMAN EFENDİ Mİ?*

IŞIK TAMDOĞAN

*Bu çalışma, 19. yüzyılda Adana'nın Kozan** bölgesinde orduda muhasiplik yapan Osman Sırrı Efendi'nin kişisel notlarına dayanmaktadır. Yedi defterde toplanan ve görev yaptığı birliğin muhasebe defterlerine düşülmüş olan bu notlar Osman Sırrı Efendi'nin meslekî yaşamını kapsadığı kadar okumaları ile ilgili düşüncelerini, çeşitli eserlerden yaptığı alıntıları, ilaç tariflerini, bazı hesap ya da özel mektup müsveddelerini içeren daha kişisel yazılar da barındırmaktadır.*** Bir bireyin kişisel yazılarının incelenmesi pek çok soruyu, özellikle de tarih biliminde biyografi çalışmalarının önemini gündeme getirir.*

Osman Sırrı Efendi.

ÇEVİREN: ESRA ATUK

Çalışmamıza malzeme olan yazılar Osman Sırrı Efendi'nin kimliğinin tek bir etiket altında toplanması oldukça zor olan farklı yönlerini görmemize olanak tanıyor. Bu yazılarda elbette ordunun işleyişi ve gündelik yaşamla ilgili ayrıntılar okuyoruz, ama aynı zamanda şifacılık (tıp da diyebilirdik), şiir, edebiyat ve tarihe tutkun bir adam buluyoruz. Osman Sırrı Efendi diller ve dinle, özellikle de tasavvuf akımlarıyla ilgileniyor. Kısacası, tüm yazıları arka planda bir bilgelik arayışına tanıklık ediyor. Defterlerini titizlik ve bilimsel bir kesinlikle tutmaya özen gösteren bilgili, okumuş bir kâtiple olduğu kadar, samimi bir mümin ve şairle de karşı karşıya olduğumuzu söyleyebiliriz. Osman Sırrı Efendi yalnızca temsil ettiği askeri gücün kalıbından çıkmış biri değil, bunu özellikle yaşam serüveni ve ilgi alanlarının çeşitliliğinde görüyoruz. Bu unsurlar olanca çeşitlilikleri içinde bir dönemin "bulanık" düşüncesini ya da Cumhuriyet öncesi (yani ulus-devletin doğmasından önce) Osmanlı İmparatorluğu'nun yaşadı-

Yıl 1930 civarı. Fotoğraf Adana'nın Bahçe kazasında, Osman Efendi'nin kızı Nesibe'nin (soldan birinci) öğretmenlik yaptığı ve büyük oğlu Lütfullah'ın (ön sırada en ortada oturan) okulu müfettiş olarak ziyareti sırasında çekilmiş.

ğı belirsizliği de gayet iyi yansıtıyor. Osman Efendi ile milliyetçi ve Cumhuriyetçi oğlu arasındaki uzaklık ise, ileride de göreceğimiz gibi, zamanla belirsiz bir kimliğin neye dönüşebileceğini gösteriyor.

Defterlerinden izleyebildiğimiz kadarıyla Osman Efendi'nin yaşamı ve entelektüel dünyası ayrıca bugün bize aykırı gibi görünen bazı şeylerin (geleneklere sadakat / Batılılaşmaya açılma, dine, hatta kehanete bağlılık / müsbet ilimlere ilgi) belki de bir zamanlar bir noktada buluşmuş olduklarını gösteriyor. Osman Efendi ne bir kahraman, ne de tipik bir birey, ama kişisel tarihi zamanının ya da bir devrin havasını yansıtıyor. Herkes gibi tutarsızlıkları ve pek çok yüzü bulunan, bugün bize "bulanık" gibi görünebilecek düşünceleri olan bir birey ve bizi özellikle bu düşünceleri ilgilendiriyor. Zira biyografi incelemelerinin tarihçiye katkısı tam da bu noktada yatar. Sabina Loriga'nın isabetle vurguladığı gibi, "insanlığın özünü ortaya çıkarmak bireyin vazifesi değildir. Görünürdeki kalıplar (örneğin kurum, cemaat ya da toplumsal gruplar) ancak bu şekilde farklı bireysel hareketler aracılığıyla kırabilir, kültürel alışkanlıkların oluşumuna ve yapılanmasına yön veren çatışmaları bu şekilde gözler önüne serebiliriz".[1]

Bu çalışma aynı zamanda iki ülke, iki topluluk ya da iki dil arasında aracı olmadığı halde iki dünya görüşü, iki düşünce sistemi, yani birbirinden farklı iki dünya ve zamansallık arasında kalmış olan bir bireyi anlama denemesidir. Biri imparatorluğa, diğeri ise doğmakta olan ulus-devlete ait olan bu iki zamansallık birbirini düz bir çizgide izlemese de bir insanın yaşamında birbirine karışabilir. Çizgisel olarak ele alındığında, her biri daha sonra tarihin ayrı bir dönemine karşılık gelecektir. Hatta birinden diğerine geçiş tarihyazımında Osmanlı İmparatorluğu ile Türkiye Cumhuriyeti arasında bir kopuş noktasını temsil edecektir.[2] Buradan hareketle, Osman Efendi'yi bir dönüm noktasını yaşamış bir birey, hatta -neden olmasın- iki kültür arasında "çiftdilli bir tercüman" gibi biri emperyal, diğeri ulusal bu iki "dünya" arasında bir "aracı" olarak da görebiliriz.[3]

OSMAN EFENDİ'NİN YAŞAM SERÜVENİ

Osman Efendi'nin yaşamı ve kişiliği ile ilgili bilgilerin çoğunu torunları,[4] gelinleri ve 1950'de kitaplarının alıcıları arasında yer alan ve o dönemde kitaplığından kalanları görmüş olan iki kişiyle[5] yapılan görüşmelerden elde ettik.

Osman Efendi 1923'te Adana'da ölmüştür. Doğum tarihi 1859 olduğuna göre yetişkin yıllarını 1880 ile 1926 arasına yerleştirebiliriz. Dolayısıyla 1876 Anayasası'nın yaşamının bu dönemine damgasını vurmuş olduğunu ve mesleki yaşamının büyük çoğunluğunun da II. Abdülhamid'in saltanatına rastladığını söyleyebiliriz. Bu dönemde II. Meşrutiyet'i (1908), imparatorluğun sonunu ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu da yaşamıştır. Bir yaşam serüveni, çizgisel olarak ele alındığında pek çok özelliğini yitirecek olsa da, buna göre Osman Efendi'nin özgeçmişini yeniden oluşturmayı deneyelim.

Aslen Maraş kökenli olan Osman Efendi, 1870'li yıllarda Kozan'a geldi. Sakinlerinin çoğu Ermeni olan Kozan sancağı,[6] o sıralar Adana vilayetine bağlıydı. Fiili olarak tüm sancağa hükmeden güçlü Kozanoğulları ailesi, Ahmet Cevdet Paşa yönetiminde gerçekleştirilen ordu müdahalesiyle (1864) "yatıştırılmıştı".[7] Kozan Adana'ya atla 18 saatlik mesafedeydi, Osman Efendi de bu yolu sık sık kat edecekti.

Osman Efendi 1880'lerde, henüz sadece on üç yaşında olan bir kadı kızı ile Kozan'da evlendi. Bu, kendisinin ikinci evliliğiydi. Osman Efendi okumuş biriydi, mükemmel düzeyde

Arapça ve Farsça biliyordu. Askeri bir okulda okumamış olduğunu, ama (1843'ten beri beş yıl olan[8]) zorunlu askerlik hizmetini yerine getirirken orduda kalmaya karar verdiğini tahmin ediyoruz.[9] Kozan'a geldiğinde belli bir serveti de vardı. Tanıklara göre, serveti ailesinden (yani Maraş'tan) geliyordu. Bu parayla Kozan'da çoğunluğu kentin kuzeyinde yer alan ve bugün yerleşim bölgesinin tam merkezinde kalmış olan bağ ve meyve bahçelerinden oluşan pek çok arazi satın alabildi.[10] Büyük toprak sahiplerinin var olduğu böyle bir tarım kentinde, zenginlik ve itibar genellikle sahip olunan arazinin yüzölçümüyle doğru orantılıydı. Oysa Osman Efendi'nin profili bir büyük toprak sahibininkine benzemiyordu. Zaten daha sonra arazilerini de satacaktı. Yani kendisini bir toprak sahibi olarak tanımlamıyordu ve görünüşe bakılırsa bu tür bir itibar aramıyordu.

Osman Efendi ne bir kahraman, ne de tipik bir birey, ama kişisel tarihi zamanının ya da bir devrin havasını yansıtıyor. Herkes gibi tutarsızlıkları ve pek çok yüzü bulunan, bugün bize "bulanık" gibi görünebilecek düşünceleri olan bir birey ve bizi özellikle bu düşünceleri ilgilendiriyor.

İkinci evliliğinden sekiz çocuğu oldu (3 kız ve 5 erkek), bunlardan ikisi kız, dördü erkek altı tanesi hayatta kaldı. Osman Efendi'nin kişiliğini kavramak için çocuklarının öyküsü üzerinde biraz durmak ilginç olabilir. Çocuklarının yaşamöyküsü, yani Osman Efendi'nin onları yetiştirme biçimi, bize onun kendi tercihleri ve koşullanmalarıyla ilgili ipuçları sağlayabilir. Çocuklarının tümü, hatta Cumhuriyet döneminden önce öğretmen çıkan kızları dahi okumuşlardı. Kızlar Kozan'daki Ermeni manastırında org dersleri alıyor ve evde piyano çalıyorlardı.[11] Osman Efendi'nin defterlerinden birinde sözünü ettiği nota yazmak için gerekli kâğıtlar ve tüy kalemler acaba kızları için miydi?[12] Aralarından biri, Nesibe (doğumu 1885/86), öğretmen oldu ve Cumhuriyet döneminin başlarında "okuma yazma seferberliği" sırasında öğretmenleri yetiştirmek için açılan kurslara katıldı, Kendisini bu öğretmen gruplarını gösteren fotoğraflarda en ön sırada, erkekler arasındaki tek kadın olarak görüyoruz. Kocasından ayrıldıktan sonra çocuklarını tek başına yetiştiren Nesibe, onların ihtiyaçlarını karşılamak için öğretmen olarak çalışmaya devam edecekti.

Osman Efendi'nin oğulları da öğretmen oldular. Bu noktada, "vatandaş" figürünün, sonra da -Cumhuriyet döneminde- "millet" fikrinin sağlamlaşması açısından öğretmenlik mesleğinin II. Meşrutiyet döneminden itibaren kazandığı önemi vurgulamak yerinde olacaktır.[13] Osman Efendi'nin çocuklarından sadece bir tanesi (Ahmet) bir bankada memur olarak çalışacaktı.

Oğlu Lütfullah'ın öyküsü de, yalnızca ilk ve sevgili oğlu olduğu için değil, Osman Efendi'nin kişiliğine ışık tuttuğu için ele alınmaya değer. Lütfullah üç yıl boyunca İstanbul'da tıp tahsili yaptıktan[14] sonra I. Dünya Savaşı sırasında Kozan'a geri döndü. Bölgenin Fransız işgali altında olduğu dönemde (Mart 1919 – Haziran 1921), Lütfullah da kurtuluş savaşını örgütleyen yasadışı gruplarla ilişki içindeydi.[15] Bu nedenle tutuklanarak Kozan manastırına hapsedildi[16] ve orada hasta düştü. Sevk edildiği Kozan hastanesinde çalışan Ermeni bir doktor, Osman Efendi'nin oğlunu tanıdı. Bu doktor daha önce Zeytun'da[17] Osman Efendi ile karşı cephelerde savaşmıştı. Osman Efendi'ye bir mektup göndererek şunları yazdı: "Bu akşam oğluna kılık değiştirtip hastaneden çıkaracağım, onu al ve çabuk buradan uzaklaştır. Yoksa idam edilecek. Zeytun'da sen benimle ilgilenmiştin, sana bir hayat borçluyum". Aynı gece, Osman Efendi tüm ailesiyle birlikte Kozan'ı terk etti.[18] Döndüklerinde evlerini soyulmuş ve Osman Efendi'nin kitaplarından çoğunu da yakılmış buldular.[19] Ulusçu harekete daha 1919'da Kozan'da katılan Lütfullah, hep ateşli bir Kemalist ve Cumhuriyetçi olarak kalacaktı. Yıllar boyunca Adana vilayetinde milli eğitim müfettişliği yapacak, ardından 1946'ya doğru Ankara'da Millî Eğitim Müdürlüğü'nde çalışacaktı. Eğitimine eski rejim altında başlamış olan Osman Efendi'nin ilk oğlu, yazışmalarından anladığımız kadarıyla aynı zamanda babasının sırdaşıydı. Babası gibi inanan bir Müslüman'dı ve hayatının sonuna kadar her yemekten önce Türkçe olarak ettiği duadan vazgeçmeyecekti.[20]

HOCA MI EFENDİ Mİ: YAŞAMÖYKÜSÜ NASIL ANLATILIYOR?

Ahfadının anlattıkları ve kütüphanesinden elimize ulaşan eserler Osman Efendi'nin edebiyat ve ilahiyat kültürüne olduğu kadar "tıp" konusundaki yetkinliğine de tanıklık ediyor. Kütüphanede Farsça ve Arapça şiir kitaplarını, peygamberin hadislerini, dini tarikatların dua ve ibadet rehberlerini, tıp reçetelerini görüyoruz. Aile içinde kendisine "Osman Hoca" diyorlardı, bu da bir din bilgini, kimilerine göre *âlim*, kimilerine göre ise imam olduğunu düşündürüyor. Ancak orduda yerine getirdiği görevle ilgili kendisinden kalan belgeler tedariklenmesinden sorumlu olduğu bir taburda hesap memurluğu yaptığını,[21] dolayısıyla bir bürokrat, bir kalem adamı, yani bir *efendi* olduğunu gösteriyor.

Farklı anlatılar arasındaki bu karışıklık bizi bir kez daha Osman Efendi'nin çok yönlü kişiliğine gönderiyor. Asker ve bürokrat olduğu kadar mümin de olan bu adam, tahminlerimize göre hem dindar, hem de "Batılılaşmış" bir hayat sürüyordu. Defterleri de buna tanıklık ediyor. Bu defterlerde tasavvuf şiirlerini bir askere gereken günlük kalori miktarı hesap-

larıyla yanyana buluyoruz. Çocuklarına aldırdığı hem dini, hem modern eğitim de "dindar ve muhafazakâr" Osmanlılarla "modern ve Avrupa kültürüne dönük" Osmanlıları karşı karşıya koymanın basite indirgemecilik olacağını gösteriyor. Sonuç olarak, tarihi belirli bir bireyin yaşamından hareketle okuduğumuzda şemalar karmaşıklaşıyor.

Osman Efendi'nin yaşadığı kentte belirli bir itibarı vardı. Yüzyıl başında Kozan'daki en bilgili kişi olduğu söyleniyordu. Peki bu itibar nereden geliyordu? Ordudaki görevinden -yalnızca bir taburun hesap memuruydu-, serveti̇nden ya da büyük toprak sahibi nüfuzundan olmadığı kesin. Ulema sınıfından bir âlim değildi, ama kitaplara, ilahiyata, tıp ilmine ve edebiyata tutkundu. Çevresinde bu nedenle büyük bir adam olarak görülmüş ve kuşkusuz bu şekilde otorite sahibi olmuştu. İtibarı sahip olduğu kitapların sayısına[22] ve çeşitli alanlardaki bilgisine bağlı olamaz mı?

DEFTERLERİ VE NOTLARI

1950'de Osman Efendi'nin kütüphanesini görenlerin tanıklığına göre, mirasçıları satışa çıkardığı dönemde bu kütüphane çoğunluğu el yazması yaklaşık 200 cilt eser barındırıyordu. Bu 200 cilt ise asıl kütüphanenin yalnızca 1919 yangınından kurtarılabilen kısmını oluşturuyordu. Gözden geçirdiğim yedi defter bilgi kaynaklarımdan biri tarafından 1950'de satın alınan kitaplar arasında yer alıyordu. Osman Efendi'nin kütüphanesinin tam olarak hangi kitaplardan oluştuğunu bilemiyoruz, okuma zevk ve alışkanlıklarını da bu nedenle ancak bazı eserler üzerine aldığı notlardan hareketle dolaylı olarak tahmin edebiliyoruz. Bununla birlikte, Osman Efendi'nin kütüphanesini zamanının başka kişisel kütüphaneleriyle karşılaştırdığımızda, bulundurduğu cilt sayısı bakımından yaşadığı devir için son derece önemli bir kütüphane olduğu ortaya çıkıyor.[23]

Mesleki notları Kozan'da bir askerî taburun yönetiminin muhasebesinden sorumlu olduğu döneme (1909) ait.[24] Bu notlar arasında, II. Abdülhamid'in 1876 tahta çıkış bildirisi gibi saraydan gelen emir ve düzenlemelerin kopyalarını buluyoruz. Ramazanda oruç tutmaktan kaçan ya da orduya girerken sünnet olmayan askerlerle ya da askerlere verilecek din eğitimi ile ilgili düzenlemeler de bunlar arasında yer alıyor.[25]

Osman Efendi grubun en ortasında, çocukları ve bazı akrabaları ile birlikte Kozan'daki bağ evinin önünde görünüyor (tarih 1910 civarı).

Yine mesleki notları arasında tabur için hazırlanan mönülerin ayrıntılarını buluyor ve -bugünkü Türkiye'de yenilmesi hayal bile edilemeyecek- kurbağa çorbasının o devirde en azından orduda, alışıldık bir yemek olduğunu öğreniyoruz. Elbette muhallebi[26] gibi daha sıradan yemek ya da tatlıların tariflerine de rastlıyoruz. Bu listelere göre, askerlerin temel gıda rejimi sabah ve akşam bir çorba, buğday nişastasından yapılan bir tatlı (su muhallebisi) ve bir limondan oluşuyordu. Bu mönüye ekmek ya da peksimet, zeytin, soğan, sirke ve zeytinyağı da ekleniyordu.[27] Osman Efendi'nin not aldığı daha cömert mönüler, askerlerin beslenmesinin koşullara göre önemli değişikliklere uğradığı izlenimini veriyor. Bunlardan birinde, askerlerin kahvaltı için ekmekle birlikte şekerli kahve ve öğle yemeği için etli bamya ile kızarmış patlıcan yiyebildiklerini okuyoruz. Osman Efendi bunun bir yaz mönüsü olduğunu ve kışın sebzelerin çorba ile değiştirileceğini bildiriyor. Yine aynı mönüde, akşam yemeği için de etli fasulye verilmiş. Osman Efendi ekliyor: "Ahşam yemekleri öğlen yemeklerinden daha hafif olması lazımdır".[28] Osman Efendi'nin defterlerinde mevsimlere ve ordunun hareketlerine göre değişiklik gösteren bu tür örnek mönülere rastlanıyor. Ayrıca, Ramazan ayı için verilen özel tayınların listesi de bulunuyor.[29]

Askerler için gündelik kalori hesaplarını[30] "normal zamanlar" ya da "kıtlık durumları" için hazırlanmış ve hangi besin maddesinin hangisinin yerine geçebileceğini açıklayan çeşitli beslenme planları izliyor.[31] Farklı rütbelerden askerlere verilen maaş[32] ve tayın,[33] kömür ve odun istihkakı ya da atların beslenmesiyle ile ilgili ayrıntılar da kaydedilen bilgiler arasında yer alıyor.[34] Tüm bu veriler elbette ordudaki gündelik yaşamla ilgili çok ilginç bilgiler sağlıyor, ama biz bu aşamada bunlarla ilgilenmeyeceğiz.

Osman Efendi'nin maaşı ve harcamaları ile gündelik yaşamının çeşitli ayrıntıları mesleki verilerin arasına serpiştirilmiş biçimde karşımıza çıkıyor. Örneğin, bir yere şu notu düşmüş : "Aldığımız maaş: Ağustos'da 852 guruş, Eylül'de 884 guruş, Ekim'de 884 guruş".[35] Bu notlar bize II. Abdülhamid döneminde askerlerin genellikle maaşlarını almak konusunda çektikleri sıkıntıları düşündürüyor. Acaba Osman Efendi de bu türden beklenmedik durumları idare etmek zorunda kalmış mıydı?[36]

Kişisel notlar bazen sonradan, defterler ikinci kez kullanıldıkları sırada eklenmiş izlenimi veriyor. Osman

Efendi'nin taburunun işleyişiyle ilgili tablo ve envanterlerin üzerine tıbbî reçeteler ya da konu dışı küçük notlar eklediğini fark ediyoruz. Örneğin : "Bit-tedkik ayan olmuştur ki bütün hayvanat içinde tuvaletleri için en çok vakit sarf edenler: kadınlar, kediler ve sineklerdir".[37]

Osman Efendi'nin şevkle biriktirdiği tıbbî reçeteler (*ḥa'ide*) de defterlerin sayfaları arasına karmakarışık bir biçimde not edilmiş olarak karşımıza çıkıyor. Bunların arasında krampları iyileştirmek, sinirli kadınları yatıştırmak,[38] sivilceler için pomat hazırlamak, sağırlık ya da başağrısını iyileştirmek için reçeteler var. İşte bir tanesi : "Fal'de: sancu için, kassab ve manav dükkânlarında ipler üzerine sinekler konar, oraya revsini atar, bundan bir karış kadar kesüb bir iki fincan bal şerbeti errütüb içireler sancuyı def' ider".[39] Başka bir reçete ise şöyle tavsiye ediyor: "Fai'de: kabarıkcık ve sair çıbanlar için terementiyi yumurta sarısı ile merhem yapub üzerine uralar".[40] Tıbbî reçetelere kırmızı mürekkep yapmak ya da mürekkep lekelerini çıkarmak gibi türlü çeşitli formüller ekleniyor.

Osman Efendi kendi kişisel hesapları için de en az taburu için olduğu kadar endişeli ve titiz görünüyor. Elimizde tümüyle kendi hesaplarına ayrılmış bir defter bulunmasa da, kişisel bütçesiyle ilgili defterlere düşülmüş pek çok not kendi muhasebesini tutmanın alışkanlıkları arasında yer aldığını düşünmemize neden oluyor.[41] Bu durum böyle bir alışkanlığın yalnızca başkentteki Avrupai eğitim almış üst düzey bürokratlara özgü olmadığını da gösteriyor.[42] Kişisel hesapları arasında bir seyahat için yapılan harcamaları buluyoruz: " eşya nakli: 7 kendir 20, 2 sandık, hamaliye ücreti 900, araba 530, şimendüfer nakliyesi Beyrut'a 1710, Beyrut'a hamaliye ücreti 3, iskeleye hamaliye ücreti 3, kayık ücreti 6, yekun 5400 ".[43]

Bildiğimiz kadarıyla, Osman Efendi Beyrut'ta hiç yaşamamış, ama Halep'te kalmıştı. Suriye seyahati ailesinde de anlatılıyor. Suriye'deyken yanıbaşında bir bomba patlamış ve onu sağır etmişti. Sağırlığı hayatının sonuna kadar sürecek ve kendisine "Sağır Osman Efendi" lakâbının takılmasına neden olacaktı. Defterlerinden birinde de zaten daha iyi duyabilmek için İstanbul'dan bir " boru" aldığından söz ediyor.[44] Oğlu Lütfullah'a 1912 yılının Aralık ayında yazılmış bir mektup bu taşınmayla ilgili, Osman Efendi kendisiyle Halep'e gelmesi için oğlunu ikna etmeye çalışıyor.

Osman Sırrı Efendi ile karısı Naciye'nin Kozan'da bulunan mezarları.

OKUMALARI

Osman Efendi'nin diğer altı defteri bize okumaları, ilgi alanları ve tutkularıyla ilgili fikir veriyor. Bunlardan bir tanesi özellikle dinî nitelikli metinlerin derlemesinden oluşuyor. Bu tür derlemelere " mecmua " denirdi ve genellikle tarikat mensubu sufiler tarafından hazırlanırdı. Bu mecmua, her ne kadar Osman Efendi'nin kaleminden çıkmadıysa da, kendisi tarafından saklanmış ve kütüphanesinin satışına kadar da titizlikle korunmuş olduğundan, bize onun kişiliğinin başka bir yönünü aralar. Osman Efendi'ye dinî bilgisi nedeniyle bazen "Osman Hoca" dendiğinden söz etmiştik. Bu mecmua da dinin kahramanımız için ne kadar önemli bir "bilgelik" madeni olduğunu gösteren mükemmel bir örnektir.

Bazen fetva derlemelerinin de eşlik ettiği[45] her türlü ilahiyat ve tasavvuf eserinden alınmış metinleri ve muska yapmak için kullanılan formülleri[46] ya da dinî tarikatlere özgü ritüellerin tasvirlerini bu ciltte buluyoruz.[47] Osman Efendi de bir tarikat mensubu muydu? Bilmiyoruz. Ayrıca, defterin pek çok sayfasının da falcılık yapmak üzere harflerin rakamsal hesapları ile ilgilenen *ilm-i hurûf*'a ayrıldığını görüyoruz.

Bu çeşitli defterlerin tıpkı bir mecmua gibi tıbbi reçetelerle, Mevlana Celaleddin-i Rumî, Fahreddin Razî ya da İbn Haldûn gibi düşünürlerin ve mutasavvıfların eserlerinden alıntılarla dolu olması son derece çarpıcıdır. Osman Efendi farklı yerlere bu ünlü insanların doğum ve ölüm tarihlerini de yazmıştı. Müslüman düşünürlerle ilgili bu klasik kültürü bir kenara bırakırsak, Osman Efendi'nin defterleri zamanının edebiyatına duyduğu ilgiye de tanıklık ediyor. Defterlerden birinde Ziya Paşa'nın *Terci-i bend* ve *Terkib-i bend*'inin[48] bir kopyası ile Recaizade Mahmud Ekrem (1847-1912) ve Mehmed Akif'in (1873-1936)[49] eserlerinden alıntılar yer alıyor.

Kişisel defterleri aynı zamanda edebi çeviriye olan ilgisini de yansıtıyor. Defterlerden ikisinde, Farsça ve Arapça eserlerin çevirisine giriştiğini görüyoruz. Osmanlı Türkçesinden Farsça ve Arapçaya bir sözlük hazırlama girişiminde de bulunduğuna göre, bu dilleri gayet iyi biliyordu.[50] Fransızca bilmese de, aynı Fransızca metinlerin farklı Osmanlıca çevirilerini incelemişti. Camille

Flammarion'un iki farklı kişi tarafından çevrilmiş olan bir metninden bir alıntıyı (*La nuit*) iki farklı versiyonuyla defterine kopya etmişti.[51] Yine aynı deftere Napoléon Bonaparte ya da Jean-Jacques Rousseau tarafından yazılmış cümleleri ve metin parçalarını not etmiş olduğunu da görüyoruz.[52]

Osman Efendi'yi yazı yazmaya iten motivasyonların neler olduğunu bilmiyoruz. Bunun olası nedenlerinden biri kendisi için kendi kişisel zevklerine göre bir derleme oluşturma arzusu olabilir. Aklımıza gelen bir başka neden de bazı eserleri -hatta baskısı bulunanları bile- yaşadığı yerde bulunmadıklarından kopya etmek zorunda kalmış olmasıdır. Kozan gibi küçük bir taşra kentinin o dönemde kitap tedariki bakımından pek zengin olmaması olasıdır. Ya da belki Ziya Paşa gibi çağdaşlarının bazı eserlerini iktidar tarafından sansürlendiği için olamaz mı?[53]

SONUÇ YERİNE

İmparatorluğun sonlarından Cumhuriyet döneminin başlarına Osman Efendi'nin ilgi alanlarını, edebi ve dini tutkularını, başka bir deyişle "entelektüel dünyasını" onun kendi mesleki notlarından hareketle keşfetmeye çalıştık. Notları son derece kesin ve uygulamalı, hatta bilimsel hesaplardan -- bazı besin maddelerinin kalorileri hesapları gibi -- kocakarı ilacı reçetelerine ve batıl inanç sınırlarına dayanan saflıkta şifalara uzanıyordu. Okumaları Müslüman mutasavvıf ve ilahiyatçıları olduğu kadar Avrupalılar da dahil olmak üzere zamanının yazarlarını kapsıyordu. Bizi şaşırtan da işte adeta bir yelpaze oluşturan bu farklı ilgi alanlarıdır. Birbirlerine o denli uzak, hatta karşıt görünen edebi referanslar her şeye rağmen Osman Efendi'nin "entelektüel mirasının" parçasıdır. Bu bakımdan Osman Efendi zamanının edebiyatçılarından farklı değildir ve imparatorluk döneminin sonlarında yaşayan bu adamlar için bazı fikir akımlarının --bu akımlar sonradan Cumhuriyet'in kurucuları ile uyumsuz görünecekti-- aslında birbirine ne kadar yakın olabildiğini gayet iyi yansıtır.

Burada, Osman Efendi'nin yaşamı ve entelektüel dünyasını incelerken bir tarihsel anın olanca karmaşıklığı ile karşı karşıya bulduk kendimizi. Gelenekleri ya da çok etnili vatanseverliği ile Müslüman dindarlığının yeni doğan milliyetçilikler, Batılı yaşam tarzları ve müspet ilimlerle bir arada var olduğu "iki dünya arasındaki" bu an, bazıları yakın bir gelecekte kadük olacak da olsalar, henüz tüm olasılıkları barındırıyordu. Tarihte biyografi çalışmalarıyla ilgili olarak, Sabina Loriga şunları yazar: "Patolojik insanlara özgü geçici, bulanık, belirsiz düşünceler belki disiplinimizi pusuda bekleyen bu olumluluk eğilimine, yalnızca gerçekleşmiş olanın gerçekten var olduğunu kabul etmemizi gerektiren yasanın basmakalıplığına engel teşkil edebilir ve böylece geçmişe en azından puslu bir anı ya da bir nostalji öğesi biçiminde hiç de çizgisel olmayan karmaşık bir zamanı iade edebilir".[54]

Osman Efendi gündelik yaşamda amatör bir doktor olarak kendi etrafındaki toplum içinde olduğu kadar, farklı cemaatler arasında bir arayüz vazifesi görerek ve çoğul bir topluma özgü henüz geçerliliğini yitirmemiş dayanışma mekanizmalarını (Osmanlı güçlerinin hücumu sırasında Ermeni bir doktorun Zeytun kuşatmasından kaçmasını sağlamak gibi) kullanarak da bir tür medyatör olabilmişti. Ancak, bize onun iki dünyayı birden kucaklama yeteneği ile ilgili esas ipuçlarını veren özellikle yaşamöyküsü ve eğitim anlayışıdır. Çocuklarının öyküsü de --babalarının dini inancına rağmen Kozan manastırında org çalabilen ya da Cumhuriyet'in ilk öğretmenleri arasında yer alan kızları gibi --Osman Efendi'nin neden "iki dünya arasında" bir birey olarak kabul edilmesi gerektiğini gösterir.

Osman Efendi gibi birbirinden çok ayrı bu iki dünya ve anlayışı bir arada tutmasını sağlayan belki de öğrenme, öğretme ve eğitim konusunda beslediği tutkuydu. Defterlerinden birinde bulduğumuz bir mektup müsveddesi Osman Efendi'nin bu motivasyonunu gayet iyi yansıtıyor. Taburda Osman Efendi'nin emri altında kâtip olarak çalışan bir genç adama yazılmış 1917 tarihli bu mektup şöyle:

"Muhterem efendi oğlum, habibim,

Siz kendi kendinizi el gözüyle görmek istiyorsunuz. Bu teşebbüsünüz hakikaten şayan-ı takdir ve en güzel bir tedbirdir. Çünkü insan kendi nefsinde mevcud muayyebi kolaylıkla bilemez ve bilemediği muayyebi ıslaha muvaffak olamaz. İşte böyle kendisini bilmek isteyene başkası tarafından vuku bulacak ihtar ve tenkidat ile zat-ı sıfatınızdaki (..) olur da ıslaha bir çare bulunur. Ne büyük bahtiyarlıktır. Keşke cümlemiz böyle ayıb-ı nefsimize itla hasıl edebilseydik, şüphesiz tehzib-i ahlak ederdik. Ve tezhib-i ahlak sebebiyle aramızdaki nifakı izale ederek yerine vifakı ikame eder terakkiye doğru giderdik. Heyhak, biz bunu yapamadık, milletin ümid-i istikbali olan gençlerimiz yapmak istiyorlar. İnşallah muvaffak olurlar. Muvafakiyet Allahtandır.

Efendi oğlum, ben sizi yakından tanımadığım için ahval-i hususiyyeniz ze dair malumatım mefkuddur: Bu babda hiç bir şey diyemem, ancak uzaktan gördüğüm harekat ve sukunatınızla vazifesine müdavim, afif-i zarif bir islam evladı, bir türk genci olduğunuza ve emsalinize (..) tahsil-i edebiyata heveskar bulunduğunuza hükm eylemiştim. Bir iki nevbet esnasında tahsil için iştibakınızı gördüm ve kalbimdeki hükmü teyyit eyledim. Bu sebeble sizi evladım gibi seviyorum. İşte şimdi tahsile devam zamanı geldi durma çalış."

Bu mektup arka planda Osman Efendi'nin bağlı olduğu şeyleri de anlatıyor. II. Abdülhamid döneminin ürünü olan bu adam, İslam dinine inanmaktan hiç vazgeçmemiş ve padişaha karşı hep sadakat göstermişti. Bilgelik kaynağı ve ilerlemenin koşulu olarak gördüğü bilime ve bilgiye özellikle bağlı olan Osman Efendi, hem II. Abdülhamid döneminin, hem de Jön Türk döneminin insanıydı. "..afif-i zarif bir İslam evladı, bir Türk

genci olduğunuza ve emsalinize (...) tahsil-i edebiyata heveskar bulunduğunuza hükm eylemiştim", diye yazmıştı. İşte ona göre ilerleme için gerekli malzemeler: İslam, vatanseverlik ve eğitim aşkı. II. Abdülhamid ideolojisinin simgeleri[55] olan bu unsurlar, burada daha da ileri götürülüyor, zira: "Ve tezhib-i ahlak sebebiyle aramızdaki nifakı izale ederek yerine vifakı ikame eder terakkiye doğru giderdik. Heyhak, biz bunu yapamadık, milletin ümid-i istikbali olan gençlerimiz yapmak istiyorlar. İnşallah muvaffak olurlar". İşte Osman Efendi'den zamanı geçmiş gibi görünen samimi bir itiraf... O sıralarda yeni bir devir, 1908 Anayasası devri açılmıştı ve Osman Efendi de artık "ulus"unun geleceğinden söz ediyordu.

DİPNOTLAR

* Bu çalışmada kullanılan görsel malzemeyi sağlayan Şakir Akdemir'e teşekkür ederim.

** 1375'de Memluklar tarafından alınıncaya kadar Küçük Ermenistan'ın başkentiolanıeski Sis kenti. Kozan Adana vilayetine bağlıdır (Osmanlı döneminde sancak, günümüzde ilçe).

*** Bu defterler elimde olduğundan, 1'den 7'ye kadar numaralandırmayı uygun gördüm. Buradaki referanslar da bu numaralandırmaya göre şu şekilde verilecektir: «1. Defter,sayfa sayısı».

1 Sabina Loriga, «La biographie comme problème», der. Jacques Revel, Jeux d'échelles, Paris, Gallimard, 1996, s. 230.

2 Bu dönemlendirme Cumhuriyet öncesi dönemle Cumhuriyet dönemini ayrı ayrı ele alan eserlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu özellik, Türkiye Cumhuriyeti'ni önceki dönemden bağımsız, yeni bir doğuş olarak kabul eden Kemalist tarihyazımı tarafından güçlendirilmiştir. Bu yöntem ise farklı ideolojik ve siyasal akımların, farklı yaşam biçimlerinin içiçe geçtiğine kendilerini aradığı imparatorluğun son dönemine alt bu «bulanık» anları gölgede bırakmıştır.

3 Jeremy Boissevain, insanların çeşitlikoşulların bir araya gelmesiyle iki kültür ya da örgüt arasında bir yer sahibi olmaya itilebileceğini ve bunlar arasında bir tür köprü işlevi görebileceğini belirtmiştir. "Similarly, other persons because of occupation, education, age or any number of circumstances may come to occupy positions within, and thus also between, two cultures, or organisations, thus providing a bridge between them": Jeremy Boissevain, Friends of friends. Networks, Manipulators and Coalitions, Oxford, 1974, s. 155.

4 Şükran Somay ve Kâmuran Erdem Tanıklıkları için kendilerine teşekkür ederiz.

5 Bunlardan biri, 1950'de Osman Efendi'nın satışa çıkan kütüphanesiyle birlikte 1950'de edindiği yedi defteri bize bırakan ve 2002'de Hamburg'da ölen Dr. Sedat Bari'dir.

6 Ahmed Cevdet Paşa, Ma'rûzât, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1980, s. 123.

7 Bkz. Paul Dumont, «La Pacification du sud-est Anatolien en 1865», TURCICA, Cilt V, 1975, s. 108-130.

8 Kurtuluş Kayalı, «Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri ve Ordu», Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, Cilt 5, s. 1253.

9 Tanzimat'tan sonra, en az 12 yıl kalmak koşuluyla orduya is, 30, hatta 40 yaşında katılmak mümkün olmuştu. Bkz. Cemal Özkan, «Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ordu», Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985, Cilt 5, s. 1261.

10 Osman Efendi'yi kendi bağında arkadaşları ve aile üyelerinin arasında gösteren fotoğraf, kendisinin elimizde bulunan tek fotoğrafıdır. Yılın sıcak aylarında kenti terk eden Kozanlılar için bağlar geneldüdeyazlık vazifesi görüyordu.

11 Kızlarınınyaşlarını hesabakatarak, 1900'lü yılların başında Osman Efendi'nin evinde bir piyano bulunduğunu tahmin ediyoruz. Bunun o dönem için Batılı yaşam tarzının simgesi ve belirli bir prestij göstergesi olduğunu biliyoruz. Zira o yıllarda başkentteki üst düzey bürokratlar arasında bile bu ender rastlanan bir durumdu. 1903'te piyanu sahibi olan Faik Bey'in evi ile karşılaştırma için, bkz. Jun Akiba, «Bir Osmanlı Bürokratı ve Özel Yaşamı», Tarih ve Toplum, sayı 196, Nisan 2000, s. 27. 1902'de bir piyanu satın alan Said Bey ile karşılaştırma için, bkz. Paul Dumont ve François Georgeon, «Un bourgeois d'Istanbul au début du XXe siècle», TURCICA, 17, 1985, s. 127-187.

12 1. Defter, sayfa 55.

13 Bu konuda öncü nitelikte bir çalışma için, bkz. Füsun Üstel, Makbul Vatandaş'ın peşinde, II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.

14 Osman Efendi'nin tıbbi reçetelere duyduğu meraka bakıldığında, Lütfullah'ın aldığı tıp eğitiminin babası tarafından ne kadar istenmiş olabileceği sorusu akla geliyor.

15 Kozan'da Kemalist hareketlerin doğuşu için, bkz. Julien Zarifian, «La montée du Kémalisme en Cilicie 1919-1920: l'administration française du sandjak de Kozan face au nationalisme turc», Cahiers d'études sur la Méditerranée orientale et le monde turco-iranien, n°38, Temmuz-Aralık 2004, s. 241-266.

16 Lütfullah'ın tuluklarımasından o sıralarda Kozan müftüsü olan Hafız Osman'ın Nisan 1920'de Adana valisine gönderdiği bir mektupta söz ediliyor. Bkz. Kemal Çelik, Milli Mücadele'de Adana ve Havalisi, Ankara, TTK Yny., 1999, s.117.

17 Sözü edilen kuşkusuz 1895-1896'da Zeytun'da çıkan Ermeni ayaklanmasının kanlı biçimde bastırılması hadisesidir (Bkz. François Georgeon, «La Montée des périls, Mouvements nationaux, problème arménien», der. Robert Mantran, Histoire de l'Empire Ottoman, Paris, Fayard, 1989, s.558-564 [Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, çev. Server Tanilli, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011]).

18 Osman Efendi ve ailesinin Kozan'dan ayrılması, Müslüman ailelerin çoğunun kenti terk ettiği Mart 1920'de gerçekleşmiş olmalı. Bkz. J. Zarifian, a.g.e.

19 Osman Efendi'nin kitaplarına el konmasından K. Çelik de söz ediyor. Bkz. a.g.e., s. 192.

20 1932'de ezanı Türkçeleştiren Mustafa Kemal'dir. Bu uygulama 1950'de son bulmuştur, ancak ezanın dilinin ne olması gerektiği laikçi Kemalistlerle muhafazakârları hâlâ karşı karşıya getirmektedir.

21 Bir kopyası defterlerden birine tutturulmuş olan (1. Defter) Ocak 1909 tarihli idarî bir belgede, Osman Efendi'nin görevi tam olarak şu ifadeyle tanımlanıyor: «Kozan ahzaskerşubesi tabur hesabmemurin».

22 Meropi Anastassiadou 19. yüzyılda Selanik'te bir kişinin sahip olduğu kitap sayısının toplumsal konumu ile doğru oranılı olduğundan söz eder (Bkz. Meropi Anastassiadou, «Des défunts hors du commun: les possesseurs de livres dans les inventaires après décès musulmans de Salonique», TURCICA, Cilt 32, 2000, s. 197-252).

23 Meropi Anastassiadou'ya göre o dönemde 200 cilt kitap kayda değer bir kütüphane sayılırdı (Bkz. M. Anastassiadou, a.g.e.).

24 Kozan taburu, o dönemin imparatorluk ordusu örgütlenmesine göre Beşinci Ordu-i Hümayû'na dahildi (Bkz. Cemal Özkan, a.g.e.).

25 Dine çok önem veren II. Abdülhamid, 1886'da garnizonlarda din eğitimi kitapları dağıtırmıştı (Bkz. François Georgeon, Abdülhamid II, le sultan calife, Paris, Fayard, 2003, s. 248 [Sultan Abdülhamid, çev. Ali Berktay, İstanbul, Homer Kitabevi, 2006]).

26 Sütle yapılan bu tatlıda, Osman Efendi'nin tarifine göre şeker, un ve gülsuyu kullanılıyordu (Bkz. 1. Defter, s. 14).

27 1. Defter, s. 3 ve 10.

28 1. Defter, s. 121.

29 1.Defter, s. 3.

30 Bu defterlerde ekmek, et, bulgur ya da sıvı yağ gibi bazı besin maddelerinin belirli bir miktarında (gram olarak) bulunan kalori ve albümini gösteren bir hesap tablosu buluyoruz (Bkz. 1. Defter, s. 95-96).

31 Ekmek yerine peksimet, et suyu yerine kurbağa çorbası, dana eti yerine tavuk ve balık geçebiliyordu(Bkz. 1. Defter, s. 7 ve 11). Ayrı defterin 97. sayfasında, ekmeğin 600 gram peksimet ile değiştirilebileceği yazıyor.

32 Hicrî 1291'i (1880-1881) yılına ait bir liste Kozan taburunda görev yapan generalden imam ve kâtibeotuz kadar farklıgöreve karşılıkgelen maaşlarısıralıyor (Bkz. 1. Defter, s. 23-24).

33 Buradan yüksek rütbeli subaylar için (Müşîrân-ı azâm, Ferikân-ı kirâm, Mirliva, Miralay, Kaymakam, Binbaşı, kol ağası ou le Alayemini gibi) ekmek, yağ, et, arpa ve ot tayını miktarlarını da öğreniyoruz (Bkz. 1. Defter, s. III-IV).

34 1. Defter, s. 153-161.

35 1. Defter, s. 54.

36 François Georgeon, a.g.e., s. 246.

37 6. Defter, s. 17.

38 "Faide: nefsi galib olup kendisini zabt edemiyen hatınlara hemen ağaç kavunu ekşisi yedireler, kızgınlığı sakinolur", 1. Defter, s. 4.

39 1. Defter, s. 3.

40 1. Defter, s. 5.

41 20. yüzyıl başlarında isyankullu bürokratlar üzerine yapılmış iki çalışma nümüyle bu türden muhasebe defterlerine dayanır (Bkz. J. Akiba, a.g.e. ve P. Dumont ve F. Georgeon, a.g.e.).

42 Faik Bey ile ilgili çalışmasında, Jun Akiba bürokratlarda kişisel hesap tutma alışkanlığı ile aldıkları Avrupalı —hatta Fransız tarzı— eğitim arasında bir bağlantı olduğuna dikkat çeker (cf. Jun Akiba, op. cit., p. 24).

43 1. Defter, s. 208.

44 «Kehribarcı ve abanozcu Mehmed efendi, Şehzâdebaşı Direklerarası donanma sergisine bitişik dükkân, Ali babazâde Mehmed efend, ğayet dakik abanoz eşya mal etmektedir, Kulak burusunu (...) bu zaltan almıştım», (Bkz. 4. Defter, s. 1).

45 7. sıraya yerleştirdiğimiz bu defterde Kemalpaşazade (s. 24) ya da Ebusuûd (s. 64) gibi ünlü Osmanlı hukukçularının fetvalarını buluyoruz.

46 56. sayfada «kendisinden bir rıcada bulunulan bir kişi üzerine edilmesi yereken» bir dua bulunmaktadır.

47 Örneğin: «kitab üz-zikr ve dua» (Bkz. 7. Defter, s. 59).

48 Ünlü 19. yüzyıl Osmanlı edebiyatçısı Ziya Paşa (1825-1880) 1878'de Adana valiliğine atandı ve 1880'de burada öldü. Acaba Osman Efendi kendisiyle karşılaşmış olabilir mi? (Bkz. Ahmed Hamdi Tanpınar, 19uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul, Çağlayan Kitabevi, 1997, s.301-341).

49 Mehmet Akif'ten sözler, 6. Defter, s. 57 ve 60.

50 3. Defter, s. 3-9.

51 6. Defter, s. 93.

52 Napoleon Bonaparte'dan şu alıntıyı not etmiş: «Türkleri öldürebilirsiniz, ama yenemezsiniz» (Bkz. 5. Defter, s. 173).

53 II. Abdülhamid iktidarı tarafından yasaklanan Ziya Paşa'nın Terci-i ibend ve Terkib-i bend'leri gibi (Bkz. Fatmagül Demirel ve Raşit Çavaş, «II. Abdülhamid Döneminde Gümrüklerde El Konulan (ve elbette yakılan) Kitaplar», Müteferrika, Kış 2004, n°26, s. 154).

54 Sabina Loriga, a.g.e., s. 231.

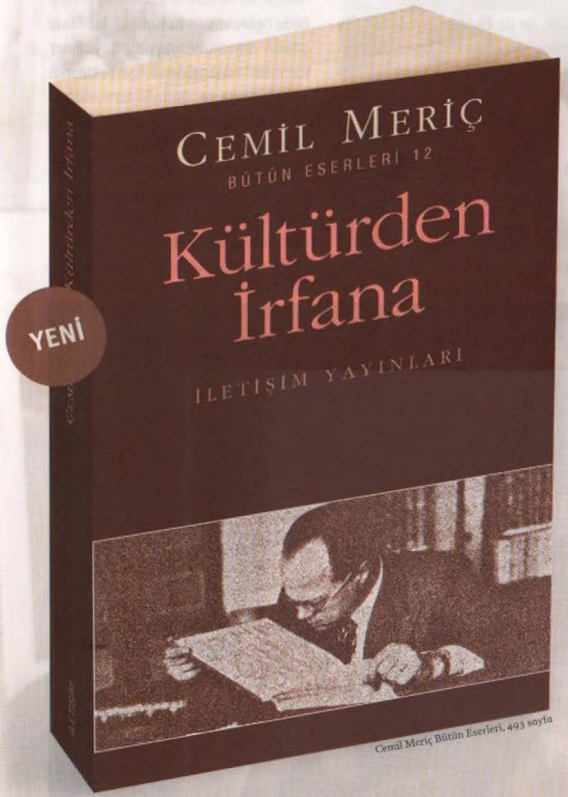
55 Selim Deringil, The Well-Protected Domains, Ideology and the Legitimation of Power in the Ottoman Empire, 1876-1909, London-New York, Tauris, 1999, s. 16-43 [İktidarın Sembolleri ve İdeoloji. II. Abdülhamit Dönemi 1876-1909, çev. Gül Çağalı Güven, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları, 2002] a

30
iletişim

Cemil Meriç külliyatı tamamlanıyor

Önyargıların köleliği yerine düşüncenin yoldaşlığı...

Kültürden İrfana ile on iki ciltlik Cemil Meriç külliyatı tamamlanıyor. Mefhumlar ve meseleler konusunda düşüncenin en ücra köşelerini yoklayan, yalınkat bir bilgi yerine kapsamlı, incelikli bir bilginin peşine düşen Cemil Meriç, *Kültürden İrfana*'da okurunu önyargıların köleliği yerine düşüncenin yoldaşlığına çağırıyor.

Cemil Meriç Bütün Eserleri

- **BİR DÜNYANIN EŞİĞİNDE**
  431 sayfa
- **BU ÜLKE**
  339 sayfa
- **IŞIK DOĞUDAN GELİR**
  279 sayfa
- **JURNAL CİLT 1**
  399 sayfa
- **JURNAL CİLT 2**
  349 sayfa
- **KIRK AMBAR CİLT 1**
  463 sayfa
- **KIRK AMBAR CİLT 2**
  546 sayfa
- **MAĞARADAKİLER**
  287sayfa
- **SAİNT-SİMON, İLK SOSYOLOG, İLK SOSYALİST**
  159 sayfa
- **SOSYOLOJİ NOTLARI VE KONFERANSLAR**
  411 sayfa
- **UMRANDAN UYGARLIĞA**
  349 sayfa

www.iletisim.com.tr iletisim@iletisim.com.tr vimeo.com/iletisim facebook.com/iletisimbirikim twitter.com/iletisimyayin PUNTO

HIRVATİSTAN, SIRBİSTAN VE BOSNA-HERSEK'TE

"MUHTEŞEM YÜZYIL" TEPKİLERİ

KLARA VOLARİĆ

Balkanlar'ın en tartışmalı Türk televizyon dizisi "Muhteşem Yüzyıl", ilk olarak Sırbistan'da yayına girdi (14 Şubat 2012), Hırvatistan ve Bosna'da ilk kez aynı gün yayınlandı (27 Ağustos 2012). Üç ülkede de dizinin adı orijinaline sadık kalınarak tercüme edilmedi. Kısaca "Sulejman Veličanstveni" yani "Muhteşem Süleyman" olarak adlandırıldı. Bu makalede Sırbistan, Hırvatistan ve Bosna-Hersek'te medya/internet portalları aracılığıyla ifade edilen diziye yönelik tepkileri sunmayı amaçlıyorum.

ÇEVİRİ:
CANSU KILINÇARSLAN

Bu konuyu araştırmaya koyulan herhangi biri, bu ülkelerde bahsedilen dizi hakkında yükselen muazzam ilgiyi gösteren çok sayıda raporla karşılaşır. Pek çok internet portalında tartışma az çok benzer temalar etrafında döndüğünden, bunlardan birkaçını seçtim. Benzer şekilde bu makale de üç bölüme ayrılacak. İlk bölümde Sırbistan'da, ikinci bölümde Hırvatistan'da ve üçüncü bölümde Bosna-Hersek'te diziye yönelik tepkiler sunulacak.

SIRBİSTAN'DA "MUHTEŞEM YÜZYIL"

"Muhteşem Süleyman"a yönelik en eleştirel ve hiddetli tepkiler bu ülkede görüldü. Kanımca, bu 2012 yılının tamamına yayılan büyük bir kamusal tartışmanın gerçekleştiği Balkanlar'da en ihtilaflı tartışmalardan biriydi. Tarihçiler, politikacılar, entelektüeller ve kamuoyu bu dizi üzerine sonu olmayan bir tartışmaya girdi. Yazarlar, Sırbistan tarihini dramatik bir şekilde tahrif etmekle suçlandı ve hatta devlet Sırbistan'da Türk propagandasının yayılmasına

Muhteşem Yüzyıl dizisi Sırbistan'da Şubat, Hırvatistan ve Bosna & Hersek'te Ağustos 2012'de gösterime girdi.

izin vermekle itham edildi. "Muhteşem Süleyman" bir yandan Sırbistan televizyon programları arasında izlenme rekorları kırarken ve dizinin konusu, oyuncuları vs. hakkında yorumlar yapan bir 'hayran ordusu'na sahipken, diğer yanda endişeli vatandaşlar ve entelektüeller var.

Sıradan bir erkek izleyici Kültür Bakanlığı'na sonrasında Sırbistan ulusal televizyonunun internet sitesinde de yayınlanan bir mektup gönderdi. Bu izleyici kendini radikal ya da milliyetçi olmayan, Sırbistan'da herhangi bir politik partiye üye olmayan normal bir Sırp vatandaşı olarak tanımlıyor, yine de bu dizinin tanıtımlarını gördüğünde çok sinirleniyordu. Söylediğine göre, Sırp ev kadınlarının çoğu Muhteşem Süleyman'ın kim olduğunu bile düşünmeden diziden keyif alıyor. Bu dizi yasaklanmalı; çünkü padişah çok olumlu bir açıdan sunuluyor ve olumsuz yanları görmezden geliniyor diye devam ediyor. Bu açıdan bakanlığı, yasaklanmasa da en azından bu can sıkıcı dizinin yayınlanmasına neden olan ihtiyacı azaltacak mekanizmaları devreye sokmaya çağırıyor. Ona göre Sultan Süleyman Sırbistan'a iyi hiçbir şey getirmemişti. Üzüntüyle, kaç tane Sırp'ın kazık üzerinde öldüğünü soruyor ve bu nedenle Sırpların şimdi bu zalim hükümdarın 'iyi yanlarını' izlemek zorunda kalmasının doğru olmadığını belirtiyor. Dahası Süleyman'la Hitler'i karşılaştırıyor ve İsrail, Hitler yönetiminin sadece iyi yanlarını gösteren "Muhteşem Hitler" isimli bir Alman televizyon dizisini satın alır mı merak ediyor.[1] Birçok Sırp vatandaşı da onunla aynı fikirde. Sırpların çeşitli internet portallarında yaptıkları diğer yorumlar genelde olumsuz olmakla birlikte çeşitleniyor: "Osmanlılar bize 500 yıllık esarete ve geri kalmışlığa, geçen 100 yılda 10 savaşa ve devletin dağılmasına mal oldu. Ne zaman bu akılsız, eğitimsiz millet bu enkazı yakıp kül edecek?"[2] "Sizin görüşünüze değer veriyorum fakat bu o dönemdeki Sırbistan varlığını kavramak açısından bizler için iyi bir fırsat. Süleyman o kadar güçlü olmasına rağmen, Sırpların kendi dillerine, kültürlerine, geleneklerine vs. sahip

çıktıkları düşünüldüğünde bu Sırpları daha güçlü gösteriyor. Buradan çıkarmak istediğim bu";[3] "Her şeye bu gözle bakmak gerçekten saçma. Bu mantıkla kimse Napoléon, Büyük İskender ve ardında çok sayıda ölü bırakan diğer fatihler hakkında film yapmamalı. Çok basit, kim izlemek istiyorsa bırakın izlesin; istemeyen de kitap okuyabilir ya da yürüyüş yapabilir."[4] "Muhteşem Süleyman en iyi ve güçlü Osmanlı padişahlarından biriydi. 1557'de onun saltanatı sırasında Sırp Patrikhanesi yeniden kuruldu. Bence dizi entrikalarla dolu saray hayatını gösteriyor dolayısıyla bu dizinin yayınlanmasında hiçbir kötülük görmüyorum. Ve Tanrı aşkına kazığa oturma meselesini geride bırakın artık!"[5] Alaycı yorumlara da rastlanıyor: "Televizyon kanallarımızdan birinde bu gece 'Atilla' filminin yayınlanacağını gördüm. Yani bu da hiç hoş değil. Bunun dikkatli gözlerinizden kaçması şaşkınlık verici."[6] Aslında, Sırp tarihinin sunulma biçimi dolayısıyla şoke olan halkın genel tepkisiyle alay eden Sırp internet portalları bulunabilir ama öte yanda "üçüncü sınıf" Türk aktörler de Sırbistan'da devlet başkanı gibi ağırlanıyor.[7] Ulusal kanalın yayın yönetmeni Aleksandar Tijanić, Sırbistan'da günde 6 saat 'Osmanlı programı' yayınlandığını belirtip konuyu ilginç bir noktaya çekti. Sözlerini "Karađorđe hayatta olsaydı şu andaki hükümetin kellesini uçururdu"[8] diye tamamladı. Ona göre Sırbistan'ın ihtiyacı olan, meşhur Nemanjić hanedanlığı üzerine buna karşılık verecek bir dizi yapmaktır.[9]

Nikola Jurišić (1490 Hırvatistan - 1545 Macaristan), Adam Ehrenreich.

Jurisics Miklos Muzeum.

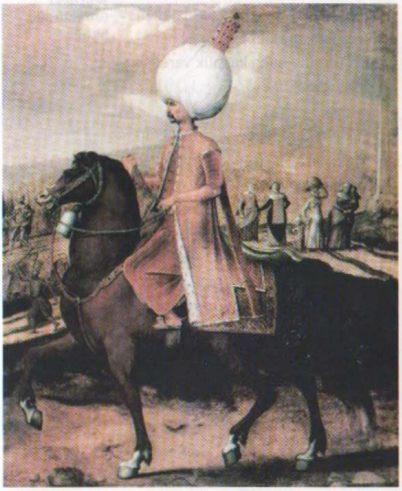
Nikola Jurišić'in Senj'deki (Hırvatistan) büstü.

Bu şekilde Sırp izleyiciler beğenip bu diziyi Sırbistan'daki en popüler televizyon programı hâline getirirken, medya ve tarihçiler bu kez daha büyük itirazlarla, etnik temizlik ve kazığa oturtma cezaları olmadan Süleyman'ın geri dönüşüne dikkat çekiyorlar! Onlara göre sorun dizinin sıradan insanların tarihi olaylar hakkındaki düşüncelerini etkileyebilme ihtimali. Örneğin gerçekte Sultan Süleyman'ın Belgrad'ı ele geçirmek için 4 ay süren şiddetli mücadeleler vermesi gerekmişti; dizide ise Süleyman'ın küçük bir kaleden kurmaylarına "Hücum!" diye bağırması yetti ve hiçbir direniş olmadığı için rahatça şehre girdi.[10] Tarihçiler bunu üzülerek ifade ettiler. Ayrıca tarih biliminde Osmanlı İmparatorluğu'nun revize edilmesinin yaygınlaşmaya başladığını ve imparatorluğun daha toleranslı, etnik, çoğulcu ve çok dinli olarak sunulduğunu belirttiler. Bir Sırp profesör Milan Brdar böyle bir ana akımın beklendiğini söyleyip, bunun AB'ye girme amacıyla Türk hükümetinin Avrupalılar önünde kendi reklamını yapması olarak görülebileceğine inanıyor.[11]

HIRVATİSTAN'DA "MUHTEŞEM YÜZYIL"

Hırvatistan'daki tepkiler Sırbistan'dakilerle hemen hemen aynıydı ama çok daha ılımlı bir çerçevede gerçekleşti. Günlük gazeteler okuyucularını dizideki değişiklikler hakkında

düzenli olarak bilgilendiriyorlar. İlginç olan Sırbistan'dakilere benzer şekilde her makalenin, gelecek bölümün içeriği hakkındaki sıradan yazıların bile diziyi beğenerek takip edenlerden, takipçileri Hırvat milletinin en önde giden hainleri diye damgalayanlardan ya da tamamen umursamaz kişilerden bir yığın yorum alıyor olması. Bunlar Hırvatistan internet sitelerinin hemen hepsinde sık sık tekrarlanan yorumlar: "Diplomat ve başkomutan Nikola Jurišić,

Osmanischer Würdenträger zu Pferd (Sultan Süleyman II, der Prächtige?) (At Sırtında Osmanlı Hanedanı [Sultan Süleyman II, Kanuni?]), Hans Ewoutsz (1549).

Ahşap Üzerine Yağlıboya. Earl of Yarorough Koleksiyonu, Hollanda.

1532'de 700 Hırvat ile birlikte Köszeg (Köseg)'i savundu ve Viyana'ya sefere giden Süleyman'ın 140.000 askerini durdurdu. Ama tabii ki bu saçma sapan dizi bunu göstermeyecek!";[12] "Türklerin padişahlarına hayranlık duymalarında bir sorun yok ama padişahın birçok kötülük yaptığı Hırvatistan'da aynı şeyin olması normal değil";[13] "Süleyman'ı ilk durduran Macaristan'daki Közsek savunmasıydı. Hayatı da Hırvatlara karşı mücadele verirken sona erdi, Zigetvar Kuşatması sırasında öldü. Bir katildi, anneleri ve çocukları esir etmiş ve binlerce erkeği de yeniçeri askeri yapmıştı. Hiçbir zaman muhteşem olmadı."[14] Yorumlar daha makul bir tonda devam ediyor: "Tanrı aşkına, derdiniz ne sizin? Bu sadece bir televizyon dizisi ama belli ki sizin için herkesin bildiği Balkan zihniyetini göstermenin yollarından biri. Bu bölgeyi ele geçirenlerin tamamına böyle bakarsak herkesle ilişkimizi sonlandırmamız lazım. Hatırladığım kadarıyla biz Macarlarla, İtalyanlarla, Almanlarla da savaştık ama onları seviyoruz çünkü onlar Batı'ya daha yakın. Doğrusu Süleyman bölgedeki en iyi fetihçilerden biriydi, ne bu şimdi? Bu yüzden Türklerden nefret etmeli ve ne kadar kötü bir dilleri olduğunu mu söylemeliyiz hem de kendi dilimiz onların sözcükleriyle doluyken. Geleceğe bakın ve mantıklı bir şeyler yapmaya başlayın!";[15] "Doğrusu bu dizi hakkında diğer ülkelerdeki yorumlar nedir bilmiyorum ama Hırvatistan forumlarındaki yorumları okumak benim açımdan durumun içler acısı olduğuna karar vermek için yeterli. Süleyman 16. yüzyılda yaşadı ve şu an 21. yüzyıldayız! Daha ne kadar geçmişte yaşayacağız? Basit bir pembe diziye saldırıyoruz!"[16] ve bunun üzerine varılan sonuç: "Dizi eğlenceli, oyuncular Meksika, Brezilya ve Hırvat pembe dizilerindekilerden daha iyi ve tarihe Türklerin gözünden bakılıyor. Tudorlar, VIII. Henry ve Elisabeth hakkındaki Britanya dizilerine bakalım; onlar da çıkar sağlama ve cinsellikle ilgili entrikalar ve inanılmaz maceralarla dolu. İngilizler bile ganimeti denizdeki diğer korsanlarla paylaşan krallarını hırsız olarak sunmadılar. Bilmediğimiz bir kısım gerçek olup olmadığını sormalıyız. Ortada zengin ve zamana göre gelişmiş bir Türk Devleti var, belli bir dini ve etnik hoşgörüye sahip; dönemindeki diğerleri gibi acımasız ama eğitimli yöneticileriyle başarılı bir şekilde yönetiliyor. Maritza(Arda) Nehri muharebesinden sonra bölgemizde hâkimiyet gösterdiler, Sırp yöneticilerin Türkler adına hüküm sürmelerine ve ölmelerine izin verdiler. En ünlü örnek, Prens Marko Türk ordusunda, Türk üniformasıyla öldü. Tarihe onların bakış açısından da bakmalıyız. Dizi ile ilgili ise, insanımızın buna neden bu kadar taktığını gerçekten anlamıyorum. Ana karakter hiç ilgi çekici değil. Daima monoton ve sıkıcı bir şekilde oynuyor. Maalesef, Hürrem güzel değil yani ben etkilenmedim. Harem hayatı çok sıkıcı, savaşlar birkaç aktör ve atla sahneleniyor... Ben bundan sonraki bölümleri izlemeyi planlamıyorum."[17] Bahsedildiği üzere bu gibi yorumlar Sırbistan'da benzer bir güzargâh izliyor ve makalenin başlığında Muhteşem Süleyman'dan bahsedilmesi, makalenin içeriği ne olursa olsun, yapılacak yorumların aşağı yukarı aynı olmasına neden oluyor.

Hırvatistan'da bakanlığa protesto mektubu gönderen sinirli izleyiciler olmamasına rağmen; internet portalları "çarpıcı" başlıklarla dolu: "Süleyman gerçeğe karşı: Türk dizisinin Hırvat tarihini yanlış yorumlaması nasıl mümkün olabilir?"; "Süleyman bizi zorla değil ama televizyonla fethetti!"; "Muhteşem Süleyman, Nikola Š Zrinski'nin katili, Hırvat televizyon izleyicisini fethetti!"... En çok ziyaret edilen Hırvat portallarından biri, her bölüm Hırvatların %17'si yani yaklaşık olarak 700.000 kişi tarafından izlendiğinden dolayı "Süleyman Çılgınlığının" Hırvatistan'ı[18] salladığını belirtti. Bağımsız AGB Nielsen Medya Araştırma Kuruluşu tarafından yapılan ankette ilgi çekici sonuçlar ortaya çıktı. Anketten çıkan genel sonuç, "Muhteşem Süleyman" kentlerde köylere göre daha çok izleniyor ve izleyenlerin büyük bir çoğunluğu erkeklerden oluşuyor. Anketin yapıldığı zamanda (Ekim 2012) "Süleyman" %10,5 yani yaklaşık 420.000 kişi tarafından izleniyordu, bunların %57,7'si kentleşmiş bölgelerde yaşıyor; %50'si 35-60 yaş aralığında; %37'si erkeklerden oluşuyor ve %35'i yüksek tahsil görmüş insanlar.[19] Hırvatistan'ın gerçekten "Süleyman Çılgınlığı" durumunda bulunması tartışılırken, dizinin Hırvat halkının endişeli bir şekilde beklediği Hırvat generaller Markač ve Gotovina için verilecek nihaî kararın okunmasından daha çok ilgi çektiği bile ifade edildi.[20] Hırvatistan'daki kaç kişinin izledikleri şeyin gerçek değil kurgu olduğunun farkında olduğunu sorguluyorlar.[21]

Medya bu ilgiyi Hırvatistan'ın Osmanlı İmparatorluğu'yla belli bir geleneksel yakınlık içinde olmasıyla açıklamaya çalışıyor ve eğer buna bağlanabilirse egzotik Doğu algısı ve zengin geçmiş Hırvat izleyicileri çeken belirli yapı taşları.[22]

Peć Patrikhanesi, 2010.

BOSNA-HERSEK'TE "MUHTEŞEM YÜZYIL"

Sırplar ve Hırvatlar diziye ya milli tarihlerinin dizide yanlış gösterildiğini düşündüklerinden ya da nesiller boyu kendilerini köleleştirmiş biriyle ilgili bir diziyi izlemekten insanların zevk almasını anlayamadıklarından dolayı genelde tepki gösterirlerken, Bosna Hersek'te daha farklı bir protesto var. Şöyle ki, Sırplar ve Hırvatların endişelerine sahip değiller ama korkuları Türklerin diziyle ilgili tepkilerine daha çok benzerlik gösteriyor. Bosnalı tarihçiler Sultan Süleyman'ın yanlış gösterildiği noktasında endişeliler ve bu yüzden dizi halka yanlış mesajlar gönderiyor. Diziden memnunlar fakat diziyi çelişkili buluyorlar. Onlara göre, Türk kültürünü, güncel politika kadar tarihi de anlamak için dizi önemli ancak Sultan kadar o döneminde tamamen yanlış yorumlandığının tekrar tekrar altını çiziyorlar.[23] Saraybosna'daki Doğu Enstitüsü'nden Profesör Adnan Kadrić, dizinin Balkanlar'da muhakkak duygusal reaksiyonlara neden olacağını, ancak dizinin mesajının net bir şekilde "Güncel Türkiye siyasetinin bir çeşit neo-Osmanlıcılık reklamı yapması" olduğunu belirtti.[24] Diğer yandan, Saraybosna'daki Tarih Enstitüsü'nden meslektaşı Sedad Bešlija dizinin tarihi olayları yanlış resmettiğini iddia ediyor: "46 yıllık hükümdarlık süresinin büyük bir bölümünü savaş meydanlarında harcayan Süleyman'ı hikâyede haremdeki kadınlar arasına koymak ahlaki olarak kabul edilemez, bilimsel olarak temelsiz ve zararlıdır. Eğer birileri Muhteşem Sultan Süleyman ile ilgili dizi yapacaksa projenin tutarlılığına dikkat etmelidir. Bu tür bir karaktere çok dikkatli yaklaşmalıyız, aksi takdirde yarın İslam medeniyetinin mitleştirilmiş ve temelsiz bir şekilde gösterilecek olan diğer veçheleriyle uğraşabiliriz. Nihayetinde, günümüz yöneticileri evrensel insani değerler hususunda Kanuni Sultan Süleyman ile karşılaştırılamazlar. Bu yüzden şüpheli niyetlere sahip insanlar tarafından yönetilen diziyle günler aylar kaybetmektense, Sultan hakkında birincil kaynaktan bir şeyler bulmak için birkaç saati İbrahim Peçevi'yi okumaya ayırmak daha iyidir."[25] Burada Bosnalıların ya da daha doğrusu Boşnakların temel endişesinin ne olduğu apaçık ortadadır.

Öte yandan onlar da milli tarihin yanlış gösterildiği gibi bir düşünceye sahip. Tanınmış Bosnalı internet portalındaki makaleye göre, dönemin etkili insanların yarısının Boşnak kökenli olmasından dolayı (örneğin Valide Sultan ve İbrahim Paşa), Osmanlı İmparatorluğu'nun Boşnaklar tarafından yönetildiğini söylemek abartılı olmaz. Bu makaleye göre, bahsedilen "gerçeğe" yeterli değer verilmiyor. Bu ifade, beklenildiği gibi, Boşnaklar, Hırvatlar ve Sırplar arasında Osmanlı devlet adamlarının kökeni ile ilgili genele yayılan ve Bosna'daki her zamanki mevcut milliyetler üzerine olan tartışmayı ateşleyen eleştiri dalgasına neden oldu. Tipik eleştiriler şu şekilde: "Bosnalı değil, Boşnak! Bu büyük bir farklılık. Mehmet Paşa Sırp'tı, kardeşi piskopostu ve Peç Patrikhanesi'ni yeniden kurdu. Şüphesiz ki bunlar yüzünden bu zavallı Bosna-Hersek ilerleyemiyor, hepimiz olayları istediğimiz şekilde yorumluyoruz.";[26] "Mehmet Paşa Sırp değil Boşnak'tı çünkü o tarihte Sırplar ulus değildi. Ortodoks bir aileden gelmesi gerçeği onun bir Sırp değil Ortodoks bir Bosnalı olduğu anlamına gelir(metinden alıntıdır!)";[27] "Yüzyıllar öncesinde yaşamış ve bu çeşit makalelerin ortaya çıkmasıyla eşzamanlı olarak yeniden dirilen insanların yorumlarını okumaktan son derece memnunum...".[28]

SONUÇ

"Muhteşem Yüzyıl" Batı Balkanlar'da öyle bir fenomen oldu ki, "önemli en-

telektüellerden" gelen şiddetli tepkilere rağmen insanların büyük çoğunluğu tarafından izleniyor. "Süleyman çılgınlığı" neticesinde çocuklar dizide olanları taklit ederek evcilik oynuyor, anneler yeni doğan çocuklarına dizideki karakterlerin isimlerini veriyor, mesela Čakovec'te (Hırvatistan) artık Hürrem isimli bir kız var. Çocuklar Türkçe konuşmaya başladı ve hatta Sırbistan'daki okullarda Türkçe dil eğitimi verilmesi için dilekçe verildi. Sosyolog Ratko Božović buna Sırpların (ama bu kolaylıkla Hırvatlara ve Bosnalılara da genişletilebilir [Y.N.]) kimliklerinin olmamasının ve Sırbistan'ın devletleşme sürecini tamamlamamış olmasının neden olduğunu düşünüyor. Nedense ironik bir şekilde şu yorumu yapmıştır: "Uzun zamandır kapalı bir toplumduk, sıkıntıdan ölüyorduk, şimdi bu bize bir özgürlük gibi geliyor. Türk mantığı bizimkine çok uzak değil, bu yüzden bunu Türklere bir davetiye olarak görebiliriz, Sırbistan'a tekrar gelmeliler ve bize yol göstermemeliler.(...) Sırbistan'da çok zayıf bir iç bağlılık var. Birbirimizle büyük problemlerimiz var çünkü kendimizi daha tanımlamadık ve medyanın etkisi çok büyük bu yüzden dışarıdan gelen her şeyi sahip olduğumuz şeylerden daha iyi olarak kabul etmemiz şaşırtıcı değil. Ne okullar ve eğitim sistemi ne de aileler, maalesef, kişilik yaratma konusunda baskın değil ve en büyük problem bu".[19] Bu nedenle, eğer şimdiye kadar olan her şeyi hesaba katarsak bu dizinin Batı Balkanlar'ın en üst düzey hiti olduğu sonucuna varabiliriz. Sultan Süleyman'ın ismi tek başına pazarlama nesnesi olduğu için Türk yapımcılar halkla ilişkiler çalışmaları yapmak zorunda bile değiller.

KAYNAKLAR

Abom/Vakat.ba. "Twenty magnificent mistakes." http://www.islambosna.ba/Pitanja%20i%20odgovori/interviews/40755-velianstvenih-20-greaka-serije-sulejman-velianstveni, 25 Ağustos 2012.

Bportal.ba. "'Suleyman Magnificent' again conquered Serbia: the viewers enjoy, the historians alarm! "http://www.bportal.ba/index.php?option=com_content&id=58263&Sulejman-velianstveni-ponovo-pokorio-srbiju-gledaoci-uzivaju-historicari-diu-uzbunu&Itemid=67, 26 Mart 2012.

ĆATIĆ, I. "Ottoman Empire was actually ruled by Bošnjaks!" http://www.avaz.ba/vijesti/teme/osmanskim-carstvom-zapravo-su-vladali-bosnjaci, 12 Ocak 2013.

ĆIRIĆ, Aleksandar. "The great Turk, Suleyman the Magnificent or Lawgiver.", 24 Mayıs 2012 http://www.vreme.com/cms/view.php?id=1054237.

Doznajemo.com. "Why did Bosna 'gone crazy' for Suleyman Magnificent: TV serial that already breaks a records." http://doznajemo.com/2012/08/29/zbog-cega-je-bosna-poludjela-za-sulejmanom-velicanstvenim-tv-serija-koja-vec-obara-rekorde-gledanosti/, 28 Ağustos 2012.

DRAKULIĆ, Nataša. "Suleyman conquers again!" http://tinyurl.com/odzuwnk, 17 Şubat 2012, 24sata. "They brought her form Belgrade: Croatian girl Nora is a new slave in Harem".

24sata. http://www.24sata.hr/strane-zvijezde/duvelje-iz-beograda-hrvatica-nora-nova-je-robinja-u-haremu-291294, 28 Kasım, 2012.

I.B./Glas Slavonije. "Watching the Suleyman Magnificent became a part of classes for medicine students." http://danas.net.hr/hrvatska/aleksander-vcev-osijek-pracenje-sulejmana-postalo-dio-nastave-za-studente-medicine, 19 Şubat 2013.

I. Ko. "Suleyman against the fact: how is it possible that the Turkish serial miss-interpreted Croatian history?"http://www.index.hr/black/clanak/sulejman-protiv-cinjenica-kako-je-moguce-da-je-turska-serija-krivo-interpretirala-hrvatsku-povijest/649731.aspx, 11 Kasım 2012.

KRAJCAR, Dražen. "Suleyman the Magnificent, killer of Nikola Š. Zrinski, conquored Croatian television public." http://www.dnevno.hr/vijesti/komentari/66339-sulejman-velicanstveni-ubojica-nikole-s-zrinskog-osvojio-hrvatsku-televizijsku-publiku.html, 11 Kasım 2012.

KUNIĆ, Nikolina. "Croatian bali-begs!" http://www.story.hr/hrvatski-bali-begovi-123277, 11 Aralık, 2012.

MITIĆ, Ana. "The Occupation of Belgrade in 20 seconds", http://www.pressonline.rs/sr/vesti/PresMagazin/story/208119/Okupacija-Beograda-u-20-sekundi.html, 11 Mart 2012.

PACEK, Tatjana. "In the open war of Ibrahim and Hurem, the grand vezir gets thicker end" http://www.vecernji.hr/scena/u-otvorenom-ratu-ibrahima-hurem-veliki-vezir-izvlaci-deblji-kraj-clanak-460860, 6 Ekim 2012.

PAVLIĆ, Zrinka. "Suleyman did not conquer us with force but with television. "http://www.tportal.hr/showtime/tv/232495/Sulejman-nas-nije-osvojio-silom-nego-televizijom.html#. UTERKKLVLeo, 20 Aralık, 2012.

PREMEC, Tina. "Women are not the only one in love with soap-operas: on 'Suleyman' fell educated urban men as well". http://www.jutarnji.hr/na--sulejmana--su-pali-i-obrazovani--gradski-muskarci/1057968/, 4 Ekim 2012.

Sulejman Veličanstveni.net. "We want serial on Nemanjić dinasty, enough of Suleyman and other Turkish serials!" http://www.sulejmanveliceanstveni.net/hocemo-tv-seriju-o-dinastiji-nemanjic-dosta-je-bilo-sulejmana-i-slicnih-turskih-serija/, 2 Şubat 2013.

Sulejman Veličanstveni.net. "Suleyman the Magnificent conquered Serbia in every aspect." http://www.sulejmanveliceanstveni.net/sulejman-velicanstveni-pokorio-srbiju-u-svakom-pogledu/, 5 Ocak 2013.

VRIČKO-OSLOBOĐENJE, Josip. "Don't touch our Suleyman brother Recep!" http://www.nezavisne.ba/kolumna/92-kolumna/17066-ne-diraj-nam-sulejmana-brate-redzepe.html, 12 Aralık 2012.

WRIGHT, Lola. "Suleyman the Magnificent: before male Croatians costed him life, now female Croatians give him their hearts." http://slobodnadalmacija.hr/Spektakli/tabid/79/articleType/ArticleView/articleId/189248/Default.aspx, 1 Ekim 2012.

DİPNOTLAR

1 DRAKULIĆ, Nataša. "Suleyman conquers again!", 17 Şubat 2012.

2 Age.

3 Age.

4 Age.

5 Age.

6 Age.

7 ĆIRIĆ, Aleksandar. "The great Turk, Suleyman the Magnificent or Lawgiver", 24 Mayıs, 2012.

8 VRIČKO-OSLOBOĐENJE, Josip. "Don't touch our Suleyman brother Recep!", 12 Aralık 2012.

9 Sulejman Veličanstveni.net. "We want serial on Nemanjić dinasty, enough of Suleyman and other Turkish serials!", 2 Şubat 2013.

10 MITIĆ, Ana. "The Occupation of Belgrade in 20 seconds", 11 Mart 2012.

11 Bportal.ba. "'Suleyman Magnificent' again conquered Serbia: the viewers enjoy, the historians alarm!", 26 Mart 2012.

12 24sata. "They brought her form Belgrade: Croatian girl Nora is a new slave in Harem", November 28, 2012.

13 KRAJCAR. Dražen. "Suleyman the Magnificent, killer of Nikola Š. Zrinski, conquored Croatian television public", 11 Eylül 2012.

14 WRIGHT, Lola. "Suleyman the Magnificent: before male Croatians costed him life, now female Croatians give him their hearts", 1 Ekim 2012.

15 24sata. "They brought her form Belgrade: Croatian girl Nora is a new slave in Harem", 28 Kasım 2012.

16 Age.

17 PACEK, Tatjana. "In the open war of Ibrahim and Hurem, the grand vezir gets thicker end", 6 Ekim 2012.

18 Örneğin Osijek'te Tıp Fakültesi dekanı öğrencilerine hastanın mimiklerinden ve ifadesinden içinde bulunduğu durumu anlama kabiliyeti demek olan "Klinik Propaedeutics" dersini geçebilmeleri için "Muhteşem Süleyman"ı izlemelerini önerir. Dean'e göre "Muhteşem Süleyman" bunun için mükemmel bir seçim. Öğrenciler muhtemelen bu öneriyi coşkuyla karşılamıştır zira zaten dizi yi izliyorlardı. I.B./Glas Slavonije içinde, "Watching the Suleyman Magnifficent became a part of classes for medicine students.", 19 Şubat 2013.

19 PREMEC, Tina. "Women are not the only one in love with soap-operas: on 'Suleyman' fell educated urban men as well", 4 Ekim 2012.

20 VRIČKO-OSLOBOĐENJE, Josip. "Don't touch our Suleyman brother Recep!", 12 Aralık 2012.

21 I. Ko. "Suleyman against the fact: how is it possible that the Turkish serial miss-interpreted Croatian history?", 11 Aralık 2012.

22 PAVLIĆ, Zrinka. "Suleyman did not conquer us with force but with television". December 20, 2012.

23 Abom/Vakat.ba. "Twenty magnificent mistakes", 25 Ağustos 2012.

24 Doznajemo.com. "Why did 'Bosna 'gone crazy' for Suleyman Magnificent: TV serial that already breaks a records", 28 Ağustos 2012.

25 Idem.

26 ĆATIĆ, I. "Ottoman Empire was actually ruled by Bošnjaks!", 12 Ocak 2013.

27 Age.

28 Age.

29 Sulejman Veličanstveni.net." Suleyman the magnificent conquered Serbia in every aspect", 5 Ocak 2013.

TÜYAP

AVRASYA Pazarlarına Ulaşmanın En İyi Yolu

Dünya'da 2 milyar insanı 4 saatlik uçuş mesafesinde buluşturma olanağına sahip başka bir fuar alanı yok.

34 yıllık deneyimiyle Türkiye'nin öncü ve lider fuar firması Tüyap, uluslararası profesyonelleri Avrasya'nın merkezinde yeni pazarlar keşfetmeye çağırıyor.

Ülke genelinde ***577.200 m²*** *alana sahip* ***5*** *fuar merkezi*

İstanbul'da ***173.000 m²*** *alan ile Türkiye'nin en büyük fuar merkezi*

Her yıl ***60*** *farklı sektöre yönelik* ***110***'*un üzerinde fuar organizasyonu*

Ticaret odaları, mesleki örgütler ve devlet kuruluşları ile yakın işbirliği

Kendi alanında uzman ***520*** *çalışan*

Detaylı bilgi için lütfen
www.tuyap.com.tr

TÜYAP TÜM FUARCILIK YAPIM A.Ş.
Fuar Alanı - Merkez Ofis: Tüyap Fuar ve Kongre Merkezi
E-5 Karayolu Üzeri, Gürpınar Kavşağı 34500, Büyükçekmece - İstanbul Tel: 0 212 867 11 00 - 867 12 00 Faks: 0 212 886 66 98 info@tuyap.com.tr

TÜRKİYE'DE SOLUN TARİHİ ÜSTÜNE BAZI GÖZLEM VE DEĞERLENDİRMELER

METE TUNÇAY

TÜSTAV'ın Sosyal Tarih Yayınları dizisinde (1919-1923 yıllarını kapsayan) ilk cildi 2012 Aralık ayında yayımlanan İstanbul Komünist Grubu'ndan (Aydınlık Çevresi) Türkiye Komünist Partisi'ne 1919-1926 *başlıklı kitabın (1924-Mart 1925 dönemine ilişkin) ikinci cildi geçtiğimiz aylarda çıkmıştı; (Mart 1925-Temmuz 1926 dönemine ilişkin) üçüncü cildi de Haziran'da yayımlandı. Üç cildin toplamı bin sayfayı geçiyor. Bu vesile-i hasene ile, Türkiye sol tarihi üstüne genel bir değerlendirme yapmamız uygun olacak.*

Kapak fotoğrafındakiler: Dr. Şefik Hüsnü (Değmer) [Ferdi], Şevket Süreyya (Aydemir), Hasan Âli (Ediz) [Halim], Elektrikçi Nuri [Nihat].

Solun göreceli bir anlamının olduğu bilinmektedir. Bir akım kendisi sol nitelikte olmaksızın bir başka akımın solunda olabilir. Benim burada soldan kastım, mutlak anlamıyla sosyalist/komünistliktir. Ama baktığımız dönemde Türkiye'de komünist olmayan sosyalist bir akım olmamıştır.

Solun "resmî tarihi"ne göre, TKP Bakü'da Doğu Halkları Kurultayı'nın hemen ardından 10 Eylül 1920'de toplanan ilk kongresiyle kurulmuş, parti (Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası adıyla) ikinci kongresini 1922 Ağustos-Eylül'ünde Ankara'da yapmış, üçüncü kongresini de 1925 Şubat'ında Şefik Hüsnü'nün İstanbul Beşiktaş-Akaretler'deki evinde toplamıştır. O sırada Şeyh Said Ayaklanması dolayısıyla girilen Takrir-i Sükûn döneminden itibaren, TKP şu son yıllara değin yeraltında çalışan bir gizli örgüt olmuştur. İlk üç kongreye ilişkin olarak verilen şema gerçeklere oranla fazla düzgündür. Örneğin, Komintern belgelerinde Bakü kongresinin sayılmayıp Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası'nın 1922 Ankara toplantısının Birinci Kongre diye anıldığını gördük,

TKP'nin uzun yıllar önderliğini yapan Dr. Şefik Hüsnü Değmer, en başından itibaren Mustafa Suphi'leri maceraperest olarak görmüş, THİF'nı kurduktan sonra 1923 başından itibaren onun İstanbul örgütüne katılan baytar binbaşılıktan matrud Salih Hacıoğlu'nu da küçümsemiştir. (Salih Hacıoğlu'nun da THİF'nın asıl kurucusu Nâzım Bey'e karşı çıktığını unutmamak gerekir!) II. Dünya Savaşı ertesinde Moskova'daki dış büro üstünden TKP'ne egemen olan İ. Bilen (Lâz İsmail) ise, Zeki Baştımar'ı tasfiye ettikten başka (ondan önce), Şefik Hüsnü'ye de şiddetle muhalif olmuştur. İ. Bilen'in de görünüşü kurtarmak için onuru korunarak emekli edilmesine karşılık, parti içindeki itibarının iyi hatırlanmadığı da bir gerçektir. Dr. Hikmet Kıvılcımlı TKP içinde hep kendi başına buyruk olmuş ve hiçbir zaman partinin tümünü yönetmemiştir. Nâzım Hikmet'i de ayrı tutmak gerekir. Nâzım merkez komitesine Troçkist –Polis (!) muhalefetl nedeniyle partiden çıkarılmış, ama uzun bir süre asıl TKP'nin kendi çevresi olduğunu iddia etmiştir. Partiyle uzlaşması, ancak son mahkûmiyeti sırasında olmuştur.

TKP'nin Komintern'e ve Moskova'ya bağlılığının ne gibi etkileri olduğu tartışılmak gerekir. Komintern'in merkezi, yüzyıllar boyu hep yenildiğimiz Rusya değil de başka bir ülke, örneğin Almanya ya da İngiltere veya Fransa olsaydı, Soğuk Savaş döneminde iyice azgınlaşan, öylesine yaygın bir anti-komünizm yaşanır mıydı?

Mustafa Suphi'nin başkanlığındaki TKP Merkez Komitesi Türkiye'de hemen bir devrim yaparak iktidara geçmeyi amaçlıyor muydu? Kendilerinin tersini söylemelerine karşın, muhtemelen evet; ama bu kurulun Ankara'nın koştuğu resmî TKF içinde çalışma şartını kabul

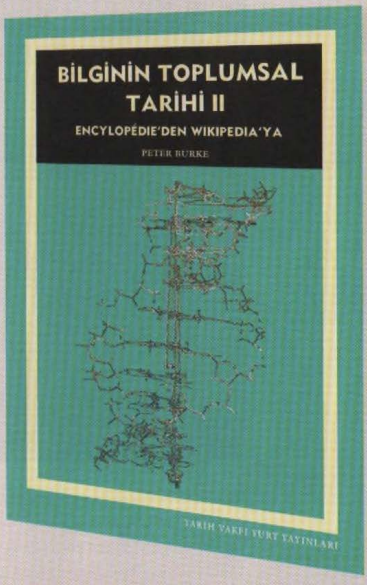
etmiş olması da mümkündür. THİF üstüne yaptığımız çalışma gösterdi ki, Nâzım Bey hükümetten gelen baskılara pek direnememiştir. Salih Hacıoğlu hatta İstanbul örgütünü de ele geçirerek önderliğe oynamıştır. Ama 1922'de asıl darbe yapmak isteyen, Ankara'daki Rus Sefareti'nde diplomatik bir görevliymiş gibi tanıtılan, Komintern ajanı M.Golman'dı. Bu zat, 1922 sonunda Rusya'ya döner dönmez "Arslan" takma adıyla *Modern Türkiye* başlıklı küçük bir Rusça kitap yayımlamıştır. (Bu kitap TÜSTAV tarafından Türkçeye çevirtilip 2002'de yayımlanmıştır.) Sovyet Dışişleri Bakanlığı'nın siyasetini izleyen Sefir Aralov ise, Golman'ın yaptıklarına şiddetle karşı çıkmış, hatta onun Türk yoldaşlarının darbe niyetlerini Ankara Hükümeti'ne ihbar etmişti. Aralov'un maiyetindeki basın işlerinden sorumlu Astahov *Modern Türkiye* kitabı üstüne son derece sert bir eleştiri kaleme almıştır; bu raporun çevirisi TÜSTAV yayınının sonuna eklenmiştir. Şefik Hüsnü yönetimindeki TKP ise hiçbir zaman darbeci eğilimlere kapılmamıştır.

Türkiye'de tek parti dönemi (1925-45) boyunca, dağınık eski rejim yandaşlarının dışında, yeraltından da olsa yegâne muhalif örgütün TKP olduğu yadsınamaz. 1925'e kadar devrimci Kemalizmle uzlaşılabileceği umudu vardı. Bu anlayış, 1930'larda *Kadro*'da devam etmiştir. TKP ana akımı 1925'ten itibaren Kemalizmden kopmuş olmakla birlikte, yaptığı muhalefetin de birtakım engelleri vardı. Bunların başında, TC'nin resmi Sovyet dostluğu siyaseti geliyordu. Nitekim 1936'da TKP'nin Komintern'den çıkarılması kararı alınırken bu faktör öne çıkmıştı. Ama onun dışında da, yeni Cumhuriyet'in lâiklik ve yabancı sermayelerin millileştirilmesi gibi birçok atılımı komünistlere doğru görünmüştür. Onlar da iktidarda olsa böyle yapacaklardı. Geriye, Osmanlı borçlarının tanınması ve işçilerin siyasal örgütlenmelerine getirilen yasaklar gibi konular kalmıştır. Öte yandan, emekçi hakları konusunda TKP'nin sürekli kışkırtmaları olmasaydı, çok partili siyasal yaşama geçildikten sonra hükümetin yüce-gönüllülüğünden çalışma süreleri, asgari ücretler, yıllık tatiller gibi alanlarda düzenlemeler yapacağını düşünemeyiz.

Ermeni Kırımı konusunda TKP'nin Mustafa Suphi döneminden beri ulusalcı bir tutumu olmuştur. 1920 sonunda Karabekir komutasındaki Doğu Ordusu'nun Ermenilere karşı savaşı, Hınçakların Rus yardımıyla Ermenistan'ı Sovyetleştirmesinden önce Taşnak hükümete karşı yapılmış bir hareket diye geçiştirilmiştir. Daha ilginç ve önemli olanı, TKP'nin (Komintern'i izleyerek) Kürt hareketini (geri) feodal nitelikte sayarak, burjuva saydığı Ankara yönetimini desteklemesidir. (Belki, bu konuda Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın değerlendirmeleri ayrık tutulabilir.)

Rahmetli Bülent Ecevit'in ve Deniz Baykal'dan Kemal Kılıçdaroğlu'na CHP önderlerinin solcu sayıldığı ülkemizde, sahici sol siyaset herhalde gelecekte de önemli olacaktır; ama muhtemelen artık "işçi sınıfı üstünden" yürütülmeyecek, genel olarak sosyal adaletsizliklerin ortadan kaldırılması için bütün vicdan sahibi insanların ortak davası olacaktır.

Bilgi tarihi ve bilgiyi üretmenin yöntemlerine dair çağlar boyunca epeyce kafa yorulduğu biliniyor. Fakat yüzlerce yıllık deneyim ve tartışma sonunda ulaşılmış olan sonuçların, günümüzde bilgi toplumu diye adlandırılan süreçte, kabaca son yirmi yıldır çatladığı ve değiştiği izleniyor. Çok açıktır ki, bilgi derleme, tasnif, depolama, araştırma, bilgiye ulaşım ve sunma hakkındaki öğrendiklerimiz digital teknolojiye bağlı olarak artık neredeyse kullanımdan düştü sayılır. Bilgiye erişim konusunda insanın ihatasını zorlayan hız konusunda ise, Ansiklopedi çağının başındakinden daha derin bir kırılma süreci yaşanıyor. Üstelik günümüzde yaşanan değişimin sonuçlarını görebilmek için ansiklopedi çağındaki kadar uzun süre beklemek de gerekmiyor. Diğer taraftan bilgi teknolojisindeki akıl almaz buluşlar ve bunun avuç içine sığabilen aletlere uygulanması nedeniyle, bilgiye ulaşma ve bilgi üretimi konusundaki kabul edilmiş çalışma metodları, köklü bir şekilde çok başka bir kalıba dökülüyor. Aynı zamanda, bir saniye daha fazla beklemeye tahammülü olmama beklentisiyle donanmış sıradan kullanıcılar ve yeni araştırmacı tipi, eskinin derviş sabrıyla donanmış müdekkikleriyle zorunlu olarak replace ediliyor. Burke, daha önce birinci cildi Tarih Vakfı Yurt Yayınları arasında Gutenberg'den Diderot'ya Bilginin Toplumsal Tarihi adıyla çevrilen ve yayınlanan önemli çalışmasının ikinci cildinde bütün bu süreci gözler önüne seriyor. İkinci cildin alt başlığından anlaşılacağı üzere, Encyclopédie'den (1751-66) Wikipedia'ya (2001) kadar gerçekleşmiş olan değişiklikler hakkında genel bir yorum sunuyor.

MYRA

Vakıf Merkezi
Zindankapı Değirmen Sokak No:15 Eminönü / İstanbul
T (212) 522 02 02 F (212) 513 54 00
www.tarihvakfi.org.tr / info@tarihvakfi.org.tr

Ankara İrtibat Bürosu
Selanik Caddesi Tankut İş Merkezi No: 82/3 06420 Kızılay-Ankara
T (0312) 424 05 10 / 424 00 50

TARİH VAKFI

JACOB CORNELISZ VAN OOSTSANEN

İSA'NIN ÇARMIHA GERİLİŞİ

İsa'nın havarileri ile birlikte yediği, tüm İncil yazarlarının ayrıntılı biçimde aktardığı ve Son Akşam Yemeği olarak da bilinen Fısıh yemeği, aynı zamanda O'nun için sonun da başlangıcı olmuştur. Bu olaydan sonraki gelişmeler genellikle İsa'nın acıları olarak da bilinen bir süreci oluşturur. Son Akşam Yemeği'nde İsa kendisine ihanet edileceğinin kehanetini bildirmiş, havarilerini uyarmış ve hatta kendisini inkâr edeceklerini de bildirerek bir anlamda ruhlarının temizlenmesi, öldükten sonra onun yanına gidebilmeleri için tek tek havarilerinin ayaklarını yıkamıştır.

Jacob Cornelisz Van Oostsanen, Çarmıha Gerilliş, 1510.

Ahşap panel üzerine yağlıboya, 105x87cm Rijksmuseum, Amsterdam, Hollanda.

İsa, bu yemekten sonra yanına havarilerinden bazılarını[1] alarak Getsemani Bahçesi denen yere gitmiş ve Tanrı'ya dua ederek "Baba, mümkünse bu kâse[2] benden uzaklaştırılsın. Yine de benim değil, senin istediğin olsun" diyerek kaderine razı olduğunu, insanlık için ölmeye hazır olduğunu belirtmiştir.

Bundan sonra hızla gelişen olaylara göre, İsa Yahuda'nın Getsemani Bahçesi'ne getirdiği din adamları ve yanlarındaki sopalılar tarafından tutuklanmış,[3] önce Başkâhin Kayafa'nın huzuruna getirilmiş, burada Mesih olup olmadığına dair sorulan sorulara verdiği cevaplar nedeni ile Tanrı'ya küfür etmiş sayılarak ölümü hak ettiğine karar verilmiştir. Bu karardan sonra kalabalık içindeki bazı kişiler İsa'ya kötü sözler söylemeye, itip kakmaya başlamışlardır. Ölüm cezası kesinleşince Roma valisi Pilatus'a teslim edilen İsa, burada da sözlerini tekrarlamıştır. Yahudi cemaati içindeki bu kavgaya uzak durmak isteyen Roma valisi Pilatus, İsa'yı affetmenin bir yolunu bulmaya çalışmış ve her Fısıh Bayramı sonrasında bir suçluyu affetme hakkını kullanmak istemiş, bunu da halka sormuştur. Ne yazık ki halkın büyük bir bölümü İsa'nın değil o sırada tutuklu bulunan başka bir suçlunun, Barabas'ın affedilmesi için bağırmışlar.[4] Aynı kalabalık birkaç kez de İsa'nın çarmıha gerilmesini haykırınca, Pilatus, kalabalığın önünde ellerini yıkayarak "Bu adamın kanından ben sorumlu değilim. Bu işe siz bakın!" demiş, kalabalık ise "O'nun kanının sorumluluğu bizim ve çocuklarımızın üzerinde olsun!" diye cevap vermiştir. Böylece İsa'nın çarmıha gerilerek öldürülmesi onay-

lanmıştır. Çarmıha gerilmek üzere Romalı askerlere teslim edilen İsa bu sırada da aşağılanmış, kırbaçlanmış ve işkence görmüştür. *İncil* yazarlarından Matta, Markos ve Luka'ya göre Kreneli Simun adında o sırada oradan geçmekte olan birisi, Yuhanna'ya göre ise İsa'nın kendisi çarmıhı Golgata Tepesi (Kafatası Tepesi) olarak bilinen yere taşımış ve cezası burada infaz edilmiştir. İsa çarmıhta acı çekerken başkâhinler, din bilginleri ve ileri gelenler de aynı şekilde O'nunla alay ederek, "Başkalarını kurtardı, kendini kurtaramıyor" , "İsrail'in Kralı imiş! Şimdi çarmıhtan aşağı insin de O'na iman edelim. Tanrı'ya güveniyordu; Tanrı O'nu seviyorsa, kurtarsın bakalım! Çünkü, 'Ben Tanrı'nın Oğlu'yum' demişti", diyerek hakaret etmeye devam etmişlerdir. (Matta, 27: 41-44)

Matta'ya göre İsa çarmıhta iki kez "Eli, Eli, lema şevaktani?" yani, "Tanrım, Tanrım, beni neden terk ettin?" diye bağırır ve ruhunu teslim eder. (Matta 27: 46-50) Bütün *İncil* yazarları İsa'nın ruhunu teslim etmesinden sonra olan depremler, kararan gökyüzü, yırtılan tapınak perdeleri, mezarlarından çıkan ve yaşayanlara görülen eski peygamberler gibi pek çok olağanüstü olay olduğunu yazar. İsa'nın çarmıhtaki cesedi inananlarından Aramatyalı Yusuf tarafından alınarak, beyaz bir kefene sarılıp mezara yerleştirilir. İsa'nın hayatta iken söylemiş olduğu, "üç gün sonra dirileceğim" iddiası nedeni ile büyük tedirginlik duyan Yahudi din adamları mezarın koruma altına alınmasını isterler. İsa'nın ölüsü ağzı büyük bir kaya ile kapatılan bir mağara içine konur ve Vali Pilatus'un askerleri de burada nöbet tutmaya başlar.

Şabat gününden sonra, Matta'ya göre Mecdelli Meryem ve öbür Meryem (Matta 28: 1-7), Markos'a göre Mecdelli Meryem, Yakup'un annesi Meryem ve Salome (Markos, 16: 1-8) Luka'ya göre ise bazı kadınlar (Luka, 24: 1-7), Yuhanna'ya göre ise sadece Mecdelli Meryem (Yuhanna, 20: 1-9) mezarı ziyarete gittiklerinde, kapıyı açık, mezarı ise boş bulurlar. Bundan sonra İsa birkaç kez değişik yer ve zamanda inananlarına görünecek, ondan sonra da ebediyen göğe yükselip Tanrı'nın cennetindeki yerini alacaktır.

İsa'nın havarileri ile birlikte yemiş olduğu Son Akşam Yemeği'nden sonra olan tüm hadiseler, Getsemane Bahçesi'nde dua edişi, Yahuda'nın onu ele verişi, sorgulanması, kırbaçlanması, Başkâhin Kayafa'nın ve vali Pilatus'un karşısında sorgulanması ve Golgata Tepesi'ne gidişi, ölümünden sonra çarmıhtan indirilişi, mezara yerleştirilişi, yeniden dirilişi ve havarilerine görünmesi pek çok sanatçı tarafından ayrıntılı olarak ve çoğu kez birbirine çok benzer kompozisyonlar halinde betimlenmiştir. Bu benzer kompozisyonun temel nedenlerinden birisi dört *İncil* yazarının da olanları küçük ayrıntılar dışında hemen hemen aynı biçimde aktarmış olmalarıdır. (Matta 26, 27, 28, Markos 15, 16, Luka 22, 23,24, Yuhanna 18, 19, 20)[5]

Çarmıha gerilmiş İsa görüntüsü ise belki de Hıristiyan ikonografisi içinde en çok sayıda betimlenmiş olan sahnedir. Gerek fresklerde, gerek yağlıboya resimlerde gerekse üç boyutlu olarak ahşap ve taş gibi çeşitli malzemelerle canlandırılmış ve çoğunlukla da kiliselerin apsislerinde ya da ana girişlerinde yer almıştır. Çarmıhtaki İsa tüm inananlar için en kutsal sahnelerden birisi ve hatta Hıristiyan inancının en önemli simgelerinden birisi olmuş ve dönemler içinde kuşkusuz her dönemin kendi üslup özelliği bağlamında ele alınmıştır.

İsa'nın çarmıhta gösterildiği sahnelerde hemen her *İncil* betimlemesinde olduğu gibi olmazsa olmaz bazı unsurlar vardır: İsa ile birlikte çarmıha gerilen iki hırsız, çarmıhın altında üzüntü ile bekleyen ya da ağıt yakan bakire Meryem, genellikle İsa'nın ayaklarına ya da haça sarılmış, uzun saçları ile hemen ayırt edilebilen Mecdelli Meryem, bazı havariler, inananlar ya da azizler ve azizeler, İsa'nın üzerinden çıkan giysilerini paylaşmaya çalışan Romalı askerler, İsa'nın yaralarına sirkeli su süren asker (Stephaton adı ile kayıtlara geçmiştir) O'nun Yahudilerin kralı oluşunu ilan etmesi ama kendisini ölümden koruyamayışı ile alay eden kalabalıklar ve başında dikenli tacı ve "Yahudilerin Kralı" yaftası ile az sonra can verecek şekilde betimlenmiş İsa ve etrafında ellerinde kutsal kâse taşıyarak uçuşan melekler ve bu türden infazların gerçekleştiril-

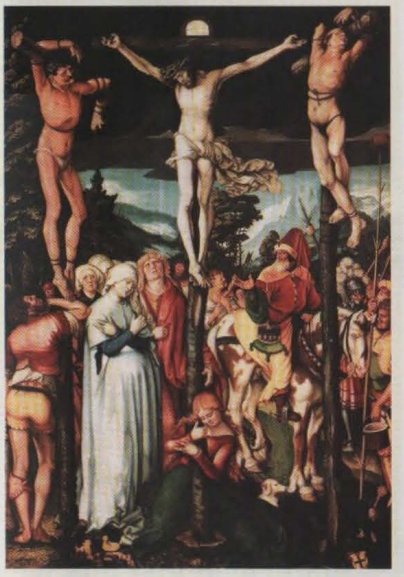
Louis Alincbrot, Çarmıha Gerilış, 1440.

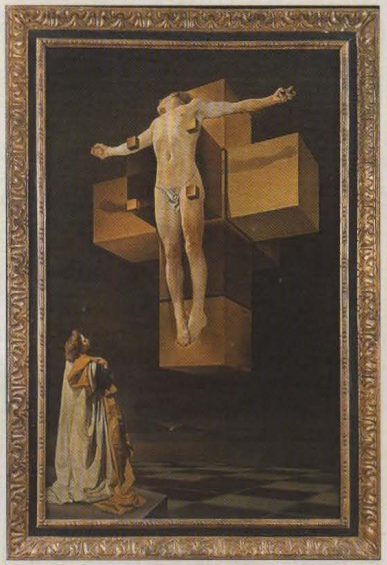
Panel üzerine yağlıboya, 78 x 67 cm Museodel Prado, Madrid,İspanya.

Hans Baldung Grien, Çarmıha Gerilış, 1512.

İhlamur panel, 152 x 104cm Staatliche Museen, Berlin, Almanya.

Salvador Dali, Çarmıha Geriliş (corpus hypercubus), 1954.

Tuval üzerine yağlıboya. 194x123 cm Metropolitan Museum, New York. ABD.

diği Golgata Tepesi'ni ya da hayatın geçiciliğini simgeleyen kafatası.

16. yüzyılın önemli Hollandalı ressamlarından Jacob Cornelisz Van Oostsanen'in ahşap panel üzerine yapmış olduğu bu çarmıha geriliş sahnesinde de yukarıda sözü edilen önemli simgelerin birçoğu ve hatta olayın öncesine dair bazı anların da betimlendiği görülmektedir. Resim bu anlamda çarmıha gerilişten çok belki de genel olarak İsa'nın acıları olarak adlandırılmalıdır. Resimde özellikle kıyafetler, coğrafya ve mimari öğeler kesinlikle orijinal coğrafya ve döneme ait değildir. Ancak pek çok dönemde olduğu gibi burada da sanatçının gerçeklik ile değil, daha çok güncellik ile ilgili bir tercihi olduğunu bilmek gerekir. Resmin tam ortasında düşey aksta İsa'nın gerildiği çarmıh bulunmaktadır. Diğer sahneler ise sol üst köşeden başlayıp çarmıh etrafında saat yönünde bir yarım daire çizerek birbirine karışmayan sahneler olarak betimlenmiştir. İsa'nın çevresinde ellerinde kutsal kâse taşıyan birçok melek Barok etkili giysileri ve renkli kanatları ile betimlenmiştir. Resmin sol üst köşesinde İsa'nın Zeytin Dağı ya da Getsemani denilen bahçede, havarileri uyurken dua edişi gösterilmiştir. İsa'nın hemen üst yanında kendisine Tanrı tarafından gönderilen kutsal kâseyi taşıyan melek betimlemesi bulunur. Bu sahnenin hemen altında ise İsa'nın tutuklanmadan önce yeşil giysisi ve beyaz örtüsünden tanıyabileceğimiz annesi ile vedalaşması sahnesi yer alır. Sağ üst köşede bulunan gotik kent yapısının önünde hareketi çarmıha doğru olan bir grup vardır ve önlerinde haçını sırtında zorlukla taşıyan İsa betimlenmiştir. Burada İsa'nın önünde eğilen kadın[6] bir kez de çarmıhın altında elinde İsa'nın öldükten sonra yüzüne sarılan ve mucizevi bir şekilde yüzünün izinin çıktığı peşkir ile gösterilmiştir. Bu İsa suretli peşkir daha sonraki yıllarda pek çok spekülasyona konu olacak ve kutsal emanetler arasında sayılacaktır. Aynı yatay aksta iki ayrı sahneyi daha ayırt etmek mümkündür: solda İsa'yı tutuklamaya gelmiş olan kalabalık görülür ki bunların arasında kırmızı elbisesi ve sarı saçları ile havari Yuhanna'yı tanımak mümkündür. Yuhanna bir kez de haçın altında Bakire Meryem'in arkasında onun ayakta durmasına yardım ederken gösterilmiştir. Bilindiği gibi İsa çarmıhta ölümünden kısa bir an önce annesini Yuhanna'ya emanet edecektir. Aynı aksta bu kez haçın sağ tarafında yere yığılmış Bakire Meryem yanındaki bir kalabalık ile betimlenmiştir. Bu sahne, ölüm kararı kesinleşmiş olan İsa'nın infaz için çarmıhını taşımasını izleyen inananlarını anlatmaktadır. Resmin ön düzleminde ise haçın iki yanında iki grup görülür. Solda Bakire Meryem ve Havari Yuhanna yanlarında üzüntü içindeki Marta'nın kardeşi Meryem ve haça sarılmış vaziyette uzun sarı saçlı Mecdelli Meryem bulunmaktadır. Sağ tarafta ise her ne kadar özgün olmasa da kılık ve kıyafetlerinden belli bir seçkin kitle olduğu anlaşılan bir kalabalık, kimisi at üzerinde kimisi yayan olarak çarmıha gerilmiş İsa'ya doğru bakmaktadır. Bu grubun içindeki bazı kişiler yukarıda çarmıhı taşıyan İsa'nın hemen arkasında da gösterilmiştir. Daha önce yukarıdaki kalabalık arasında betimlenmiş olan, burada ise İsa suretli peşkir ile gösterilen kadın ile Mecdelli Meryem arasında büyük olasılıkla Kâhin Kralların Bebek İsa'ya tapınmak için geldiklerinde mür getirdiklerine benzeyen değerli madenden bir kap bulunmaktadır. Bu kap bir olasılıkla da İsa'nın Mecdelli Meryem tarafından mesh edilmiş olması ile ilgili olabilir.

DİPNOTLAR

1 İsa'nın Getsemani Bahçesi'ne giderken yanına kimleri aldığına dair iki İncil'de isim verilir. "Petrus'u, Yakup'u ve Yuhanna'yı yanına aldı. Hüzünlenmeye ve ağır bir sıkıntı duymaya başlamıştı" (Markos 14: 33). "Sonra İsa öğrencileriyle birlikte Getsemani denen yere geldi. Öğrencilerine, "Ben şuraya gidip dua edeceğim, siz burada oturun" dedi. Petrus ile Zebedi'nin iki oğlunu yanına aldı" (Matta 26: 36-37). Katolik ansiklopedisine göre de İsa Fısıh yemeğinden sonra Zeytin Dağı'na doğru bir yürüyüşe çıktı. Bu yürüyüşte, Aziz Petrus, Aziz Yuhanna ve Zebedi'nin oğlu Azizi Büyük Yakup İsa'ya eşlik etti.

2 Kutsal kâse: İsa'yı Getsemani Bahçesi'nde dua ederken görünen meleğin elindeki kâse; genellikle İsa'nın gelecekteki acılarını simgeler. Burada İsa Tanrı'ya şu şekilde dua eder. "Baba" dedi, "Mümkünse bu kâse benden uzaklaştırılsın. Yine de benim değil, senin istediğin olsun." Öğrencilerin yanına döndüğünde onları uyumuş buldu. Petrus'a, "Demek ki benimle birlikte bir saat uyanık kalamadınız!" dedi. "Uyanık durup dua edin ki, ayartılmayasınız. Ruh isteklidir, ama beden güçsüzdür." İsa ikinci kez uzaklaşıp dua etti. "Baba" dedi, "Eğer ben içmedeni bu kâsenin uzaklaştırılması mümkün değilse, senin istediğin olsun." (Matta 26: 39-42). Kutsal kâsenin Hıristiyan mitolojisinde iki anlamı daha vardır. Birincisi İsa'nın Son Akşam Yemeği'nde kullandığı ve mucizevi güçleri olan kâse, ikincisi ise İsa'nın çarmıhta iken akan kanlarının Aramatyalı Yusuf tarafından toplandığı kâsedir. Her iki kâse de burada meleklerin ellerinde gösterilen değildir. İkinci kâse ise ileriki yıllarda pek çok spekülasyonun konusu olmuş ve kutsal emanetler arasında sayılmıştır.

3 Bu sahnelerde zaman zaman kalabalık arasında Romalı askerler de betimlenir. Bu betimleme İsa'yı aslında Romalı askerlerin tutuklamaya geldiklerine ilişkin yaygın kanı da olsa gerektir. Oysa metinler açıkça Getsemani Bahçesi'ne ilk gelenlerin Yahudi cemaati önderleri ve halk olduğunu yazar. Sadece Yuhanna bir tabur askerden söz eder. (Matta 26: 47, Markos 14: 43, Luka, 22: 47-55, Yuhanna 18: 3)

4 Vali onlara şunu sordu: "Sizin için hangisini salıvermemi istersiniz?" "Barabba'yı" dediler. Pilatus, "Öyleyse Mesih denen İsa'yı ne yapayım?" diye sordu. Hep bir ağızdan, "Çarmıha gerilsin!" dediler. Pilatus, "O ne kötülük yaptı ki?" diye sordu. Onlar ise daha yüksek sesle, "Çarmıha gerilsin!" diye bağırışıp durdular. (Matta 27: 21-23)

5 İsa'nın son yediği Fısıh yemeğinden sonra başına gelenler, genellikle "İsa'nın Acıları başlığı altında anlatılır ve resim gruplamalarında da bu alanlarda yeralır.

6 Elinde İsa'nın suretinin göründüğü peşkir ile gösterilen kadın genellikle Azize Veronica'yı simgeler. Bu kadının giysisinin etekleninde "Salve Sncta Facies Nostri Redemtoris. „ (kurtarıcımızın kutsal yüzü! ile dolu „.)" yazısı da azizeye okunan ve özellikle 15. yüzyılda çok popüler olan ve saatler kitaplarında yer alan bir ilahinin sözlerindendir. İlahi 1216'da Papa III. Innocent tarafından yazılmıştır.

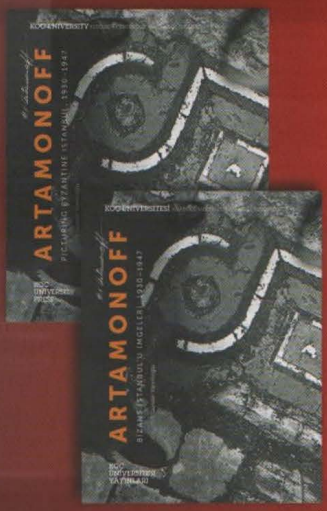
60 Yıldır

Nitelikli Bilgi Elinizin Altında

AJANS PRESS
Medyadaki Gözünüz

www.ajanspress.com.tr ▸ (212) 370 1100 ▸ digitürk 540. kanal

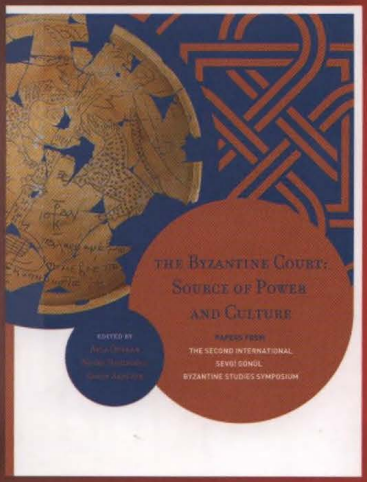
Koç Vakfının desteğiyle düzenlenen 3. Uluslararası Sevgi Gönül Bizans Araştırmaları Sempozyumu ve "Artamonoff: Bizans İstanbul'u İmgeleri, 1930-1947" başlıklı sergi çerçevesinde Koç Üniversitesi Yayınları ve Koç Üniversitesi AnaMed işbirliğinde 3 kitap

Artamonoff: Bizans İstanbul'u İmgeleri, 1930-1947
Artamonoff: Picturing Byzantine Istanbul, 1930-1947

Nicholas V. Artamonoff ardında bini aşkın fotoğraftan oluşan bir bilmece bıraktı. Robert College'da öğrenim gördüğü ve mühendis olarak görev yaptığı yıllarda İstanbul'un tarihine ve kültürüne büyük ilgi ve hayranlık duydu. Rollei marka fotoğraf makinesiyle Bizans kalıntılarını görüntüledi, surları ve sarnıçları köşe bucak gezdi. Bizans İstanbul'unu araştıran ve gün yüzüne çıkaran mimarlık tarihçilerinin ve arkeologların izinde bütün kenti dolaştı. Görkemli kiliselerden mimari bezemelerin en ince ayrıntılarına, kalabalık pazarlardan dükkânında yalnız başına mesleğini yürüten zanaatkârlara değin kentin çok farklı öğeleriyle ilgilendi. Sergiyle aynı adı taşıyan kitapta Artamonoff ve Bizans İstanbul'u fotoğrafçılığı üzerine yazıların yanı sıra 1930'lu yıllardan kalma hafızalardan silinmeyecek İstanbul fotoğrafları da bulunuyor.

Derleyen: Günder Varinlioğlu **Çeviri:** Hayrullah Doğan

The Byzantine Court: Source of Power and Culture
Papers from the Second International Sevgi Gönül Byzantine Studies Symposium

İktidar ve kültür odağı olarak Bizans Sarayı'nı konu alan İkinci Uluslararası Sevgi Gönül Bizans Çalışmaları Sempozyumu bildiriler kitabı.

Derleyen: Ayla Ödekan, Nevra Necipoğlu, Engin Akyürek

Sergi 26 Haziran – 6 Ekim 2013 tarihleri arasında, Koç Üniversitesi AnaMed'de gezilebilir.
İstiklal Cad. Merkez Han no: 181 Beyoğlu-İSTANBUL

Vehbi Koç Vakfı
ULUSLARARASI SEVGİ GÖNÜL BİZANS ARAŞTIRMALARI SEMPOZYUMU
INTERNATIONAL SEVGI GÖNÜL BYZANTINE STUDIES SYMPOSIUM
KOÇ ÜNİVERSİTESİ ANADOLU MEDENİYETLERİ ARAŞTIRMA MERKEZİ
KOÇ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI